

การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ :
ศึกษากรณีพิศ ๖

พระอุดมศักดิ์ ปิยะวณิช (จันทบุตร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานิติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

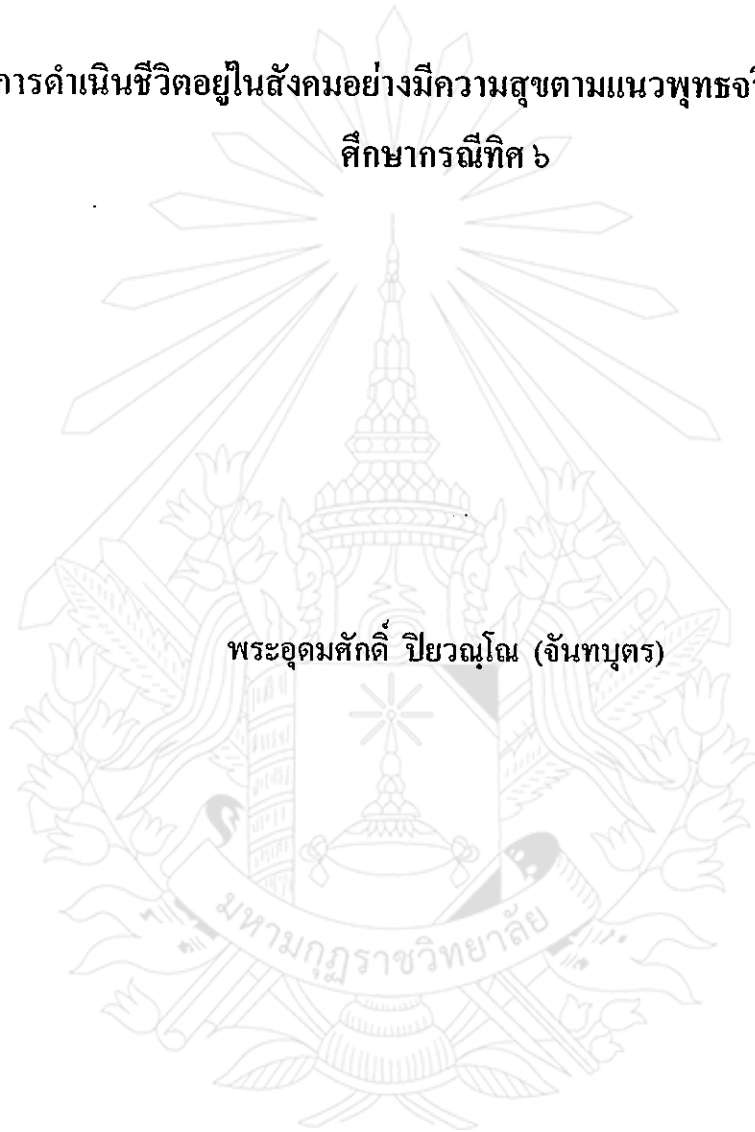
พุทธศักราช ๒๕๕๕

ISBN 974-399-757-1

การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ :
ศึกษากรณีศึกษา ๖

พระอุดมศักดิ์ ปิยะฉัตร (จันทบุตร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

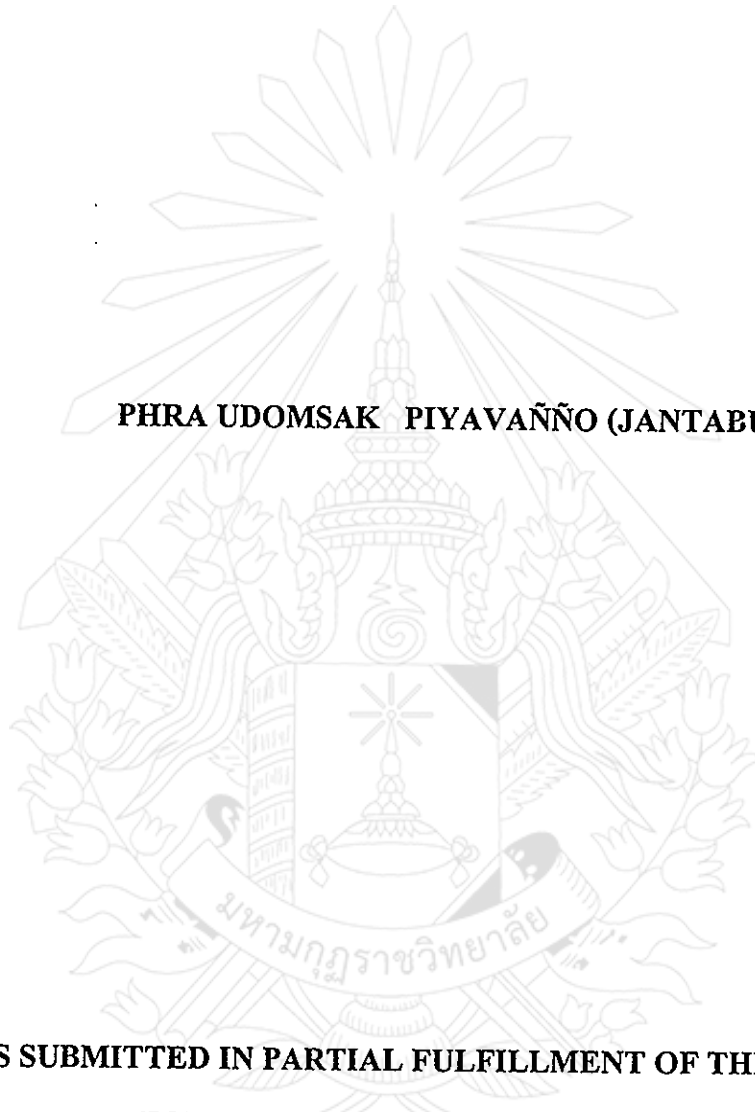
พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN 974-399-757-1

B ๕017

**LIVING A HAPPY LIFE ACCORDING TO BUDDHIST ETHICS :
A CASE SUDY OF SIX DIRECTIONS**

PHRA UDOMSAK PIYAVANÑO (JANTABUT)

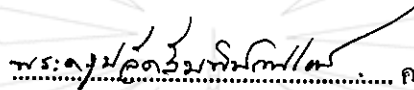
**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY**

B.E. 2548 (2005)

ISBN 974-399-757-1

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์
ศึกษาระดับที่ศ ๖
ชื่อนักศึกษา : พระอุดมศักดิ์ ปิยวณฺโณ (จันทบุตร)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระสิทธิสารโสภณ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ผศ. ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระสุทธิสารโสภณ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผศ. ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร. เดชา ใจกลาง)

..... กรรมการ
(ดร.สุกิจ ชัยมุสิก)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : Living a Happy Life according to Buddhist Ethics : A Case
Study of Six Directions
Student's Name : Phra Udomsak piyavañño (Jantabut)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Ven. Phrasutthisarasopon
Co-Advisor : Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaviriyajarn
..... Dean of Graduate School
(Ven. Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

Thesis Committee

P. Sampipattanaviriyajarn
..... Chairman
(Ven. Phragrupaladsampipattanaviriyajarn)

Phrasutthisarasopon
..... Advisor
(Ven. Phrasutthisarasopon)

Jarernchai Chonpairot
..... Co-Advisor
(Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot)

D. Jaiklang
..... Member
(Asst. Prof. Dr. Decha Jaiklang)

S. Chaimusik
..... Member
(Dr. Sukit Chaimusik)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศึกษาระดับทศ ๖
ชื่อนักศึกษา	: พระอุดมศักดิ์ ปิยะมโน (จันทบุตร)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระสุทธิสารโสภณ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: ผศ.ดร. เจริญชัย ชนไพโรจน์
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาเรื่อง การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ศึกษาระดับทศ ๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะของการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา อันว่าด้วยจริยศาสตร์สังคม

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการศึกษาจากเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เช่นพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัยของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญตลอดจนผลงานของผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์ประกอบคำชี้แนะของอาจารย์ที่ปรึกษาแล้วจึงสรุปผลการวิจัยนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลจากการศึกษา พบว่าแต่ละบุคคลย่อมมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ในสังคมอันเปรียบเสมือนทิศทั้ง ๖ ที่อยู่รอบตัวเรา โดยนำหลักคุณธรรมและจริยธรรมตามแนวพุทธจริยศาสตร์สังคมในการดำเนินชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์สังคมอย่างสมบูรณ์ทำให้เกิดผลดีในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม ซึ่งสามารถประมวลผลได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้

๑. ทำให้เป็นคนมีความรับผิดชอบในหน้าที่ต่อตนเองและผู้อื่น
๒. ทำให้มีการดำเนินชีวิตอย่างเป็นปกติสุขในสังคม
๓. ทำให้สังคมสงบสุขอันเนื่องมาจากคนในสังคมนำหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

**Thesis Title : Living a Happy Life according to Buddhist Ethics : A Case Study
of Six Directions**

Student's Name : Phra Udomsak Piyavañño (Jantabut)

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Ven. Phrasutthisarasopon

Co-Advisor : Asst. Prof. Dr. Jarernchai Chonpairot

Academic Year : B.E. 2548 (2005)

ABSTRACT

The Purpose of this thesis is to study the principles in living a happy Life according to social ethics in Buddhism. The study is qualitative and its main sources of data are from the Tipitaka, research works, and textbooks. The data collected from different sources are analyzed and presented in a descriptive method.

The result of the study reveals that each individual in society has his own duty to treat with different people in that society. Those people are similar to six directions surrounding us. To implement the Buddhist principles of virtues and morals into living a life gives a good result to an individual and society as follows,

1. It turns practitioners to be responsible to themselves and the others,
2. It makes people a happy Life in society, and
3. It creates an ideal society as the people on that society follow the social ethics in Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากหลายท่าน หลายฝ่ายด้วยกันที่กรุณาให้คำแนะนำ และให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณ และอนุโมทนาทุกท่าน ทุกฝ่าย ดังนี้

กราบขอบพระคุณ พระสุทธิสาร โสภณ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ขออนุโมทนา ผศ.ดร.เจริญชัย ชนไพโรจน์ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้สละเวลาให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของวิทยานิพนธ์ จนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์

กราบขอบพระคุณพระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้ให้คำปรึกษาตรวจสอบแก้ไข ขออนุโมทนา ดร.สุกิจ ชัยมุสิก และคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทุกแขนงวิชา ตลอดจนพระมหาสิทธิพิพัฒน์ สิริปัญญา ที่ได้ให้คำแนะนำและปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของวิทยานิพนธ์ จนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระบวรปริยัติกิจ รองเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม เจ้าอาวาสวัดปึงฉิมถัมภ์ ขออนุโมทนา นายศรัณย์ โคตะ, ดร.วิทยา มะเสนา, อาจารย์ถนอม บุญบุตตะ, อาจารย์พิณ มะเสนา, อาจารย์มารศรี คาราวรรณ, อาจารย์จารุณี คาราวรรณ ผู้จัดการร้านเสียงนิมิตวิทยุ, นางประทุมวรรณ สุขพันธ์, อาจารย์บุญเรือง หาญณรงค์และอาจารย์เบญจรงค์ ศรีแก้ว ที่ได้ช่วยอุปถัมภ์กำลังใจทั้งในการจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จลงด้วยดี

ขออ้างอิงคุณพระศรีรัตนตรัยและ คุณความดีที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสงฆ์คุณ พระคุณมารดาบิดา และครูอาจารย์ตลอดทั้งผู้มีอุปการคุณที่ได้ให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้จึงอัญวยพรให้ทุกท่านจงมีความสุขความเจริญตลอดกาลนานเทอญ

พระอุดมศักดิ์ ปิยวง โณ (จันทบุตร)

๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘

สารบัญย่อ

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕ พร้อมทั้งอรรถกถา อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ในการค้นคว้า ซึ่งในการอ้างอิงในที่นี้ได้ใส่ชื่อย่อของคัมภีร์ตามที่กล่าวมา ดังจะมีคำย่อและคำเต็ม ดังนี้

พระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ

ที. สී.

ที. ม.

ที. ปา.

อง. สตุตถก.

คำเต็ม

ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค

ทีฆนิกาย มหาวรรค

ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

อัญจนนิกาย สตุตถกนิบาต

อรรถกถาพระสูตร

ที. อ.

ทีฆนิกาย อรรถกถา (สมัยคควิลาสินี)

ในการอ้างอิง พระไตรปิฎก ฉบับของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยการอ้างอิงแบบ ๓ ตอน โดยการอ้างชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น ที. ปา. ๑๑ / ๓๔ / ๔๔ / หมายถึง พระไตรปิฎกทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑ ชื่อที่ ๓๔ หน้าที่ ๔๔ และ เล่ม / หน้า เช่น พระสูตรและอรรถกถาแปล ๖๒ / ๕๔๐ หมายถึงพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลเล่ม ๖๒ หน้า ๕๔๐ เป็นต้น

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๓. ขอบเขตของการวิจัย	๒
๔. วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
๖. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
บทที่ ๒ ความหมายและประเภทของพุทธจริยศาสตร์	๗
๑. ความหมายของพุทธจริยศาสตร์โดยทั่วไป	๗
๒. ประเภทและระดับของพุทธจริยศาสตร์	๘
๒.๑ จริยธรรมระดับพื้นฐาน	๑๐
จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับพื้นฐาน	๑๑
๒.๒ จริยธรรมระดับกลาง	๑๕
จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับกลาง	๑๖
๒.๓ จริยธรรมระดับสูง	๑๘
จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับสูง	๒๓
๓. ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์	๒๔
๔. ระดับของพุทธจริยศาสตร์	๒๕

บทที่ ๓ หลักพุทธจริยศาสตร์ในทศ ๖	๒๘
๑. ความเป็นมาของพุทธจริยศาสตร์ทศ ๖	๒๘
๒. ความหมาย และสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ทศ ๖	๓๐
๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ในทศ ๖	๓๐
๒.๒ สาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ในทศ ๖	๓๐
๑. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในปุรัตถิมทศ	๓๐
๒. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในทักษิณทศ	๔๔
๓. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในปัจฉิมทศ	๕๑
๔. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในอุตตรทศ	๖๖
๕. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในเหตุภูมิทศ	๗๑
๖. การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในอุปริมทศ	๗๖
บทที่ ๔ การดำเนินชีวิตในสังคมให้มีความสุขตามหลักทศ ๖	๘๓
๔.๑ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความมั่นคงแห่งครอบครัว	๘๔
๔.๒ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมสติปัญญา	๙๖
๔.๓ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความรักในครอบครัว	๑๐๕
๔.๔ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความสามัคคีในสังคม	๑๑๓
๔.๕ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความมั่นคงในการทำงาน	๑๒๐
๔.๖ พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมแนวทางดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง	๑๓๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๔๑
๕.๑ สรุปผลการศึกษาวิจัย	๑๔๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๕
บรรณานุกรม	๑๔๖
ภาคผนวก	๑๕๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๕๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เรานอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของโลกแล้วมีความสัมพันธ์บางอย่างกับโลกแล้ว ในการดำรงชีวิต มนุษย์ต้องสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของมนุษย์ก็คือ ปัญหาจริยธรรม คือ หลักการปฏิบัติต่อตนเอง และหลักการปฏิบัติต่อคนอื่นและมนุษย์เป็นสัตว์สังคมมีการอยู่ร่วมกัน มีการกระทำต่อกัน มีความรู้สึกรู้สีกคิดแตกต่างกันและมีทั้งคนดีคนไม่ดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานหลักพุทธปรัชญาเกี่ยวกับสังคมไว้กว่า ๒๕๔๘ ปีแล้ว ในสังคาลกสูตร ว่าด้วยหลักทศ ๖ คือการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคลใน ๖ กลุ่ม นั้น คือ ทุกคนต้องมีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อผู้อื่น ที่ตนเกี่ยวข้องด้วย ในฐานะเดียวกัน ตนเองก็มีสิทธิได้รับการอนุเคราะห์ จากผู้อื่นที่ตนเกี่ยวข้องด้วยเหมือนกัน กล่าวสั้นๆ ก็คือ ทุกๆ คน มีทั้งหน้าที่ ที่ต้องปฏิบัติ และมีสิทธิอันชอบธรรม ที่จะได้รับการปฏิบัติตอบ ทั้งนี้เพราะถ้าบุคคลต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้อื่นแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่มีสิทธิได้รับการอนุเคราะห์จากผู้อื่นตอบแทนบ้างย่อมไม่มีใครพอใจ เมื่อไม่มีใครพอใจบ่อยเข้าก็เลิกปฏิบัติ นั่นคือ ถ้าบุคคลไม่รับผิดชอบ คนดีก็ไม่อยากทำความดี เช่นนี้แล้วบรรยากาศในสังคมเราจะมีสันติสุขได้อย่างไร ด้วยเหตุดังกล่าวพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงแบ่งผู้คนในสังคมออกเป็น ๖ กลุ่ม พร้อมทั้งกำหนดหน้าที่อันพึงปฏิบัติ และสิทธิอันพึงได้รับการอนุเคราะห์ของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การปฏิบัติต่อบุคคลทั้ง ๖ ประเภท ที่เปรียบเทียบเทิศ ๖ ฝ่ายละ ๖ ประการ เป็นการถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย เช่น มารดา บิดาปฏิบัติกับบุตร, ครูอาจารย์ปฏิบัติกับลูกศิษย์, สามีปฏิบัติกับภรรยา, มิตรสหายปฏิบัติกับมิตรสหาย, นายจ้างปฏิบัติกับลูกจ้าง, สมณะปฏิบัติกับประชาชน

สำหรับบุคคลทั้ง ๖ กลุ่ม ย่อมเห็นได้ว่าทุก ๆ คนปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยสมบูรณ์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าบุคคลมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนโดยไม่บกพร่อง คนในสังคมย่อมอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข ชีวิตส่วนตัวของแต่ละบุคคล ๆ ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองซึ่งจะส่งผลให้สังคมโดยรวม มีสันติสุข และความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นอีกด้วย

ความรับผิดชอบต่อ คือ ความตั้งใจปฏิบัติภารกิจหน้าที่การงานของตนให้เกิดผลสำเร็จเรียบร้อยถูกต้อง และตรงเวลาด้วยความสุจริต ความเต็มใจและความจริงใจ ฉะนั้นความความรับผิดชอบต่อจึงจัดว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ทั้งภารกิจในหน้าที่โดยตรง เช่น เป็นบิดา มารดา เป็นบุตรธิดา เป็นสามีภรรยา เป็นต้น ทั้งภารกิจในหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น การเป็นผู้บังคับบัญชา เป็น

ผู้ได้บังคับบัญชา เป็นผู้นำ หรือเป็นผู้ตาม ความรับผิดชอบจึงมีเพื่อรักษาคุณภาพของตนเองไว้ให้มี ให้เป็นไปตามภาวะ และหน้าที่ของตนเองตลอดไป

ครอบครัวใดสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ ลูก ทำตัวเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว คือรู้จักหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ไม่ขาดตกบกพร่อง ครอบครัวนั้นก็อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขและความมั่นคงในชีวิต

ในทางตรงกันข้าม หากครอบครัวที่มีสมาชิกในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ละเลยต่อหน้าที่ของตน ขาดความรับผิดชอบ คือ พ่อทำงานได้เงินมาแล้ว ไม่นำมาใช้จ่ายเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย แต่กลับไปใช้จ่ายในทางสุรุ่ยสุร่าย ที่ไม่จำเป็น เช่น เล่นการพนัน ดื่มสุรา เป็นต้น ส่วนแม่ก็ไม่เป็นแม่บ้านที่ดี ชอบเล่นการพนัน หรือเที่ยวเตร่นอกบ้านอย่างนี้เป็นต้น ลูกเมื่อถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง เช่นนั้นก็เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีหลายอย่างต่อพ่อแม่ เช่น อาจจะคิดว่าพ่อแม่ ไม่รักตน ไม่สนใจตน ทอดทิ้งตน เป็นต้น ยิ่งเป็นลูกที่กำลังอยู่ในวัยเรียนด้วยแล้ว ก็มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่โดยเฉพาะในด้านการศึกษา ปัญหาที่จะตามมาก็คือ ลูกอาจไม่สนใจการศึกษาเล่าเรียนหันไปหา ยาเสพติด เที่ยวเตร่นอกบ้าน ทำตัวเป็นนักเลงและคบเพื่อนที่ไม่ดี เป็นต้น ผลสุดท้ายอาจกลายเป็นเด็กที่สร้างปัญหาให้กับสังคม

จึงนำหลักทศทั้ง ๖ มาแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต เพื่อมนุษยสัมพันธ์และโมติริจิตที่ดีต่อกัน ซึ่งเป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย มี ทิศเบื้องหน้า มารดา บิดา, ทิศเบื้องขวา ครู อาจารย์, ทิศเบื้องซ้าย มิตรสหาย, ทิศเบื้องหลัง บุตร ภรรยา, ทิศเบื้องล่าง ทาสกรรมกร ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์, จึงเป็นแรงคล้อย ใจให้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของบุคคลในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศึกษาในกรณีทศ ๖ เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในระดับปัจเจกชนและตลอดทั้งสังคม

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑ เพื่อศึกษาความสำคัญของทศ ๖ ว่ามีผลต่อการส่งเสริมการทำความคิดและหน้าที่ที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน

๒ เพื่อศึกษาถึงการนำหลักทศ ๖ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคม

๓. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาเฉพาะเนื้อหาสาระของทศทั้ง ๖ และหลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีสำรวจเอกสาร ทั้งเอกสารปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎกและ เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่งานเขียน หนังสือ ตำรา ของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา โดยนำปัญหาต่าง ๆ ในสังคมมาประกอบแล้วนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้าไปวิเคราะห์แล้วนำเสนอ แนวทางปฏิบัติสำหรับแก้ไขปัญหา ให้รู้จักหน้าที่ของแต่ละบุคคลตามหลักพุทธจริยศาสตร์จน สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีประโยชน์ต่อตนเองตลอดจนสังคมและ ประเทศชาติ

๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงคุณค่าของทิสทั้ง ๖ กับการส่งเสริมการทำความดีและหน้าที่ที่มนุษย์พึง ปฏิบัติต่อกันในสังคม

๒. ทำให้ทราบถึงแนวทางในการนำหลักทิสทั้ง ๖ ในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนิน ชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี

๖. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑. สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวถึงพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทิสทั้ง ๖ ไว้ว่า “พระสูตรนี้ชาว ยุโรปเลื่อมใสกันมากว่าจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ เพราะเสนอหลักทิส ๖ อันแสดงว่าบุคคลทุกประเภท ในสังคมควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ตรงไปไม่มีการคดฝ้ายใดฝ้ายหนึ่งลงไป”^๑

๒. เตือน คำดี ได้กล่าวถึงพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทิสทั้ง ๖ ว่า “พระพุทธองค์ทรง เปรียบเทียบคนซึ่งอยู่แวดล้อมและมีความสัมพันธ์กับเราว่าเหมือนทิสต่างๆ ๖ ทิส ได้แก่ มารดาบิดา เป็นทิสเบื้องหน้า ครูอาจารย์เป็นทิสเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิสเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิสเบื้อง ซ้าย ทาสกรรมกรเป็นทิสเบื้องต่ำ สมณะพราหมณ์เป็นทิสเบื้องบน ซึ่งเป็นการแสดงว่าคนเราก่ออยู่ใน สิ่งแวดล้อม และมีสิ่งแวดล้อมเป็นวัตถุเท่านั้น ยังมีสิ่งแวดล้อมที่เป็นคนซึ่งต้องสัมพันธ์กับเรา ด้วย ในธรรมเรื่องทิส ๖ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นคำสอนที่กำหนดการกระทำและการตอบแทนทั้งสอง ฝาย มิใช่ฝายหนึ่งเป็นฝายให้หรือฝายรับเพียงอย่างเดียว เป็นการยึดหลักสิทธิและหน้าที่ตามจริย ศาสตร์สังคมว่าด้วยทิสทั้ง ๖ หรือหลักมนุษยสัมพันธ์ของคนต่างฐานะในสังคม”^๒

^๑สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖๓.

^๒เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖๔.

๓. คุณ โทจันทร์ กล่าวไว้ว่า “สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกลาน้ำมนต์น้ำจิตใจ และสร้างสำนึกทางศีลธรรม โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นกลไกที่สำคัญในการรวบรวมสมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ มีหลักจริยธรรมหรือหลักความประพฤติเพื่อละการทำชั่ว เลือกระทำแต่กรรมดีนั้น เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติให้ได้ แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงถึงหลักคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันในสังคม การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสังคมก็คือ การปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะสมแก่ฐานะของตนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น พ่อ แม่ ญาติ ครู อาจารย์ หรือเป็นฐานะทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้ใต้ปกครอง ธรรมเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในเรื่องทิศทั้ง ๖ ในสังคาลกสูตร”^๓

๔. วสัน อินทสระ ได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไว้ว่า “ชีวิตในสังคมของเราควรจะเป็นชีวิตที่มีระเบียบ เราควรต้องยอมรับความเป็นจริงบางอย่างในสังคม เช่น สังคมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างไร เราต้องเข้าใจบางสิ่งบางอย่าง และเราต้องมีหลักในการดำเนินชีวิต รวมทั้งข้อปฏิบัติที่จะทำให้เราเจริญขึ้น มีความก้าวหน้าในชีวิตตามควร ทั้งนี้ต้องหมายความว่า ก้าวหน้าไปในทางที่ดีงาม ทางที่เป็นกุศล จริยศาสตร์จะช่วยเราได้มากในเรื่องนี้ ทั้งเรื่องส่วนตัวและชุมชน”^๔

๕. กิรติ บุญเจือ ได้กล่าวถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไว้ว่า “พลเมืองดีที่สำนึกในความรับผิดชอบจริง ๆ จะต้องปฏิบัติทั้ง ๓ ขั้นตอนอย่างจริงจัง มิได้ปฏิบัติอย่างจำยอมเลื่องไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ได้ศึกษาวิชาศาสตร์แล้วย่อมจะต้องเข้าใจได้ดีว่าสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบ ทั้ง ๓ อย่างนี้จะต้องสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นเพียงใด มีอย่างหนึ่งก็จะต้องมีอีกอย่าง ๒ ตามมาโดยจำเป็น ถ้าไม่ต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ต้องการอีก ๒ อย่างด้วย จึงหวังว่าผู้ที่จะมีสิทธิอย่างคนไทยจะได้ช่วยกันกระตุ้นให้คนไทยทุกคนตระหนักในความสำคัญของ ๓ ข้อนี้ อย่างจริงจังกันเสียที ตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่น ผู้ที่ต้องสิทธิขับรถบนท้องถนน มิใช่แต่จะทวงสิทธิอย่างเดียว ถ้าไม่อยากจะ มีหน้าที่และไม่ยอมรับผิดชอบไม่อยากจะอะไรเลย ไม่ใช่สิทธิเสียอย่างเดียวจะไม่มีใครทำอะไรได้เลย อย่างน้อยปัญญานชนทั้งหลายควร

^๓ คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๖.

^๔ วสัน อินทสระ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๙.

เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ ต่อไปค่อย ๆ เป็นชีวิตจิตใจของคนไทยทั้งชาติไปเองทีละน้อย โปรดจำใส่ใจไว้เสมอว่า สติธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต้องไปด้วยกันเสมอ”^๕

๖. สมภาร พรมทา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศทั้ง ๖ กับการดำเนินชีวิตในสังคมไว้ว่า “เราอาจจำแนกเนื้อหาของระบบจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาออกเป็นสองส่วนด้วยกันคือจริยศาสตร์ส่วนบุคคล กับจริยศาสตร์สังคม เนื้อหาสองส่วนนี้เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือจริยศาสตร์ส่วนบุคคลคือพื้นฐานของจริยศาสตร์สังคม กล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ พุทธศาสนาถือว่าระบบ จริยศาสตร์มีบทบาทสำคัญอยู่สองบทบาท ได้แก่ ช่วยปัจเจกบุคคลสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวของเขาอยู่ได้อย่างเป็นสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วย พุทธศาสนาเชื่อว่าความสงบสุขของสังคมอ้างอิงอาศัยอยู่กับจริยธรรมของคนแต่ละคนในสังคม เมื่อปัจเจกบุคคลมีคุณธรรม สังคมส่วนรวมย่อมพลอยสงบสุขด้วย จริยศาสตร์ส่วนบุคคลเป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์สังคม”^๖

๗. พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการรู้จักหน้าที่และสิทธิของมนุษย์ ในพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ไว้ว่า คำว่าหน้าที่นี้มันต้องเนื่องกับสิทธิเสมอ ถ้ารู้จักหน้าที่ก็ต้องรู้จักสิทธิด้วย ฉะนั้นเราเรียกว่า พูดถึงหน้าที่อย่างเดียวก็น่าพอ หน้าที่ทางกาย, หน้าที่ทางจิต, หน้าที่ทางวิญญาณ, หน้าที่ต่อตนเอง, หน้าที่ต่อคนอื่น, หน้าที่นี้มันเนื่องกันทั้งสองฝ่าย แยกกันไม่ออก นี้ล้วนแต่เป็นหน้าที่ “เดี๋ยวนี้ไม่มีใครรับผิดชอบในเรื่องหน้าที่ ต่างฝ่ายต่างเอาประโยชน์ของตัว มันก็คือ ทำลายมนุษย์ไม่ยอมรับว่ามนุษย์มีหน้าที่ผดุงความเป็นมนุษย์ ความเป็นโลก แล้วก็ป็นอันธพาลมาก หรือเรียกร้องแต่สิทธิ แล้วก็ไม่ทำหน้าที่ ปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ทุกวัน ในบ้านเมืองก็คือ การเรียกร้องสิทธิโดยไม่ทำหน้าที่ ถ้าทุกคนทำหน้าที่สมบูรณ์แล้ว มันจะไม่เกิดความต้องการอะไรถึงกับจะเรียกร้องสิทธิดอก มันจะเป็นการได้อยู่ในตัว นี่เป็นเรื่องน่าหลัง เรียกร้องแต่สิทธิโดยไม่ทำหน้าที่ หรือทำหน้าที่น้อย แล้วก็เรียกร้องเอาสิทธิมาก ความรู้ด้านนี้ดูจะยิ่งขาดกว่าความรู้อย่างอื่น เพราะว่าคนมันมีกิเลส มาก เห็นแก่ตัวมาก จึงไม่รู้จักหน้าที่และสิทธิ”^๗

๘. พุทธทาส ได้กล่าวถึงจริยศาสตร์เรื่องปัญหาของวัยรุ่นไว้ว่า ปัญหาของวัยรุ่นไว้ว่า ปัญหาของวัยรุ่นก็คือ บังคับตัวเองไม่ได้ นี่คือความล้มเหลวของวัยรุ่น คือบังคับตัวเองไม่ได้ จำแต่

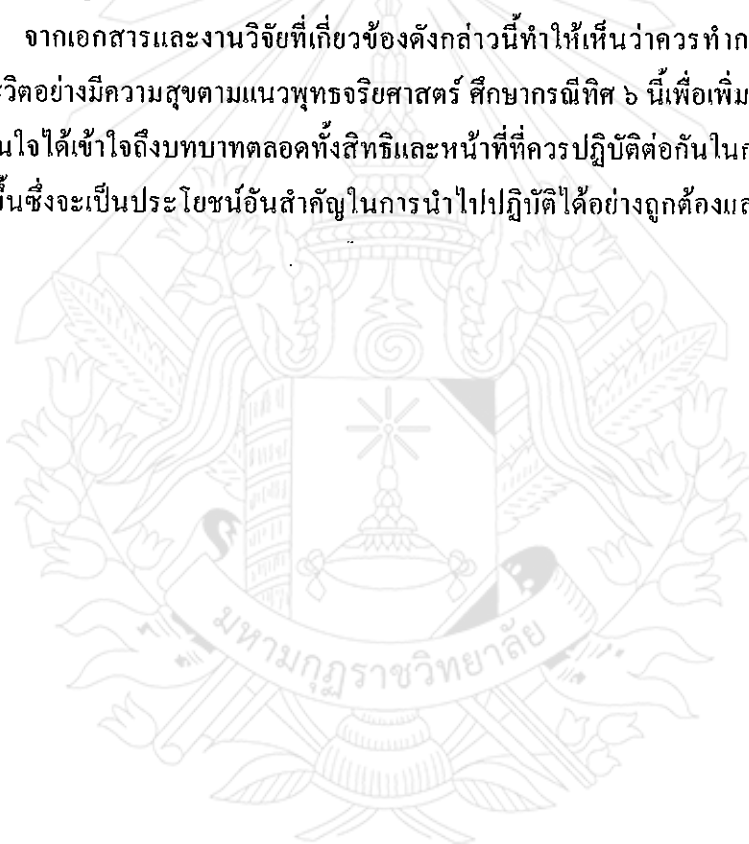
^๕ กิรติ บุญเจือ, ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๘๐.

^๖ สมภาร พรมทา, พุทธปรัชญากับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

คำเดียวไว้ว่ามันบังคับตนเองไม่ได้ บังคับตนเองให้เป็นพรหมจารีที่ดีไม่ได้ บังคับให้เป็นนักเรียนที่ดีไม่ได้ บังคับตัวเองไม่ได้เพราะเหตุอะไรบ้าง ก็มีหลายอย่าง เช่น คบเพื่อนชั่ว ทำให้บังคับตัวเองไม่ได้แล้วไม่ยอมพยายามจะบังคับ คืออย่าทำแล้ว ก็บังคับไว้ไม่ได้พออยากสูบบุหรี่ สูบ, อยากดูหนัง ดู, อยากไปทำอะไร ทำโดยไม่ต้องมีเหตุผลว่าควรหรือไม่ควร ที่ถูกเราจะทำอะไรเราต้องมีเหตุผลอยู่ในอำนาจของเหตุผลเสียก่อนว่าควรไม่ควร แต่ง่ายกว่านั้น คือ พ่อแม่ที่ดีที่สุดอย่าคิดว่าเราเข้า โรงเรียน เราเก่งกว่าพ่อแม่, พ่อแม่โง่ อย่างนี้ก็นั่นเด็ดขาด ไปถามเถอะว่าอะไรควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร พ่อแม่จะบอกได้ดีที่สุด เพราะเขาเกิดก่อนเรามาอย่าดูถูกพ่อแม่ และอย่าถึงขนาดว่าด่าพ่อแม่ให้สุด “นี่ความสำคัญอยู่ที่ความเคารพบิดามารดา ครูอาจารย์ หรือคนที่เคารพมันก็เลยบังคับตัวเองได้ ก็อยู่ในร่องในรอยของความดี ทั้งการเรียนก็ได้ดีด้วยความประพฤตินี้ คนรักใคร่เอ็นดู สงสารมาก เรียกว่าสังคมนีมันก็มีความเจริญเท่านั้น”^๕

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ทำให้เห็นว่าควรทำการศึกษาวิจัยถึงวิธีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศึกษากรณีทศ ๖ นี้เพื่อเพิ่มเติมให้พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจได้เข้าใจถึงบทบาทตลอดทั้งสิทธิและหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อกันในการดำเนินชีวิตได้อย่างชัดเจนขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์อันสำคัญในการนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ในระดับสูงขึ้นไป

^๕พุทธทาสภิกขุ, เตือนใจวันรุ่ง และ ๕ ดี สู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒-๑๓.

บทที่ ๒

ความหมายและประเภทของพุทธจริยศาสตร์

๑. ความหมายของพุทธจริยศาสตร์โดยทั่วไป

จริยศาสตร์ “เป็นคำสันสกฤตแปลตามตัวอักษรว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือศาสตร์แห่งความประพฤติ ข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติ ดำรงหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ”^๑

พุทธะ หมายถึง “ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่นแล้ว, ผู้เบิกบานแล้ว, เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา”^๒

จริยศาสตร์ หมายถึง ตามหลักนิรุกติศาสตร์คำว่า “จริยศาสตร์” เป็นภาษาสันสกฤต (จริย + ศาสตร์) แปลตามตัวอักษรว่า “ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งความประพฤติ โดยนัยนี้จริยศาสตร์ จึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์นั่นเอง บางทีเราก็เรียกว่าปรัชญาจริยธรรม หรือ หลักจริยธรรม และคำว่าจริยธรรมนี้ตรงกับ ภาษาลาตินว่า (Mores) ซึ่งหมายถึงระเบียบแบบแผนหรือข้อปฏิบัติ”^๓

จริยศาสตร์ตรงกับภาษาอังกฤษว่า (Ethics) ซึ่งหมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วย ศีลธรรม หลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม

จริยศาสตร์ หมายถึง “ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วย ความประพฤติและการครองชีวิตว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด หรืออะไรควรอะไรไม่ควร”^๔

เจมส์ เซธ ให้ความหมายว่า “จริยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักแห่งความประพฤติ และหลักเกณฑ์แห่งความประพฤติว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ”^๕

^๑วสิน อินทสระ, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๘), หน้า ๒.

^๒ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๐๑.

^๓ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑๖.

^๕ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิตนักศึกษา นักบริหาร นักปกครอง และประชาชนผู้สนใจทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วย อุปนิสัย นิสัยและพฤติกรรมของมนุษย์ ความประพฤติย่อมเป็น กระจกเงาส่องให้เราเห็นอุปนิสัยและนิสัยของคน จริยศาสตร์จึงได้ช่วยตีค่าของมนุษย์ โดยการมอง ทางอุปนิสัย นิสัยใจคอและความประพฤติที่บุคคลนั้นแสดงออกมาด้วยความสมัครใจ ในการกระทำ นั้น “บุคคลมีแรงใจและเจตจำนงแน่วแน่ เจตจำนงนั้นแสดงออกถึงอุปนิสัยของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เรา จึงมองอุปนิสัยของบุคคลได้ในรูปของเจตจำนง หรือ อีกนัยหนึ่ง เจตจำนงก็คือ แบบที่ได้รับการ กระตุ้นเตือนของอุปนิสัยนั่นเอง”^๖

สรุปความว่า พุทธจริยศาสตร์หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความ ประพฤติ หลักเกณฑ์แห่งความประพฤติ ว่าอะไรถูกควรปฏิบัติ อะไรผิดไม่ควรปฏิบัติต่อทศทั้ง ๖ อัน เปรียบเสมือนบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา

๒. ประเภทและระดับของพุทธจริยศาสตร์

ขอบเขตของพุทธจริยศาสตร์ อยู่ที่การกระทำทางกาย และทางวาจา เท่านั้น ถึงแม้ว่า นิพพานจะเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาถึงกฎเกณฑ์ และ หลักการในชั้นจริยศาสตร์นี้ก็เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากัน ในเฉพาะขอบเขตของศีล เป็นประการ แรกก่อน เพราะจริยศาสตร์เป็นเรื่องที่ว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติที่มีค่าในระดับโลกียธรรม ไม่ใช่ชั้น ปรมัตถ์หรือวิวิฏ เป็นเรื่องที่ปุถุชน และพระอรหันต์บางระดับจะต้องถือเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐาน แห่งคุณธรรมอื่น ๆ สูง ๆ ทางจิตใจต่อไป เพราะพระอรหันต์ที่ถือว่าเป็นบุคคลที่บรรลุจุดหมาย สูงสุดแล้วนั้น เป็นผู้ที่มีการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ผ่านขั้นที่เรียกว่าดี หรือบุญ หรือ กุศล ไปเหนือขอบเขตของจริยธรรมแล้ว จึงเรียกว่า ผู้มีบุญและบาปอันลอยแล้ว คือ อยู่เหนือบุญและ บาป การกระทำของพระอรหันต์ไม่เป็นทั้งบุญและบาป กล่าวคือ “พฤติกรรมของพระอรหันต์ทั้งกาย ทาวาจา และทางใจล้วนแต่อยู่เหนืออำนาจของกรรม จึงเรียกว่าเป็นกิริยาเพราะการกระทำของพระ อรหันต์ไม่เกิดจากแรงผลักดันของกิเลส และเป็นการกระทำที่ไม่มีผลทั้งชาตินี้และชาติหน้าใด ๆ เพราะพระอรหันต์ ตั้งอยู่ในส่วนแห่งวิวิฏ จึงไม่มีภพ ชาติ สังสารวัฏอีกต่อไป จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ครบ สมบูรณ์ในพรหมจรรย์แล้ว”^๗

ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มนุษย์เรียนรู้ว่า เป็นธรรมดาที่จะต้องมีการกระทบกระทั่งกัน เนื่องจากมนุษย์มีปัญหา มนุษย์จึงรู้จักวิธีการจัดการกับปัญหาดังกล่าวนี้ อย่างนุ่มนวล นี่ก็คือที่มาของ

^๖ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, จริยศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๓.

^๗ เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๔).
หน้า ๑๔๓.

การวางกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกันที่ต่อมาได้วิวัฒนาการมาเป็นกฎหมาย จารีต ประเพณี และขนบธรรมเนียมทางสังคมอื่น ๆ กฎระเบียบเหล่านี้บางครั้งก็มาจากศาสนาที่ผู้คนในสังคมนั้นๆ ได้เชื่อถืออยู่

เมื่อพระพุทธศาสนาได้กำเนิดขึ้นในอินเดีย พระพุทธองค์ก็ทรงตระหนักถึง ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้ทรงทำหน้าที่หลักสองประการไปพร้อม ๆ กัน คือทรงสอนธรรมที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะบุคคล ธรรมที่ว่านี้คือ ธรรมส่วนที่เอื้ออำนวยให้ปัจเจกบุคคลเข้าถึงความดับทุกข์เฉพาะตน นอกจากธรรมข้างต้น ยังทรงจัดวางระเบียบทางสังคมที่อยู่ในรูปของพุทธจริยธรรมหรือพุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมดังกล่าวนี้เมื่อใครรับไปปฏิบัติแล้วจะก่อให้เกิดผลสองทาง ทางแรกคือเป็นความดีส่วนตัวของเขา และทางที่สอง (ซึ่งเป็นทางสำคัญ) คือ เป็นผลดีแก่สังคมโดยรวม

จริยธรรมที่พระองค์ทรงนำมาสอนมีมากมาย แต่ก็อาจจำแนกได้เป็นสองส่วนด้วยกัน คือ ส่วนที่เป็นจริยธรรมพื้นฐาน กับส่วนที่เป็นจริยธรรมชั้นกลาง และจริยธรรมชั้นสูง จริยธรรมชั้นพื้นฐานคือหลักธรรมขั้นต่ำสุดที่สังคมจะต้องมี หากไม่มีหลักธรรมขั้นพื้นฐานนี้ ผู้คนในสังคมอาจจะไม่อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข จริยธรรมชั้นมูลฐานเป็นข้อเรียกร้องขั้นต่ำสุด สำหรับความสงบสุขของสังคม กล่าวง่าย ๆ อย่างภาษาชาวบ้านก็คือ หากผู้คนในสังคมต้องการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่กระทบกระทั่งกัน คนเหล่านั้นต้องปฏิบัติตามหลักธรรมที่ว่านี้ หลักธรรมนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสงบสุขของสังคม ผู้คนในสังคมอาจทำได้มากกว่านี้ก็ได้ แต่จะทำได้น้อยกว่าที่หลักธรรมพื้นฐานเหล่านี้ระบุเอาไว้ไม่ได้ ไม่เช่นนั้นสังคมจะปั่นป่วนวุ่นวายหมด

สำหรับจริยธรรมที่เลยขึ้นไปจากพื้นฐานนั้น ได้แก่จริยธรรมระดับกลาง และจริยธรรมระดับสูงที่ พระพุทธองค์ทรงนำมาสอน เพื่อคนในสังคมนำไปปฏิบัติเพื่อความสงบสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ของสังคมตัวของเขาเอง ในทัศนะของพระพุทธศาสนาความสงบสุขทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคม มีหลายระดับดังที่กล่าวมาแล้ว จนถึงความสุขอย่างยิ่งคือ นิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ความสุขระดับต่ำสุดคือ ความสุขที่ทำให้คนเรามีชีวิตอยู่ได้ตามปกติธรรมดาความสุขที่ว่านี้เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อคนในสังคมปฏิบัติตามจริยธรรมขั้นพื้นฐาน หากเราต้องการความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้น ไปกว่านี้ เราก็ต้องปฏิบัติตามจริยธรรมที่สูงขึ้นไปตามระดับ ยิ่งปฏิบัติได้สูงเท่าใด ตัวเราและสังคมเราก็จะยิ่งได้รับความสงบที่ประณีตสูงขึ้น ไปด้วย

โดยทั่วไปทุกสังคมจะมีจริยธรรมขั้นพื้นฐานด้วยกันทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าจริยธรรมนั้นอาจมีเนื้อหาผิดแผกกันบ้าง จริยธรรมพื้นฐานมักแฝงอยู่ในรูปของกฎหมาย ประเทศที่ไม่มีกฎหมายสำหรับปกป้องสิทธิส่วนบุคคล และกำหนดหน้าที่ที่ผู้คนต้องกระทำต่อสังคม ย่อมไม่อาจเป็นประเทศได้ กฎหมายคือข้อเรียกร้องขั้นต่ำสุดของความสงบสุข เนื้อหาของกฎหมายเมื่อกล่าวกัน

โดยสรุปแล้วก็คือส่วนที่เป็นรายละเอียดที่ขยายความออกไปจากจริยธรรมพื้นฐานของสังคมนั้น ๆ นั้นเอง

พุทธจริยศาสตร์ ๓ ระดับ

“ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านผู้รู้ทั้งหลายหรือนักปราชญ์ได้จัดหลักพุทธจริยศาสตร์ หรือพุทธจริยธรรม ไว้เป็น ๓ ชั้น

๑. จริยศาสตร์ขั้นมูลฐาน คือ ศีล ๕
๒. จริยศาสตร์ขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐
๓. จริยศาสตร์ขั้นสูง คือ มรรค ๘”^๙ ดังนี้

๒.๑ จริยธรรมระดับพื้นฐาน

จริยธรรมระดับพื้นฐาน หมายถึง ศีล ๕ หรือ เบญจศีล ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานของมนุษย์ เรียกว่า มนุษยธรรม คือระเบียบที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมของมนุษย์ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และธรรมที่คู่กันก็คือ เบญจธรรม ๕ “ทั้งเบญจศีลและเบญจธรรมที่เรียกว่าเป็น จริยธรรมขั้นมูลฐานนั้น เพราะเป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น เป็นพื้นฐานรองรับคุณธรรมที่สูงขึ้นไป เช่นเดียวกับการลงรากเสาเข็มไว้เป็นอย่างดีย่อมสามารถรับน้ำหนักอาคารสูงใหญ่หลายชั้นได้ การที่จะดูพื้นฐานหรือความมั่นคงของบุคคลก็สามารถที่จะดูได้พร้อมกับบอกหรือคาดคะเนได้ว่าเป็นอย่างไร โดยเอาหลักเบญจศีลและเบญจธรรมนี้เป็นเครื่องมือวัด”^{๑๐}

“เบญจศีลนี้เป็นข้อปฏิบัติที่พึงงดเว้นหรือละเว้นไม่ให้ปฏิบัติ เพราะถ้าฝ่าฝืนปฏิบัติก็จะพบแต่ความเสื่อม ความพินาศและเป็นความชั่ว เมื่อพระพุทธรองค์ทรงบัญญัติข้อที่ควรละเว้นแล้วพระองค์ก็ทรงสอนแนวทางการปฏิบัติ หรือบัญญัติข้อที่ควรปฏิบัติไว้ เรียกว่า “เบญจธรรม” เป็นข้อที่ปฏิบัติ อันจะนำไปสู่ความดี เบญจธรรมยังจะเป็นธรรมสนับสนุน และเป็นธรรมที่ช่วยให้บุคคลไม่ปฏิบัติผิดศีล ๕ ด้วย ดังนั้นเบญจศีลกับเบญจธรรมจึงเป็นของคู่กัน”^{๑๑} ดังจะศึกษาได้ดังนี้

^๙ไสว มาลาทอง, คู่มือ การศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและนักประชาชนผู้สนใจทั่วไป, อ่างแก้ว, หน้า ๒๐๒.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

^{๑๑}ทองหล่อ วงศ์ธรรมา, ปรัชญาอินเดีย. (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๕๓๕), หน้า ๒๖๖.

เบญจศีล

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤตินอกใจ
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย

อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เบญจธรรม

๑. มีเมตตากรุณา
๒. มีสัมมาอาชีพะ
๓. มีความสำรวมในกาม
๔. มีสติจะ
๕. มีสติรอบคอบ^{๑๑}

ขอให้สังเกตว่า เนื้อหาของศีล ๕ นี้สามารถจำแนกออกได้เป็นสองส่วนด้วยกันดังนี้

๑. ส่วนที่เป็นข้อห้ามมิให้ละเมิดคนอื่น

๒. ส่วนที่เป็นข้อห้ามมิให้ละเมิดตนเอง

การละเมิดคนอื่นนั้นสามารถกระทำได้สองทาง คือ

๑. ละเมิดทางกายหรือชีวิตของคนอื่น

๒. ละเมิดทางทรัพย์สินหรือสิ่งอื่นที่คนผู้นั้นครอบครองอยู่^{๑๒}

การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตผิดเพราะละเมิดร่างกายและชีวิตของผู้อื่น การลักทรัพย์ผิดเพราะละเมิดทรัพย์สินที่คนอื่นครอบครองอยู่ การประพฤตินอกใจ ผิดเพราะละเมิดบุคคลอื่นที่คนอื่นครอบครองอยู่ ศีลสามข้อแรกนี้เห็นได้ชัดว่าพระพุทธองค์ทรงกำหนดขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดบุคคลอื่นไม่ว่าจะละเมิดทางร่างกาย หรือว่าทรัพย์สินสิ่งของที่คนผู้นั้นครอบครองอยู่

จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับพื้นฐาน

จุดมุ่งหมายในการห้ามฆ่าสัตว์

๑. มุ่งให้มนุษย์มีเมตตากรุณาต่อกัน และต่อสัตว์ทุกประเภท
๒. ให้รู้จักก้อยทาน
๓. มีความหวังดีต่อกันช่วยเหลือกัน
๔. ช่วยกันรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บไข้
๕. มุ่งให้มนุษย์ไม่ทำลายเผ่าพันธุ์มนุษย์ และเผ่าพันธุ์สัตว์อื่น^{๑๓}

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๒}สมภาร พรหมทา, พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗.

^{๑๓}อารย สมานกุล, จริยธรรมกับชีวิต, ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๓๕, หน้า ๕๖.

ประโยชน์ของการมีศิลปะที่ ๑ บุคคลเมื่อรักษาศิลปะให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์หรือ ผลประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ

๑. เกิดมาเมื่อวัยชราหรือใหญ่ครบทวาริบูรณ์
๒. มีร่างกายสมส่วนสง่างาม
๓. มีความอ่อนโยน
๔. เป็นผู้มีความก้าวหน้าเที่ยงตรง
๕. เป็นผู้สติปัญญารุ่งเรือง
๖. เป็นคนสะอาด
๗. เป็นคนอ่อนโยน
๘. เป็นคนมีความสุข
๙. เป็นคนแก่กล้า
๑๐. เป็นคนมีกำลังมาก
๑๑. มีดีด้อยค่าสละสลวยเพราะพริ้ง
๑๒. ไปมาที่ใดย่อมมีเพื่อนรักเสมอ
๑๓. เป็นคนไม่สะดุ้งตกใจ
๑๔. ข้าราชการศัตรูทำร้ายไม่ได้
๑๕. ไม่ตายเพราะคนอื่นฆ่า
๑๖. มีบริวารหาที่สุดไม่ได้^{๑๑}

การลักทรัพย์ คือการใช้อำนาจของตน โดยมีขอบเขตถือเอาทรัพย์สินสมบัติของคนอื่นมาเป็นของตนเองโดยเจตนา การที่ท่านบัญญัติศิลปะข้อที่ ๒ นี้ก็เพื่อป้องกันการทำลายสมบัติทรัพย์สินของกันและกัน ให้ทุกคนตั้งหน้าทำมาหากินประกอบอาชีพโดยสุจริต

จุดมุ่งหมายในการห้ามลักทรัพย์

๑. เพื่อให้ทุกคนเคารพในทรัพย์สินของตน
๒. เพื่อให้ทุกคนรู้จักประกอบอาชีพในทางสุจริต
๓. เพื่อให้เกิดความไว้วางใจกันในการอยู่ร่วมกัน
๔. เพื่อให้ทุกคนประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งพึ่งตนเองได้
๕. เพื่อไม่ให้คนเราคอยเอาใจเขามาเปรียบกัน โดยลงมือทำแต่เนิ่นๆ ต้องการ

ผลประโยชน์ตอบแทนน้อย

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

ประโยชน์ของการมีศีลข้อที่ ๒ บุคคลเมื่อรักษาศีลข้อที่ ๒ ให้บริสุทธิ์แล้ว ย่อมได้รับ
อานิสงส์หรือผลประโยชน์ดังต่อไปนี้

๑. มีทรัพย์มาก
๒. มีข้าวของและอาหารเพียงพอ
๓. หาโภคทรัพย์ได้ไม่สิ้นสุด
๔. โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ก็ได้
๕. โภคทรัพย์ที่ได้แล้วก็ยังยินดีไม่สูญหาย
๖. หาสิ่งที่ปรารถนาได้รวดเร็ว
๗. สมบัติไม่กระจัดกระจายด้วยภัยต่าง ๆ
๘. หาทรัพย์ได้โดยไม่ถูกแบ่ง
๙. อยู่ที่ไหนก็เป็นสุขสบาย
๑๐. เป็นคนไม่รู้จักความจน^{๑๕}

กามสมุิจฉาจาร คือ ความประพฤติกว้างละเมิดในภรรยา หรือสามีของผู้อื่น ละเมิดชาย
ต้องห้าม หรือหญิงต้องห้าม หรือประพฤตินอกใจสามีหรือภรรยาของตน และประพฤติดิฉิธรรมดา
หรือล่วงเกินในของที่เขารัก

จุดมุ่งหมายในการห้ามประพฤติดิฉิฉินฉาฉา

๑. เพื่อป้องกันการสำส่อนทางเพศ ซึ่งมีอยู่ดาษดื่นในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน เห็นว่ามนุษย์เป็น
สัตว์ประเสริฐแล้วไม่ควรทำเช่นนั้น
๒. เพื่อป้องกันความวุ่นวายการเบียดเบียนกัน เพราะเรื่องกามเป็นเหตุ
๓. ชายย่อมหวงหญิงผู้เป็นภรรยาของตน หญิงย่อมหวงชายผู้เป็นสามีของตน มารดาบิดา
ย่อมหวงธิดาของตน เมื่อธิดาเหล่านั้นอยู่ในวัยศึกษา
๔. ตามความเป็นจริงแล้ว ความสุขทางกามไม่มากพอที่บุคคลจะลงทุนสร้างบาป ก่อกรรม
เพื่อแรกกับความสุขทางกาย
๕. ความสุขทางกามารมณมีความสุขแต่น้อย ให้ทุกข์มากกว่า ยิ่งคิดศีลด้วยแล้วย่อมมีทุกข์
ระยะยาวนาน

ประโยชน์ของการรักษาศีลข้อที่ ๓ การรักษาศีลข้อที่ ๓ นี้ ย่อมมีอานิสงส์หรือ
ผลประโยชน์แก่ผู้รักษาและแก่สังคมอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. คุ้มครองความเป็นปึกแผ่นของสังคม

^{๑๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๖๐.

๒. คุ้มครองความสงบสุขของครอบครัว
๓. คุ้มครองอนาคตของอนุชนในตระกูล
๔. คุ้มครองรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม^{๑๖}

การพูดปดผิดเพี้ยน เหตุผลสองประการ คือ ทำให้คนอื่นเสียหาย ความเสียหายนี้อาจเกิดแก่ตัวเขาเองหรือทรัพย์สินของเขาก็ได้ นี่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ทำให้ตนเองตกต่ำลง คนที่พูดปดบ่อยๆ พูดหยาบค้ายอยู่เสมอ ชอบยุยงให้คนอื่นแตกแยกกัน พูดไร้สาระ ย่อมเพราะอุปนิสัยที่ไม่ดีให้เกิดในตนเอง คนเช่นนี้เป็นคนที่ไม่น่าคบ ไม่น่าเชื่อถือ การพูดปดจึงมีโทษแก่ตัวเองด้วย

หากการพูดปดสร้างความเสียหายแก่คนอื่น การพูดปดก็ผิดเพราะละเมิดคนอื่น ถ้าไม่สร้างความเสียหายแก่คนอื่น การพูดปดก็ผิดเพราะสร้างความเสียหายแก่คนอื่น

จุดมุ่งหมายในการห้ามพูดเท็จ

๑. เพื่อปกป้องการทำลายประโยชน์ของกันและกัน
๒. เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความซื่อสัตย์ต่อกัน
๓. เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะ
๔. คนไม่พูดเท็จย่อมได้รับความเชื่อถืออย่างสูง
๕. เป็นคนที่สังคมต้องการอย่างยิ่ง^{๑๗}

ประโยชน์ของการรักษาข้อที่ ๔

๑. ไม่ตกไปสู่ทุกติ
๒. ไม่ตกไปสู่ความวิบัติ
๓. ไม่จมดิ่งลงสู่ความทุกข์
๔. ได้เกิดมาเป็นมนุษย์
๕. เป็นที่รักและไว้วางใจของคนอื่น^{๑๘}

การดื่มสุราและเสพของมีนเมาผิดเพราะเป็นการเบียดเบียนตนเอง คนที่ดื่มสุราและเสพของมีนเมา คือคนที่ทำลายสติปัญญาของตน พุทธศาสนาถือว่าการละเมิดตนเอง การดื่มสุราผิดแม้จะดื่มแล้วนอนอยู่บ้านคนเดียวก็ตาม ถ้าดื่มแล้วก่อความเดือดร้อนแก่คนอื่นก็ผิดเป็นสองเท่า เพราะ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๖๑.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๑๘} ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรรณพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๘.

นอกจากจะละเมิดตนเองแล้วยังเป็นการละเมิดคนอื่นด้วย โดยที่ความผิดอย่างหลังจัดเข้าในศีลข้อหนึ่งข้างต้น

จุดมุ่งหมายในการห้ามดื่มสุรา - เมรัย

๑. เพื่อให้รู้จักรักษาสติของตนให้สมบูรณ์อยู่เสมอ
๒. เพื่อความสงบสุขของสังคม
๓. เพื่อรักษาเศรษฐกิจของครอบครัว
๔. เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาทขาดสติ
๕. เพื่อเป็นผู้ได้เชื่อว่า รักษาสุขภาพจิตและสุขภาพกายของตน^{๑๙}

ประโยชน์ของการรักษาศีลข้อที่ ๕

๑. ไม่ตกไปสู่ทุกข์
๒. ไม่ตกไปสู่ความวิบัติ
๓. ไม่จมดิ่งลงสู่ความทุกข์
๔. ได้เกิดมาเป็นมนุษย์
๕. เป็นคนมีสติรอบคอบ ร่างกายแข็งแรง^{๒๐}

ศีลในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย ศีลห้าถือว่าเป็นศีลขั้นต่ำที่สุด เมื่อพิจารณาเนื้อหาของศีลห้าแล้วเราจะเห็นได้ว่า ศีลแต่ละข้อ เป็นข้อห้ามที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่สร้างความสงบสุขของสังคม เรานึกจินตนาการดูก็ได้ว่า มีประเทศอยู่หนึ่งประเทศซึ่งเป็นประเทศที่อนุญาตให้ผู้คนฆ่าฟันกันได้ ขโมยสิ่งของหรือปล้นชิงสมบัติของกันได้ ผิดลูกผิดเมียกันได้ พูดด่าว่าหมิ่นประมาทกันได้ หรืออนุญาตให้เสพยาเสพติดได้อย่างเปิดเผย แพร่หลาย ประเทศดังกล่าวมานี้ประชาชนจะมีชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุขหรือไม่

เนื้อหาของศีลห้าข้อเรียกอย่างต่ำสุดสำหรับความสงบสุขของสังคม ขาดศีลไปเพียงข้อใดข้อหนึ่ง สังคมย่อมไม่สามารถดำรงเป็นปกติสุขได้ และนี่ก็คือความหมายของการที่ศีลห้าเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานในทัศนะของพระพุทธศาสนา

๒.๒ จริยธรรมระดับกลาง

จากการศึกษาจุดหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับกลาง อันได้แก่หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ กุศลกรรมบถ ๑๐ แปลว่า ทางแห่งกุศลกรรม นี้จัดเป็นทางฝ่ายดี อันเป็นทางแห่งความดี

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๘.

ที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความสุขความเจริญ กุศลกรรมบถนี้บางทีก็เรียกว่า “สุจริต” “กุศลกรรมบถนี้เป็นศีลธรรมระดับกลาง เพราะมีคุณธรรมประณีตขึ้น ดังนั้นธรรมทั้งสองฝ่ายจึงเป็นของคู่กัน”^{๒๖} ดังจะศึกษาได้ดังนี้

ฝ่ายอกุศลกรรมบถ ๑๐

ฝ่ายกุศลกรรมบถ ๑๐

เป็นการกระทำทางกายมี ๓

๑. ปาณาติบาตฆ่าสัตว์	๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทานลักทรัพย์	๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์
๓. กามสุมิฉาจาร ประพฤติผิดในกาม	๓. กามสุมิฉาจาราเวรมณี เว้นจากประพฤติผิดในกาม

เป็นการกระทำทางวาจามี ๔

๔. มุสาวาท พูดเท็จ	๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด	๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา พูดคำหยาบ	๖. ผรุสยา วาจา เวรมณี เว้นการพูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปะ พูดเพื่อเจ้อ	๗. สัมผัปปลาปะา เวรมณี เว้นการพูดเพื่อเจ้อ

เป็นการกระทำทางใจ มี ๓

๘. อภิชฌา โลภอยากได้ของเขา	๘. อภิชฌา ไมโลภอยากได้ของเขา
๙. มหยาบาท ปองร้ายเขา	๙. มหยาบาท ไมปองร้ายเขา
๑๐. มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากครองธรรม	๑๐. สัมมาทิฎฐิ เห็นชอบตามครองธรรม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าจริยธรรมชั้นกลางเพื่อเป็นการปฏิบัติทางจิตใจด้วย การกระทำตามกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ ผู้รักที่จะทำดีจะต้องปฏิบัติให้ถูกทาง เป็นการสร้างความดีให้แก่ตนเอง เพื่อความสุขสงบของชีวิตและเพื่อจริยธรรมขั้นสูงขึ้นไปอีก ส่วนทางฝ่ายไม่ดีจัดเป็นความชั่วนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้แก่ผู้ปฏิบัติและตลอดจนสังคม ก็จัดห้ามไว้ เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ บางทีเรียกว่า หุจริต เพื่อปฏิบัติทางจิตใจด้วย การกระทำตามกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ ผู้รักที่จะทำดีจะต้องปฏิบัติให้ถูกทาง เป็นการสร้างความดีให้แก่ตนเอง เพื่อความสุขสงบของชีวิตและเพื่อจริยธรรมขั้นสูงขึ้นไปอีก ส่วนทางฝ่ายไม่ดีจัดเป็นความชั่วนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้แก่ผู้ปฏิบัติและตลอดจนสังคม ก็จัดห้ามไว้ เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ บางทีเรียกว่า หุจริต

^{๒๖}ไอศว มาลาทอง, ภูมิอ การศึกษาจริยธรรม สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและประชาชนผู้สนใจทั่วไป, อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๒.

จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับกลาง

๑. จุดมุ่งหมายของการห้ามประพฤติผิดทางกายกรรม ๓

- ๑) เพื่อไม่ให้ทำลายชีวิตอื่น
- ๒) เพื่อไม่ผูกเวรต่อกัน
- ๓) เพื่อไม่เบียดเบียนต่อสัตว์ทั้งหลาย^{๒๒}
- ๔) เพื่อละอหินนาทาน
- ๕) เพื่อละกาเมสุมิฉาจาร^{๒๓}

๒. ประโยชน์ของการรักษากายกรรม ๓

- ๑) เป็นผู้ประกอบด้วย เมตตาและความเอ็นดู
- ๒) เป็นผู้มีความละเอียด
- ๓) เป็นผู้มีความเกื้อกูล
- ๔) เป็นผู้มีความซื่อสัตย์
- ๕) เป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่ถูกเบียดเบียนด้วย^{๒๔}

๓. จุดมุ่งหมายของการห้ามประพฤติผิดทางวจีกรรม ๔

- ๑) เพื่อไม่เป็นผู้กล่าวมุสาวาท
- ๒) เพื่อไม่เป็นผู้กล่าววาจาต่อเสียด ทำลายคนอื่น
- ๓) เพื่อ ไม่เป็นผู้กล่าววาจาหยาบคายแก่คนอื่น
- ๔) เพื่อ ไม่เป็นผู้มีวาจาเพื่อเจ้า^{๒๕}

๔. ประโยชน์ของการรักษาวจีกรรม ๔

- ๑) ทำให้เป็นผู้สมานคนผู้แตกสามัคคี
- ๒) ทำให้เป็นผู้สนับสนุนคนที่สามัคคีกันอยู่แล้ว
- ๓) ทำให้เป็นผู้มีวาจาสนาะโสด เป็นที่รักซึ่งใจ แก่คนอื่น
- ๔) ทำให้เป็นที่รักและชอบใจของคนอื่น

^{๒๒} วิจารณ์พิชิตมหาสิมาราม, คู่มือการศึกษาธรรมชั้นโท, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๒.

^{๒๓} วิจารณ์พิชิตมหาสิมาราม, คู่มือการศึกษาธรรมชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๗.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

๕) ทำให้เป็นผู้พูดถูกกาลเวลา มีเหตุผล มีหลักฐาน มีที่อ้าง^{๒๖}

๕. จุดมุ่งหมายของการห้ามประพฤติผิดทางมโนกรรม ๓

๑) เพื่อเป็นผู้ไม่มากไปด้วยความเพ็งเล็งคิดเอาของคนอื่น

๒) เพื่อเป็นผู้ไม่มีใจพยามาทประทุษร้ายผู้อื่น

๓) เพื่อเป็นผู้ไม่มีทัศนคติอันวิปริตผิดจากทำนองครองธรรม^{๒๗}

๔. ประโยชน์ของการรักษามโนกรรม ๓

๑) ทำให้เป็นคนไม่ผูกอาฆาตคนอื่น

๒) ทำให้เป็นคนไม่จองเวร ไม่เบียดเบียนกัน

๓) ทำให้เป็นคนมองโลกในแง่ดี

๔) ทำให้เป็นผู้ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน มีอุปสรรคในการทำงานน้อย^{๒๘}

๒.๓ จริยธรรมระดับสูง

จากการศึกษาการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ศึกษากรณี
ทศ ๖ ทำให้พบว่าจุดมุ่งหมายและประโยชน์สูงสุดของจริยธรรมระดับสูง อันได้แก่มรรคมีองค์ ๘
หรือ อริยมรรค ๘ ประการ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ

๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ

๔. สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ

๗. สัมมาสติ การตั้งสติไว้ชอบ

๘. สัมมาสมาธิ การตั้งใจไว้ชอบ^{๒๙}

พุทธจริยศาสตร์ศึกษาถึงหน้าที่ของมนุษย์ โดยถือว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่ว่าชายหรือหญิง
เด็กหรือผู้ใหญ่ ล้วนแล้วแต่มีหน้าที่ที่จะต้องทำและรับผิดชอบด้วยกันทั้งนั้น เช่น บิดามารดามีหน้าที่

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๙} ทองหล่อ วงศ์ธรรมา, ปรัชญาอินเดีย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๗.

เลียงดูบุตร และอบรมสั่งสอนบุตรแต่ในทางที่ดี ส่วนบุตรมีหน้าที่เลียงดูท่านในวัยชรา เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านและปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ แทนท่านได้

จริยธรรมขั้นสูงประกอบด้วยธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นปรมาตม์ธรรม หรือ ธรรมระดับที่จะทำให้ผู้เป็นพระอรหันต์เป็นโลกุตตรธรรม คืออริยสังขาร ๔ มรรค ๘ ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทัปปัจจยตา

อริยสัง ๔

อริยสัง ๔ แปลว่า “ความจริงอันประเสริฐ” ความจริงที่ทำให้สำเร็จเป็นอรหันต์ได้มี ๔ อย่าง คือ

๑. ทุกข์ รู้สภาวะที่เป็นทุกข์สภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ

๒. สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ต้นเหตุความทนายอยาก ๓ อย่าง

๓. นิโรธ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ความดับทุกข์ ได้แก่ต้นเหตุ ได้สิ้นเชิง

๔. มรรค ข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ^{๓๐}ได้แก่ มรรค ๘ อย่าง ในอริยสัง ๔ ประการนี้ จัดเป็นเหตุ ๒ อย่าง จัดเป็นผล ๒ อย่าง คือ สมุทัย และมรรคจัดเป็นเหตุส่วนทุกข์และนิโรธจัดเป็นผล

ทุกข์ หมายถึงสิ่งที่ทนได้ยาก พระพุทธองค์ท่านได้ตรัสรู้เรื่องทุกข์เป็นลำดับแรกคนทั่วไปรู้ว่าตัวทุกข์ แต่ไม่รู้ว่าจะอะไรมาทำให้ เป็นทุกข์ โดยสรุปทุกข์มี ๒ ประเภท คือ ทุกข์ประจำ ทุกข์จร ถ้าแยกเป็นกองทุกข์ ทุกข์ประจำมี ๓ กอง เรียกว่าสภาวะทุกข์ ทุกข์จรมี ๘ กอง เรียกว่า ปกิณกทุกข์

ทุกข์ประจำ หรือ สภาวะทุกข์ คือ รวมทั้งสิ้น ๑๑ กอง

๑.ชาติทุกข์ แปลว่า เกิดเป็นทุกข์

๒.ชราทุกข์ แปลว่า แก่เป็นทุกข์

๓. มรณทุกข์ แปลว่า ตายเป็นทุกข์ ^{๓๑}

สภาวะทุกข์นี้เกิดมาแล้วต้องประสบทุกข์เหล่านี้ทุกคนไม่มียกเว้น ไม่ว่าประเภทไหน สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตทุกประเภทจะต้องมีด้วยกันทุกอย่าง

ปกิณกทุกข์ หรือ ทุกข์จร ๘ ประการ คือ

^{๓๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐๒.

^{๓๑}สว มาลาทอง, ภูมิอ การศึกษาจริยธรรม สำหรับ นักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและประชาชนผู้สนใจทั่วไป, อ่างแก้ว, หน้า ๒๐๖.

๑. โสกะ ความโสก ความเสียใจ
๒. ปริเทวะ ความรำพัน บ่นเพื่อ ตัดอาลัยไม่ขาด
๓. ทุกษะ ความไม่สบายกาย เจ็บป่วย
๔. โทมนัสสะความน้อยใจ ความเสียใจ
๕. อุปายาสะ ความคับใจ ตรอมใจ
๖. สัมปโยคะ ความประสบสิ่งที่เกลียด
๗. วิปโยคะ ความประสบสิ่งที่พราจากสิ่งรัก
๘. นลกะ ความผิดหวัง ไม่ได้สิ่งที่ตนอยากได้^{๑๒}

สมุทัย หมายถึง อะไรทำให้คนทุกข์ พระพุทธองค์ทรงค้นพบว่าทำให้เกิดทุกข์ เรียกว่า ตัณหา มี ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา ความอยากในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
๒. ภวตัณหา ความอยากในภพ ได้แก่ ความอยากที่ประกอบด้วยสันสคติภุญฺฐิ คือ คิดว่า ตน และโลกเป็นของยั่งยืน
๓. วิภวตัณหา ความอยากปฏิเสธภพ ได้แก่ความอยากที่ประกอบด้วยอุจเฉทภุญฺฐิ คือ เห็น คิดว่าตนและสัตว์ตายแล้วสูญ^{๑๓}

นิโรธ ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ ธรรมเป็นที่ดับตัณหา การเข้าสู่นิพพานซึ่งมี ทั้งสุปฏิเสสน นิพพาน และอนุปฏิเสสนนิพพาน หรือบุคคลที่เข้าถึงนิพพานของพระเสขะ และนิพพานของพระ อเสขะ

มรรค ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงว่า สิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์และเป็นธรรมที่ดับความทุกข์ได้ ตลอดจนสิ่งนี้เป็นแนวทางหรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ที่ได้ชื่อว่า มรรค เพราะเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้ มี ๘ ประการ (กล่าวมาแล้วในหน้า ๘-๑๐)

อริยสัจ ๔ ประการนี้ เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เพราะได้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔ นี้ผู้ที่ปฎิบัติจะสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาได้คือ เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และอรหันต์ ก็เพราะปฏิบัติธรรมคืออริยสัจ ๔ นี้เป็นประการสำคัญ

ปฏิจางสมุปปาต หรือ อิทัปปัจจยตา ๑๒ อย่าง

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัฒนาสาร, ๒๕๔๓). หน้า ๑๐๑.

ปฏิจจนรูปบาท คือ กฎแห่งธรรมชาติ เป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกัน อาศัยกันสัมพันธ์กัน พึงพาอาศัยกันขึ้นเป็นกฎแห่งเหตุผล ปฏิจจนรูปบาทนี้ ได้แสดงถึงกฎแห่งธรรมชาติของสรรพสิ่งที่มีการสืบต่อกันไม่มีการอยู่นิ่ง หรือ ไม่มีอะไรคงที่ต้องตกอยู่ในลักษณะ ๓ ประการนี้ คือ

๑. ความเกิดขึ้นในเบื้องต้น
๒. ความแปรปรวนในท่ามกลาง
๓. ความแตกดับหรือสลายไปในที่สุด

ปฏิจจนรูปบาท เป็นกฎแห่งสังสารวัฏ คือ เป็นวงจรแห่งความทุกข์อันเกิดขึ้นมาจากสมุทัย คือ กิเลส - ตัณหา กรรม และวิบาก

พระพุทธองค์ตรัสเรื่องอิทัปปัจจยตาไว้ว่า “ ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยได้เกิดแก่เราเมื่อมีอะไรหนอ ชรา มรณะ จึงได้มี ชรา มรณะ มีเพราะปัจจัยอะไร “ ความจริงปรากฏแก่พระพุทธองค์ว่า

เพราะชาตินี้เองมีอยู่ ชรา มรณะ จึงได้มี ชรา มรณะมี เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย

เพราะภพนี้เองมีอยู่ ชาติ จึงได้มี ชาติมีเพราะ ภพ เป็นปัจจัย

เพราะอุปาทานนี้เองมีอยู่ ภพ จึงได้มี ภพมี เพราะอุปาทาน เป็นปัจจัย

เพราะตัณหาที่เองมีอยู่ อุปาทาน จึงได้มี อุปาทานมี เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัย

เพราะเวทนาที่เองมีอยู่ ตัณหา จึงได้มี ตัณหา มี เพราะ เวทนา เป็นปัจจัย

เพราะผัสสะที่เองมีอยู่ เวทนา จึงได้มี เวทนามี เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัย

เพราะสฬายตนะที่เองมีอยู่ ผัสสะ จึงได้มี สฬายตนะมี เพราะนามรูป เป็นปัจจัย

เพราะวิญญาณที่เองมีอยู่ นามรูป จึงได้มี นามรูปมี เพราะวิญญาณ เป็นปัจจัย

เพราะสังขารที่เองมีอยู่ วิญญาณ จึงได้มี วิญญาณมี เพราะสังขาร เป็นปัจจัย

เพราะอวิชชาที่เองมีอยู่ สังขาร จึงได้มี สังขารมี เพราะ อวิชชา เป็นปัจจัย”

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นภาษาบาลี มี ๒ สาย คือ

สายเกิด (สมุททวาร) ดังนี้

อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา

สงฺขาราปจฺจยา วิญฺญาณํ

วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป

นามรูปปจฺจยา เวทนา

^{๓๓} ใสว มาลาทอง, คู่มือ การศึกษาจริยธรรม สำหรับ นักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร
นักปกครองและประชาชนผู้สนใจทั่วไป. อ่างแก้ว, หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

เวทนปจฺจยา ตณฺหา
 ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานิ
 อุปาทานปจฺจยา ภ โว
 ภวปจฺจยา ชาติ
 ชาติปจฺจยา ชรามรณํ
 โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมุทฺทวนฺติ
 เอวมตฺตสฺส เกวลสฺส สมุทฺทโย โหติ^{๓๕}

สายดับ (นิโรธวาร) ดังนี้

อวิชฺชา (เดวฺว)	อเสตสฺสวราคฺคฺนิโรธา	สงฺขารราณิโรโธ
สงฺขารราณิโรธา	นามรูปนิโรโธ	
นามรูปนิโรธา	สพฺพคณฺนิโรโธ	
สพฺพคณฺนิโรธา	ผลฺสฺสนิโรโธ	
ผลฺสฺสนิโรธา	เวทนานิโรโธ	
เวทนานิโรธา	ตณฺหานิโรโธ	
ตณฺหานิโรธา	อุปาทานนิโรโธ	
อุปาทานนิโรธา	ภวนิโรโธ	
ภวนิโรธา	ชราณิโรโธ	

โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ
 เอวมตฺตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขณฺธสฺส นิโรโธโหติ.^{๓๖}

ถ้าจะย่อเป็นวจรลงใน กิเลส กรรม และวิบาก จะได้ดังนี้

อวิชชา + ตัณหา + อุปาทาน จัดเป็น กิเลส
 สังขาร + ภพ จัดเป็น กรรม
 วิญญาณ + ที่เหลือทั้งหมดจัดเป็น วิบาก^{๓๗}

ปฏิจจนุปบาท เป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเกิดการดำเนินไปและการ
 ดับไปของชีวิต รวมถึงการเกิด – การดับแห่งทุกข์ด้วย ในกระบวนการนี้ สิ่งทั้งหลายจะเกิดขึ้น-
 เป็นอยู่ และดับลงไปเป็นลักษณะแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๑.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๒.

^{๓๗} ทองหล่อ วงศ์ธรรมา, ปรัชญาอินเดีย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๑๐.

ในรูปของ วงจร กล่าวคือ เป็นกระบวนการแห่งความสัมพันธ์กันเป็นห่วงโซ่ ในกระบวนการแห่งปฏิจกสมุปบาทนั้นไม่มีส่วนไหนเป็นปฐมกร หรือปฐมเหตุ เพราะกระบวนการของชีวิตเป็นวัฏฏะแห่งกิเลส กรรม วิบาก ซึ่งกลายเป็นวัฏสงสาร แต่อย่างไรก็ตามในการพยายามอธิบายกระบวนการแห่งชีวิตตามหลักปฏิจกสมุปบาทนี้จำเป็นต้องหาจุดเริ่มต้นอธิบายให้เห็นว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยอย่างไรก่อน ดังนั้น “จึงสมมุติเริ่มจากอวิชา โดยอธิบายอวิชาเป็นปัจจัยจึงมีสิ่งอื่น ๆ ตามมาเป็นวัฏจักรนำไปสู่ทุกข์ ในทำนองเดียวกัน ถ้าอวิชาดับไปไม่เหลือก็จะเป็นเหตุ ไปสู่การดับทุกข์ได้ในที่สุด เพราะความเป็นไปของชีวิตมีสภาวะเป็นวงจรที่เรียกว่าสังสารวัฏ ดังนั้นเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดของสังสารวัฏ จึงไม่ปรากฏ”^{๘๔}

จากศึกษาทำให้ทราบว่าหลักปฏิจกสมุปบาทนี้ทำให้มองเห็นว่า ชีวิตที่ไม่รู้ความเป็นจริง (อวิชา) ในสภาวะที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาตินั้น ก็สร้างความเป็นตัวตนขึ้นมาจากนั้น ก็สร้างอารมณ์ต่าง ๆ ขึ้นมาปรุงแต่งโลกของตนเพื่อให้สนองตัณหาอุปาทาน เช่นนี้นับได้เป็นชีวิตที่อยู่ในกองทุกข์และชีวิตจึงกลายเป็นตัวทุกข์ไปด้วย

จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของจริยธรรมระดับสูง

๑. จุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรค ๘

๑. เพื่อเป็นผู้มีปัญญา มีทัศนคติถูกต้องเป็นหลักดำเนินชีวิต
๒. เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตามความจริงโดยธรรมชาติของชีวิต คือ เห็นความทุกข์ เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เห็นธรรมที่จะดับทุกข์ และทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์^{๘๕}

๒. ประโยชน์ของการดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรค ๘

๑. ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ
๒. ย่อมเป็นผู้ควรของต้อนรับ
๓. เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา
๔. เป็นผู้ควรอัญชลีกรรมเป็นนาบุญของโลก^{๘๖}

การปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนานั้นอาจกล่าวได้ว่ารวมอยู่ในองค์ทั้ง ๘ ของอริยมรรคอันเป็นจริยศาสตร์ระดับสูงนั้น ซึ่งหลักทั้ง ๘ นี้ เป็นหลักสากลสำหรับนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของ

^{๘๔} เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, อ่างแล้ว, หน้า ๘๓.

^{๘๕} แสง จันทร์งาม, ประทีปธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๗๒-๗๓.

^{๘๖} แสง จันทร์งาม, พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓.

ทุกชีวิต คือความพ้นทุกข์ ไม่ว่าจะใครก็ตามถ้าปฏิบัติถูกต้องตามหลักจริยธรรมระดับสูง ๘ ประการนี้ แล้ว ก็จะสามารถบรรลุถึงความพ้นทุกข์ได้

๓. ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล ของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีปัญหาส่วนบุคคล และปัญหาส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม และในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ประสบความสำเร็จในการคิดหาเหตุผล ในการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์และพระองค์ก็ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ได้นำเอาเหตุอันนั้นมาเพื่อเผยแผ่ช่วยแก้ไขปัญหาชีวิตมนุษย์ได้เป็นอเนกอนันต์ และเหตุผลอันนั้นก็กลายเป็นคำสอนและได้แพร่หลายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกโดยพระองค์เอง และการดำเนินงานของพระสาวกของพระองค์ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชีวิตและการดำรงชีวิต

ดังนั้น “วิถีชีวิตของคนไทยหรือสังคมไทยในด้านต่าง ๆ กับพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้าน เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาได้เป็นรากฐานของศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดมาโดยไม่ขาดสายเป็นเวลา ๗๐๐ ปีเศษ”^๑ ขนบธรรมเนียมประเพณีและระบบจรรยาบรรณทั้งหลาย และวัฒนธรรมอันดีงามด้านอื่น ๆ ของไทย ล้วนมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลอยู่อย่างมากต่อจิตใจของคนไทย และได้แสดงออกมาในรูปของนิสัย หรือความเมตตาปราณีและความโอบอ้อมอารี สิ่งเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย อันเป็นจริยธรรมสังคมแบบพุทธนั่นเอง

สังคมไทยกลายเป็นสังคมพุทธ เมืองไทยกลายเป็นเมืองพุทธ มีคำนิยามว่าด้วยความเมตตา กรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก ความโอบอ้อมอารีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้หลักผู้ใหญ่ มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นลักษณะเอกลักษณ์ของชาติไทยต่าง ๆ เช่น ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท ประเพณีทำบุญต่าง ๆ ประเพณีการประกอบพิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญของชาติ ฯลฯ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกล้านั้นน้ำใจ และสร้างสำนึกทาง

^๑ คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้า, ๒๕๓๗), หน้า ๕๕.

ศีลธรรม โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นกลไกที่สำคัญในการรวบรวมสมาธิของสังคมให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ

หลักจริยธรรมหรือหลักความประพฤติเพื่อละการทำชั่ว เลือกระทำแต่กรรมดีนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่ควรปฏิบัติให้ได้ แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงถึงหลักคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกันในสังคม การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสังคมก็คือ การปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่เหมาะสมแก่ฐานะของคนในสังคม ฐานะนี้อาจเป็นฐานะทางสังคมธรรมดา เช่น เป็นพ่อ แม่ ญาติ ครู อาจารย์ หรือ เป็นฐานะทางการปกครองซึ่งเป็นสังคมในแง่กฎหมาย เช่น เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้ได้ปกครอง ธรรมเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ไว้ในเรื่องทิส ๖ ในสังคาลกสูตร อย่างละเอียด ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ทรงยกเอาตัวเป็นศูนย์กลางแล้วพิจารณาว่าต้องมีความสัมพันธ์กับใครบ้าง ตัวเราในที่นี้ก็แทนคนแต่ละคนนั่นเอง กล่าวคือ คนแต่ละคนต้องเป็น หรือต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่นในฐานะต่าง ๆ ตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ทั้งสิ้น เมื่ออยู่ในฐานะใด ปฏิบัติอย่างไร และควรปฏิบัติต่อผู้ที่เราก่อเกี่ยวข้องกับฐานะอีกอย่างหนึ่ง อย่างเป็นบ้าง

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบคนซึ่งอยู่แวดล้อมและมีความสัมพันธ์กับเราว่าเหมือนทิสต่าง ๆ ๖ ทิส ได้แก่ มารดาบิดา เป็นทิสเบื้องหน้า ครูอาจารย์ เป็นทิสเบื้องขวา นุตรภรรยาเป็นทิสเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิสเบื้องซ้าย ทาสกรรมกรเป็นทิสเบื้องต่ำ สมณะพราหมณ์เป็นทิสเบื้องบน ซึ่งเป็นการแสดงว่า คนเราก่ออยู่ในสิ่งแวดล้อม และมีใช้สิ่งแวดล้อมเป็นวัตถุเท่านั้น ยังมีสิ่งแวดล้อมที่เป็นคนซึ่งต้องสัมพันธ์กับเราด้วย ในธรรมเรื่องทิส ๖ นี้แสดงให้เห็นว่า เป็นคำสอนที่กำหนดการกระทำ และการตอบแทนทั้งสองฝ่ายไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายให้หรือฝ่ายรับเพียงอย่างเดียว เป็นการยึดหลักสิทธิและหน้าที่ตามจริยศาสตร์สังคมว่าด้วยทิสทั้ง ๖ หรือ หลักมนุษย์สัมพันธ์ของคนต่างฐานะในสังคม

๔. ระดับของพุทธจริยศาสตร์

พุทธปรัชญาได้แสดงหลักปฏิบัติเพื่อเป็นทางนำไปสู่ความดีที่สุดอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตไว้ ๓ ชั้น เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลเป็นขั้นต้น สมาธิเป็นขั้นกลาง และปัญญาเป็นขั้นสุดท้าย แต่ละขั้นในทางปฏิบัติย่อมสนับสนุนกันและกันจากขั้นต่ำไปหาขั้นสูง กล่าวคือ ศีลเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่ปรับบรรยากาศให้เหมาะกับการบำเพ็ญสมาธิ และการบำเพ็ญสมาธิไปสู่ความมีปัญญา เมื่อชีวิตได้ดำเนินไปครบบริบูรณ์ตามขั้นตอนเหล่านี้แล้วเรียกว่า ชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจรรย์) เป็นอันได้อยู่จนครบรอบซึ่งชีวิตบริบูรณ์แล้ว แต่อย่างไรก็ตามแม้การฝึกอบรมชีวิตทั้ง ๓ ชั้นนี้ จะมีบรรยากาศเกื้อกูลกันและกันก็ตาม แต่องค์คุณธรรมของแต่ละขั้นก็มี

ขอบเขตจำกัดของตนเอง นั่นก็คือ ศิล มีหน้าที่ฝึกอบรมกาย วาจา ให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมอื่น ๆ อีก สมารถทำหน้าที่ฝึกจิตใจให้ละเอียดอ่อนเหมาะแก่การทำงาน คือ พิจารณาความรู้สึกตามความเป็นจริง และปัญญาทำหน้าที่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งสังขารทั้งปวง การปฏิบัติตามไตรสิกขา^๑ ก็คือ การเดินตามหลักมัคฉิมาปฏิบัติ หรือ อริยมรรค มีองค์ ๘ ประการนั่นเอง

การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการ หรือ ไตรสิกขาย่อมมีจุดหมายเดียวกันคือ การขจัดกิเลส หรือ อกุศลมูล อันเป็นสามเหตุแห่งการกระทำชั่ว ซึ่งจะก่อให้เกิดผล คือ ทุกข์ นั่นเอง กล่าวคือ ศิลขจัดกิเลสอย่างหยาบที่เรียกว่า วิตกกัมภีเลส สามารถกำจัดกิเลสอย่างกลางที่เรียกว่า ปริยฎฐากิเลส ส่วนปัญญากำจัดกิเลสอย่างละเอียดที่เรียกว่า อนุสัยรวมเรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐

ดังนั้นพุทธจริยธรรมจึงอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. เป็นลักษณะแห่งการกระทำกุศลกรรม จุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อขจัดเกลา และชำระกิเลสของตนเอง เรียกว่า จริยธรรมบุคคล

๒. เป็นลักษณะการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลอื่นเพื่อความสงบสุขของสังคมเรียกว่า จริยธรรมสังคม^๒

อย่างแรก คือ การรักษาศีลตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุดทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต ในแง่^๓นี้แม้จะมีลักษณะเป็นการกระทำของปัจเจกชนก็ตาม แต่ผลที่เกิดขึ้นย่อมเกี่ยวเนื่องแก่ผู้อื่น และส่วนรวมกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การรักษาศีลเริ่มขึ้นจากปัจเจกบุคคลก่อนแล้วจึงอำนวยผลต่อสังคมตามมา

อย่างที่สอง เป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามพันธกรณีของมนุษย์ที่มีต่อกันในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมการกระทำตามหน้าที่โดยมุ่งประโยชน์เพื่อหน้าที่เป็นสำคัญ เพราะการปฏิบัติอย่างนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเสียสละของแต่ละฝ่ายเพื่อธำรงไว้ซึ่งความดีงาม และหน้าที่ของแต่ละฝ่ายซึ่งเกี่ยวเนื่องแก่สัตว์โลกทั้งมวล อันได้แก่ หลักธรรมที่ทั้ง ๖ ในสังคาลสูตร และหลักธรรมที่เอื้ออำนวยในการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละบุคคลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ ๓

กล่าวคือ จริยศาสตร์ส่วนบุคคล คือ พื้นฐานจริยศาสตร์สังคม กล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ พุทธศาสนาดูว่าระบบจริยศาสตร์มีบทบาทที่สำคัญอยู่สองบทบาท ได้แก่ ช่วยให้คุณจะสามารถดำรงชีวิตส่วนตัวของเขาอยู่ได้อย่างเป็นสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วย พุทธศาสนาเชื่อว่า ความสงบของสังคมอิงอาศัยอยู่กับจริยธรรมของแต่ละคนในสังคมเมื่อปัจเจกบุคคลมีคุณธรรม สังคมส่วนรวมย่อมพลอยสงบสุขด้วย จริยศาสตร์ส่วนบุคคลเป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์สังคมดังที่กล่าวมาข้างต้น

^๒เดียน คำดี, พุทธปรัชญา, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๕.

จากการศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ตามการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ทำให้ทราบว่า

จริยธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เรียกว่า มนุษยธรรม คือระเบียบที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมของมนุษย์ทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และธรรมที่คู่กันก็คือ เบญจธรรม ๕ ทั้งเบญจศีลและเบญจธรรมที่เรียกว่าเป็น จริยธรรมขั้นมูลฐานนั้น เพราะเป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น เป็นพื้นฐานรองรับคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไป เช่นเดียวกับการลงรากเสาเข็มไว้เป็นอย่างดีย่อมสามารถรับน้ำหนักอาคารสูงใหญ่หลายชั้นได้ การที่จะดูพื้นฐานหรือความมั่นคงของบุคคลก็สามารถที่จะดูได้พร้อมกับบอกหรือคาดคะเนได้ว่าเป็นอย่างไร โดยเอาหลักเบญจศีลและเบญจธรรมนี้เป็นเครื่องมือวัด

จริยธรรมขั้นกลางนั้นเป็นการปฏิบัติทางจิตใจด้วย การกระทำตามกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ ผู้รักที่จะทำดีจะต้องปฏิบัติให้ถูกทาง เป็นการสร้างความดีให้แก่ตนเอง เพื่อความสุขสงบของชีวิตและเพื่อจริยธรรมขั้นสูงขึ้นไปอีก ส่วนทางฝ่ายไม่ดีจัดเป็นความชั่วนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้แก่ผู้ปฏิบัติและตลอดจนสังคม ก็จัดห้ามไว้ เรียกว่า อุกุศลกรรมบถ

จริยธรรมขั้นสูงประกอบด้วยธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นปรมัตถ์ธรรม หรือ ธรรมระดับที่จะทำให้ผู้เป็นพระอริยบุคคลเป็น โลกุตตรธรรม คืออริยสังขาร ๔ มรรค ๘ ปฏิจสงฆูปบาท หรือ อิทัปปัจจยตา

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพื้นฐานจริยศาสตร์สังคม กล่าวให้เข้าใจง่ายๆ ก็คือ พุทธศาสนาถือว่าระบบ จริยศาสตร์มีบทบาทที่สำคัญอยู่สองบทบาท ได้แก่ ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตผ่านตัวของเขาอยู่ได้อย่างเป็นสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วย พุทธศาสนาเชื่อว่า ความสงบของสังคมอิงอาศัยอยู่กับจริยธรรมของแต่ละคนในสังคมเมื่อปัจเจกบุคคลมีคุณธรรม สังคมส่วนรวมย่อมพลอยสงบสุขด้วย จริยศาสตร์ส่วนบุคคลเป็นพื้นฐานของจริยศาสตร์สังคมเป็นต้น

บทที่ ๓
หลักพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖

๑. ความเป็นมาของพุทธจริยศาสตร์ทิส ๖

ในการศึกษาหลักการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ทิสทั้ง ๖ ผู้ศึกษามุ่งที่จะศึกษาความเป็นมาของพุทธจริยศาสตร์ทิสทั้ง ๖ ตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตอปัญหาการศึกษาหลักการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ทิสทั้ง ๖ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาไว้ในสังคาลกสูตรว่า

ดูก่อนบุตรของคฤหบดี ในวินัยของพระอรหันต์เจ้าไม่ไหว้ทิสทั้ง ๖ อย่างนี้
สังคาลมานพจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในพระวินัยของพระอรหันต์เจ้า
ไหว้ทิสทั้ง ๖ อย่างไร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้า
ข้า ดูก่อนบุตรคฤหบดี เพราะเหตุที่อรหันต์สาวกได้ละกรรมกิเลส ๔ ไม่ทำบาปด้วย
ฐานะ ๔ ไม่ประพฤติดังเสื่อมแห่งภคะ ๖ ประการ ปราศจากบาป ๑๔ ประการ
อย่างนี้แล้วก็ปกปิดทิสทั้ง ๖ เสีย ปฏิบัติเพื่อให้ได้ชัยชนะในโลกทั้ง ๒ ละโลกนี้
ไปสู่โลกหน้าแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กรรมกิเลส ๔ ที่อรหันต์สาวกละ
แล้วนั้นได้แก่ปาณาติบาต ๑ อทินนาทาน ๑ กามสุมิฉฉาจาร ๑ มุสาวาท ๑ ดังนี้

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ ในครั้งนั้น มี
บุตรคฤหบดีคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าสังคาลมานพ ตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วออกจากกรุงราชคฤห์ไป มีผ้าอัน
ขุ่ม มีผมนขุ่ม ประนมมือนอบน้อมทิสทั้งหลายอยู่ คือนอบน้อมทิสบูรพา ทิสทักษิณ ทิสปัจฉิม
ทิสอุดร ทิสเบื้องต่ำ ทิสเบื้องบน อยู่โดยลำพังคนเดียว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จออก
บิณฑบาตที่กรุงราชคฤห์ ทรงทอดพระเนตรเห็นสังคาลมานพบุตรของคฤหบดี จึงตรัสถามว่า
“ดูก่อนบุตรของคฤหบดี เธอทำอะไรอยู่ สังคาลมานพตอบว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อบิดาของ
ข้าพระองค์จะกระทำกาลกิริยาได้บอกไว้ว่า ลูกเอ๋ย เจ้าต้องไหว้ทิสทั้งหลายนะ เมื่อข้าพระองค์จะ
สักการะเคารพนบถือนูชาซึ่งถ้อยคำของบิดา จึงตื่นแต่เช้าออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าอันขุ่ม มีผมนขุ่ม
ขุ่ม นอบน้อมทิสบูรพา ทิสทักษิณ ทิสปัจฉิม ทิสอุดร ทิสเบื้องต่ำ ทิสเบื้องบน”^๑

^๑ที. ปา. ๑๑ / ๑๗๔ / ๗๘.

^๒ที. ปา. ๑๑ / ๑๗๔ / ๗๘.

ซึ่งในครั้งนั้นบิดาของสิงคาลมานพเป็นคฤหบดีมีทรัพย์มาก ฝังไว้ถึง ๔๐ โกฎิ เป็นอุบายโสคาบันในพระพุทธศาสนา ส่วนมารดานั้นก็เป็นโสคาบันเหมือนกัน แต่สิงคาลมานพเป็นคนไม่มีความเลื่อมใสศรัทธา มารดาบิดาได้ว่กล่าวสั่งสอนอยู่เนืองๆ ให้ไปหาพระอริยสาวก มีพระมหาโมคคัลลาน์ พระมหากัสสป พระอสีติ เป็นต้น

สิงคาลมานพก็ตอบว่า ข้าพระเจ้าไม่ต้องการที่จะไปหาพวกสมณะของบิดามารดา เพราะเมื่อไปหาสมณะต้องไหว้ เมื่อก้มตัวลงไหว้ก็ปวดหลัง ลูกเข่าลงก็เจ็บเข่า แล้วต้องนั่งกับพื้น เมื่อนั่งกับพื้น ฝ่าก็หม่นหมอง เมื่อเข้าไปนั่งสนทนากับท่านจนเกิดความคุ้นเคยกันขึ้นแล้ว ก็ต้องถวายจีวร บิณฑบาตแก่ท่าน เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เสียประโยชน์ เพราะฉะนั้น จึงไม่ยอมไปหาสมณะทั้งหลายของบิดามารดา ถึงแม้ว่ามารดาบิดาจะว่กล่าวสั่งสอนอยู่จนตลอดชีวิตก็ดี ก็ไม่อาจทำให้บุตรเข้าในศาสนาได้ ในเวลาที่บิดามารดาของเขาจะตายจึงคิดว่าควรจะให้อโวาทแก่บุตรเมื่อคิดแล้วจึงให้อโวาทสิงคาลมานพว่า เจ้าจงนอบน้อมทิศทั้งหลายดังนี้

เมื่อบุตรของเราไม่รู้จักความมุ่งหมายแห่งคำสอนอันนี้ก็นอบน้อมทิศทั้งหลาย พระศาสดาหรือพระสาวกทั้งหลายก็จะไปพบเข้า ก็จะได้ไต่ถาม เขาก็จะตอบว่า บิดาของข้าพระเจ้าได้สอนให้ข้าพระเจ้านอบน้อมทิศทั้งหลาย ฝ่ายพระบรมศาสดาหรือพระสาวกทั้งหลาย ก็จักกล่าวว่า บิดาของเธอไม่ประสงค์ให้นอบน้อมทิศเหล่านี้ ประสงค์ให้ นอบน้อมทิศเหล่านี้ต่างหาก ดังนี้ แล้วท่านก็จะแสดงธรรมให้ฟัง

เมื่อเขารู้จักคุณพระศาสนาแล้วก็จัก ทำบุญกุศลต่อไป เมื่อบิดาของสิงคาลมานพนั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึงได้สั่งสิงคาลมานพ ให้ตื่นแต่เช้าไหว้ทิศทั้งหลายให้ได้ ซึ่งธรรมด่าถ้อยคำของบิดามารดาผู้จักใกล้ตาย ย่อมเป็นที่ระลึกถึงของบุตรตลอดชีวิต เพราะฉะนั้น เมื่อสิงคาลมานพระลึกถึงถ้อยของบิดา จึงออกไปไหว้ทิศทั้งหลาย ภายนอกกรุงราชคฤห์แต่เช้า ตามที่ได้กล่าวมา

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมานพไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ในเวลาเสด็จออกไปบิณฑบาตนั้น เป็นอันแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไปพบเข้าในระหว่างทางท่านั้น แต่ความจริงแล้ว พระองค์ได้ทรงเห็นแต่ในเวลาจวนสว่างวันนั้น

เมื่อพระองค์ตรวจดูโลกในเวลาจวนสว่างวันนั้น ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว จึงทรงพระดำริว่า วันนี้เราจะได้แสดงสิงคาลกสูตร อันเป็นวินัยของคฤหบดี แก่สิงคาลมานพ ผู้เป็นบุตรคฤหบดี การแสดงจะมีผลแก่มหาชนอันมากนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้เสด็จออกจากพระเวฬุวันแต่เช้า แล้วเสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อทรงบิณฑบาต แต่เมื่อจะเสด็จเข้าสู่กรุงราชคฤห์นั้นก็ได้อทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมานพกำลังไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ เป็นต้น

๒. ความหมาย และสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖

๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖

ในการศึกษาความหมายของพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖ ในลักษณะที่เป็นการประพจน์ปฏิบัติส่วนบุคคล ในเมื่อทุกคนมีความประพจน์และมีการปฏิบัติตามทิส ๖ อย่างถูกต้อง ก็กลายเป็นจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา คือ “ทิสทั้ง ๖ ตามรูปศัพท์ หมายถึง ทิศทางประจำตัวของแต่ละคนอันว่า พระพุทธองค์ทรงสอนว่าตัวเราแต่ละคนมีบุคคลเกี่ยวข้องอยู่ ๖ จำพวก เปรียบเหมือน ๖ ทิศ ที่อยู่รอบตัวเรา” “พุทธิ แปลว่า ความรู้ จริยศาสตร์ แปลว่า ศาสตร์ที่ต้องประพจน์” “ทิสทั้ง ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมดุจทิศที่อยู่รอบตัวเรา”^๕

ดังนั้นพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖ หมายถึง หลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความประพจน์ หลักเกณฑ์แห่งความประพจน์ ว่าอะไรถูกควรปฏิบัติ อะไรผิดไม่ควรปฏิบัติต่อทิสทั้ง ๖ อันเปรียบเสมือนบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา

๒.๒ สาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ในทิส ๖

๑) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในปรัตถิมทิส

“ปรัตถิมทิส หรือ ทิสเบื้องหน้า คือ มารดา บิดา มารดาบิดา เป็นผู้มิอุปการะแก่เรามาก่อน จึงได้ชื่อว่าทิสเบื้องหน้า หรือทิสบูรพา”^๖

ทิสเบื้องหน้า มีคำที่ควรขยาย ๒ คำ คือ คำว่าบิดามารดา และคำว่าอุปการคุณ คำว่ามารดานั้น ได้แก่หญิงที่ทำให้เกิดบุตร คำว่าบิดานั้น ได้แก่ชายที่ทำให้เกิดบุตร เมื่อแปลตาม ชาติแล้ว คำว่ามารดามาจากศัพท์ว่า มานะ กับ ปา มานะนั้นแปลว่า นับ ลง ราชู ปัจจย ลบตัว ร เสีย เหลือไว้แต่ อาตุ ลบ นะ ที่มานะนั้นเสียแล้วประสมกันเข้า จึงเป็นคำว่า มาตุ เมื่อเป็นมาตุแล้วจึงแปลงเป็น มาตา เมื่อเป็นมาตาแล้วจึงแปลงเป็น มารดา มีวิเคราะห์ว่า ปุตุต์ มานะตีติ มาตา แปลว่า หญิงโค่นับซึ่งบุตร หญิงนั้นเรียกว่า มารดา อธิบายว่า มารดานั้นยอมนับเสมอว่า เรามีบุตร ๑ คน, ๒ คน, ๓ คน ดังนี้เป็นต้น การที่จะนับอย่างนั้น ก็เพราะความดีใจว่า บัดนี้เราได้บุตร ๑ คนแล้ว ๒ คนแล้ว ๓ คนแล้ว ดังนี้เป็นต้น คำว่า ปา นั้นแปลว่าให้ล้ม แปลง ปา เป็น มา แล้วลง ตู ปัจจย จึงจะเป็นมาตุ แล้วแปลงเป็น มาตา

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๔.

^๖พุทธศาสนิกฯ, เยวชนกับศีลธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๐.

^๕พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๔.

^๖ที. ปา. ๑๑ / ๑๕๕ / ๘๘.

ซึ่งเราเรียกว่า มารดา มีวิเคราะห์ว่า ปาเย ติติ มาตา แปลว่า หญิงใดให้คัมมนม หญิงนั้นเรียกว่า มารดา รวมเนื้อความว่า คำว่า มารดานั้น แปลได้ ๒ อย่าง คือ แปลว่า ผู้นบ และผู้ให้คัมมนม เป็นต้น

คำว่า บิดานั้น มีรากเงาของศัพท์ว่า ปา และ ปาติ คำว่า ปา นั้นแปลว่า รักษา คำว่า ปาติ นั้นแปลว่า รักใคร่ เมื่อลง ริต ปัจจัย ก็เป็น ปาต เมื่อแปลง ปา เป็น ปิ ก็เป็น ปิตุ เมื่อแปลงอุ เป็นอา ก็เป็น ปิตา มีวิเคราะห์ว่า สัพพโลก์ ปาติ รกษตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองโลกทั้งปวง บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้, ปุคฺคฺ ปาติ รกษตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองบุตร บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้ ปุคฺคฺ ปิพายตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักใคร่บุตร บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้ รวมใจความว่า คำว่า บิดานั้น แปลได้ ๓ อย่าง คือ

๑. ผู้รักษาโรคทั้งปวง
๒. ผู้รักษาบุตร และ
๓. ผู้รักใคร่บุตร^๑ ดังนี้ เป็นต้น

การที่ท่านจัดบิดามารดามาไว้เบื้องหน้านี้ ก็โดยที่บิดามารดาเป็นผู้ตกแต่ง คือให้กำเนิดและบำรุงเลี้ยงพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมุติเอาว่าเป็นเจ้าของ แห่งชีวิตของบุตร เสียทีเดียวก็ น่าฟัง ด้วยเหตุว่านับจำเดิมแต่แรกตั้งครรภ์ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวได้เองตราบใด ก็แปลว่าชีวิตยังคงอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาตราบนั้น ถ้าพูดถึงการรบกวนของทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากตรากตรำต่อการบริบาลบุตรตลอดไปได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนัก หนักทั้งแรงทั้งใจ กระทำให้รู้สึกอดทนหาระอาใจ มิใช่น้อยเวลาถูกบุตรรบกวนมากเข้า ก็กระทำให้จิตใจงุ่นง่านแทบจะฝันไว้ไม่ไหว ในเมื่อมีธุระจำเป็นอย่างอื่นพันพัวอยู่ อาจถึงละเมิดศีลธรรมกระทำการประหัดประหารได้ที่เดียว หากด้วยจิตเมตตาปราณีเป็นกำลังต้านทานอยู่ จึงบันดลให้สิ่งที่ร้ายกลายเป็นดี เครื่องประหารทั้งปวงก็จะกลายเป็นขมนมนมเนยไปหมด รวมความว่า การมุ่งร้ายหมายโทษอันทารุณดังกล่าวนี้ โดยปรกตินุษย์หาได้มีในนิสัยของผู้เป็นมารดาบิดาไม่แม้แต่น้อย

การประคับประคองทำนุถนอม เพื่อความสุขแก่บุตรซึ่งเป็นกิจที่มารดาจักพึงปฏิบัติ ก็ได้เริ่มปฏิบัติมาแต่เมื่อรู้สีกว่าตนตั้งครรภ์มาทีเดียว เช่น ๑. อาหารที่ดี หรือยาบำบัดโรคก็ดี แม้ระวางว่าจะเป็นปฏิบัติแก่บุตรในครรภ์แล้ว โดยจะมีความใคร่ในรสชาติอาหาร หรือได้ทุกข์ทรมานด้วยโรคภัย ก็พยายามอดออม ไม่ยอมบริโภคสิ่งเหล่านั้นเป็นอันขาด ๒. กิริยาเคลื่อนไหวที่เคยได้รับความสุขแต่ก่อน ก็กลับสำรวมระวังมิให้กระทบกระเทือน ด้วยเกรงจะเป็นอันตรายแก่บุตร ยิ่งครรภ์แก่ ความ

^๑ที. ปา. ๑๑ / ๑๕๕ - ๒๐๓ / ๘๕.

ลำบากอึดใจในเรื่องบริหาร ก็ยิ่งทวีขึ้นลำดับ (เรียกกันว่าอึดใจห้อง) ต้องหมานไปจนกว่าจักถึงเวลาตลอด กำหนดในราว ๕ เดือน ๑๐ เดือน คอนตลอดนั้นเป็นตอนเข้าค้าเข้าเข็มนี่มารดาจะต้องได้รับทุกขเวทนา ด้วยความเจ็บปวดอันร้ายแรงเหลือที่จะทนทาน บางคนต้องถึงเสียดใจไม่บ่อยครั้งจิตใจของมารดาเวลานั้นกล่าวกันว่า เท่ากับเข้าประจันบานด้วยข้าศึกซึ่งมีกำลังอาณาภาพอันใหญ่หลวง หากเพลิงพลาลงก็ถึงแก่ชีวิตพิณาศที่เดียว แม้เป็น โชคดีรอดพ้นอันตรายจากตนนี้ไปได้แล้วก็ดี แต่จะวางใจเสียทีเดียวว่า จักไม่มีอันตรายอย่างอื่นเข้าแทรกแซงอีกหาได้ไม่ คงยังต้องระวังรักษาตัวอยู่ในการควบคุมของหมอไปจนกว่าอาการจะเป็นปกติจึงจะนับว่าพ้นอันตรายได้ ต่อจากนั้นไป มารดาบิดาจักเข้ารับหน้าที่บริหารบำรุงเลี้ยงดูไป จนกว่าบุตรจะเติบโต สามารถรักษาตัวเองได้ ขนาดที่จักวางธุระได้จริง คงต้องถึงระยะมีหย่าเรือนแยกครอบครัวออกไปเป็นหลักเป็นแหล่งแล้ว เพราะตอนนี้มีหน้าที่บังคับให้ต้องเรียนรู้ถึงการปกครองตนเอง และผู้อื่นอยู่ในตัว

การบริหารเลี้ยงดูเป็นเรื่องจุกจิกมาก นับตั้งแต่ให้อาหาร ให้ออนเป็นต้น ถ้าไม่มีคนสำรองทำแทนแล้ว ก็จักต้องเขี่ยเวลาทำงานของตนมาทำให้กับบุตร ที่สุดเวลารับประทานอาหารอยู่ เมื่อได้ยินเสียงบุตรร้องก็กระทำให้อใจพะวักพะวนจะทนฟังต่อไปอีกก็หาได้ไม่ จำต้องมาปฏิบัติให้บุตรก่อนแล้ว จึงจักทำธุระอย่างอื่นของตนต่อไปได้ หมดความผาสุกเสียทุกอย่างทีเดียว ที่อดทนต่อความลำบากเหน็ดเหนื่อยอยู่ได้ ก็ด้วยความเสน่หารักใคร่ในบุตรด้านทานอยู่ สิ่งใดอันจะบันดาลให้บุตรมีความสุขได้ ถ้าไม่เหลือความสามารถแล้วเป็นต้องกระทำ หน้าที่บุรพจารย์นั้น ได้ลงมือสอนกันตั้งแต่บุตรเริ่มออกสำเนียงอักษร อ. ได้มาทีเดียว ต่อมาได้สอนให้รู้จักบริโภคอาหาร รู้จักกลาน, ยืน, เดินเป็นลำดับ ตลอดจนรู้จักการรักษาตัว เช่น รู้ว่าไปใกล้บันไดจะตก เล่นมีดจะบาดมือ อดไม่จจะตำคอ เป็นต้น

ในระหว่างที่บุตรกำลังคะนอง จะต้องป้องกันอันตรายทั้งทั้งภายในและภายนอก เพิ่มวิธีสอนให้รู้จักคิดและชอบ ไม่ให้เที่ยวชุกชอนชอกแทรกเล่นในสิ่งที่ใกล้อันตราย หรือใกล้ต่อสิ่งอันจักนำไปสู่ความหายนะ และความไม่สุภาพ เช่นปีนต้นไม้ถ้าตกลงมา แม้จะไม่ถึงแก่ชีวิตเป็นอันตรายก็คงแข็งขาหัก ไปใกล้บ่อน้ำจะตกบ่อ วิ่งกลางถนนรถจะทับ ไฟหรือสิ่งที่เป็นของร้อนของระเบิดได้ ถ้าไปเล่นมันเข้า จะเป็นอันตรายเพราะวัตถุนั้น ๆ อันตรายเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวแก่ชีวิตทั้งนั้น และยังมีอันตรายอื่น ๆ อีก เป็นอนุประการ ตลอดถึงโรคภัยไข้เจ็บ บางอย่างก็ป้องกันได้บ้าง เช่น เทียวตากแดดตราฝนจักทำให้เป็นไข้เป็นหวัด กินอาหารพริ้วเพรื่อไม่เป็นเวลาจะทำให้ท้องเสีย เหล่านี้ มารดาบิดาต้องคอยตักเตือนให้รู้จักระวังป้องกันตัว ประหนึ่งว่าร่างกายของบุตร เป็นแม่เหล็กคอยดูดดึงเอาดวงตาของบิดามารดาให้ไปจจจอยู่ที่คุณได้เสมอ ไม่ว่าจะเขี่ยออกไปทางไหน ลำดับต่อไปก็สอนให้รู้จักประพฤติกิริยาวางจาสุภาพอ่อนโยน มีสัมมาคารวะเคารพบนอบต่อผู้ใหญ่ รู้จักบาปบุญคุณและโทษ

แต่นี้จักพูดถึงเรื่องทรัพย์ อันจักจ่ายเพิ่มขึ้นจากจำนวนที่เคยจ่ายอยู่เดิมอีกมาก ถ้าบุตรเป็น คนชี่โรค และมารดาบิดาหาได้น้อยด้วยแล้ว ก็ถึงแก่เดือดร้อนเอาทีเดียว จึงเป็นข้อที่น่าคิดอยู่บ้าง เพราะจักต้องกระเทือนถึงการขวานขวายหาทรัพย์ เพื่อมาจับจ่ายใช้สอยในเรื่องบริหารและบำรุง ความสุขให้แก่บุตร มีเครื่องป้องกันอันตรายและอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น กำหม้อ, ค่ายา, กำอาหาร, เครื่องนุ่งห่มและเครื่องเล่าเรียน ที่สุดจนค่าเครื่องเล่น กว่าบุตรจะโตขึ้นก็มีใช้น้อย เครื่องเล่นสามารถ กระทำให้เด็กฉลาดได้ในทางความรู้รอบตัว และทำให้ใจคอเบิกบานพลิดพลินไม่รบกวน หรือเที่ยว ชุกชนให้ผู้ใหญ่ต้องเป็นห่วง การที่มารดาบิดามีได้รู้สึกอดทนระอาใจ หรือเสียขายทรัพย์ที่ ลื่นเปลือยไปในเรื่องบริหารบุตรธิดาทั้งนี้ ก็โดยเหตุพลิดพลินไปในวัยของบุตร คอยตั้งตาอยู่ตั้งแต่ น้อยจนใหญ่ว่า เวลานี้บุตรของเราคว่าได้แล้ว, เวลานี้นั่งได้แล้ว, คลานได้แล้ว, ยืนได้แล้ว, เดินได้แล้ว และพูดได้แล้ว, ต่อไปก็จะมุ่งแต่จะฝึกให้บุตรเป็นคนดีมีความเฉลียวฉลาดเป็นลำดับ ด้วยความเมตตา ปราณีไม่มีความรังเกียจ และมีได้ประสงค์สิ่งตอบแทนแต่อย่างใดเลย พระคุณอันนี้ย่อมซึมซาบอยู่ใน ความรู้สึกของบุตรธิดาอย่างลึกซึ้ง

เด็กทุกคนเชื่อว่า ในโลกนี้มีบิดามารดาเท่านั้น ที่เป็นผู้สามารถป้องกันอันตรายให้แก่ตนได้ ทุกสถาน จักสังเกตได้ในเวลาตกใจ เช่นเมื่อได้ยินเสียงฟ้าร้อง ก็เกิดความสะดุ้งกลัว จนหน้าซีดตัวสั่น ส่งเสียงร้องกั๊บบ้าน หันโคนนั่นเองเมื่อโผล่เข้าสู่แหบทรวงอกของมารดาได้ ข้าได้รับการเล่าโลม ประคับประคองของท่านอีกด้วย ก็หมดความเกรงกลัวในสิ่งใด ๆ เสียสิ้น

ความกรุณาที่แท้จริงของท่าน แม้บุตรจะได้กระทำการหยาบช้ำทารุณให้ได้รับความ เดือดร้อนสักเพียงใด ก็มีได้คิดจะทดแทนให้เกินไปกว่าเหตุ ท่านจึงกล่าววามารดาบิดาเป็นพรหม เป็น พุรพเทวดา เป็นบูรพาจารย์ของบุตร และเป็นผู้ควรที่บุตรจักพึงบูชา ที่ว่าเป็นพรหม ก็เพราะมารดาบิดา มีพรหมวิหารทั้ง ๔ ในบุตร คือ เมตตา ปราณีถึงบุตรในครรภ์ว่า เมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรค มิได้หนอ ดังนี้ กรุณา เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่ เหลือบยุงเป็นต้นกัด, นอนหลับยาก หรือ ร้องไห้ ความ สงสารก็เกิดขึ้นแก่บิดามารดา ดังนี้ มุทิตา เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้ หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงาม ก็ ย่อมมีจิตเบิกบาน ดังนี้ อุเบกขา เมื่อบุตร มีภรรยา อยู่ครอบครองเหย้าเรือนต่างหากแล้วความวางเฉย ก็ย่อมมีแก่มารดาบิดา ด้วยเหตุที่บุตรสามารถตั้งตนได้ ดังนี้ พรหมวิหารทั้ง ๔ นี้พรหมยึดถือเป็น ความประพฤติ จึงได้ชื่อว่าเป็นพรหมวิหาร

วิสุทธิเทวดา ได้แก่พระชินาสพ ซึ่งหวังแต่ความบังเกิดประ โยชน์นี้เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย ส่วนเดียว ไม่มีถือความผิดที่คนพาลทำฉนใด มารดาบิดาก็ปฏิบัติเกื้อกูลแก่บุตรของตนฉนนั้น ฉนนั้น มารดาบิดาจึงถือว่าเป็นบูรพเทวดานั้น ได้ความว่าเทวดาก่อน เพราะเป็นผู้มีอุปการะก่อนเทวดาเหล่า อื่น ทั้งเป็นบูรพาจารย์สั่งสอนบุตรมาก่อนอาจารย์อื่น ๆ ฉนนัยที่กล่าวแล้ว มารดาบิดาจึงควรเป็น ผู้ ควรแก่วัตถุ มีข้าวน้ำฝ้านุ่งผ้าห่มเป็นต้น ที่บุตรพึงนำมาให้มารดาบิดาเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม

ดังกล่าวแล้ว จึงมีฐานประจําในทศเบื่องหน้า ด้วยประการฉะนี้

“เมื่อบุตรธิดาสำนักในคุณูปการของท่าน ที่ได้กระทำให้แก่คนมาในกาลก่อนแล้ว ก็ควรบำเพ็ญกิจสนองคุณของท่านตามข้อไขในทศเบื่องหน้า”^๔ ดังนี้

ทศเบื่องหน้า มารดาบิดา บุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

๒. ทำกิจของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^๕

ข้อที่ ๑ ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบนั้นหมายถึง ให้หมั่นเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ท่านเนื่อง ๆ ว่าจักมีการขัดขาดอย่างไรบ้าง เป็นต้นว่าหมดความสามารถในอันจะหาเลี้ยงชีพให้เพียงพอ ก็ต้องเข้าช่วยเหลือประคับประคองเลี้ยงดูพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งปวง ทำนุบำรุงให้ท่านมีความสุขกายสบายจิต ด้วยน้ำใจอันส่องใสชื่นบาน เป็นต้น

ข้อที่ ๒ ทำกิจของท่าน หมายถึง งานใด ๆ ที่ท่านมอบหมายให้ทำ ก็ควรยินดีกระวีกระวาดทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การงานทุกอย่างที่สามารถช่วยได้แล้ว แม้ท่านจะมีได้ใช้ให้ทำบุตรที่ดีก็ควรถือเอาเป็นธุระจัดทำเสียเอง ไม่ต้องให้ท่านต้องออกปากใช้ แม้ท่าน เจ็บไข้ได้ป่วย ทุพพลภาพ บุตรธิดาต้องเฝ้าพิทักษ์ดูแลรักษาด้วยอุบายอันดีของท่าน เป็นต้น

ข้อที่ ๓ ดำรงวงศ์สกุล หมายถึง บุตรจะต้องรู้จักปกครองตนเอง ปกครองญาติผู้เยาว์ ตลอดจนถึงทรัพย์สมบัติ และจัดระเบียบการงานทั้งปวงกระทำการ โอบอ้อมอารีเมตตากรุณาต่อแม่ แม่ญาติพี่น้องทั้งหลายทั่วหน้ากระทั้งคนใช้ หรือผู้ที่ท่านเคยกรุณ รักรักใคร่มาแต่ก่อน ให้ได้รับความสะดวกเพื่อเอื้องานเหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ กระทำตนให้เป็นที่น่ารักใคร่นับถือทั้งผู้ใหญ่ และผู้น้อย

ข้อที่ ๔ ประพฤติตนเป็นคนควรรับทรัพย์มรดก นั้น ได้แก่ฝึกนิสัย ให้เป็นคนมีความรอบคอบรู้จักได้ รู้จักเสีย สิ่งใดจักเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ สิ่งใดเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ หรือชักจูงนำไปสู่ความวิบัติด้วยแล้ว ก็ต้องพยายามป้องกันอย่าให้เข้ามาแผ่แผงตัวอยู่ได้

ข้อที่ ๕ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนี้ ความประสงค์ก็เพื่อตักเตือนมิให้

^๔พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม), อธิบายกิติปฏิบัติ (ทศวิภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๖. (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๒-๘

^๕พิบูล มลิวัดย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

ละเลยอันจักตามกระทำปฏิการ เป็นส่วนหักฉินาบุญทาน แม้ในวาระเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว บุญที่จะพึงประกอบก็มีทานบริจาคแก่ผู้ควรได้รับ เช่น ภิกษุสามเณร และผู้มีศีลตลอดถึงคนอนาถาชาวพิการ และการสร้างสาธารณสถาน มีโรงเรียน โรงพยาบาล สะพาน ถนน เป็นต้น

สกุลอันมั่งคั่งจักตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔ ได้แก่

๑. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป (นฏฐัน คเวเสนติ)
๒. ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า (ฉินณฺ น ปฏิสฺช โรนตุ)
๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคนสมบัติ (อปริมิตโกชนา)
๔. ตั้งสตรีหรือนุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน (ทุสฺสิตํ อิตฺถิ วา ปุริสํ วา อธิปจฺเจจฺจูปนฺติ)^{๑๑}

๑. การไม่แสวงหาพัสดุที่หายไปแล้ว คือ การส่อให้เห็นความไม่นำพาในสิ่งที่ตนจะต้องอาศัยใช้สอยดังนี้ เป็นหนทางอันจักนำความเสื่อมมาให้ จึงควรหมั่นระวังตรวจตราสิ่งของทั้งปวงที่มีอยู่ ให้คงจำนวนไว้เสมอ ของที่อยู่ไกลตาก็ควรทำเครื่องหมายไว้ให้แลเห็นได้ง่าย เช่นที่ดินไม่มีรั้วรอบขอบชิด ก็ต้องรักษาหลักเขตของเจ้าหน้าที่ไว้ อย่าให้หายไปเสีย แม้ของเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมกันเข้าก็เป็นราคามากได้ จึงไม่ควรละเลยปล่อยให้อันตราหายไป โดยมีได้สืบสวนค้นหาร่องรอยในอันที่จะเอากลับคืนมา มิฉะนั้นของนั้นก็หายอยู่รำไปไม่รู้จบ ยิ่งหายเพราะโจรลักเอาไปด้วยแล้ว ก็ยิ่งนำเอาใจใส่ให้มากขึ้น อย่างน้อยก็ควรทราบเค้าเงื่อนไว้ สำหรับป้องกันไม่ให้กลับมาลักได้อีก การเดินเลอเป็นลักษณะชั่วผู้ร้ายให้กำเริบ

๒. ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า นั้น ก็เป็นเครื่องพิสูจน์ความไม่เอาใจใส่ ในทรัพย์สินสมบัติของตน เช่นนั้น จะเป็นพัสดุนิดใดก็ตาม เมื่อมีการชำรุดหักพังก็ต้องรีบซ่อมแซมแก้ไข ให้กับคืนดีอย่างเดิม แม้จะไม่เท่าเดิมทีเดียว เพียงแต่ให้ทนไปได้อีกนานหน่อยก็ยังดีกว่าปล่อยให้ชำรุดโทรมไป โดยมีได้เหลียวแลเสียทีเดียว การปล่อยให้ของชำรุดมากก็ต้องเปลืองค่าซ่อมมากเป็นธรรมดา ยิ่งปล่อยให้จนแก่ไม่ไหว ครั้นเมื่อมีสิ่งจำเป็นมาบังคับให้ต้องใช้สิ่งนั้น ก็จะต้องสร้างต้องทำขึ้นใหม่ เป็นการเพิ่มความเปลืองขึ้นอีกหลายเท่า ถ้าเป็นคนไม่ผู้มีฐานะบริบูรณ์ด้วยแล้ว ก็คงไม่พันความ เดือดร้อน

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคนสมบัติ นั้น แผลออกอีกทีก็ได้แก่การใช้ทรัพย์สินไม่เป็นนั่นเอง จักประกอบกิจการก็ล้วนแต่ไม่เอาประโยชน์แก่นสาร สิ่งที่เป็นประโยชน์ก็ไม่คิดทำ ส่วนการใช้ฟุ่มเฟือยจนเกินจำนวนทรัพย์สินที่หาได้ ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ให้พอดี เช่นสิ่งใดที่ควรใช้เพียงอย่างกลางหรือเลวหน่อยก็ได้ หากไม่คิดที่จะประหยัดให้เหมาะแก่การ ไปเปลืองใช้แต่สิ่งที่ดีเสียหมด

^{๑๑}วสิน อินทสระ, พระสูตรตันตปิฎกอังคตตรนิกาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๒๐.

ทุกอย่าง ก็ต้องเปลืองมากเป็นธรรมดา การถ่ายเกินส่วนจนเหลือใช้เหลือสอย ของที่เหลือก็เป็นจำนวนเสียเปล่าอยู่เสมอเช่นนี้ แม้จะเป็นผู้สามารถในทางการทรัพย์ได้คล่องแคล่วเพียงใด ก็คงไม่พอใช้อยู่แน่นอน ในที่สุด เมื่อมีเรื่องต้องใช้ทรัพย์เป็นพิเศษขึ้นเวลาใด ก็ต้องวิ่งเที่ยวขี้มเขว่วนไป

๔. ตั้งสตรีหรือนุรุษทูลให้ เป็นแม่เรือนพ่อเรือนนั้น คนทูลเป็นคนไม่กลัวบาป สิ่งใดจักเป็นประโยชน์แก่เขาแล้ว เขาก็ไม่ละไว้ในอันจะทำ จะได้คิดถึงประโยชน์ผู้อื่นนั้นน้อยนัก เมื่อเขาได้รับเลือกเป็นแม่เรือนพ่อเรือน ซึ่งมีหน้าที่เก็บทรัพย์ ทรัพย์ย่อมตกอยู่ในเงื้อมมือของเขา แม้เกิดโลกขึ้นเวลาใดก็เป็นการง่าย ในอันจะทำละเมิดต่อหน้าที่ของเขาได้ทุกอย่าง อย่างน้อยเพียงยกยอกันเอาครวละเล็กละน้อย หลายครั้งเข้าก็หมดไปได้มาก ๆ ดังนั้น “เมื่อจำจะต้องมีคนสำหรับหน้าที่เช่นนี้แล้ว ก็ควรเลือกแต่คนที่ประพฤติดีอยู่ในศีล ในธรรมเป็นที่วางใจได้จริง ๆ จึงจะไม่มีเหตุเสียหายได้ดังที่กล่าวนี้ เพราะผู้มีศีลเป็นคุณสมบัติอยู่เช่นนั้น ข่มรักษาศีลยิ่งกว่าทรัพย์ใด ๆ โหนเลขจะทำลายศีลเสียง่าย ๆ”^{๑๑}

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทิศเบื้องหน้า บุตรพึงบำรุงบิดามารดา คือ

มงคลสูตรข้อที่ ๑๑ บุตรพึงบำรุงบิดามารดา

“การบำรุงพ่อแม่ เราต้องทำการบำรุงพ่อแม่ ทั้งในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในสมัยที่ท่านล่วงลับไปแล้ว พึงทราบว่า การบำรุงพ่อแม่นั้นมีอยู่ ๒ วิธี คือการประกาศคุณของท่าน กับการสนองคุณของท่าน การบำรุงทั้งสองวิธีนี้มีจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน การประกาศคุณท่านอยู่ที่ตัวท่านเอง แม้เมื่อเราทำดีให้ท่าน การทำดีนั้นก็แผ่ผลดีมาถึงเรา”^{๑๒}

การประกาศคุณท่านนั้น มีจุดสำคัญอยู่ที่ความประพฤติของเรา และเราประกาศมาแต่ท่านยังมีชีวิตอยู่ จนถึงท่านล่วงลับไปแล้ว เสียงดีหรือไม่ดีจะประกาศออกที่ตัวเรา คือเมื่อเราประพฤติตัวดี เป็นลูกชายดี ลูกหญิงดีแล้ว ก็ประกาศเกียรติคุณของท่าน ให้มีเสียงคนเขายกย่องสืบสาวหาพ่อแม่พากันนิยมชมเชยไปถึงท่านว่า ท่านเลี้ยงลูกดี ถ้าเราทำชั่วช้าเลวทราม ก็เป็นการลบหลู่ดูหมิ่นเหยียดหยามท่าน และเป็นการประจานท่านให้มีเสียงคำหาญด่าแข่งไปถึงท่านด้วยว่า เลี้ยงลูกไม่ดี เป็นลูกที่พ่อแม่ไม่สั่งสอน ไม่ฝึกฝนอบรมเสียเลย

ส่วนการสนองคุณท่าน มีจุดสำคัญอยู่ที่เราปฏิบัติชอบในตัวท่าน เมื่อเราบำรุงท่านในเรื่องการกินอยู่ ช่วยเหลือในการเจ็บไข้ได้ป่วย และช่วยงานในบ้านหรือนอกบ้านให้ท่านได้เบาใจมี

^{๑๑}พระยาศรียราชอักษร(มา กาญจนาคม). อธิบายกัมมปฏิบัติ ทิศวิภาค, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑-๑๓.

^{๑๒}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). มงคลยอดชีวิต, วัดพระศรีมหาธาตุ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

ความสุขสำราญเหมือนเราได้ความสุขสำราญอย่างที่ท่านได้เลี้ยงดูมา ก็จะมีเสียงยกย่องชมเชยมาถึงเราว่า เป็นลูกที่ดี ลูกที่รู้จักคุณพ่อ คุณแม่ ถ้าเราทำตัวเป็นพาลเกร มีความประพฤติตำราวม ยกตนขึ้น ข่มขู่ดูหมิ่นท่าน ก็จะมีเสียงด่าแข่งมาถึงเราว่า ลูกเนรคุณ ลูกกากมนุษย์ มิใช่ตนมีความรู้สึกเป็นคนกับเขาเลย

พระคุณของพ่อแม่

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอุปมาว่า ถ้านุตรจะพึงวางบิดามารดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบานั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบานนั้นเสร็จ แม้บุตรจะมีอายุถึง ๑๐๐ ปีและปรณินิบัติท่าน ไปจนตลอดชีวิตก็ยังนับว่าตอบแทนพระคุณท่าน ไม่หมด”^{๑๑}

ยังมีผู้อุปมาไว้อีกว่า หากเราใช้ห้องฟ้าแทนกระดาด ยอดเขาพระสุเมรุแทนปากกา น้ำในมหาสมุทรแทนหมึก เขียนบรรยายคุณของพ่อแม่ จนท้องฟ้าเต็มไปด้วยอักษร ภูเขาสักกร่อนจนหมดน้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง ก็ยังบรรยายคุณของพ่อแม่ไม่หมด

พ่อแม่เป็นพรหมของลูก เพราะเหตุที่มีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อลูกไม่มีที่สิ้นสุด
๒. มีกรุณา คือห่วงใยในความทุกข์ของลูก และคอยช่วยเหลือเสมอไม่ทอดทิ้ง
๓. มีมุทิตา คือเมื่อลูกมีความสุขสบายก็มีความปราบปลื้มยินดีด้วยอย่างจริงใจ
๔. มีอุเบกขา คือเมื่อลูกมีครอบครัวสามารถเลี้ยงตนเองได้แล้ว^{๑๒} ก็ไม่รุ่มรวยกับชีวิตครอบครัวลูก จนเกินงาม และหากลูกผิดพลาดก็ไม่ซ้ำเติม แต่กลับคอยเป็นที่ปรึกษาให้ เมื่อลูกต้องการ

พ่อแม่เป็นเทวดาของลูก เพราะคอยปกป้องคุ้มครองป้องกันภัยเลี้ยงดูลูกมาก่อนผู้มีความปรารถนาดีก่อนคนอื่น ๆ พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก เพราะสั่งสอนอบรมห้คำพูดละกิริยามารยาทให้ลูกก่อนคนอื่น ๆ พ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของลูก เพราะมีคุณธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. เป็นผู้อุปการะมากแก่ลูก ท่านได้ทำภารกิจอันทำได้แสนยาก ได้แก่ การอุปการะเลี้ยงดูซึ่งยากที่จะหาคนอื่นทำแก่เราได้ของท่าน
๒. มีพระเดชพระคุณมาก คอยปกป้องอันตราย ให้ความอบอุ่นแก่ลูกมาก่อน
๓. เป็นเนื้อนาบุญของลูกมีความจริงใจต่อลูกอย่างแท้จริงเป็นผู้ที่ลูกควรทำบุญต่อตัวท่าน

^{๑๑}พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฐานการพิมพ์ , ๒๕๕๒), หน้า ๘๒.

^{๑๒}ที่. ม. ๑๐ / ๑๘๔ / ๒๒๕

๔. เป็นอาหุไนยบุคคล เป็นผู้ควรรับของกำนับ และการนมัสการของลูก^{๙๙}

มงคลชีวิตข้อที่ ๒๕ ความกตัญญู

ความเป็นผู้รู้คุณที่คนอื่นทำแก่ตน ชื่อว่า ความกตัญญู และความกตัญญูนี้ ก็คือความดี ที่เป็นพื้นฐานของคนดี พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า นุพพการีบุคคลและกตัญญูบุคคลทั้งสองนี้เป็นบุคคลหาได้ยาก เพราะคนดีผู้นี้มิใช่ว่าจะสถิตอยู่ทุกถิ่นสถาน กตตังคฺววมณฺณิมิไชจะมียู่ทุกจอมผา คววมุกดาอันนับว่าคดซ้าง มิใช่ว่าจะมีอยู่ทุกตัวซ้าง และจันทน์หอมมิใช่ว่าจะหาได้ทุกไพรสมณฑล คนรูปงามอย่างเดียวยังหาได้ยาก แม้กระนั้นก็พอจะหาได้อยู่ คนมีความรู้ซึ่งหายากกว่า ส่วนคนรูปงามและมีความรู้ประกอบกันในงานพันจะนับให้ถ้วนได้ด้วยนิ้วมือสิบนิ้ว แต่จะบวการอุปการกับความกตัญญูเข้าด้วยกัน ก็ยากจะหาได้ยากกว่า

คนดีเป็นประหนึ่งร่มโพธิ์ในโลก ให้ผู้ข้ามโลกอันแสนจะข้ามยาก ได้อาศัยเป็นที่บรรเทาทุกข์ และเป็นดั่งร่มไทร ในทะเลทรายที่ทุรกันดาร ให้ผู้ข้ามได้อาศัยเป็นที่พักร้อนหย่อนใจ “บรรดาคนในโลกนี้ ผู้ไม่มุ่งทำดีแก่ใครก่อน กับผู้รับอุปการะจากใครแล้ว ไม่สำนึกในอุปการะของผู้มีคุณ ทำเป็นลืมคุณท่านเสีย คนดีถือว่าเขาเป็นคนละเมียดวิจิตรยาของมนุษย์ ที่โลกสงบสุขอยู่ได้เพราะอาศัยคนดีเป็นส่วนใหญ่”^{๑๐๐}

คนดีมีความกตัญญู และความกตเวทีเป็นพื้นอัธยาศัย รู้คุณของผู้มีคุณและสำนึกในคุณนั้นว่า เป็นบุญคุณที่ตนต้องสนองมีความเคารพนับถือจงรักภักดี ยกย่องเชิดชูท่าน ไว้ในฐานะผู้มีคุณปรากฏแก่คนอื่นว่า ท่านมีบุญคุณจริง ไม่ลบคือไม่ลืมบุญคุณท่าน และไม่หลู่คือไม่ปิดบังบุญคุณท่านเสีย เป็นคนมีชีวิตเก็บความดีไว้หล่อเลี้ยงนำใจให้สดชื่น เหมือนจันทร์หอมเก็บกลิ่นหอมไว้ในแก่น และมีชีวิตเป็นบ่อเกิดแห่งความดี เหมือนแม่น้ำใหญ่เป็นที่รวมอยู่แห่งน้ำ พร้อมทั้งส่งความดีให้พุ่งไปไกลด้วยการสนองคุณ คุณดอกกล้าดวงส่งกลิ่นหอมหวานในเวลาเย็น ๆ เช่นนี้เรียกว่าความกตัญญู

คนกตัญญูเป็นคนซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อผู้มีคุณ เมื่อได้รับอุปการะจากผู้ใดแล้วเป็นไม่ลืมหน้าที่ของตนที่ดั่งรู้คุณ และสนองคุณด้วยน้ำใจที่ซื่อสัตย์ และชักนำคนอื่นให้นิยมยินดีทำคุณความดีเช่นนั้นด้วย เขาไม่รู้จักอ้อมในคุณของผู้มีคุณ เหมือนบัณฑิตไม่รู้จักอ้อมสุภายิต ตาไม่รู้จักอ้อมในรูปที่ขอบ ทะเลหลวงไม่รู้จักอ้อมน้ำ แต่คนกตัญญูที่เห็นแก่ตัวมีลับลมคมนัย จะแสดงกตัญญูก็ต่อเมื่ออยากให้ท่านปราณีตน หรือตนอยากได้ใคร่ดีต่อการตอบแทนในอนาคตอันใกล้ ซึ่งมีกลมาขาลวงใจให้ตายใจแอบแฝงอยู่เบื้องหลัง เช่นนี้ ก็อยู่ในฐานะคนอกตัญญู ผู้ใดไม่ละทิ้งผู้มีคุณ ในกราวถูกทำทลาย ใน

^{๙๙}พระธรรมกิตติวงศ์และคณะ. ถลิ่งธรรมเล่ม ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทียนเจียง, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

^{๑๐๐}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ รมุมธโร), มงคลยอดชีวิต, อ่างแก้ว, หน้า ๔๔๒.

คราวได้ทุกขร้อน ในคราวกันดารอาหาร ในคราวเข้รบกัศตรู และติดตามไปวังป่าช้า ผู้้นั้นเป็นกน กตัญญูแท้ คนกตัญญูเขาไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีคุณและสนองคุณเท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีก ด้วย คือเป็นผู้ใหญ่ก็มีความกรุณาปราณีโอบอ้อมอารี เพื่อแม่แก่ผู้น้อยที่ทำดีแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่ มีบุญคุณ แม่สัวและสิ่งที่ไม่มียัญญาณ ซึ่งตนอาศัยได้ความสุขสำราญ

มารดาบิดาได้บำรุงฉนี้แล้วพึงอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หากรรยาที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย^{๑๑}

ข้อที่ ๑ มารดาพึงอนุเคราะห์ด้วย ห้ามไม่ให้ทำความชั่วนั้น คำว่า ห้ามไม่ให้ทำความชั่วนั้น ได้แก่การช้โทษในปัจจุบันและอนาคตแห่งความชั่วทั้งหลายให้บุตรพึงอยู่เสมอ ๆ จนเป็นที่ เข้าใจแก่ บุตรธิดา เมื่อเห็นว่าบุตรธิดายังไม่เข้าใจอยู่ตรงใด ก็ควรชี้แจงให้เข้าใจอยู่ตรงนั้น มีปาณาติบาต เป็นต้น แล้วห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ตีเตือนความชั่วที่บุตรทำแล้วทุก ๆ คราวไปสุดแต่แต่ารู้เห็นว่า บุตรธิดาทำความชั่วเมื่อใด ก็ให้ตีเตือนเมื่อนั้น เมื่อตีเตือนแล้วบุตรธิดายังขึ้นทำความชั่วนั้นอีก ก็ให้ ว่ากล่าวสั่งสอน เมื่อว่ากล่าวสั่งสอนแล้วยังไม่เชื่อฟัง ก็ให้ลงโทษตามสมควรแก่ความชั่วนั้น ถ้าไม่ ลงโทษก็ได้เชื่อว่าไม่รักบุตรธิดา การที่เราเป็นบิดามารดา ดูดว่ากล่าวเขียนตีบุตรธิดานั้น เป็นการที่ จะทำให้บุตรธิดาคิดขึ้น ไม่ใช่จะเป็นการทำให้บุตรธิดาเลวลง เปรียบเหมือน ช่างหม้อ ฉะนั้น คือ ธรรมดาที่ช่างหม้อตีหม้อนั้นไม่ใช่ประสงคจะตีหม้อให้แตก แต่ประสงคจะตี ให้ดี ฉะนั้น นอกจากนั้นแล้วมารดาบิดาควรจะชี้เหตุแห่งความฉิบหาย ให้แก่บุตรธิดา นั้นคือ อบายมุข ๖

อบายมุข คือ เหตุแห่งความฉิบหาย ๖ อย่าง

๑. คืมน้ำมา
๒. เทียวกลางคืน
๓. เทียวดูการเล่น
๔. เล่นการพนัน
๕. คบคนชั่วเป็นมิตร
๖. เกียจกร้านทำงาน บิดามารดาควรชี้เหตุแห่งความฉิบหายให้แก่บุตร^{๑๒} ได้แก่

^{๑๑} ที่. ปา. ๑๑ / ๑๕๕ / ๘๘.

^{๑๒} ที่. ปา. ๑๑ / ๑๗๘ - ๑๘๕ / ๘๐ - ๘๓.

๑. ดื่มน้ำเมา บ่อมาก่อนให้เกิดการเสียบทรัพย์สิน, ทำให้ก่อกรทะเลาะวิวาท, ทำให้เกิดโรค, ทำให้ต้องถูกตีเตือน, ทำให้เป็นคนไม่รู้จักรถ, และเป็นการบั่นทอนกำลังปัญญา เป็นต้น

๒. เทียบกลางคืน บ่อได้ชื่อว่าไม่รักตัว, ได้ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย, ได้ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สินสมบัติ, บ่อได้ชื่อว่าเป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย, มักถูกใส่ความ, และได้รับความลำบากมาก

๓. เทียบดูการเล่น บ่อทำให้เกิดเสียการงาน, ทำให้เสียบทรัพย์สิน, และทำให้เสียบสุขภาพ เป็นต้น

๔. เล่นการพนัน มีโทษคือ เมื่อชนะบ่อมาก่อน, เมื่อแพ้บ่อเสียขายทรัพย์สินที่เสียไป, ทำให้ฉิบหายทรัพย์สิน, ไม่มีใครเชื่อถือ ถ้อยคำ, ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย และเป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน เป็นต้น

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษคือ นำให้เป็นนักเลงพนัน, นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้, นำให้เป็นนักเลงเหล้า, และนำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า เป็นต้น และ

๖. เกียจคร้านทำการงานมีโทษ ๖ คือ มักอ้างว่า หนาวนัก, ร้อนนัก, เวลาเย็นแล้ว, เวลาเช้ายังอยู่, หิวนัก, และกระหายนัก เป็นต้น แล้วไม่ทำการงาน ดังนั้น ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์พึงเว้นเหตุเครื่องฉิบหาย ๖ ประการนี้เสีย เพราะเป็นเครื่องปิดความเจริญของคนในภายหน้า มีลาภและยศ เป็นต้น

ข้อที่ ๒ “แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี นอกจากจะห้ามไม่ให้ทำความชั่วแล้วต้องพร่ำสอนให้กระทำความดี ตั้งอยู่ในความดีความชอบ เช่น สอนให้ลูกรู้จักประกอบกิจการงานที่เป็นประโยชน์ หมั่นชวนชวายในการหาทรัพย์” “บุคคลจะตั้งอยู่ในความดีได้ ก็ต้องละสิ่งที่อยู่ ตรงกันข้าม คือความชั่ว แล้วน้อมเข้าสู่ทางสัมมาปฏิบัติ รู้จักบาปบุญคุณและโทษ เช่น ถึงกับให้สินจ้างเหมือนกับอนาถบิณฑิกเศรษฐีใช้เงินจ้างบุตรให้ศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ครั้งแรกบุตรของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็กระทำไปด้วยหวังจะได้เพียงค่ารางวัลเท่านั้น แต่เมื่อปฏิบัตินานหลายครั้งเข้าก็เกิดความซาบซึ้งในรสพระธรรมจึงปฏิบัติตาม และตั้งใจศึกษาหลักธรรมด้วยความศรัทธาโดยไม่รับสินจ้างรางวัลใด ๆ แล้วตั้งอยู่ในความดี มีการถ่อมมั่นในศีล เป็นต้น ดังได้นำหลักธรรมของคนดีมาบรรจุไว้ต่อไปนี้

สัปปริสธรรม ๘ อย่าง “ธรรมของสัตบุรุษ เรียกว่า สัปปริสธรรม มี ๘ อย่างคือ

๑. ฆมมณฺฑตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้จักว่า สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ เป็นต้น

“วิจิตร อวาระกุล, เทคนิคมมนุษย์สัมพันธ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.ปริ้นติ้ง, ๒๕๒๘),
หน้า ๑๕๕.

๒. อุตตมมุตตา ความเป็นผู้รู้จักผล เช่น รู้จักว่าสุขเป็นผลแห่งเหตุ ทุกข์เป็นผลแห่งเหตุเป็น
ต้น

๓. อุตตมมุตตา ความเป็นผู้จักตนว่า เราว่าโดยชาติสกุล ยศศักดิ์, สมบัติ, บริวาร, ความรู้,
และคุณธรรมเพียงเท่านี้ ๆ แล้วประพฤตินให้สมควรแก่ที่เป็นอยู่อย่างไรเป็นต้น

๔. มตตมมุตตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีวิตแต่โดยทางที่ชอบ
และรู้จักประมาณในการบริโภคแต่พอควรเป็นต้น

๕. กาลมุตตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันสมควร ในอันจะประกอบกิจนั้น ๆ

๖. ปริสมมุตตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน และกิริยาที่จะต้องประพฤติดต่อประชุมชนนั้น ๆ
ว่าหมิ่นเมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิริยาอย่างไร จะต้องพูดอย่างไรเป็นต้น

๗. ปุคคลมุตตา ความเป็นผู้ รู้จักเลือกบุคคลว่าผู้นี้เป็นคนควรคบผู้นี้เป็นคนไม่ดีไม่ควร
คบ^{๒๐}

ข้อที่ ๓ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร ด้วยการให้ศึกษาศิลปวิทยา นั้น ระเบียบมารดาบิดาควร
สังเกตนิสัยบุตรก่อนว่าจะเหมาะแก่วิชาอย่างไร ตัวอย่างที่จะนำมาเทียบพอเป็นเค้าได้ให้สังเกตจาก
การใฝ่ใจของเด็ก เช่น มีนิสัยพูดจาฉลาดเฉลียวเปรียบผู้อื่น ดังนี้ เหมาะแก่วิชาธรรมศาสตร์หรือ
พาณิชการ ถ้าเป็นคนละเอียดพิถีพิถันก็ควรเรียนทางบัญชี หรือเวชศาสตร์ โหราศาสตร์. ถ้า
ชอบประดิษฐ์ของเล่นต่าง ๆ ก็ควรแก่วิชาช่าง เป็นต้นจักเรียนวิชาใดก็ตามที่ แต่ขั้นต้นต้องเรียน
หนังสือไทย และภาษาต่างประเทศให้พอแก่การเสียก่อน

ข้อที่ ๔ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร ด้วยหาภรรยาที่สมควรให้ ความประสงค์อย่างยิ่งของ
มารดาบิดาตามปัญหานี้ก็ใคร่ที่จะได้เห็นบุตรมีหลักแหล่ง ในอันดำเนินชีวิตเป็นสุขเสียแต่ในเวลายัง
มีชีวิตอยู่ เพื่อให้หมดห่วงใยไปตอนหนึ่ง จึงเป็นเหตุปรารถนาของการหาภรรยาให้ ก็และคนชนิดใดจึง
ชื่อว่าสมควร ลองสาวเข้าดูก็คงได้แก่ผู้ที่มีฐานะใกล้เคียงกัน และความประพฤติดี มีอัธยาศัยเรียบร้อย
อ่อนโยน ใจคอหนักแน่น สมเป็นลหายร่วมสุขร่วมทุกข์ของสามีได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นผู้มีใจฝักใฝ่
ต่อการทำงาน ไม่โลเลจับจด เท่านั้นก็นับว่าเป็น โชคของผู้สนใจใฝ่หาอยู่แล้ว ถ้าได้พิเศษขึ้นไป ก็เป็นผู้
ได้ผ่านการศึกษามีคุณวุฒิสามารถในศิลปะทันสมัยด้วย ก็ยังเป็น โชคของ ผู้ประสพหนักขึ้น นับ
เข้าในตำแหน่งภรรยาที่ดี และต่อไปก็จักเป็นมารดาที่ดีอีกด้วย การเลือก รูป, สกุล, และทรัพย์นั้น
ออกจะยืม ๆ กันว่า เพราะเห็นแก่สิ่งนั้น ๆ แต่ก็ไม่มีใครปฏิเสธการเลือกอย่างนี้ การเลือกให้ได้ดัง
ประสงค์เสียทุกอย่าง ดังนี้ รู้สึกออกจะเป็นการเสกเอาตามใจชอบอยู่สักหน่อย แท้จริงแม้จะข ใดไป
บางประการ ก็ควรยินดีในโชคของการเลือกเป็นหนักหนาอยู่แล้ว ความจริงฝ่ายหญิงมีทางเสียเปรียบ

^{๒๐}ที่. ปา. ๑๑ / ๓๓๐ / ๓๓๓.

ขายอยู่มาก ด้วยเหตุนี้จะเที่ยวเลือกขายตามความพอใจดังนั้นบ้าง หาได้ไม่ แต่ถ้าผู้หญิงที่ทรงคุณสมบัติ เห็นปานฉะนี้ จะต้องวิตกอะไรในอันที่จะเลือกคู่ที่ไม่ได้ คุณความดีของเธอนั้นเองจักเป็นเพื่อนำชายที่ดี มาให้เลือกถนอมไป (ไม่ต้องเที่ยวป่าวหู่เทวฤทธิ์เช่นในบทละคร) เพราะชายที่ดีก็แสวงหาหญิงที่ดี อยู่เหมือนกัน.

ข้อที่ ๕ มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร ด้วยมอบทรัพย์ไว้ในสมัย, สมัยที่ควรมอบทรัพย์ให้แก่ บุตรนั้น โดยมากมักให้กันในคราวแต่งงานอย่างหนึ่ง คือให้เป็นทุนตามที่ฝ่ายหญิงกะและเรียกไร่ไถ่ ไร่คองหนึ่ง และให้เป็นส่วนรับไร่อีกคองหนึ่ง ประสงค์ให้รวมเป็นทุน ประกอบการหาเลี้ยงชีพตั้งเนื้อ คั่งตัวเป็นหลักฐานสืบไป อีกอย่างหนึ่ง “มารดาบิดามีบุตรหลายคน เมื่อถึงชราอุพลภาพลงก็ทำ พินัยกรรมแบ่งทรัพย์สมบัติให้เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เรียกว่าแบ่งมรดก ทรัพย์ตามพินัยกรรมนี้ บุตรที่มี ส่วนจักได้ต่อเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว”^{๒๐}

การมอบทรัพย์สมบัติให้บุตรของคนครอบครองในขณะที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่นั้น ใน ประเทศไทยเรามีประเพณีอยู่อย่างหนึ่ง สำหรับบุคคลที่มีทรัพย์สินมากและรุ่มรวยมักจะแบ่งทรัพย์ สมบัติเป็นสัดส่วนให้บุตรหรือธิดาของตน เมื่อได้สมรสเป็นหลักฐานแล้วไปครอบครอง เพื่อ แสวงหารายได้จากทรัพย์สินนั้นเอาเอง แต่ประเพณีนิยมของชาวจีนในประเทศไทยส่วนมากที่มีฐานะ รุ่มรวย นิยมให้บิดามารดาดูแลจัดการทรัพย์สินในขณะที่บิดามารดาของตนนั้นยังมีชีวิตอยู่หากบิดา มารดาไม่อยู่เข้าสู่ผู้ช่วยราชการดำเนินการค้าก็ตีหรือการจัดการทรัพย์สินต่าง ๆ ของตน ส่วนมากนิยม มอบอำนาจให้บุตรชายคนโตเป็นผู้จัดการดูแลแทนตน หากบิดามารดาถึงแก่กรรมบุตรชายคนโตจะ เป็นผู้ที่มีอำนาจเต็มเข้าจัดการทรัพย์สมบัติแทนบิดาทันที ส่วนบุตรชายคนรอง ๆ ลงไปซึ่งเป็นทายาท ในกองมรดกนั้นจะขอแบ่งมรดกไปปกครองเองหรือจะร่วมหุ้นค้าขายกับพี่ชาย คนใหญ่ต่อไปก็ แล้วแต่ความสมัครใจ

ส่วนบุตรหญิงนั้นชาวจีนไม่นิยมแบ่งทรัพย์สินในกองมรดกให้ จะแบ่งเงินสดหรือ ทรัพย์สินอย่างอื่นให้ส่วนหนึ่งเมื่อสมรสนอกจากนั้นไม่มีสิทธิใด ๆ จากกองมรดกได้อีก ซึ่งตรงกัน ข้ามกับประเพณีของชาวไทยตามกฎหมายว่าด้วยครอบครัวมรดกนั้นถือว่าบุตรหญิงหรือว่าบุตรชายก็ ตาม มีสิทธิเป็นทายาทกองมรดกเท่าเทียมกัน หากผู้ว่าชน ซึ่งเป็นผู้ถือสิทธิในกองมรดกนั้นมิได้ทำ พินัยกรรมไว้เป็นหลักฐาน เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรมบุตรทุกคนย่อมมีสิทธิจะได้รับส่วนแบ่ง ทรัพย์สินต่าง ๆ เท่าเทียมกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงกำหนดหน้าที่ของบุคคลซึ่งเป็นบิดามารดา ไว้ว่า ให้ยกทรัพย์สมบัติของตนให้บุตรครอบครองทรัพย์สมบัติเหล่านั้น เมื่อถึงเวลาอันสมควร

^{๒๐} พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม), อธิบายคิทธิปฏิบัติ (ทิศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๕๘.

พระองค์ได้ทรงกำหนดหน้าที่บิดามารดาไว้กว้าง ๆ โดยให้บิดามารดาใช้ดุลยพินิจพิจารณาถึงความประพฤติและความสามารถเหมาะสมที่จะปกครองดูแลทรัพย์สินสมบัติของตนเองได้เพียงใด และการอำนาจการดูแลและทรัพย์สินสมบัติหรือการยกทรัพย์สินสมบัติของตน ให้แก่บุตรนั้นจะเป็นอันตรายแก่ตนเองหรือไม่ ทั้งนี้เพราะบุตรบางคนมีนิสัยเห็นแก่ตัว พอบิดามารดายกทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้ครอบครอง ดูแล ก็เริ่มเกิดความโลภและออกตัญญูต่อบิดามารดาของตนทันที เช่นพยายามไล่บิดามารดาออกจากบ้าน ไม่ยอมรับอุปการะเลี้ยงดูอีกต่อไป หรือบุตรชายหญิงบางคนสมรสไปแล้วไปเชื่อการยุแหย่ของสามีหรือภรรยาให้บุคคลผู้นั้นเกิดความรู้สึก เกลียด ชัง บิดามารดาของตน จนกระทั่งบุคคล ผู้เป็นบุตรเกิดความอกตัญญูขับไล่บิดามารดาของตนออกจากบ้าน

“ในเมื่อคุณ ได้มีโอกาสเข้าครอบครองทรัพย์สินของท่านอย่างสมบูรณ์ พระองค์จึงทรงกล่าวถึงหน้าที่ของบุคคลผู้เป็นบิดามารดาไว้กว้าง ๆ เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ใช้ดุลยพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบและต้องแท้ถึงความประพฤติ นิสัยใจคอและความสามารถของบุตรของตนก่อนที่จะมอบอำนาจให้ครอบครองทรัพย์สินสมบัติในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่”^{๒๒}

พุทธจริยศาสตร์กับบทบาทของบิดามารดาในการอบรมสั่งสอนบุตรธิดา

การส่งเสริมและพัฒนาพุทธจริยศาสตร์ให้กับบุตรหลานและคนในครอบครัว เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของบิดามารดาและผู้ปกครอง ซึ่งมีแนวทางส่งเสริมที่ควรปฏิบัติดังนี้ คือ พ่อแม่ควรเป็นแบบอย่างที่ดี พ่อแม่ควรเสียสละเวลา และความสุขส่วนตัว เพื่อให้มีเวลาในการอบรม และพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลาน อบรมให้ลูกรู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบ รู้จักฟังตนเอง มีเมตตา ไม่เอาเปรียบ มีเหตุผล ไม่มงมาย ให้รู้จักความโลภ โกรธ หลง ฯลฯ นำสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา กับสังคม ตามโอกาสที่เหมาะสม การเลี้ยงดูลูกควรส่งเสริมให้มีสุขภาพจิตดี กันลูกออกจากความชั่ว ให้ความรักและความอบอุ่น ให้ลูกได้รับการศึกษา

นอกจากนี้ยังพบว่า การเลี้ยงลูก พ่อแม่ก็มีส่วนสำคัญมาก ทำให้ลูกมีลักษณะพฤติกรรม และนิสัยแตกต่างกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้ “เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความสงบ จะเป็นคนสุขุมเยือกเย็น เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความเป็นธรรม จะเป็นคนยุติธรรม เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางการให้อภัย จะเป็นคนมีเมตตา เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความรัก จะเป็นคนมองโลกในแง่ดี เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความมั่งร่ำรวย จะเป็นคนโหดร้าย เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความหลอกลวง จะเป็นคน

^{๒๒}ชโล อุทกภาชน์. พุทธศาสนากับสังคม และกวีตรัสจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิษัณนทร์การพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๘๕๖-๘๕๘.

ตลปะเตแสง”^{๒๓}

การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า กำหนดหน้าที่ของบิดามารดาไว้อย่างกว้าง ๆ นั้น พระองค์ทรงพระประสงค์จะให้บุคคลที่เป็นบิดามารดาฝึกฝนบุตรของตนให้เกิดความรู้ความสามารถและประสพการณ์ในการดำรงชีวิต โดยให้รู้จักจ่ายทรัพย์สินที่มอบให้ครอบครองในทางประหยัด และในทางที่เหมาะสมประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็เพื่อความผูกพันทางจิตใจในครอบครัวระหว่างบิดามารดากับบุตรให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการที่บิดามารดา หยิบยื่นทรัพย์สมบัติเป็นเงินเป็นอันให้แก่บุตรในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่นั้น บุตรย่อมจะเกิดมโนธรรมทางกตัญญูทวนเวทิต่อบิดามารดาของตนและเกิดความรักไคร่นับถือบิดามารดาของตนเพิ่มขึ้นอีก ความสัมพันธ์แห่งสังคมของครอบครัวย่อมจะเกิดมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นตลอดไป โดยบุตรจะไม่ยอมทอดทิ้งบิดามารดาของตนในเมื่อมีอายุล่วงเข้าวัยชราเป็นอันขาด เมื่อจิตสามัญสำนึกเกิดมโนธรรมดังกล่าวตลอดเวลา บุคคลผู้เป็นบุตรทั้งหลายย่อมจะให้ความอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดาของตนมีความสุขสมบูรณ์ จนกระทั่งถึงวันมรณกรรม แม้แต่เมื่อถึงมรณกรรมไปแล้วยังอุตส่าห์ทำฃน เปนกิจและบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ส่งไปให้อีกด้วย ชีวิตครอบครัวของชาวไทยเรา บุตรได้มีความผูกพันกับบิดามารดา และบรรพบุรุษของตน ตั้งแต่โบราณมาจนกระทั่งปัจจุบันทั้งนี้ก็เนื่องด้วยวัฒนธรรมอันสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนานั้นเอง

๒) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในทักษิณทิส

“ทักษิณทิส หรือ ทิศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ เป็นทักษิณทิสโดยบุคคลควรแก่การบูชาคุณ”^{๒๔}

วิเคราะห์ทิศเบื้องขวา คำว่าอาจารย์นั้น แปลว่า ผู้ที่ศิษย์ควรเอื้อเพื่อ คือผู้ที่ศิษย์ควรเคารพ เชื้อถือผู้ที่ศิษย์ควรปฏิบัติตามอาจารย์วัตรให้จงดี ๆ เมื่อจะกล่าวถึงประเภทของอาจารย์แล้ว ก็มีอยู่ ๔ จำพวก คือ

- ๑ ปิพพชาจารย์ อันได้แก่อาจารย์ที่ให้บรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา
- ๒ อุปสัมปทาจารย์ อันได้แก่ อาจารย์ที่ให้อุปสมบทเป็นภิกษุ
- ๓ นิสสยาจารย์ อันได้แก่อาจารย์ผู้ให้ที่พึ่งพาอาศัยตามวินัยนิยมในพระพุทธศาสนา
- ๔ รัมมาจารย์ อันได้แก่อาจารย์ที่สั่งสอนธรรม หรือสั่งสอนศิลปวิทยาต่าง ๆ^{๒๕} ซึ่งไม่ผิด

^{๒๓} สมภพ ชีวรัฐพัฒนา, จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานาสิ่งพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๕.

^{๒๕} พิฑูร มลิวัลย์, แบบเรียนวิช ธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี, อ่างแล้ว, หน้า ๖๒.

ทางธรรม มีเลขและหนังสือเป็นต้น อาจารย์ทั้ง ๔ จำพวกนี้ เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน คือ ของที่ให้ได้ด้วยความเคารพทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าทิศทักษิณ คือเรียกว่าเป็นทิศเบื้องขวาของศิษย์ทั้งหลายเมื่อมารดาบิดาได้ออนุเคราะห์แก่บุตรมาจนอายุสมควรในอันจักให้เล่าเรียนความรู้อย่างอื่นสืบไปได้แล้ว ก็ไม่ควรเร่งรอไว้ให้เสียเวลา เพราะนิสัยของเด็กมักชอบการเล่นเป็นกำลัง เมื่อผู้ปกครองทอดทิ้งไม่เอาใจใส่ให้ได้เล่าเรียนในเมื่ออายุถึงเขตอันสมควรแล้ว ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เด็กมีเวลาที่ชั่วชุกชอนเกกมะเหรกเกรก กลายเป็นคนเหลือขอว่ายากจนอนยาก เมื่อติดการเล่นจนชินเสียแล้ว แม้ต้องการให้เรียนจริงจึงเข้า ก็จักต้องปล้ำปลุกกันขนาดใหญ่ ฉะนั้นจึงไม่บังคับทอดทิ้งให้เด็กคุ้น แก่การเล่น อันเป็นศัตรูแย่งเวลาของการเรียนนั้น ควรเลือกตามความเห็นชอบพร้อมกันทั้งมารดาบิดาและบุตร แต่จะต้องเรียนรู้หนังสือให้รู้ดีเสียก่อนวิชาอื่นทั้งหมดตามทีกล่าวมาข้างต้น เพราะหนังสือเป็นประจุกไฟฉายส่องให้เห็นที่ซ่อนเร้นอยู่ในความมืด ได้ตลอด ฉะนั้นผู้ผ่านการศึกษามาดีแล้ว จึงมีนิสัยคิดว่าเดิมเป็นคนละคนเลยทีเดียว ถ้าเทียบกับภาวะของคนที่ขี้.มิได้ศึกษา หรือศึกษา น้อยแล้วก็ผิดกัน ไกล ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรข้มักเข้มันเรียนด้วยความพากเพียร ใ้บรรลู่ที่จุดหมายจนได้ ส่วนอาจารย์ผู้จักประสาทวิชาให้ ก็นับว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ศิษย์โดยเอนกประการ ควรที่ศิษย์จะกระทำการจะปฏิบัติตามหน้าที่ที่ดีของลูกศิษย์ในทิศ ๖ ต่อไปนี้

ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ศิษย์พึงบำรุงด้วยสถาน ๕ ได้แก่

๑. ด้วยลูกขี้ขึ้น
๒. ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้
๓. ด้วยซื้อหัง
๔. ด้วยอุปถาก
๕. ด้วยเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ ^{๒๖}

ข้อที่ ๑ ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ ด้วยลูกขี้ขึ้นรับนั้น เป็นลักษณะการอันแสดงความเคารพ และต้อนรับเมื่อเวลาแรกพบอย่างหนึ่ง หรือส่งเมื่อเวลากลับอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีเวลาเข้าหา โดยเฉพา หรือไปพบปะในที่ต่าง ๆ การยืนคอยรับใช้ในท่าที่สงบ คือไม่สั่นเท้า หรือโคลงกาย หรืออย่างใดอย่างหนึ่งอันส่อให้เห็นความไม่สุภาพไม่ต้องกับลักษณะของการเคารพ

ข้อที่ ๒ ศิษย์บำรุงอาจารย์ด้วย เข้าไปยืนคอยรับใช้ การเข้าไปยืนคอยรับใช้ จะเป็นการ เข้าไปด้วยความเอื้อเฟื้อของตน หรือเข้าไปตามระเบียบก็เช่นกัน เมื่อได้รับกระทำกิจอันใด ควร ตั้งใจ ทำกิจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อย่าให้ท่านต้องเป็นกังวลห่วงใยในการกระทำที่ไม่เหลือวิสัย

^{๒๖}เดือน คำดี, พุทธปรัชญา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔).
หน้า ๑๖๕.

ข้อที่ ๓ ศิษย์บำรุงอาจารย์ ด้วยเชื้อฟัง คือประพฤติกายเป็นคนว่าง่าย เคารพต่อคำสั่งสอน และระเบียบข้อห้ามอันเป็นสาระประโยชน์ที่อาจารย์แต่งตั้งขึ้นไว้

ข้อที่ ๔ ศิษย์บำรุงอาจารย์ ด้วยอุปฐาก นี้ได้แก่การเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของอาจารย์ กล่าวตามสมัยเมื่อครั้งกระโน้น การเรียนศิลปวิทยา ศิษย์ต้องไปอยู่กับอาจารย์ยังบ้าน หรือวัด การปฏิบัติดูแลก็เหมือนปฏิบัติแก่มารดาบิดาทุกประการ จนได้ชื่อว่า “ลูกศิษย์” รับประทานเวลาปรกติและเวลาไข้ นวดพื้น พะยุงลูกพะยุงนั่ง สิ่งใดบกพร่องก็พยายามอุดหนุนจนเจือ สิ่งที่ไม่ต้องการก็บ่าบัดให้อันทรธานหายไปเสีย แต่สมัยนี้ได้มีโรงเรียนขึ้นแทนแล้ว การไปอยู่ประจำเช่นว่า ก็น้อยลง การอุปฐากก็เปลี่ยนไปตามสมัยด้วย

ข้อที่ ๕ ศิษย์บำรุงอาจารย์ ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยความเคารพ เคารพในที่นี้ ได้แก่ การเรียนด้วยความตั้งใจพร้อมที่จะให้บรรลุนั้น ๆ เป็นอย่างดี ไม่สักแต่ว่าถึงเวลาก็เตรียมตัวเข้าตามเคย ครุสั่งให้ทำอะไรก็ทำอย่างเสียไม่ได้ ความจำก็ไม่ลืม จะทำดีก็ไม่ได้ เฝ้ามแต่ส่งอารมณ์ไปยุ่งเสียแต่ที่อื่น วันเวลาที่ล่วงไป ๆ พร้อมกับอายุลงทำก็ไม่ได้อะไรคิดตัวเสียเลย ลักษณะเช่นนี้ติดกันกับที่เรียนด้วยความตั้งใจเอาใจใส่มากรวม การเพ่งเล็งพินิจพิจารณาเป็นเครื่องสำรวจความบกพร่องอยู่ในตัว สิ่งใดยังเคลือบแคลงสงสัยก็ซักได้ทวนถามอาจารย์ ฟังคำอธิบายของท่านให้ชัดเจนแม่นยำ จนหมดสงสัย แล้วสำเนียงจดจำไว้ อย่าให้ต้องรบกวนท่านในข้อนี้บ่อย ๆ

“คนว่าง่ายสอนง่ายคือคนที่อดทนต่อคำสั่งสอนได้ เมื่อมีผู้รู้แนะนำพร่ำสอนให้ ตักเตือนให้ โดยชอบธรรมแล้ว ย่อมปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นด้วยความเคารพอ่อนน้อม ไม่คัดค้าน ไม่โต้ตอบ ไม่แก้ตัวโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น”^{๒๗}

ลักษณะของ คนว่าง่ายสอนง่ายมีลักษณะที่สังเกตได้อยู่ ๑๑ ประการ คือ

๑. ไม่กลบเกลื่อนเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน ไม่แก้ตัว ไม่บิดพลิ้ว ยอมรับฟังด้วยความเคารพ
๒. ไม่ยอมนิ่งเฉยเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน พยายามปรับปรุงแก้ไขปฏิบัติตามคำแนะนำนั้น
๓. ไม่มีจิตพ่วงคุณพ่วงโทษผู้ว่ากล่าวสั่งสอน คือ ไม่เลยจับผิดท่านแต่รับฟังโอวาทด้วยดี
๔. เอื้อเฟื้อต่อคำสอนและต่อผู้สอนเป็นอย่างดี คือยอมทำตามคำสอนนั้นและเชื้อฟังผู้สอนอย่างดี ทำให้ผู้สอนมีเมตตาเกิดกำลังใจที่จะสอน ต่อ ๆ ไปอีก

๕. เคารพต่อคำสอนและต่อผู้สอนเป็นอย่างดียิ่ง ตระหนักดีว่าผู้ที่เตือนคนอื่นนั้น นับว่าเลื่องต่อการถูกโกรธ ดังนั้นการที่มีผู้ว่ากล่าวตักเตือนเรา แสดงว่าเขาจะต้องมีคุณธรรม มีความเสียสละ มีความเมตตาปรารถนาดีต่อตัวเราจริง ๆ จึงต้องมีความเคารพต่อคำสอน และตัว ผู้สอนเป็น อย่างดียิ่ง

^{๒๗} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕๒.

๖. มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นอย่างดี ไม่แสดงความกระด้างกระเดื่องโอหัง คิดว่าตัวเองคืออยู่แล้ว เก่งอยู่แล้ว

๗. มีความยินดีปรีดาต่อคำสอนนั้น ถึงกับเปล่งคำว่า สาธุ สาธุ สาธุ รับฟังโอวาทนั้น คือดีใจเป็นยิ่งที่ท่านกรุณาชี้ข้อบกพร่องของเราให้เห็น จะได้รับแก้ไข เหมือนท่านชี้มุมทรัพย์ให้ จึงเปล่งวาจาขอบคุณไม่ขาดปาก

๘. ไม่ดี้อрін คือไม่ดันทุรังทำไปตามอำเภอใจทั้ง ๆ ที่รู้ว่าทำผิด แต่ทำไปตามความถูกต้อง เมื่อผิดก็ยอมแก้ไขปฏิบัติไปตามสมควรแก่กรรม

๙. ไม่ยินดีในการขัดคอ ไม่พูดสวนขึ้นทันที มีความประพฤติดชอบเป็นที่พอใจ เป็นที่ปรารถนา

๑๐. มีปกติรับโอวาทเอาไว้ดีเยี่ยม ตั้งใจฟังทุกแง่ทุกมุม ไม่ได้ตอบ ยิ่งไปกว่านั้นยังพิจารณาตัวไว้ดีกว่า ให้อีกกล่าวสั่งสอนได้ทุกเมื่อ เห็นข้อบกพร่องของคนเมื่อใดก็ให้ตักเตือนได้ทันที

๑๑. เป็นผู้อดทน แม้จะถูกว่ากล่าวสั่งสอนอย่างหยาบคายหรือดูด่าอย่างไรก็ไม่โกรธ อดทนได้เสมอ เพราะนึกถึงพระคุณของท่านเป็นอารมณ์^{๒๔}

สังคมมนุษย์เราแต่ละสังคมมีคนทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อย ซึ่งจะต้องร่วมกันปฏิบัติคุณคือความว่าง่าย เพราะในคนสามจำพวกนี้หวังความดี อยากรได้ดีด้วยกันทั้งนั้น และความดี รอคอย คนอยากได้ดีอยู่ข้างหน้า แต่ผู้อยากได้ดีต้องมีคุณคือความว่าง่ายอยู่ในตัว จึงจะรับเอาความดีที่รอคอยอยู่ข้างหน้าได้ ถ้าหาไม่แล้วก็เสมือนคนที่ เป็นโรคอัมพาต แม้ความดีจะอยู่ใกล้ตัว ก็ไม่สามารถจะรับเอาความดีได้ คุณคือความว่าง่ายนี้ จึงเหมาะสมแก่คนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อย

ผู้น้อยยังเป็นคนว่าง่ายแล้ว ก็ยังเป็นปัจจัยให้ผู้หลักผู้ใหญ่เอ็นดูกรุณา สนับสนุนให้ผู้ใหญ่ตั้งใจเย เป็นธุระ สอดส่องดูแลเหตุเจริญเหตุเสื่อม เมื่อเห็นว่าผู้น้อยดำเนินในทางเสื่อม ก็ช่วยเตือนช่วยแนะนำอยู่ทุกขณะ นั้นนับเป็นโอกาสดีที่ผู้น้อยจะได้รักษาตัวให้ไม่เสื่อมเสีย จึงอันเป็นว่าคนว่าง่ายรู้จักถือเอาประโยชน์จากคนอื่น โดยทำตนให้เขามีเมตตากรุณาเอาธุระ ไม่อดทนระอาใจ เกลียดขัง ชื่อว่ามีคุณคือความว่าง่าย สร้างที่พึ่งแก่ตนเอง และส่งเสริมให้คนอื่นยินดีเป็นที่พึ่งของตนอีกด้วย

โดยเหตุนี้แสดงให้เห็นชัดว่าความว่าง่ายนั้น คือคุณธรรมที่สมควรแก่คนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อยจะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน เมื่อคนทุกชั้นเป็นคนว่าง่ายรับฟังเหตุผลของผู้หวังดี ที่ช่วยตักเตือนแนะนำพร่ำสอนแล้ว ก็จะเป็นอุบายเชื่อมโดยจิตใจ ให้ผูกสมัครรักใคร่กันสนิทสนม ช่วยโอบอุ้มป้องกันเหตุเสื่อมไว้ไม่ให้เกิดขึ้น และเสริมสร้างเหตุเจริญให้เกิดขึ้น ทั้งส่วนตัว ส่วนคณะและประเทศชาติ

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒-๒๕๓.

อนึ่งให้กำหนดรู้ว่าเวลาของการเรียนเป็นเวลาที่มีค่าอยู่ จำต้องระวังอย่าปล่อยให้ล่วงไปเสียเปล่า โดยมีได้บรรลุความรู้เอาไว้ให้พอแก่ที่เวลาอันยวให้ ที่ดีเราควรกำหนดใจเอาไว้เสียว่า ถึงเวลาเรียนเป็นต้องเรียนกันจริง เลิกนึกถึงสิ่งอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องแก่การเรียนให้หมด เพราะสิ่งเหล่านั้น (มีการเล่นเป็นอาทิ) เป็นภัยแก่การเรียนอย่างมหันต์ ถ้าเอามาปะปนไว้ด้วย อาจจะทำให้ความจำและความพินิจพิจารณาห่อเหี่ยวไปหมด วิชาที่เรียนก็คงไม่ได้ผลตามมุ่งหมาย เพราะสิ่งเหล่านี้มาเป็นศัตรูแก่สติเสียแล้ว ก็ต้องตกเข้าอยู่ในอำนาจแห่งความเกียจคร้าน ซึ่งผู้อื่นไม่มีใครสามารถจะ แก้ไขให้คืนดีได้ นอกจากตัวจะมีสติกลับคืนได้เองเท่านั้น ทางที่ดีในขั้นต้นควรหาวิธีประหารเสนียดเหล่านี้ อย่าให้เข้ามาแอบแฝงหน่วงความเจริญอันกำลังไหวตัวอยู่แล้วได้ สิ่งที่ควรนำมาประหาร ใต้ก็คือ อิทธิบาท ๔ ดังปรากฏต่อไปนี้

อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จสมประสงค์ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ฉนุท คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริย คือความหมั่นประกอบสิ่งนั้น
๓. จิตต คือ เอาใจฝึกลงในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
๔. วิมฺสา คือ หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ^{๒๖}

คุณ ๔ อย่างนี้มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ ซึ่งไม่เหลือวิสัย

จรรยาบรรณของนักเรียน เช่น ฟังหาโอกาสเรียนรู้ให้เข้าใจวิธีการหาเหตุผล และขอบเขตของเหตุผล โดยเร็วที่สุดตามระดับของวัย ฟังยอมรับทุกอย่างด้วยเหตุผล ฟังรับพิจารณาทุกอย่างที่มีเหตุผลด้วยความเคารพ แม้ตนเองจะยังไม่เห็นด้วยกับเหตุผลนั้น “ฟังเคารพความคิดที่มีเหตุผลของตนเองและของคนอื่นทุกคนในทางปฏิบัติหาทางประนีประนอมความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อหาทางสายกลางซึ่งทุกฝ่ายจะต้องได้บ้างเสียสละบ้าง” ^{๒๗} ฟังถือว่าการเรียนมิใช่เป็นการกอบโกยหาวิธีได้เปรียบคนอื่นในสังคม แต่การเรียนคือการสร้างบุคลิกภาพ จึงไม่พึงแข่งขันและกีดกันซึ่งกันและกัน ฟังถือว่าชีวิตส่วนหนึ่งในโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจริง ไม่มีชีวิต ชั่วคราวในรถโดยสาร ฟังสร้างสังคมในโรงเรียนให้เป็นสังคมอุดมการณ์ที่จะต้องปรับปรุง แก้ไขให้ทันสถานการณ์อยู่เสมอ ฟังมีความสุจริตในการทำการบ้าน การทำข้อสอบ ฟังถือว่าเกียรติอยู่เหนือผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น ฟังฝึกน้ำใจนักกีฬาในการแข่งขันทุกประเภท ฟังถือว่าสิทธิจะต้องแลกเปลี่ยนกับหน้าที่และความ

^{๒๖} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักเรียนมัธยมศึกษา, (กรุงเทพฯ : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒๖.

^{๒๗} กิรติ บุญเจือ, ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๖.

รับผิดชอบเสมอ ดังนี้เป็นต้น

อาจารย์เมื่อได้บารุงจากศิษย์ขณะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ด้วยสถาน ๕ ได้แก่ ๑. แนะนำดี ๒. ให้เรียนดี ๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง ๔. ขกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง และ ๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

ข้อที่ ๑ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ คือด้วยแนะนำดี คือแนะนำในข้อที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่าย ด้วยการสังเกตอุปนิสัยของศิษย์ถ้าเป็นคนฟังคำพูดเข้าใจได้ง่าย เช่นนี้มักเป็นคนมีไหวพริบดี อาจารย์ไม่ต้องหนักใจในการที่จะจัดหาคำอธิบายมากนัก และตรงกันข้าม คนที่การพูดสั้น ๆ หากไปอธิบายมากเข้า อาจทำให้เข้าใจไขว้เขว ไปอย่างอื่นก็มี ทั้ง ๒ อย่างนี้ ยังพอจะหาวิธีพูดให้เข้าใจง่ายได้ ถ้าไปปะกับชนิดที่ไม่เอาทั้ง ๒ อย่างจะลำบากมาก แต่จะไม่ใช่เป็นการเหลือปากว่าแรงของอาจารย์ผู้แนะนำดี กระมัง

ข้อที่ ๒ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยการให้เรียนดี ประการนี้จะได้แก่การหมั่นสอบส่วนความเข้าใจในสิ่งที่สอนไปแล้ว ว่าศิษย์เข้าใจตรงกับความจริงแล้วหรือยัง ถ้ายังก็ต้องการหาหนทางช่วยเหลือให้มีมานะในการทำความเข้าใจจนได้ จะสำเร็จด้วยอุบายปลอบโยน หรือแล้วแต่จะเหมาะสมแก่นิสัย เด็กที่ไม่ที่บจนเหลือเกินแล้วการปลอบให้ใจแจ่มชื่นดูเหมือนจะเหมาะสมมากกว่าขู่ เพราะการขู่มีแต่จะทำให้ใจหดหู่สะทุกสะท้าน กลับมีเดบดด้านนึกอะไรไม่ออก ส่วนเด็กที่มีนิสัยเกียจคร้านประพฤตินอกกลุ่มนอกทางไม่เอาใจใส่ต่อการเรียน เช่นนี้ อย่างนี้หากมีขึ้นคนหนึ่ง อาจเป็นตัวอย่างให้คนอื่นประพฤติดตามได้อีก ถ้าดังนั้นก็จำเป็นต้องกำทาบลงเสียให้ได้โดยเร็ว ก็ควรทำโทษกันตามลักษณะอาจารย์กับศิษย์เท่านั้น แต่ไม่ถึงทำให้เสียขวัญ.

ข้อที่ ๓ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยบอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นพฤติกรรมของอาจารย์ ในความหวังดีแก่ศิษย์ เอาใจใส่ให้เรียนโดยไม่ปกปิดหวงกั้นวิชา หรือ เพื่อหมายในอันจะสอนให้ศิษย์มีความรู้กว้างขวางออกไปสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งที่เคลือบแฝงซ่อนเร้นอยู่อีก เสมือนหย่อนบันไดให้ศิษย์ได้ก้าวขึ้นสู่ที่หมาย กล่าวคือสำเร็จวิชาบริบูรณ์.

ข้อที่ ๔ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ด้วยยกย่องให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูง การยกย่องเช่นนี้เป็นลักษณะที่แสดงน้ำใจเมตตาปราณีในศิษย์จนตลอดกาล การประกาศคุณสมบัติของศิษย์ให้ปรากฏในคณะผู้หลักผู้ใหญ่ดังนี้ เหมือนได้สำรวจกรุยทางเพราะความนิยมในห้วงอกงามกว้างขวาง สำหรับเป็นประโยชน์แก่ศิษย์ในกาลข้างหน้าสืบไป แท้จริงเมื่อศิษย์มีชื่อเสียงปรากฏคุณงามความดีขึ้นเพียงไร อาจารย์ก็มีส่วนได้เสียอยู่ด้วยเสมอไป.

ข้อที่ ๕ อาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ด้วย “ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ปัญหาที่แสดงให้เห็นถึงความกรุณาอันยึดเยื้อคอยตามอนุเคราะห์คุ้มครองป้องกัน เพื่อความปลอดภัยทุกทิศทุกทาง แม้แต่ในทางไกลก็ไม่เว้นในอันจักกระทำการฝากฝังแก่ผู้รู้จักชอบพอขอความช่วยเหลือในเหตุ

อุปสรรคทั้งหลายซึ่งจะเกิดขึ้นแก่ศิษย์ภายนอกด้วย”^{๑๑}

คุณธรรมสำหรับครู ครูต้องมีคุณธรรมเป็นกัลยาณมิตร ๗ อย่าง ได้แก่

๑. ปิโย คือ น่ารัก ทำตัวให้ศิษย์รัก
๒. ครุ คือ นำเคารพ, หนักแน่นในจรรยา
๓. ภาวนีโย คือ หมั่นแสวงหาความก้าวหน้า พัฒนาความรู้
๔. วตฺตัจจ คือ มีความขยันหมั่นแนะนำพร่ำสอน
๕. วจนฺทโม คือ อุตุนต่อด้อยคำกล่าวหา
๖. คมฺภีรณฺจ กถิ กตฺตา คือ สอนสิ่งที่ยากให้เข้าใจง่าย
๗. โน จฺญฺชาน นินฺนุชเช คือ ไม่ชักจูงศิษย์ไปในทางเสื่อมเสีย^{๑๒}

ครูยังควรมีคุณธรรมอื่น ๆ อีก ดังเช่น ครูต้องเป็นผู้มุ่งมั่นในเรื่องทางจิตวิญญาณ ครูต้องมีความอิมใจ มีปิติปราโมทย์ หล่อเลี้ยงชีวิตครูให้ชุ่มชื้น ในฐานะที่เป็นปูชนียบุคคล มิได้เป็นลูกจ้าง ครูต้องเป็นพระโพธิสัตว์ มีอุดมคติพระโพธิสัตว์ คือ

- ๑) สิทฺธิ คือ มีความบริสุทธิ์อยู่ใน จิตใจ
- ๒) ปัญฺญา คือ มีปัญญาทั้งทาง โลกและทางธรรม
- ๓) เมตฺตา คือ มีความรักเมตตาต่อศิษย์
- ๔) ขันติ คือ มีความอดทน^{๑๓}

สรุปโดยย่อ หัวใจครูประกอบด้วย เมตตา กับ ปัญญา ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ ศิษย์ ด้วยการพูดให้ฟัง ทำให้ดูเป็นอยู่ให้สงบเย็นให้สัมผัส

คุณสมบัติที่ครูควรมีอีก ๔ ประการ คือ

๑. เสือ คือ กินของสะอาดไม่กินของเน่า
๒. สิงห์ คือ หยิ่งในศักดิ์ศรี นำเจ้าฝูง นำชุมชนพัฒนา
๓. กระทิง คือ ต่อสู้ไม่ย่อท้อ สู้งาน เอาการ เอางาน
๔. แรด คือ หนักเหนียว บีบบีบ อดทน^{๑๔}

^{๑๑}พระยาศรีราชอักษร(มา กาญจนาคม), อธิบยคิหิปฏิบัติ (ทศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า ๖๐-๖๕.

^{๑๒}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), เตือนใจวัยรุ่น และ ๕ ดีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๗๖-๗๗.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

จรรยาบรรณของครู คือ พึงหวงแหนเสรีภาพในการค้นคว้าหาความรู้และเสรีภาพในการสอนตามธรรมชาติของตน นอกจากนั้นจะต้องเคารพกฎหมายและปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ เหมือนบุคคลอื่นๆ พึงปั้นนักเรียนขึ้นให้เป็นตัวของตัวเอง ช่วยให้นักเรียนพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองขึ้นอย่างเต็มที่จากเนื้อหาวิชาที่ครูมีหน้าที่สอน พึงร่วมมือกับครูอื่น ๆ เพื่ออาชีพครูคล่องตัวในทางปฏิบัติและเพื่อให้อาชีพครูได้รับการสังคมตามเป้าหมาย พึงถือว่างานสอนเป็นอาชีพ ไม่ใช่ธุรกิจ พึงงดเว้นการดำเนินความประพฤติของเพื่อนครูด้วยกันในการสอน พึงงดเว้นการแย่งตำแหน่งที่มี ผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ และยังไม่หมกมุ่น พึงงดเว้นการเหยียดหยามอาชีพครู พึงรับผิดชอบสอนให้หมดภาคการศึกษาที่ได้ตกลงไว้กับผู้أำนวยการ พึงสอนด้วยเมตตาธรรม และให้คะแนนด้วยความยุติธรรม พึงแสดงคุณสมบัติตามจริงเมื่อสมัครงาน พึงแสดงไมตรีจิตต่อเพื่อนครูทุกคน รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวครู พึงสนับสนุนนโยบายของสถาบันที่ตนสังกัดอยู่ ถ้าไม่สนับสนุนก็พึง นิ่งเฉย ไม่พึงกล่าวกับบุคคลภายนอกว่าตนเองไม่เห็นด้วย พึงเคารพผู้บังคับบัญชาด้วยใจจริง พึงงดเว้นอบายมุขทุกอย่าง และเมื่อได้รับการปรึกษาหารือ พึงแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และด้วย ใจจริง

๓) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในปัจฉิมทิศ

“ปัจฉิมทิศ หรือ ทิศเบื้องหลัง เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลังจึงได้ชื่อว่าทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา” ^{๓๕}

วิเคราะห์ทิศเบื้องหลัง คำว่า บุตรภรรยา นั้น ได้แก่ ผู้ที่บุรุษต้องเลี้ยง เมื่อจะว่าโดยประเภทก็มีหลายประเภทด้วยกัน คือ บุตรดีก็มี บุตรเลวก็มี บุตรเป็นกลาง ๆ ก็มี เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสรรเพชญ์พระพุทธรเจ้าจึงทรงจำแนกบุตรไว้เป็น ๓ จำพวกว่า บุตรที่ดีกว่ามารดาบิดานั้น เรียกว่า อภิชาดิบุตร บุตรที่เสมอกันกับมารดาบิดานั้น เรียกว่าอนุชาดบุตร บุตรที่ต่ำช้าเลวทรามกว่ามารดาบิดานั้น เรียกว่า อวชาดิบุตร คือ บุตรจำพวกใดนับถือพระไตรสรณคมน์ และมีศีลธรรมดียิ่งกว่ามารดาบิดา บุตรจำพวกนั้น เรียกว่าดีกว่ามารดาบิดา บุตรจำพวกใดมีศีลธรรมเสมอกับมารดาบิดา บุตรจำพวกนั้น เรียกว่าเสมอกับมารดาบิดา บุตรจำพวกใดมีศีลธรรมเลวกว่ามารดาบิดา บุตรจำพวกนั้น เรียกว่าเลวกว่ามารดาบิดา อีกอย่างหนึ่งคำว่าบุตรนั้น มีอยู่ ๔ จำพวก คือ

๑. บุตรที่เกิดจากตนเอง
๒. บุตรที่เกิดในเขตแดนของตนเอง
๓. บุตรที่เรียนศึกษาศิลปวิทยา
๔. บุตรที่เขาให้ แต่คำว่าบุตร บุตรซึ่งจัดเป็นปัจฉิมทิศ คือ เป็นทิศตะวันตก หรือทิศ

^{๓๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๒๖.

เบื้องหลังนั้นหมายเอาบุตรของคนแท้ ๆ^{๖๖}

คำว่า ภรรยา นั้น แปลว่า หญิงที่บุรุษควรเลี้ยง เมื่อว่าโดยประเภท ก็มีอยู่ ๗ จำพวก คือ

๑. โจริภริยา ภรรยาเปรียบเหมือนกับโจร อันได้แก่ภรรยาที่ขี้กขออกลักขโมยของสามี

๒. วรภริยา ภรรยา เพชฌฆาต คือ ภรรยาที่คิดฆ่าสามี

๓. อภัยภริยา ภรรยา นาย อันได้แก่ภรรยาที่ตั้งตัวเป็นนายของสามี

ภรรยาทั้ง ๓ จำพวกนี้ เป็นภรรยาที่ไม่ดีทั้งนั้น ส่วนภรรยาที่ดีนั้นได้แก่ภรรยาอีก ๔ จำพวก
ข้างหน้าคือ

๑. มาตุภริยา ภรรยาที่รักสามีเหมือนกับมารดารักบุตร

๒. ภคินีภริยา ภรรยาที่รักสามีเหมือนกับน้องสาวรักพี่ชาย

๓. สขีภริยา ภรรยาที่ศรัทธาสามีเหมือนกับสหาย

๔. ทาสีภริยา ภรรยาที่เคารพสามีเหมือนกับทาสีเคารพนาย^{๖๗}

ภรรยาทั้ง ๔ จำพวกนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า เมื่อตายแล้ว ต้องไปเกิดในสวรรค์ทั้งนั้น ๆ

ภรรยาไม่ว่าทั้งดีและเลว ล้วนแต่ต้องตามหลังบุรุษทั้งนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงเรียกว่าทิสเบื้องหลัง หรือเรียกตามบาลีว่าปัจฉิมทิส อันแปลว่า ทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ข้างหลังเราผู้ยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ฉะนั้น เมื่อบุตรมีอายุพอสมควรแก่การหาเลี้ยงตน และครอบครัว ได้แล้ว มารดาบิดาจะต้องดำริถึงการตกแต่งให้เมียเรือนเป็นหลักฐานสืบไป โดยเลือกหาหญิงตามลักษณะที่กล่าวข้างต้น แม้จะบกพร่องไปบ้าง แต่ยังมีส่วนดีแก่ความต้องการ ไม่มีข้อเสียหายอย่างอื่นแล้ว ก็ควรยินดีสู่ขอกระทำการตกแต่ง ก็คือ เมื่อได้บวชเรียนเสร็จแล้ว อุบายที่บวชก่อนแต่งน่าจะมีประสงค์อยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งก็คืออบรมนิสัยใจคอไม่ให้ตกไปในทางชั่ว เพราะขาดการศึกษาศีลธรรม อันจักต้องปฏิบัติในเมื่อกลับออกมาเป็นคฤหัสถ์ปกครองบ้านเรือน ก็ให้อยู่ในลักษณะของพ่อบ้านที่ดี อีกประการหนึ่ง คือการบวชเป็นสิ่งสำคัญของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่ควรละเว้น ถ้าไปเกี่ยวข้องกับกรมครอบครัวเสียก่อนแล้ว ก็เป็นเครื่องขัดกับการบวชเรียนอย่างมากมาย บางเรียนถึงแก่ไม่ได้บวชเอาทีเดียว ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ปล่อยให้ประโยชน์สำคัญผ่านพ้นชีวิตอันมีค่าไปเสียได้ หรือแม้จะตัดสินใจบวชได้ก็คงไม่วายที่จะเป็นห่วงพะวักพะวน เป็นอุปสรรคกีดขวางการปฏิบัติอยู่ร่ำไป ถ้าจะลองฟังเสียงข้างมากก็คงได้ความว่า บวชก่อน แต่งงานเป็นเรียบร้อยโดยประการทั้งปวง

^{๖๖} พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม), อธิบายกิริยาปฏิบัติ (ทิศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า ๖๘.

^{๖๗} พระธรรมกิตติวงศ์และคณะ, กถาธรรมแล่ม ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

ประเภทของสามีนภรรยา

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับระหว่างมธูรากับเมืองเวรัชชาณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง สามีนภรรยาได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมากพระองค์ได้ตรัสประเภทของสามีนภรรยาไว้เป็น ๔ คู่ คือ

- ๑ สามีนภรรยาดี (ชากศพอยู่กับชากศพ) คือ สามีนภรรยาดี นภรรยาไม่ดี
- ๒ สามีนภรรยาดี (ชากศพอยู่ร่วมกับเทพธิดา) คือ สามีนภรรยาดี
- ๓ สามีนภรรยาดี (เทพธิดาอยู่ร่วมกับชากศพ) คือ สามีนภรรยาดี
- ๔ สามีนภรรยาดี (เทพธิดาอยู่ร่วมกับเทพธิดา) คือ สามีนภรรยาดี

ลักษณะของสามีนภรรยาไม่ดีนั้น คือ เป็นคนผิดศีล ๕ เป็นคนมีบาปกรรม เช่น ความโหดร้ายทารุณ เป็นคนตระหนี่ คำนวณสมณะ สัตบุรุษ

ลักษณะของสามีนภรรยาที่ดี หรือที่เรียกว่า สามีนภรรยาดี นั้น คือ เป็นคนประพฤติตามศีล ๕ ใฝ่แก้ว มีกัลยาณธรรม เช่น เมตตากรุณา ปราศจากความตระหนี่ ไม่คำนวณสมณะ สัตบุรุษ เป็นต้น

เรื่องของสามีนภรยานั้น มีความสำคัญต่อความสุข หรือความทุกข์ของชีวิตฆราวาสมาก สำหรับคนที่ได้สามีนภรรยาดี มีศีลธรรมก็เป็นคนโชคดีไป หากได้ตรงกันข้ามก็เป็นคนโชคร้ายมาก เป็นคนไม่มีศีลธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ยังดีเรียกว่า ฝ่ายหนึ่งมีศีลธรรม อีกฝ่ายหนึ่งไม่มี ชนิดเทพธิดาอยู่กับชากศพ หรือชากศพอยู่ร่วมกับเทพธิดา แบบนี้ธรรมดาเพราะคนดีมาอยู่ร่วมกับ คนไม่ดี ต้องใช้ความอดทนสูงมาก ไม่มีความสุขในชีวิตสมรส^{๓๘}

โดยปกติชีวิตฆราวาสมีทุกข์มาก มีเรื่องต้องกังวลมากอยู่แล้ว หากได้เพื่อนร่วมชีวิตที่ไม่ดี เข้าอีก ความทุกข์นั้นจะเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว พุดทางฝ่ายหญิง หญิงที่ได้สามีนภรรยาดีเพียงคนเดียว เหมือนมีเพื่อนถึง ๑๐ คน หรือเพื่อน ๑๐ คน อาจสู้ไม่ได้เสียอีก เพราะเขาเป็นให้ได้ทุกอย่าง เป็นทั้งเพื่อนร่วมชีวิต เป็นเหมือนบิดาผู้คุ้มครองให้มีความสุขได้หลายแบบ แต่หญิงที่ได้สามีนภรรยาไม่ดี ก็เหมือนมีเชื้อโรค หรือเนื้อร้ายอยู่ในกาย นำสงสาร

ทางฝ่ายชาย ชายที่ได้ภรรยาดีเพียงคนเดียว ดีกว่ามีเพื่อนถึง ๑๐ คน เพราะเธอเป็นผู้ให้ทุกอย่าง เป็นเพื่อนร่วมชีวิต เป็นมิตรร่วมใจ เป็นเสมือนมารดา เป็นน้อง เป็นคนรับใช้ อยู่ในคน ๆ เดียว คือเธอ เธอให้ความสุขแก่สามีนภรรยาได้หลายแบบ เป็นเพื่อนร่วมชีวิตที่สนิทที่สุด เพราะฉะนั้น

^{๓๘} มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า ภริยา ปรมา สขา ภรรยาเป็นมิตรอย่างเยี่ยม (ทั้งนี้ต้องหมายถึงภรรยาที่ดี) ที่พูดมานี้มิได้ดูหมิ่นเพื่อนว่าไม่ดี เพื่อนที่ดีจริงๆ นั้นย่อมสละชีวิตแทนกันได้ แต่หากเหลือเกิน บางคนหาไม่ได้เลยตลอดชีพ พบแต่มิตรปลอม เพื่อนกิน เพื่อนผลาญ และจะหาเพื่อนที่อยู่ด้วยกัน กินด้วยกันตลอดชีวิตจะได้ที่ไหน

เพราะฉะนั้น ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภริยา ปรมา สขา นั้นเป็นความจริงที่โลกยังยอมรับกันอยู่ ใครได้ภรรยาเลวขึ้นมา ภรยานั้นก็เป็น ภริยา ปรมา สตุ คือเป็นศัตรูที่ร้ายแรง บั่นทอนความสุข ความเจริญทุกอย่าง

ทิศเบื้องหลัง ภรรยา สามิพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยยกย่องว่าเป็นภรรยา ด้วย ไม่ดูหมิ่น ด้วยไม่ประพฤตีสว่างใจ ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้ ด้วยให้เครื่องแต่งตัว^๑

ข้อที่ ๑ สามิบำรุงภรรยา ด้วยยกย่องว่าเป็นภรยานั้น นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์แก่กันแล้ว ยังส่องให้เห็นซึ่งถึงน้ำใจอันซื่อตรงต่อกันอีกส่วนหนึ่งด้วย การแสดงความรักใคร่ไว้วางใจให้ปรากฏแก่ญาติมิตร ไม่ปกปิดความดีอันเป็นสมุฏฐานซึ่งจะนำขึ้นสู่ความเป็นมิตรภาพเสียดังนี้ เป็นลักษณะการยกย่องที่ออกจากใจจริง ข้อที่ว่ายกย่องเจือไปด้วยสงเคราะห์นั้น เช่นช่วยพุง หรือให้เกาะ ให้ขึ้นเพื่อมิให้ชวนเซ เมื่อไปในที่ไม่วางใจแก่ผู้หญิงทุกอย่างไป ธรรมเนียมนี้ ไทยเราก็ได้ประพฤติอยู่บ้างแล้วเหมือนกัน ส่วนคำว่านับถือนั้น มีลักษณะต่างออกไป ย่อมงได้แก่เปิดโอกาสให้ภรรมามีภาวะอันเสมอด้วยคน และมีสิทธิที่จะแทนกันได้ทุกอย่างตรงกับกฎหมายที่เรียกว่าเป็น คน ๆ เดียวกัน^๒

ข้อที่ ๒ สามิบำรุงภรรยาด้วย ไม่ดูหมิ่น ซึ่ง ได้แก่ ไม่พูดคำที่เหมือนกับคนทั้งหลายพูดตีค่าว่าทาสกรรมกรเป็นต้นนั้น คือ ธรรมดาคนทั้งหลายซึ่งเป็นนาย ย่อมใช้ภริยาหยาบคายต่อผู้ที่เป็นบ่าวไพร่ของตนด้วยการพูดตักตีค่าว่า ได้ตามชอบ ฉันทใด ผู้ที่เป็นสามีไม่ควรทำต่อภรรยาของตน ฉันทนั้น อธิบายออกต่อไปว่า ผู้ที่เป็นสามีไม่ควรมีภริยาหยาบคายทางกาย วาจา กับภรรยาของตนเป็นอันขาด ถ้าภรรยาทำผิดหรือล่วงอำนาจของตน ก็ให้ว่ากล่าว สั่งสอนแต่โดยดี เมื่อว่ากล่าวสั่งสอนโดยดีหลายครั้งแล้วกลับไม่ยอมเชื่อฟัง ก็ให้หาอุบายทำให้ภรรยาเลิกละการกระทำผิดและการตั้งตึงนั้นโดยทางอื่น เช่น บอกกล่าวผู้ใหญ่ คือ มารดา บิดา หรือ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่น้องของภรรยา ให้ช่วยว่ากล่าวสั่งสอน หรือไม่อย่างนั้นก็ให้ตีด้วยใจ ด้วยการ ลงพรหมทัณฑ์ ตามเยี่ยงอย่างของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ที่ทรงวางไว้เป็นแบบแผนสำหรับ ลงโทษแก่ผู้ตั้งตึง กล่าวคือ ไม่ให้พูดด้วย ปล่อย

^๑พิฑูร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, อ่างแล้ว, หน้า ๒๖.

^๒เรื่องเดียวกัน.

ให้ทำสิ่งใดด้วยความชอบใจ เคยพูดจาสนทนา อย่างไร ก็อย่าได้พูดอย่างนั้น จะทำดี ทำชั่วอย่างไรก็
 ให้นิ่งเฉยเสียเมื่อเห็นว่าทำวิธีนี้นานวันแล้วภรรยาก็ยังไมรู้ตัวว่า ตัวทำผิด หรือ ดื้อดึง ก็ให้ตั้งใจดูว่า
 จะอยู่หรือ จะเลิก เมื่อเห็นว่าถึงอยู่กันไปนานเท่าไร ภรรยาที่จะไม่เลิกกระทำผิดไม่เลิกละความเป็น
 คนหัวดี หัวแข็งแล้ว ก็ไม่ควรเป็นสามีของภรรยาคนนั้นอีกต่อไป เพราะฉะนั้น ผู้เป็นภรรยาต้องเป็น
 ผู้ที่เชื่อฟังคำสั่งสอนของสามีในทางที่ถูกจึงจะเป็นการดี สำหรับภรรยาที่มีอัธยาศัยดี คือ มีอัธยาศัยไม่
 ชอบทางผิด ไม่ดื้อดึงต่อสามี นั่นก็มีอยู่มาก ควรที่หญิงทั้งหลายจะถือเป็นแบบอย่างของคน จึงจักพ้น
 ความเป็นที่น่าเกลียดชังของสามี อย่าได้ทำตนให้เป็นคนถือดีต่อสามีที่ดีเป็นอันขาด อย่างทำตนเป็น
 คนที่เรียกว่าชื่อเท่าต่อ เพราะจะก่อให้เกิดความแตกร้างจากสามี เพราะข้างสามีย่อมถือว่า ตัวเป็นใหญ่
 กว่าภรรยา สมควรที่ภรรยาจะเคารพบงน้อมเชื่อด้อยฟังคำของตน แต่ภรรยาโดยมากก็ถือเสียว่า ตนมี
 ฐานะเท่ากันกับสามี ทุกประการ หากได้รู้สักคนไม่ว่า ตนมีฐานะต่ำกว่าสามีโดยประการทั้งปวง เช่น
 การทำมาหา เลี้ยงชีพ และการปกครองบ้านเรือน เคาหาสถาน การปกครองตัวเอง ก็ต้องอาศัยสามี
 ทั้งนั้น เป็นต้น

ข้อที่ ๓ สามีบำรุงภรรยา ด้วยไม้นอกใจภรรยา ได้แก่การ ไม่ละเลยภรรยาของตนไปยินดี
 หญิงอื่นนั้น มีคำอธิบายต่อไปอีกว่า ผู้เป็นสามีควรยินดีต่อภรรยาของตนเสมอไป ไม่ควรนอกใจ
 ภรรยาของตนเป็นอันขาด เพราะจะทำให้เกิดความบาดหมางกับภรรยา จะทำให้แตกร้างกับภรรยา
 จะทำให้หมดเปลืองทรัพย์สินเงินทองโดยไม่จำเป็น จะทำให้เกิดทุกข์ใหญ่แก่ภรรยาและบุตรภรรยา
 ของตน

ข้อที่ ๔ สามีบำรุงภรรยา ด้วยการให้ความเป็นใหญ่แก่ภรรยา ได้แก่ ความเป็นใหญ่ในการ
 ทำครัว ถ้าแม่บ้านไม่ได้รับการเป็นอิสระเต็มที่ ในเรื่องอาหารการกินแล้ว นุรุษที่เป็นพ่อบ้านตลอดทั้ง
 ครอบครัวทั้งสิ้น ก็จะไม่ได้รับโภคะอาหารที่ดี ตามสมควรแก่ฐานะของตน และจะทำให้หมดเปลือง
 ด้วยการไว้วางใจผู้อื่นไปเสียอีก แต่ข้อสำคัญมีอยู่ว่า อาหารที่ภรรยาทำนั้น เป็นอาหารที่ถูกใจของสามี
 แพบทุกคนไป เพราะธรรมดาของคนเรามีอยู่ว่า เมื่อได้กินของคนที่รักให้ ย่อมชื่นอกชื่นใจยิ่งกว่าคน
 อื่นให้ เพราะฉะนั้น เมื่อสามีได้รับบริโภคอาหารที่ภรรยาผู้เป็นที่รักทำให้ ก็ย่อมรู้สึกชื่นใจ ฝ่ายภรรยาเล่า
 เมื่อเห็นสามีบริโภคอาหารได้ก็จิตใจ ยิ่งได้ยินคำชมของสามีก็ยิ่งดีใจมากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อ
 สำคัญในการที่ภรรยาจะดูแลข้าวปลาอาหารให้เต็มที่ เป็นต้น

ข้อที่ ๕ สามีบำรุงภรรยา ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว ได้แก่ การให้เครื่องประดับประดาตาม
 สมควรแก่ฐานะของตนนั้น อธิบายว่า ธรรมดาสามีต้องหาเครื่องแต่งตัวให้ภรรยาเสมอ ถึงแม้ว่าภรรยา
 จะมีเครื่องแต่งตัวดีมาแต่ตระกูลเดิมก็ตาม สามีก็ควรหาให้ใหม่ เพื่อจะได้เป็นที่ชื่นใจของภรรยา แต่
 การที่จะหาให้ใหม่นั้น ก็ต้องหาให้ตามกำลังทรัพย์ของตน และคำว่า เครื่องแต่งตัวนั้น หมายถึงแต่
 เครื่องนุ่งห่มเป็นต้นไป จนกระทั่งถึงเครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องเพชรพลอยเป็นที่สุด ตามที่โลก

มนุษย์เรานิยามว่า เป็นของสวยงาม ทั้งจงให้เครื่องแต่งตัวอันประเสริฐ กล่าวคือ สีลาภรณ์ อันได้แก่ สีล ๕ แก่ภรรยาให้จงได้ คือ ผู้เป็นสามีต้องแนะนำให้ภรรยาตน ประดับเครื่องประดับอันประเสริฐ กล่าวคือ สีล ๕ ซึ่งจะให้เกิดในสวรรค์คือนิพพานต่อไปให้จงได้จึงจะนับว่า ได้ทำหน้าที่ของสามีในข้อนี้ได้เต็มที่

“ดูก่อนคฤหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังอันสามีบำรุงด้วยสถาน ๕ เหล่านี้แล้ว ข่อมอนุเคราะห์ด้วยสถาน ๕ เหล่านี้ ทิศเบื้องหลังนั้นชื่อว่า อันสามีปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้”^{๔๒}

ธรรม ๔ ประการอันเป็นเหตุให้สามีภริยาอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต

“พื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้สามีภรรยาครองชีวิตกันยืนยาว มีความสุข คือ คู่สามีภรรยาจะต้องมีสมชีวิธรรม ได้แก่ สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน ได้แก่ มีหลักการ มีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายชีวิตที่เหมือนกัน สมสีลา มีศีลเสมอกัน ได้แก่ ความประพฤติศีลธรรม จรรยา ภริยาสามารถอบรมมาดีเสมอกัน สมจาคา มีจาคะเสมอกัน ได้แก่ มีนิสัยเสียสละ ได้แก่ มีนิสัยเสียสละชอบช่วยเหลือ ไม่เห็นแก่ตัว ใจกว้างเสมอกัน สมปัญญา มีปัญญาเสมอกัน ได้แก่ มีเหตุผล มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ถือด้านดันทุรัง เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน พูดยกกันรู้เรื่อง”^{๔๓}

ภรรยาได้รับการบำรุงฉะนี้แล้ว ข่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี
๓. ไม่ประพฤติล่วงใจสามี
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๔๔}

ข้อที่ ๑ ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยจัดการงานดี ซึ่งได้แก่การทำงานไม่ให้ค้างค้าง ไม่ปล่อยให้เลยเวลาหุงต้มเป็นต้นนั้น ควรขยายต่อไปว่า หน้าที่การทำงานใดซึ่งเป็นหน้าที่ของภรรยา ภรรยาต้องทำงานนั้นให้สำเร็จเรียบร้อยไปเป็นอันดีไม่ให้ล่วงเลยเวลาไปสิ่งใดควรทำให้สำเร็จในเวลาใด ก็ต้องทำให้สำเร็จในเวลานั้น อย่าปล่อยให้สิ่งนั้นล่วงเลยเวลาไปก็ดีทำสิ่งนั้นไม่เรียบร้อยก็ดี เรียกว่า

^{๔๒}ที่. ปา. ๑๑ / ๒๐๑ / ๘๕.

^{๔๓}พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๔๔}พิฑูร มลิวัลย์. แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี, อ่างแล้ว, หน้า

ผิดต่อหน้าที่ ของภรรยาที่ทำงานอันเป็นหน้าที่ของภรรยา ได้แก่การหุงต้มขึ้นเป็นต้น ส่วนการงาน นอกจากหุงต้มนั้นก็มิใช่อีกมาก แต่ว่าการหุงต้มนั้นเป็นการงานหลักของภรรยา เพราะเหตุว่าใน ครอบครัวหนึ่ง ๆ ย่อมมีการกินเป็นสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่น ถ้าถึงเวลากิน ไม่ได้กินแล้วเป็นต้องเกิดเรื่อง เพราะสามีหรือผู้คนที่กลับจากการงานเหนื่อย ๆ ล้วนแต่กำลังหิวโหยอดโรยทั้งนั้น เมื่อมาถึงบ้าน ไม่ได้รับประทานอาหารด้วยแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความหิวโหยอดโรยมากขึ้น ผู้ที่มีใจดีก็กลับกลายเป็นคนใจ ร้าย ถ้ายังเป็นคนใจร้ายด้วยแล้วก็ยิ่งซ้ำร้ายเพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นภรรยาต้องเอาใจใส่ต่อการจัดการ อาหารให้ทันเวลา อย่าให้ล่วงเลยเวลาไปได้ อย่าทำตนให้เข้าสู่ภายิตที่ว่า แม่ยัง คือ เมื่อสามีถามว่า ทำกับข้าวเสร็จแล้วหรือยัง ก็ตอบว่า ยัง หุงข้าวเสร็จแล้วหรือยัง ก็ตอบว่า ยัง ถามว่าต้มน้ำหรือยัง ก็ ตอบว่า ยัง ปิดที่อยู่ที่นอนแล้วหรือยัง ก็ตอบว่า ยัง ถ้าเป็นอย่างนั้นก็ต้องโดนตีเป็นสัปดาห์แน่ และ การงานของภรณานั้น หมายถึงการงานในบ้านทั้งสิ้น ส่วนการงานนอกบ้านนั้นเป็นการงานของสามี เพราะฉะนั้นหญิงที่เป็นภรรยาต้องจัดการงานทางบ้านให้ดีทุกอย่างซึ่งจะขอกล่าวพอสังเขปเพื่อเป็น แนวทางในการปฏิบัติแก่คู่ภรรยาสามี ยกตัวอย่างเช่น การปฏิบัติเวลาตื่นก่อนสามี เมื่อได้ปฏิบัติ ตนเองเรียบร้อยแล้ว ก็ดำเนินการสืบต่อไป จัดเครื่องล้างหน้าหรือเครื่องอาบหน้าสำหรับสามีใช้ใน เวลาตื่นนอน แล้วเลยตรวจการในว้านต่อไป เมื่อมีสิ่งใดบกพร่องจะได้จัดทำหรือเตือน ให้ทำเสียให้ เรียบร้อย ถ้าเป็นงานบนเรือน เช่นห้องรับแขก หรือในที่ ๆ ไม่ประสงค์ให้คนอื่นเข้าออกพลุกพล่าน แม้ทำเสียเองได้ก็ควรทำตามความพอใจ ดีกว่าจะต้องรอคนใช้ให้เสียเวลา ถ้าเป็นบ้านที่ไม่มีคนใช้ก็ หมกปัญหาในเรื่องที่จกคอยคนอื่นต่อไป เพราะตนจะต้องทำเองทุกอย่างอยู่แล้ว เมื่อตรวจระเบียบ การบ้านเรียบร้อยทั่วถึงแล้ว ก็หันเข้าห้องครัวหรือห้องรับประทาน ตรวจการแต่งอาหาร เทียบไว้ตาม เวลานั้น ๆ ไม่ผู้จะตรงกันนัก บางบ้านเช้า บางบ้านสาย และการรับประทานก็มีกำหนดตั้งแต่ ๒ มื้อ ๔ มื้อ คือ เช้า, สาย, กลางวัน, และเย็นหรือค่ำอีกมื้อหนึ่ง ที่ขึ้นชื่อว่า ๔ มื้อ รู้สึกว่าเป็นการฟุ่มเฟือยอยู่ สักหน่อย แท้จริงมื้อเช้าและกลางวันเป็นแต่เพียงอาหารเบา ที่นิยมตามสมัยหรือในชั้นผู้มีกำลังทรัพย์ บริบูรณ์ มักใช้ขนมปัง กาแฟ หรือ ไข่ไก่ เป็นอาหารรองท้องในตอนเช้า แต่ถ้าพูดอย่างสมัยก่อนก็ผู้ ข้าวต้มของเราไม่ได้ กลางวันก็มักใช้เป็นของรับประทานเล็ก ๆ น้อย ๆ เรียกว่าของว่าง หมายความว่า เป็นเวลาว่าง จะมีก็ได้ ไม่มีก็ได้ บางบ้านก็ไม่ใช้เลย เวลาไหนจกควรแก่อาหารชนิดใดนั้น ต้อง อนุโลมตามเวลาของการงานจกอำนวยให้เป็นไป สำคัญแต่เมื่อถึงเวลาให้มีอาหารใหม่ ๆ เทียบไว้ พร้อมด้วยตนเองกระทำหน้าที่คอยปฏิบัติ คอยสังเกตว่าสามีชอบรสอาหารชนิดใด จกได้กำหนดไว้ ประกอบให้ถูกความประสงค์ในโอกาสหน้าสืบไป^{๔๕}

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

เรื่องการปฏิบัติสมัยนี้ ผู้ชายก็หาได้แพ้หรือเอาเปรียบผู้หญิงแต่ฝ่ายเดียวไม่ ย่อมกระทำปฏิบัติให้แก่ผู้หญิงได้ดีเท่า ๆ กัน เวลาที่มีกิจกรรมจะต้องไป ณ ที่ใด ก็จัดเครื่องแต่งกายและตั้งพาหนะให้ตามควรแก่การ การแต่งกายสำหรับ ผู้ชายแม้จะไม่สู้มีเรื่องจุกจิกพิถีพิถันอะไรมากมายก็จริง แต่เพื่อความสะดวก จึงควรเอาใจใส่ ช่วยเหลือจนสำเร็จเรียบร้อยตลอดไป ตอนว่างงาน เมื่อได้พักผ่อนพอแก่ความต้องการแล้วก็ควรระลึกถึงงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ควรจะสู้ยืดยต่อไป เช่น เสื้อผ้าและของอื่น ๆ จะต้องบริหารให้แลดูใหม่อยู่เสมอ ยิ่งที่นอนแล้วเป็นต้องวันไม่ได้เสียวที่เดียว สิ่งใดควรตากควรซักก็เอาออกตากออกซักแล้วปูปกให้สะอาด แล้วคลุมไว้เพื่อกันฝุ่นละอองไม่ให้ปลิวจับได้ ถ้าเวลายังมีว่างจะยกให้เป็นส่วนของงานเย็บปักถักร้อยต่อไปก็ควร เช่น เสื้อชั้นในหรือถุงเท้า แม้ขาดเพียงเล็กน้อย ถ้ารีบซุนหรือเย็บเสียก็คงใช้ได้ไปอีกนาน นี่เป็นการประหยัดทรัพย์อันจะต้องถูกควักออกมาซื้อจ่ายได้อีกส่วนหนึ่ง เว้นแต่ของที่ชำรุดมากจนเกินแก่ที่จะเย็บวามาซ่อมเข้าจะกลับแลหน้าเกลียดแล้วก็ไม่ควรทำ ของใช้ทุกอย่าง ควรจัดไว้เป็นระเบียบแลดูงามตา ไม่ก้าวก่าปะปนกันจนเกะกะ ถึงคราวต้องการใช้ก็ไม่ต้องไปเหวหาที่อื่นให้เสียเวลาตรงไปยังหมวดหมู่ของมันทีเดียวก็หยิบได้ทันทีที่สำคัญเมื่อใช้การเสร็จแล้วนำเข้าไปเก็บเสียยังที่เดิมทุกครั้งไป จัดได้ดังนี้จะทำให้งานน้อยและสะดวกขึ้นอีกมาก การทำที่โน่นที่นั่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรประพฤต นอกจากจะทำให้รกบ้านต้องคอยเก็บเขี่ยกัน ไม่รู้จักจบแล้ว ยังมีเรื่องที่จะแตกหักเสียหายหลุมพรางไปลงท้ายก็วนไปเข้าจิดจะต้องจ่ายทรัพย์ไม่รู้ที่สิ้นสุด ถ้าพูดถึง โภคกิจก็เป็นสิ่งที่น่าคิดอยู่ว่า งานเก็บเล็กประสมน้อยทำนองนี้แม้หมั่นสู้ยื้อ ไม่ละเลยให้เป็นไปตามฤดูกาล โดยเห็นเป็นของเล็กน้อยแล้ว จะประหยัดรายจ่ายได้ปีละหลายๆ ทีเดียว อันของน้อยแม้สะสมอยู่เสมอ ๆ ก็มากขึ้นได้ เช่น ปลวกขุดดินมาทำรังได้สูงทั้งใหญ่ นั้น มันหาบคอนได้เหมือนคนเมื่อไร ปลวกตัวหนึ่งจะคาบดินได้ราวเม็ดงาเดียวเท่านั้น ยังสามารถทำรังได้โต ๆ เข้าบที่ ๆ ของมากมาจากของน้อยจะนั้น ธรรมชาติผู้กลับจากทำงานเหน็ดเหนื่อยมา ใจคอมักไม่ได้เบิกบาน จึงควรต้อนรับด้วยอาการยิ้มแย้มกระวีกระวาด การยิ้มแย้มเป็น โอสถที่ศักดิ์สิทธิ์ขนานหนึ่ง แม้จะมีอาการหัว โทษอ่อนเพลียมาเมื่อได้เห็นดวงหน้าอันแสดงมิตรภาพปรากฏอยู่เช่นนั้น ความอ่อนเพลียก็จะเปลี่ยนเป็นสดชื่นขึ้นทันที เมื่อได้ช่วยในเรื่องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายและจัดให้อาบน้ำเรียบร้อยแล้ว ก็ดำเนินเรื่องอาหารสืบไปตามสมควรแก่เวลานั้น ๆ พอได้รับประทานและพักผ่อนเสียเล็กน้อยแล้วก็มีความสุข เวลารับประทานอาหารก็ดี พักผ่อนอารมณ์ก็ดี ควรนำแต่เรื่องที่เจริญใจมาสนทนา เวลาสามีมีทุกข์ ภรรยาที่ฉลาดหาอุบายพูดกล่อมใจหรือช่วยบอกความคิดบำบัดข้อขัดข้องเหล่านั้นให้บรรเทาลง ความทุกข์ที่รุนแรง ถ้าไม่คิดแก้ไขให้เบาลงเสียบ้าง จะเป็นชนวนนำเข้าสู่ความหายนะได้ง่าย สำหรับผู้หย่อนสติด้วยแล้วก็ยิ่งเร็วทีเดียว ในอันจะวิ่งเข้าสู่กรอบของอบายมุข มีสุราเป็นตัวการจงไปส่งให้เป็นเหยื่อของความเสื่อมอื่น ๆ ในพวกของมัน ทั้งนี้ก็เพราะไปหลงว่า สิ่งเหล่านั้นจะเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ของตนได้ ที่แท้ก็ตรงกันข้าม

นั่นก็คือ ปากช่องแห่งความพินาศต่างหาก ทั้งนี้ก็เหตุแห่งความระทมทุกข์นั่นเอง กระทำให้มีดมนหมดสติ เข้าทำนองเห็นกงจักรเป็นดอกบัว หากเป็นอุบายที่ดีได้ไม่ ส่วนการจัดหาสถานที่หรืออาหารตามที่กล่าว ก็ควรให้ถูกหลักอนามัย ๗ เป็นอย่างไรควรตรวจดูในตำราแพทย์ “สุขวิทยา” ถ้ามีเรื่องเจ็บไข้เกิดขึ้นแก่สามี แม้อาการเพียงเล็กน้อยก็ควรหาหูกยาบำบัดเสีย โรคก็จะได้ไม่กำเริบต่อไป แต่การให้ยาจะต้องรู้จักลักษณะของไข้ให้แน่นอนเสียก่อน ถ้าเป็นไข้ชนิดที่เคยพยาบาลเคยให้ยามมาแล้ว จึงค่อยทำตามเคย แม้อาการผิดแปลกจากที่เคยเป็นแล้ว อย่าพึ่งให้ยาเองเป็นอันขาด ควรจัดให้เป็นหน้าที่ของแพทย์รักษาพยาบาลต่อไป ส่วนหน้าที่ ๗ ปรารถนาจะพึงปฏิบัติก็คือ ควบคุมการพยาบาลทั้งปวง พึงคำสั่งของแพทย์ในเรื่องที่จะให้อาหารและอื่น ๆ การพยาบาลไข้หนักจะต้องจกรายงานอาการของคนไข้ทุกระยะไว้ให้แพทย์ดูเสมอ สิ่งที่ผู้พยาบาลพึงปฏิบัติ แม้แพทย์จะยังไม่ทันสั่งให้ทำก็ตามที แต่เมื่อทำเข้าแล้วคงไม่ผิด สิ่งนั้นคือ ความสะอาด ไม่นิยมว่าจะเป็นของบริโภคหรือสิ่งใด ๆ สุดแต่เกี่ยวเป็นของสำหรับคนไข้แล้ว จักต้องทำให้สะอาดหมดจดทุกอย่าง

อนึ่ง ธรรมดาคนไข้มักใจน้อย ผู้จีจุกจิก ถ้าปฏิบัติไม่ถูกความประสงค์ ก็บ่นกระปอดกระแปดจนถึงกล่าวคำรุนแรง เป็นที่ระคายโศดและนาราคาญ ผู้พยาบาลแม้ไม่ถึงพร้อมด้วยขันติ มีเมตตากรุณาเป็นบทบาท หรือกตัญญูกตเวทียเป็นมั่นคงอยู่แล้ว ก็น่าหลีกเลี่ยงให้พ้นอำนาจแห่งปฏิฆะได้ยาก ถ้าไม่ใช้ความอดทนเข้าช่วยด้านทานด้วยแล้ว จะรู้สึกขาดหลักสำคัญของผู้พยาบาลไปมากทีเดียว พ้นจากนี้ไปก็ยังคงมีสิ่งทีกระทำให้นักออกหนักใจอยู่เรื่องหนึ่ง คือ อาหาร ซึ่งบางไข้แพทย์อาจห้ามอาหารหายาบ นอกจากสิ่งที่เป็นน้ำล้วน ๆ เช่น น้ำต้มเนื้อสัตว์ (ซุบ) และของอื่นที่เป็นน้ำเช่นกัน สิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวนี้แล้วเป็นเข้าอยู่ในชนิดที่ต้องห้ามทั้งสิ้น ที่สุดชั้นแต่ข้าวต้ม ก็ยังไม่ยอมผ่อนให้ แม้สิ่งที่ยอมแล้วยังถูกจำกัดให้แต่เพียงเท่านั้น เท่านั้นต่อไปอีก ฝ่ายข้างคนไข้ปกติก็เป็นคนใจน้อยอยู่แล้ว เมื่อมาถูกบังคับเช่นนั้น ประกอบด้วยความหิวโหยเป็นกำลัง ก็ผูกใจขัดแค้น ตั้งวิวาทกับผู้พยาบาลเรื่อยไป ไข้ที่ต้องการอาหาร ถ้าไม่มีอาหารส่งให้พอแก่ความต้องการ ก็ยิ่งทวีความยากความหิวยิ่งขึ้น อ้อนวอนขอสิ่งโน้นก็ไม่สมประสงค์ สิ่งนี้ก็ไม่ไฉน ประหนึ่งว่าผู้พยาบาลมีใจเหี้ยมโหดหมดความเมตตาปราณีเอาเสียทีเดียว แม้ผู้นั้นไม่มีใจหนักแน่นพอถึงต้องจำนน ด้วยความกรุณาสงสารจะทนมองดูหน้าผากที่ตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์อยู่กระไรได้

ยังมีไข้อีกจำพวกหนึ่ง มีอาการตรงข้ามกับที่กล่าว คือที่แพทย์ไม่ได้ห้ามอาหารกวาดขันอะไรมาก ซึ่งคนไข้เบื้อเสียเอง นี้ก็กระทำความลำบากให้แก่ผู้พยาบาลไม่น้อยเหมือนกัน คราวนี้ผู้พยาบาลกลับต้องอ้อนวอนให้รับประทาน สิ่งโน้นดีก็แล้ว สิ่งนี้ดีก็แล้ว ก็คงได้รับตอบแต่เพียงสั้นศรีษะเรื่อยไป จนผู้ถามหมดปัญญา ถึงต้องไขอุบายพูดต่าง ๆ นานา ก็ยังไม่ค่อยสำเร็จ จึงคงต้องตกเป็นเรื่องลำบากทั้งขึ้นทั้งล่อง ความจริงไข้จำพวกหลัง ถ้าผู้ป่วยไม่เบื้อเสียเองแล้ว อาหารก็กลับมีประโยชน์เท่า ๆ กับยาหรือยิ่งกว่าด้วยซ้ำไป ผู้พยาบาลที่มีไหวพริบต้องเป็นผู้รู้จักกลบไข้ ฉลาดหา

อุบายพูดลอบโยนคนไข้ให้เชื่อถือและปฏิบัติตาม จึงนับได้ว่าเป็นผู้บริหารการยังให้ผลเกิดสมแก่หน้าที่ ทั้งช่วยกำลังแพทย์ได้เป็นอย่างดีด้วย ส่วนหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาผู้คนบ่าวไพร่ ให้เป็นระเบียบอยู่ในถ้อยคำนั้น ต้องอาศัยความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมทั้งความเที่ยงทำเป็นเครื่องผูกใจ ดังจะกล่าวในทิศเบื้องต่ำสืบไป อนึ่ง งานที่เกี่ยวกับเครื่องอุปกรณ์ความสุข ก็ควรดูแลให้กิจการดำรงอยู่ตามระเบียบทั้งภายในบ้านและนอกบ้าน ไม่ให้พิการเสียโดยเหตุไม่บังควร (ภายในได้แก่สมบัติในบ้าน ภายนอกได้แก่สิ่งที่เป็นผลประโยชน์รายได้ เช่น เรือกสวนไร่นา บ้านเรือนตึกแพ ที่ให้เช่าและลูกหนี้ เป็นต้น)

จริงอยู่สมัยก่อน หน้าที่บริหารการบ้านเรือนเป็นส่วนผู้ชายรับผิดชอบฝ่ายเดียว งานเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงยกให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง ผู้หญิงจึงไม่จำเป็นต้องเรียนรู้การงานอันเป็นส่วนของผู้ชายเลย โดยเหตุเป็นผู้อ่อนแอ แต่สมัยนี้ “ผู้หญิงมีความรู้และความสามารถในศิลปะเท่า ๆ กับผู้ชายแทบทุกอย่างแล้ว แม้ผู้ชายมีธุระการงานพิเศษออกไป ไม่ค่อยมีเวลาอยู่บ้านมากนัก งานของบ้านฝ่ายภรรยาจึงต้องเข้าจัดให้ดำเนินอยู่เสมอ ไม่ต้องหุดชะงัก”^{๖๖}

ข้อที่ ๒ ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยการสงเคราะห์คนข้างเคียงผิวให้ดี ซึ่งพระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า ได้แก่สงเคราะห์ญาติของสามี และญาติของตนให้ดี ด้วยการขย่องนับถือ และด้วยการส่งสิ่งของไปให้ เช่น ส่งข้าว ส่งแกงเป็นต้น ตามสมควรแก่ฐานะของตนนั้น และธรรมดาหญิงแม่บ้านแม่เรือนต้องรู้จักใกล้ชิดรู้จักไกล รู้จักที่ควรเผื่อแผ่ และไม่ควรมีเผื่อแผ่ รู้จักต่ำ รู้จักสูงจึงจักได้ เพราะเหตุว่าแม่เรือนนั้น ย่อมมีคนเกี่ยวข้องทั้งข้างชายข้างขวา ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างล่าง ข้างบน อยู่ทุกด้าน แล้วคนที่เกี่ยวข้องข้างซ้ายนั้น ได้แก่ ญาติมิตรสหายตน และสามี คนที่เกี่ยวข้องขวานั้น ได้แก่ ครูอาจารย์ของสามีและของตน คนที่เกี่ยวข้องด้านหลังนั้น ได้แก่ บุตรธิดาของตน คนที่เกี่ยวข้องข้างหน้านั้น ได้แก่ มารดาบิดาของสามีและของตน คนที่เกี่ยวข้องข้างบนได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา คนที่เกี่ยวข้องข้างล่างนั้น ได้แก่ บ่าวไพร่คนใช้ของตน หญิงผู้เป็นแม่เรือนจักต้องสงเคราะห์คนเหล่านี้ให้ดี ด้วยการขย่องนับถือ และด้วยการส่งสิ่งของไปให้ตามสมควรแก่ฐานะของตน คือ ให้ขย่องนับถือ บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ทั้งของสามีและของตนให้คล้ายกัน ถ้าไม่อย่างนั้นก็เกิดพิศอกกับสามีเป็น ข้อใหญ่ เป็นต้น

ข้อที่ ๓ ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยไม้นอกใจสามีนั้น พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า ได้แก่การไม่ละสามีของตนไปปรารถนาบุรุษอื่นแม้ด้วยใจนั้น อธิบายว่า ผู้ที่เป็นภรรยาไม่ควรนอกใจ

^{๖๖}พระยาศรีราชอักษร(มา กาญจนาคม), อธิบายกิติปฏิบัติ (ทศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า๗๐-๗๑.

สามี แม้ด้วยใจคือ แม้เพียงแต่ใจก็ไม่ควรที่จะคิดละสามีของตน ไปร่วมรักกับบุรุษอื่น อย่างที่แต่
 นอกใจด้วยกาย วาจา เลย เพราะเหตุไรพระพุทธองค์จึงทรงสั่งสอนอย่างนี้ เพราะเหตุว่า ความผิดอัน
 นี้เป็นความผิดอันใหญ่หลวงของหญิงทั้งหลาย เป็นความชั่วช้าเลวทรามอันใหญ่หลวงของหญิง
 ทั้งหลาย ด้วยว่า หญิงคนใด แม้แต่เพียงคิดจะนอกใจสามีเท่านั้น ถึงยังไม่นอกใจสามีก็ตาม
 พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสว่า เป็นการนอกใจสามีแล้ว คือ เป็นการนอกใจด้วยใจ ไม่ใช่เป็นการนอกใจ
 ด้วยกาย วาจา ซึ่งกาย วาจา ใจ ทั้งหมดของหญิงที่เป็นภรรยาของบุตรนั้น ย่อมเป็นของบุรุษผู้เป็นสามี
 ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เมื่อหญิงผู้เป็นภรรยาไปลอบรักกับบุรุษอื่น จึงเป็นกามสุมิฉฉาจาร เพราะเหตุว่า
 เป็นการลักขโมย ร่างกาย จิตใจของตนไปให้แก่ผู้อื่นซึ่งไม่ใช่เจ้าของเป็นต้น โทษของการนอกใจสามี
 นั้น ย่อมทำให้ทุกข์ใจ ได้รับความติฉินนินทาจากชาว ถูกฟ้องหาตามกฎหมาย ทำให้เสียชื่อเสียงสตรี คือ
 หญิงใดนอกใจสามีแล้ว บุตรีของหญิงนั้นก็จักนอกใจสามีตามกัน ตกไปถึงชั่วหลาน เหลน ลื้อ ก็จัก
 ต้องเหมือนกัน และโทษในชาติหน้าก็จักต้องตกนรกนิมพิล และโลหกุมภินรก อันเต็มไปด้วยสัตว์
 นรก ปีนต้นจิวหนาม มีแรงปากเหล็ก ภาปากเหล็กตัวเท่าช้างสาร คอยจิก ทั้งต้นจิวหนามก็สูงชันละรื้อย
 โยชน์เป็นประมาณ จากนั้นก็ถูกจับเทียบมรดึง ไปบนแผ่นดินทองแดง และยังถูกจับโยนลงในหม้อ
 ทองแดงที่เดือดพล่าน ลิกได้รื้อยโยชน์ พันจากสัตว์นรกก็ต้องมาเกิดเป็นเปรต ยังต้องมาเกิดเป็นสัตว์
 ตีรจฉาน มีเกิดเป็นสุนัขบ้าน สุนัขป่าเป็นต้น จากนั้นก็มาเกิดเป็นคนชั่วช้าสามานย์ ยากจนเข็ญใจ มี
 เวรภัยข้าศึกศัตรูเป็นอันมาก ทั้งเกิดเป็นคนกะเทยอีกหลายสิบชาติเป็นต้น

ข้อที่ ๔ ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ คือ ต้องรู้จักดูแลรักษาเงิน
 ทองบรรดาที่อยู่ในบ้านแทนสามีให้ถี่ถ้วน อย่าให้ตกเรือเสียหายโดยทางไม่จำเป็น เป็นอันขาด อย่าทำ
 เป็นคนกินถูกรั่ว คอยลักทรัพย์ของผัวไปให้แก่คนอื่น หรือไปเล่นการพนัน กินเหล้าเมาสุราเป็นอัน
 ขาด เพราะทรัพย์สินนั้นเป็นของสามีและบุตรหลานทั้งนั้น^{๔๖}

ของมีราคาตั้งแต่สตาลค์เดียวขึ้นไป ชื่อว่าทรัพย์ทั้งสิ้น การดูแลรักษาที่ปฏิบัติตามประเภท
 ของสิ่งนั้น ๆ คือ ไม่ให้เสื่อมเสียไปในเหตุอันไม่บังควร ยิ่งของที่มีราคามากก็ยิ่งควรรักษาไว้ในที่
 มั่นคงพันอันตรายทั้งปวง แต่ถ้าเป็นทรัพย์ที่จักทำประโยชน์ให้ส่งออกงามต่อไปอีกได้ ก็ไม่ควรเก็บนิ่ง
 ไว้กับบ้านเฉย ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ขาดประโยชน์ที่ควรจะได้อย่างเดียว ยังเป็นสิ่งชั่วร้ายให้ปอง
 อีกด้วย ทางดีควรนำออกทำประโยชน์ ให้มีส่วนเป็นรายได้ส่งออกงามไปอีก โดยมีหลักฐานเป็นที่เชื่อได้
 เช่นรับจ่านาที่ดินหรือเรือสวนไร่นาเป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ต้องกังวลหวงว่าโจรจะล้วงลัก หรือ
 ไฟจักไหม้เหมือนของอื่น ๆ แต่หากทำเช่นนั้นไม่ได้เพราะทุนน้อย ก็ควรแสวงหาสิ่งที่เหมาะสมแก่

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน.

ทุนที่มีอยู่ ข้อสำคัญจะทำอะไรที่เกี่ยวข้องกับบุคคลแล้ว ควรนึกถึงการล่อลวงไว้บ้าง ถ้าประสงค์เพียงความปลอดภัย การฝากคลังออมสิน ได้ยืนยันว่ามันคงดี เพราะเป็นของรัฐบาล แท้จริงศัตรูสำคัญของทรัพย์ที่หาวิธีป้องกันได้ยาก คือตัวของเราเอง ถ้าเรารั้งกองบำเพ็ญในอันที่จะให้หมดเปลืองไปฝ่ายเดียว ไม่ยับยั้งคิดถึงกาลข้างหน้าข้างหลังให้รอบครอบก่อนแล้ว การรักษาต่อให้สิ้นบุญแฉ่ตั้งร่ำอยู่ขึ้น ก็หนีภัยชนิดนี้หาได้ไม่ ความยังคิดในเรื่องใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์นั้น ถ้าผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเรือนหมั่นเอาใจใส่อยู่เสมอๆ ก็จักผ่านพ้นเครื่องเคืองคร้ออันจะพึงมีมาสู่ตนและครอบครัว กับทั้งทารกซึ่งจะอุปบัติขึ้นในกาลข้างหน้า หากมาประสบเวลาขัดสนยากจนเข้า ก็เป็นสภาพที่น่าสังเวชอย่างยิ่ง

ฉะนั้นจึงควรระวังการจ่ายอย่าให้ผลิตเพลนจนเกินรายได้บ่อยนัก จะเกิดลำบากขึ้นภายหลัง ในเมื่อไม่มีที่ที่จะหยิบฉวย อดายมุขที่กล่าวไว้ข้างต้นก็เป็นศัตรูสำคัญของทรัพย์อย่างมากมาย ถ้าคิดหลีกเลี่ยงเสียให้ไกลจักเป็นผลดี คำว่ารักษาทรัพย์ในที่นี้ประสงค์แต่เพียงรักษาเพื่อปลอดภัยอย่างเดียว ในกิจการทั้งปวงที่กระทำเพื่อออมทรัพย์ดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นอันรักษาด้วยเหมือนกัน การประหยัครายจ่ายให้พอดีนั้นแล เป็นของควรเอาใจใส่แท้ แต่สำหรับผู้ไม่เคยประพฤติมาแต่เดิมแล้วก็ทำยากอยู่ เพราะอายุ, กลัวเขาจะว่าใจคับแคบบ้าง, ตระหนี่เหนียวแน่นคิดเล็กคิดน้อยบ้าง เลยทำไม่ได้เอาเสียทีเดียว การฝึกตนเช่นนี้มาเสียจนเคย กระทั่งสตางค์ไม่มีจะติดตัวแล้ว ก็ยังไม่คิดเปลี่ยนให้ตรงกับสภาพของตน เช่นนี้ เรียกกันว่า “จมไม่ลง” แต่ผู้ที่กลัวความเสื่อมจักต้องประหยัดได้ เช่นสิ่งใดมีอยู่แล้วยังไม่ควรจ่ายเพิ่มเติม ก็ไม่พยายามจ่าย เพราะถ้าเป็นของที่เสียได้ง่าย หรือ ไม่มีที่เก็บให้สมควร ของก็จักเสียไปโดยไม่ได้รับประโยชน์อะไร มีสุภายิตสอนให้รู้จักการประหยัดอยู่บทหนึ่ง ซึ่งทราบกันอยู่ดาษดื่น แต่เห็นว่าผู้ที่ยังไม่ทราบก็ยังมี ทั้งเป็นคำสอนที่น่าฟังมาก จึงนำมาลงไว้เฉพาะที่ความต้องการดังนี้ มีสติถึงพึงบรรจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดเพราะเป็นของต้องประสงค์ มีน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่างจ่ายลงให้มากจะยากนาน ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งกวาวหวาน นี่เป็นคำสอนที่น่าเอาใจใส่อยู่เสมอ เพราะการจ่ายเพลนโดย ไม่เหลือวแลถึงความหมดเปลืองบ้างแล้ว ภายหลังจะลำบาก ที่ถูกควรถือความจำเป็นเป็นสำคัญ ไม่ควรถือเอาความอยากเป็นใหญ่แท้จริง

ถ้าเป็นของที่ต้องใช้อยู่เสมอ ทั้งเก็บไว้นานได้ด้วยแล้ว ก็ไม่ควรซื้อบ่อยเหมือนกัน เพราะการซื้อคราวละเล็กละน้อยมักแพงกว่าที่ซื้อคราวละมาก ๆ ที่ซื้อมาก็เพื่อต้องการให้ถูกลง แม้ผู้ขายจักได้กำไรน้อยหน่อยก็ยินดีขาย เมื่อรวมทุนซื้อสินค้ามาขึ้นร้านใหม่ ถือว่าเป็นสิบเบี้ยใกล้มือ อนึ่ง “ก่อนจะออกจ่าย ควรตรวจของที่มีอยู่ให้รู้ว่า สิ่งใดหมดสิ่งใดยังอยู่มากน้อยเท่าไร จักต้องจ่ายเพิ่มเติมอีกหรือไม่ เมื่อทราบจำนวนของที่มีอยู่เสียก่อนแล้วจะได้กะจ่ายให้พอเหมาะแก่ความต้องการ ไม่ให้เงินจนต้องเหลือทิ้งเนาเฟอะ หรือไม่ขาดจนต้องวิ่งซื้อเพิ่มเติมเป็นที่เสียเวลาที่กล่าวมาเพื่อให้รู้จักค่า

ว่า พอดี”^{๔๘}

ถ้าดับต่อไป จะนำบททฤษฎีธรรมิกประโยชน์ ๔ อย่างมาลงไว้ เพื่อเป็นเครื่องอุปกรณ์ในการรักษาทรัพย์ให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ทฤษฎีธรรมิกประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน, ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์, ยศ, เกียรติ, ไฉฉวี อันจะสำเร็จด้วยกรรม ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา
๓. กัลยาณมิตรตทา ความมีเพื่อนเป็นคนดี

๔. สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามกำลังสมควรแก่ทรัพย์ที่หาได้ถึงพร้อมด้วยความหมั่น”^{๔๙} เป็นต้น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดี, ในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี, ในการทำธุระหน้าที่ของตนที่ดี, ๓ อย่าง นี้เป็นปฏิบัติแก่การเกียจคร้าน ๖ สถานตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นอยู่ซึ่งจะต้องจดเว้นไม่เหลียวแลเสียทีเดียว ถึงพร้อมด้วยการรักษา, คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่น ไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี, รักษาการงานของตน ไม่ให้เสื่อมเสียไปก็ดี การรักษาทรัพย์ไม่ให้เป็นอันตรายด้วยเหตุไม่บังควรมีประโยชน์เพียงไร บ่อมหรทบกันคืออยู่แล้ว และวิธีรักษาที่ปฏิบัติตามที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น

ส่วนลักษณะการบริหารงานไม่ให้เสื่อมนั้น จักต้องประกอบด้วยกำลังใจผูกพันอยู่แต่ในงานของตน ไม่เกียจคร้านเห็นแก่สนุกสนานเพลิดเพลินจนเสียงานเสียการ ระวางรักษาระเบียบของงานที่ทำให้เรียบร้อยอยู่เสมอ แท้จริงการงานก็คือที่เกิดแห่งทรัพย์นั่นเอง เมื่อรักษาการงานให้เจริญอยู่ได้แล้ว ก็บรรลุซึ่งความสมบูรณ์ ความขยันเป็นเครื่องอุปถัมภ์การงาน การงานเป็นบ่อเกิดแห่งลาภและยศนั้นเอง ความมีเพื่อนเป็นคนดี, ไม่คบคนชั่ว การคบคนดีนับเป็นสง่าราศีแก่ตน เหมือนเดินไปทางที่เที่ยนร เบร็น ไม่รอกชัญด้วยชวากหนาม ถ้ากล่าวถึงประโยชน์ อย่างน้อยก็ช่วยเป็นธุระให้เป็นทีเบาใจเบาแรงได้ แม้สูงขึ้นไปอีกก็เข้าหลักมิตรแท้ ตาม ภาษิตที่ว่า “คบคนดีมีศรีแก่ตัว คบคนชั่วปราศัย” นี้เป็นของไม่ควรลืมการเลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้พุ่มพายนัก. ข้อนี้ ความกินกับที่กล่าวมาแล้ว แต่หากตอนนี้พูดถึงการเลี้ยงชีวิตโดยตรง จึงควรกล่าวไว้ย่อ ๆ พอประกอบกับตัวบท เป็นต้นว่า

^{๔๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕-๗๖.

^{๔๙}พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕.

เราหาได้พอสมควรแก่การใช้แต่เพียงของอย่างกลาง เช่น อาหารควรเพียงแต่ชั้นปลาและหมู หรือสิ่งอื่นที่เป็นชั้นเดียวกันได้ ก็ไม่ควรเอื่อมไปถึง นก, รั้งนก, หรือหูปลาจลตามต่อไป จำพวกเครื่องแต่งกายหรือของอย่างอื่นก็เช่นกัน ที่ไม่แพงและแลดูสะอาดตาเท่า ๆ กับของแพงก็มีถมไป ไม่ควรจะคั่นรันทึยวแสหาของแพงมาใช้ให้เปลือง และได้รับผลเท่า ๆ กันนั้นเลย นี้พูดสำหรับผู้มีฐานะอย่างกลาง ข้อใหญ่ใจความก็ให้รู้จักประมาณว่าตนตกอยู่ในฐานะใด จะควรใช้แค่ไหนเท่านั้น ถ้าใช้เกินตัวไป ก็นำไปให้เดือดร้อนภายหลัง แต่ถ้าประหยัดจนถึงฝืดเคือง ก็หมดความสุข ขวนให้เดือดร้อนขึ้นได้จุกกัน ถ้ารู้จักผ่อนผันเอาเกณฑ์พอดีเป็นเครื่องวัด ดังกล่าวมาข้างต้นแล้วไซ้ร้ ก็พ้นจากความลำบากอันจะอุบัติขึ้นภายหลังได้^{๖๐}

ข้อที่ ๕ ภรรยาอนุเคราะห์สามี ด้วยขันไม่เกียจคร้านในการทำงานทั้งปวง นั้น คือ อย่างนั้งไหนจมอยู่ที่นั่น หรือยื่นอยู่ที่ไหนก็ยื่นอยู่ที่นั่น เหมือนกับหญิงเกียจคร้านทั้งหลาย ให้ทำงานทั้งปวงด้วยความอุสาหะพยายาม ผู้มีนิสัยไม่เกียจคร้านดังนี้ โดยมากมักเป็นคนกลัวต่อหาหยนะ จึงทำให้เป็นคนหมั่นเอาใจใส่ในธุระการงานของตน ตามในบททฎฐจัมมิกประโยชน์ที่กล่าวข้างต้น โดยเห็นสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ก็อุตสาห์ตั้งความเพียรประกอบสิ่งนั้นจนบรรลุ สิ่งควรทำวันเดียวสำเร็จ ไม่ยอมให้เสียหายไปเพราะความเกียจคร้านเป็นอันขาด พูดให้ถูกก็คือ เป็นคนที่มีใจเพิลิเคเพิลินในกิจการงานของตน ไม่ถือเอาความเหนื่อยยากมาเป็นข้ออ้าง ดังนี้เป็นต้น

ข้อปฏิบัติของชีวิตครอบครัว

“ชีวิตครอบครัวเป็นชีวิตที่เกี่ยวกับผู้อื่นเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ การจะทำพูดคิดเรื่องใด ๆ อย่างน้อยที่สุดก็เกี่ยวข้องกับคนอื่นขึ้นมอีกคนหนึ่ง คือสามีหรือภรรยา เคยมีบิดามารดา ๒ คนก็เพิ่มขึ้นเป็น ๔ คน ญาติพี่น้องก็เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณทั้งสิ้น”^{๖๑} ดังนั้น การประพฤติจริยธรรมทางสังคมก็เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณเช่นเดียวกัน การไม่เพิ่มการประพฤติจริยธรรมทางสังคมให้เป็นทวีคูณย่อมไม่เป็นการถูกต้องทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่าง การดำรงชีวิตครอบครัวอยู่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จำเป็นต้องมีหลักการปฏิบัติอย่างเหมาะสม ธนัญชัยเศรษฐีบิดาของนางวิสาขา ได้กล่าวโอวาทนางวิสาขาก่อนส่งตัวไปอยู่ในครอบครัวฝ่ายบิดาสามี ปรากฏเป็นหลักปฏิบัติสืบกันมาเรียกว่า ธนัญชโยวาท ๑๐ ประการ คือ

๑. ไฟในอย่านำออก คืออย่านำโทษในบ้านไปเปิดเผยนอกบ้าน

^{๖๐} พระยาศรีราชอักษร (มา กาญจนาคม), อธิบายกิติปฏิบัติ (ทศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า ๘๑-๘๕.

^{๖๑} มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๕.

๒. ไฟนออกย่านำเข้า คือย่านำ คำนินทานอกบ้านมาเปิดเผยในบ้าน
๓. ควรให้แก่ผู้ที่ให้ คือใครยืมสิ่งของไปใช้แล้วนำมาคืน ควรให้ยืมอีกได้
๔. ไม่ควรให้แก่ผู้ไม่ให้ คือ ใครยืมสิ่งของแล้วไม่คืน มายืมอีกไม่ควรให้
๕. เขาให้หรือไม่ให้ก็ควรให้ คือญาติของฝ่ายที่ยากจนมาขอที่พึ่งควรช่วยเหลือ
๖. จงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า เมื่อบิดามารดาของสามีหรือสามีทำการใด ๆ อยู่ ไม่ควรนั่งเฉย เมื่อบุคคลเหล่านั้นหยุดจึงค่อยนั่ง
๗. จงบริโภคให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่บริโภคเพียงผู้เดียว ต้องดูแลให้บิดา มารดา สามี ได้บริโภค
๘. จงนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ถือหลักตื้นก่อน นอนที่หลัง จัดการ ทุกอย่างให้เรียบร้อยแล้วจึงนอน
๙. พึงบูชาไฟ หมายความว่า ปฏิบัติตนด้วยความเคารพยำเกรง ในบิดามารดาของสามีและสามี เช่นเดียวกับปฏิบัติกับไฟ โดยวิธีไม่ให้เกิดอันตราย
๑๐. พึงนมัสการกราบไหว้เทวดาประจำเรือน หมายความว่า พึงเคารพกราบไหว้บิดามารดา ที่ตนอยู่ในครอบครัว เสมือนเป็นเทวดาประจำบ้าน^{๗๒}

ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว

ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม สมาชิกของสังคมทุกคน ก็ถือกำเนิดเกิดก่อจากแต่ละครอบครัวนั่นเอง และสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวมากที่สุด ถ้าสัมพันธ์ภาพ หรือสภาพครอบครัวดี ไม่พิการ หรือแตกร้างปัญหาทางสังคมอื่น ๆ เช่น การหย่าร้าง คนจรจัด หรือโสเภณีศีลธรรมเสื่อมเป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมจะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้างในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูกต้องเพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคมโดยรวม

สาเหตุที่เกิดการแตกร้างทางครอบครัว อาจจะมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น สาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้าง และสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่นคนใดก็คนหนึ่งหรือเกิดบกพร่องพอ ๆ กัน สาเหตุเหล่านี้หน้าจะเป็นบทเรียนสำหรับผู้จะมีชีวิตครอบครัว ควรจะได้พิจารณาข้อคิดบางประการก่อนจะตัดสินใจแต่งงาน กล่าวคือ ทั้งฝ่ายชายและหญิง จะต้องมีความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน จะต้องมีความมั่นใจในทางการเงิน จะต้องพร้อมที่จะอดทนในการเผชิญต่อความยุ่งยากอันจะพึงมีขึ้น จะต้องไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

อยู่หรือบ้านพัก ทั้งสองฝ่ายจะต้องแสดงความจริงใจต่อกัน จะต้องมีความสมบูรณ์แห่งสุขภาพและการสนองความต้องการทางเพศ ทั้งนี้ปัญหาที่จะนำไปสู่การแตกร้างในครอบครัวโดยเฉพาะการหย่าร้างอันเกิดจากทางฝ่ายสามี ทางพุทธศาสนา ได้กล่าวไว้ใน สังขปัดตชาดกว่ามี ๘ อย่าง คือ

๑. สามีเป็นคนเข็ญใจ
๒. สามีเป็นคนขี้โรค
๓. สามีเป็นคนแก่
๔. สามีเป็นคนขี้เมา
๕. สามีเป็นคนโหดเขลา
๖. สามีเป็นคนเพิกเฉย
๗. สามีไม่เป็นคนทำมาหากิน
๘. สามีหาทรัพย์มาเลี้ยงดูไม่ได้^{๕๓}

เพราะฉะนั้น ฝ่ายหญิงก่อนจะตัดสินใจแต่งงานกับชายใดจะต้องพิจารณาคัดเลือกให้ถี่ถ้วน และพยายามหลีกเลี่ยงชายผู้่น่าจะมีลักษณะ ๘ อย่าง ดังกล่าวมาแล้ว จะเป็นการตัดไฟแต่ต้นลมและไม่สายเกินแก้

๔) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในอุตตรทิส

อุตตรทิส หรือทิสเบื้องซ้าย คือ ทิสเหนือ ได้แก่มิตรสหาย คำว่า “มิตรอำมาตย์นั้นได้แก่มิตรสหายเพื่อนฝูงอันเป็นจำพวกที่ดี ซึ่งสามารถช่วยเหลือทุกข์ร้อนต่าง ๆ ได้ จึงเรียกว่า ทิสอุดร คือเป็นทิสเบื้องซ้ายอันเปรียบเสมือนแขนซ้ายของเราที่ช่วยทำการงาน ฉะนั้นทิสอุดรนั้น พระอรรคกถาจารย์ว่า ทุกขวิชเช อุตตรตีติ อุตตรา คือผู้ช่วยให้ข้ามพ้นทุกข์ต่างๆ ได้เรียกว่า ทิสอุดร ดังแสดงมา และเพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นจากอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ”^{๕๔}

เพื่อนคือผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน แล้วกระทำความดีต่อกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ ทั้งทางลับและเปิดเผยโดยไม่เลือกเพศวัย ความรู้ชาติ ศาสนา และไม่มีใครคิดร้ายต่อใคร

“ประเภทของเพื่อน ได้แก่ เพื่อนบ้าน เพื่อนเล่น เพื่อนเที่ยว เพื่อนร่วมสถาบัน เพื่อนรู้จักกัน เพื่อนสนิท เพื่อนแท้ และเพื่อนเทียม สรุปเหลือ ๒ ประเภทคือ เพื่อนแท้ เพื่อนเทียม”^{๕๕}

^{๕๓}คุณ โทจันทร์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๘.

^{๕๔}พระธรรมปิฎก(ป. อ.ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๗.

^{๕๕}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), เตือนใจวัยรุ่น และ ๕ ดีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

ลักษณะของเพื่อนที่ดีหรือเพื่อนแท้ ๔ ประเภท คือ

๑. มิตรอุปการะ ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ปกป้องกันทรัพย์สินของมิตรผู้ประมาทแล้ว เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งของเพื่อนได้ มีฐานะช่วยออกทรัพย์เกินกว่าที่เพื่อนออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ขยายความลับของตนแก่เพื่อน ปิดความลับของเพื่อนมิให้แพร่กระจาย ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

๓. มิตร แนะนำ ประโยชน์ ห้ามมิให้ทำชั่ว แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดีให้ได้ฟังได้รู้ สิ่งที่ยังไม่เคยได้รู้ ได้ฟัง บอกทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่ เพื่อนมีทุกข์พลอยทุกข์ด้วย เพื่อนสุขพลอยสุขด้วย ได้ถึงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน เขาสรรเสริญเพื่อนช่วยพูดเสริมสนับสนุนมิตร^{๕๖}

มิตรเทียมหรือเพื่อนเทียมมี ๔ ประเภท คือ

๑. มิตรปอกลอก คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คือเป็นคนเอาเปรียบเพื่อน เสียให้น้อย แต่คิดเอาจากเพื่อนให้มากที่สุด เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของเพื่อน กบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตน

๒. มิตรดีแต่พูด เก็บเอาเรื่องที่ล่วงแล้วมาพูด อ้างเอาเรื่องที่ยังไม่มีมาพูด จะสงเคราะห์เพื่อนก็เฉพาะสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ ออกปากฟังมิได้

๓. มิตรหัวประจบ เพื่อนจะทำชั่วก็คล้อยตาม เพื่อนจะทำดีก็คล้อยตาม ต่อหน้าก็สรรเสริญลับหลังก็ินทา

๔. มิตรชักชวนในทางวิบัติ ชักชวนดื่มนำเมา ชักชวนเที่ยวกลางคืน เที่ยวตามช่องชักชวนให้มัวเมาในการเล่น เอาแต่เล่น ชักชวนให้เล่นการพนัน^{๕๗}

ทิศเบื้องซ้าย มิตร กุลบุตรควรบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. การให้ (แบ่งปันสิ่งของให้)

๒. กล่าววาจาเป็นที่รัก

๓. ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์

๔. วางตนสม่ำเสมอ

๕. ไม่พูดจาหลอก ลวงกัน^{๕๘}

ข้อที่ ๑ กุลบุตรบำรุงมิตร ด้วยการให้ปันนั้น อธิบายว่า กุลบุตรต้องประพฤติต่อมิตรสหาย ด้วยการให้ปัน จึงจะยึดเหนี่ยวน้ำใจไว้ได้ ถ้าไม่มีการให้ปันแก่มิตรสหายแล้ว ย่อมไม่อาจยึดเหนี่ยว

^{๕๖} คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๕๘} ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๒ / ๘๕-๘๐.

น้ำใจของมิตรสหายไว้ได้ ถึงแม้ว่าจะรักใคร่กันสักเท่าใดก็ตาม ถ้าไม่มีการให้ปันแก่กันแล้ว ก็ทำให้
 หมดรักกันได้ อย่างว่าแต่มิตรสหายภายนอกเลย ถึงมิตรสหายภายใน คือ บิดา มารดา สามิ ภรรยา ก็
 ตาม ถ้าขาดการให้ปันแก่กันแล้ว ก็ขาดความรักใคร่กัน เช่นมารดาบิดา ผู้เป็นมิตรภายใน ไม่ให้
 ปันสิ่งใดแก่บุตรธิดา ตามสมควรแก่หน้าที่ของตน บุตรธิดาก็จักคลายความรักใคร่กับมารดา บิดา
 ลงไปที่ละน้อย ถ้าบุตรไม่ให้สิ่งใดแก่บิดามารดา ตามฐานะของตน มารดาบิดาก็จะหมดความรักใคร่
 บุตรธิดาลงไปที่ละน้อย ๆ เหมือนกัน ถ้าต่างฝ่ายต่างก็ไม่ให้ปันสิ่งใดแก่กันแล้ว ก็ขาดความรักใคร่
 นับถือกันลงไปโดยเร็วพลัน เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้มารดาบิดาให้แบ่งปันทรัพย์สมบัติ
 แก่บุตรธิดาตามสมควรแก่ทรัพย์ของตน ส่วนบุตรธิดาก็ต้องให้ปันแก่บิดามารดา คือ ด้วยการเลี้ยง
 ดูบ้างเป็นต้น

ทานคือการให้ การให้ทานทางพุทธศาสนานั้น มีสองประเภทคือ ๑. อามิสทาน คือการให้
 ทานด้วยวัตถุสิ่งของ ๒. ธรรมทาน คือการให้ธรรมะเป็นทาน การให้ทั้งสองประเภทนี้ พระพุทธ
 องค์ทรงยกย่องการให้ธรรมทานเป็นเลิศ

ข้อที่ ๒ กุลบุตรบำรุงมิตร ด้วยกล่าววาทะเป็นที่รักนั้น คือ คำใดที่สุภาพอ่อน โยน ชวนให้
 ผู้ฟังยินดีเพิ่มความรักใคร่ นับถือยิ่งขึ้น ไม่ต้องระวังว่าจะมีเลศนัยแอบแฝงอยู่ด้วยแล้ว คำนั้นก็เชื่อว่า
 ไพเราะ ส่วนคำที่ขยอตะพืดตะพือ ไม่เลือกว่าถูก หรือผิดกระทำให้น่าระแวงว่าจะมีเล่ห์เหลี่ยมเจืออยู่
 ด้วยแล้ว คำนั้นจะจัดเป็นไพเราะหาได้ไม่ แต่คงรวมอยู่ในคำที่เรียกว่าปากหวาน คำพูดที่อ่อนละมุน
 ไม่ก้าวร้าว นั้น ไซ้แต่จะเป็นเพียงเครื่องสมานน้ำใจผู้ฟังให้เป็นมิตรแต่อย่างเดียวเท่านั้นหามิได้ ยังเป็น
 ลีโอนำให้ประสบสิ่งอันพึงประสงค์ได้ด้วย

ข้อที่ ๓ กุลบุตรบำรุงมิตร ด้วยประพุดิตนให้เป็นประโยชน์นั้น คือสิ่งที่จะนำไปสู่ความ
 เจริญ เช่น ช่วยเหลือกิจการงานให้เป็นที่เบาใจ ตลอดจนการป้องกันบำบัดภัยอันตรายต่าง ๆ มี
 พยาบาลเมื่อเจ็บไข้เป็นต้น ดำเนินตามระบอบมิตรแท้ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น.

ข้อที่ ๔ กุลบุตรบำรุงมิตร ด้วยวางตนสม่าเสมอ นั้น คำนี้หมายถึงความเสมอภาค แม้จะรู้สึก
 ว่า ตนดีกว่าด้วยชาติ, สกุล, ยศศักดิ์, และสมบัติ อย่างไรก็ดี ก็คงไม่สำแดงความเห่อเหิม อัน
 ส่อให้เห็นเป็นการดูหมิ่นแก่กันแต่อย่างใด หรือแม้ต่อไปจักได้เป็นคนใหญ่โตขึ้นก็ตามที แต่อัธยาศัย
 ไมตรีที่เคยมีต่อกันมาอย่างไรก็คงมีเป็นปรกติเช่นเดิม ไม่แสดงอาการผิดแปลกให้ปรากฏเป็นเชิงยก
 ตนข่มท่าน ผู้ที่มีสตรียอบคอบกลับจะต้องสำรวมกิริยาสงบเสงี่ยมเสียอีก ฝ่ายเพื่อนที่มีอัธยาศัยก็คงรู้จัก
 ตำแหน่งหน้าที่ของตนเองว่าจะควรปฏิบัติต้องปฏิบัติแค่ไหน การประพุดิตนไม่สม่าเสมอ นั้น มีเสียงติ
 เตือนกันมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว จนถึงประพันธ์เป็นบทนิทานไว้ก็มีอยู่มากหลายดังนี้ ผู้เจริญด้วยลาภ
 และยศจึงมักระวังไม่ให้ใครติเตียนได้ในเรื่องพรรณนี้ อันการไม่หลงลืมตัวจักเป็นวิถีทางแห่งสามัคคี
 ธรรม สมควรได้รับความสรรเสริญ เป็นต้น

ข้อที่ ๕ กุลบุตรบำรุงมิตร ด้วยไม่พุดจาหลอกหลวง คือไม่กล่าวคำลวงให้เขาเข้าใจเขวเป็น
 อย่างอื่นซึ่งไม่ตรงต่อความจริง อันเป็นเหตุนำความเสียหายมาสู่ผู้ฟังมากมาย หรือบางเรื่องอาจ
 ย้อนกลับไปหาผู้กล่าวเองด้วยก็ได้ แม้ผู้ฟังนำไปใช้ผิด ๆ บางทีกล่าวเพื่อความสนุกเพลิดเพลิน แต่เมื่อ
 มีเหตุกลับไม่สนุกขึ้นก็ต้องเสียใจภายหลัง ฉะนั้นจึงควรรักษาคำพูดไว้ คุรุรักษาของที่มีค่า อันคำจริง
 ซ้ำให้เห็นถึงความซื่อตรงของผู้กล่าว กระทำให้น่าคบหานับถือยิ่งขึ้น

ธรรมสำหรับประกอบความสามัคคีระหว่างมิตร

ตามธรรมดาของคีย่อมหาได้ยาก เมื่อได้มาแล้วควรรักษาควรถนอม ไม่ควรปล่อยให้เป็น
 อันตรายสูญหายไปไหนใด คนดีหรือมิตรดีนั้นก็ย่อมหาได้ยาก เมื่อได้คบหาสมาคมกันแล้ว ควรต้องรัก
 และถนอมน้ำใจกันไว้ อย่าให้เกิดอันตรายขึ้น คืออย่าให้ผิดพ้องหมองใจและเหินห่างกันไปไหนนั้น มี
 ธรรมอยู่หมวดหนึ่งสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไมตรีและประกอบความสามัคคีระหว่างมิตร ให้สนิท
 สนมกลมเกลียวกันยิ่งขึ้นตลอดไป ไม่จืดจางเหินห่างแตกร้างกัน ธรรมหมวดนี้มีอยู่ ๔ ประการ คือ
 จมราวาสธรรม ๔ ได้แก่

๑. สัจจะ คือ ความซื่อตรง อันคนผู้เป็นมิตรกัน ต่างคนต่างซื่อตรงต่อกัน ย่อมรักษาไมตรี
 อยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันขึ้นเมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น

๒. ทมะ คือ ความข่มใจ คนมีใจร้าย มักโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่ มักทำหุนหันไม่รู้จักขัง มัก
 เป็นคนทำไมตรีให้แตก ถ้ามีอุบายข่มใจก็จะได้ห้ามความหุนหันนั้นเสีย

๓. ขันติ คือ ความอดกลั้น แม้ผู้หนึ่งทำกำเริบไปด้วยความหุนหัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่
 ก็รักษาไมตรีไว้ได้ ถ้าไม่อดทนและทำตอบไมตรีก็จำแตก

๔. จาคะ คือ ความเผื่อแผ่ คนใจคับแคบ มีปกติคิดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมผูกไมตรีไม่ยั่งยืนถึง
 ไหน ต่างมีใจเผื่อแผ่ถ้อยทีถ้อยทูลกันและกัน^{๕๖}

อีกอย่างหนึ่ง ตัดใจให้อภัยแก่กัน ในการที่ได้ผิดพลั้งล่วงเกิน ไม่ผูกใจเจ็บแค้น หรือขอใจ
 ให้ขังอยู่ในเรื่องที่ล่วงเกินนั้น ไมตรีจึงมั่นคง “จมราวาสธรรม ๔ ประการ เป็นธรรมที่ชักนำไปสู่จัก
 ปองครองผ่นผ้นกัน ย่อมเป็นเครื่องป้องกันความแตกร้าง และชักจูงปลูกฝังคบหาสมาคมให้สนิท
 แน่นยิ่งขึ้น และยิ่งขึ้นตลอดไป

ธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน

ยังมีธรรมอีกหมวดหนึ่ง เป็นธรรมสำหรับปลูกไมตรีจิตระหว่างบุคคล ให้เกิดความรักใคร่

^{๕๖} พลโท พระยาอภิสงคราม, แนวสอนวิชาจริยนาในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า,
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมมหาดไทย, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๒.

สนิทสนมในกันและกัน ธรรมหมวดนี้มี ๔ ประการ คือ สังคหวัตถุ ๔ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ ได้แก่การให้ปันข้าวของแก่กันและกัน การให้นี้ แม้ที่ไม่ถึงกับเป็นการอุคหนุนอันเป็นสารประโยชน์ก็ดี เช่นเราเปิดซองบุหรี่จะสูบ และแจกให้ผู้ที่อยู่ใกล้เคียงแม้ไม่มากเพียงมวนเดียว ก็ยังเป็นเครื่องแสดงไมตรีจิตหาไม่น้อย รวมทั้งให้ปันสิ่งของแก่คนอื่นที่ควรให้ปัน

๒. ปิยวาจา คือ เจรจาด้วยคำเป็นที่จับใจ ได้แก่พูดจาปราศรัยกันด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอันเป็นที่รักเจริญใจ ไม่ใช่วาจาหยาบคายเลวทรามหรือคำแก่กันควรเจรจาจากที่ไพเราะ

๓. อุตถจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ได้แก่ช่วยเหลือเป็นธุระในคราวต้องการ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ย่อมทำประโยชน์แก่เขาด้วย

๔. สมานัตตตา คือ ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว ประพฤติตนตามที่ควรจะเป็นไป^{๖๐}

กล่าวคือ ไร้วางกิริยา อหิยาศัยให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้ยิ่งหรือหย่อนกว่าที่ควรจะพึงแสดงในระหว่างกันและกัน ธรรม ๔ ประการนี้เป็นเครื่องปลูกไมตรีจิต ยังความสนิทสนมให้เกิดขึ้นในกันและกัน

เมื่อมิตรได้บำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว

๒. ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้

๔. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย

๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร^{๖๑}

ข้อที่ ๑, ๒, ๓, นั้นมีเนื้อความตรงกับที่กล่าวมาแล้วในมิตรมีอุปการะ ๔ จึงไม่ควรกล่าวซ้ำอีก ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะสถาน ๔ และ ๕ เท่านั้น

ข้อที่ ๔ มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยไม่ละทิ้งในยามอันตราย เช่นเวลาเกิดวิบัติยากเข็ญอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เพื่อน ก็ช่วยเข้าคิดอ่านในอันจะปลดเปลื้อง ให้พ้นจากวิบัติเหล่านั้นเสีย โดยมีได้นั่งดูตายในเมื่อเห็นเพื่อนประสบความทุกข์ร้อนอย่างนั้น

ข้อที่ ๕ มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยนับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร อันนี้ได้แก่การเคารพอันเอื้อเฟื้อทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยในสกุลของเพื่อนตั้งแต่บิดามารดาตลอดถึงญาติทั้งปวงตาม

^{๖๐} พระพรหมวชิรญาณ, คู่มือครูพระภิกษุสงฆ์ธรรมวินัยโรงเรียน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๘.

^{๖๑} ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๒ / ๕๐.

ลำดับประจัญญาติของคนเป็นต้น^{๖๒}

๕) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในเหตุภูมิทิศ

เหตุภูมิทิศ คือ “ทิศเบื้องต่ำ ได้แก่คนรับใช้และคนงาน คำว่าคนรับใช้และคนงาน หรือ ทาสกรรมกรซึ่งจัดเป็นทิศเบื้องต่ำนั้น พระอรธกถาจารย์ว่า เพราะทาสกรรมกรนั้นเป็นผู้ตั้งอยู่ในที่ โกลีเท้า อันมีคำอธิบายว่า เป็นผู้ต่ำด้วยประการทั้งปวง ซึ่งอยู่ใต้คำสั่งของนายทุกประการจึงได้ชื่อว่า ทิศเบื้องต่ำ และเป็นผู้ช่วยทำกรณต่าง ๆ เป็นฐานกำลังให้”^{๖๓}

นายพึงบำรุงทาสกรรมกรหรือคนรับใช้และคนงาน ผู้เป็นทิศเบื้องล่าง โดยหน้าที่ ๕ ประการ อันได้แก่

๑. จัดกรณให้ตามสมควรแก่กำลัง
๒. ให้อาหารและค่าจ้าง
๓. ดูแลรักษายามเจ็บป่วย
๔. ให้อาหารมีรสแปลก
๕. ให้หยุดงานตามโอกาส^{๖๔}

ข้อที่ ๑ จัดกรณให้ตามสมควรแก่กำลังนั้น ได้แก่การรู้จักเลือกกรณที่เหมาะสมแก่ ประเภทของบุคคล และรู้จักแบ่งเวลากรณให้พอแก่กำลังของตน การรู้จักประเภทบุคคลนั้น เช่นรู้ว่าคนนี้จักควรให้ทำการละเอียดหรือ หยาบ คนนี้ควรแก่กรณหนักหรือเบา และคนนี้จักไว้ใจให้ทำงานที่ต้องใช้ความคิดได้หรือไม่ แล้วจึงมอบหน้าที่ให้เหมาะแก่บุคคลที่ได้เลือกแล้ว งานจึงจะดำเนินไปได้ด้วยเรียบร้อย ถ้างานที่มอบให้ไม่เหมาะแก่บุคคล ก็น่าจักมีเสียได้ถึง ๓ ประการ คือ ถ้าไม่ถนัดต่อวิธีการก็ทำให้เกิดครันได้ เป็นเหตุให้งานช้าเสียเวลา และสิ่งที่ทำอาจเสียหายเพราะ ความรู้ไม่พอแก่การ

ส่วนรู้จักเวลาที่ควรของงานนั้น คือ เมื่อถึงเวลาของกรณก็ใช้ให้ได้การ ไล่งาน เวลาควรพักผ่อน ก็ผ่อนให้มีความสุข ไม่ฝืนจนเกินควรแก่กำลัง ดังนี้จึงจักถูกกับอริยาศัยของผู้รับใช้

ข้อที่ ๒ นายบำรุงบ่าว ด้วยให้อาหาร และค่าจ้าง นี้ได้แก่การเอาใจใส่ดูแลในเรื่องกินอยู่ นุ่งห่มของบ่าวหรือคนรับใช้ไม่ให้ผัดเคือง เพราะนิสัยคนงาน ย่อมต้องการอาหารให้เพียงพอกำลัง ถ้าอาหารไม่เพียงพอแล้วกำลังก็ถอย กระทำให้ใจคอหงุดหงิด เบื่อหน่ายต่อกรณ หรือกับทั้งนายด้วย ส่วนรางวัลนั้นมีเป็น ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งให้เป็นคราวเป็นสมัย เช่นในวันนักขัตฤกษ์ตรุษสงกรานต์

^{๖๒}พระยาศรีราชาอักษร(มา กาญจนาคม), อธิบายคหิปฏิบัติ (ทศวิภาค), อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

^{๖๓}พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๘.

^{๖๔}เรื่องเดียวกัน.

(ซึ่งสมัยก่อนพร้อมกันหยุดงานประชุมกันเพื่อการรื่นเริง แต่เดี๋ยวนี้ออกจะจางไปแล้ว) หรือมีการงานเป็นพิเศษ ดังนี้เป็นรางวัลหัวหน้ากัน เรียกว่าแจก อีกอย่างหนึ่งเป็นรางวัลความชอบ ให้เฉพาะแต่ผู้ที่ทำการทำงานดีและเหน็ดเหนื่อย เช่นนี้เป็นรางวัลพิเศษ ประโยชน์ของรางวัลอย่างหลังนี้ ไม่แต่เป็นสิ่งบำรุงน้ำใจของผู้งานคืออย่างเดียว ยังเป็นเครื่องย้ำผู้ที่ไม่มีอุตสาหกรรมให้มีอีกด้วย

ข้อที่ ๓ นายบำรุงบ่าว ด้วยดูแลรักษายามเจ็บป่วย ผู้ปกครองบ้านเรือนจำต้องมีหยุดยาไว้ด้วย สำหรับการไข้เจ็บ เล็ก ๆ น้อย ๆ ในเวลาค้ำคั้น พอเป็นเครื่องเยียวยาชั่วคราว ก่อนที่จะมีหมอมารักษา แต่ถ้าเป็นโรคที่เหตือความสามารถจะทำการรักษาหรือปฐมพยาบาลได้ ก็ควรจัดการกับแพทย์ดังที่กล่าวไว้ในหมวดภรรยาอนุเคราะห์สามีทีเดียว จะควรส่งไปรักษายังโรงพยาบาล หรือรักษาที่บ้านก็แล้วแต่ความสะดวก อนึ่งมีข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ คนชั้นผู้น้อยป่วยมักไม่บอกให้ทราบที่ประพบัติเช่นนี้คงเป็นเพราะความเกรงใจ หรือกลัวจึกว่ามายาและอะไรต่อมิอะไรเทือกนั้น จึงมักทนนิ่งให้คนอื่นรู้เอง เช่นนี้ พอที่ไข้จักเป็นแต่เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็อาจกลายเป็นมากก็ได้ จึงต้องอาศัยผู้ปกครองมีเมตตากรุณาคอยสังเกตได้ถามในเมื่อเห็นกิริยาของเขาผิดปกติไป เท่านั้น

ข้อที่ ๔ นายบำรุงบ่าว ด้วยให้อาหารมีรสแปลก ของที่มีรสแปลกนั้น คงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ๆ จะมี เช่น ผลไม้ ซึ่งมีเป็นคราวเป็นฤดู หรือของที่มาแต่ทางไกล เช่นหัวเมือง แะประเทศอื่น แท้จริงลำพังแต่สิ่งเหล่านี้แม้จะผิดจากธรรมดา หรือคงไม่ถึงทำให้ผู้รับรู้สึกตื่นเต้นแต่อย่างใดนัก ความมุ่งหมายที่แท้ ก็เพื่อกล่อมใจให้รู้สึกปลานปลิ่มในมนโธธรรมของนาย อันเป็นรสพิเศษปรากฏขึ้นอีกรสหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจเร้าความผูกพันรักใคร่ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น.

ข้อที่ ๕ นายบำรุงบ่าว ด้วยให้หยุดงานตามโอกาส สมัย เช่นงานนักขัตฤกษ์ หรืองานสโมสรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งนิยมกันทั่ว ๆ ไปนายควรหยุดงานปล่อยให้รื่นเริง หรือกระทำกิจอันเกี่ยวกับพิธี การกุศล แล้วแต่ความจำเป็น แม้การที่หยุดทีเดียวจะเป็นเหตุให้งานค้างค้ำง ก็ควรจัดให้เปลี่ยนกันหยุดตามแต่ความสะดวก อันลักษณะการปกครองผู้น้อยให้อยู่ในด้อยในคำ มีความเคารพยำเกรง ไม่ออกอาก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ผู้นั้น ก็เพราะผู้ใหญ่ประพบัติเป็นกรรม มีเมตตาปราณี โดยไม่เบียดเบียนผู้น้อยให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน^{๖๔}

มีธรรมที่ควรนำมาประกอบเป็นหลักส่งเสริมให้นายบำรุงบ่าว คือ อดติ ๔ แต่ละข้อ ดังนี้

๑. อนุทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบ
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน.

๔. ภาษาคติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๖๖}

อคติ ๔ นี้ เป็นข้าศึกแก่การปฏิบัติธรรมอยู่มาก ผู้แสวงหาทางสุจริต ย่อมไม่ประสงค์นำมาประพฤติ การลำเอียงนั้นจะด้วย รัก, โกรธ, หลง, หรือเพราะเกรงอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เหล่านี้สามารถบันดาลให้ผู้ที่ได้รับผลหิวระหรือร้องไห้ได้ คือทางฝ่ายมีชัยก็หน้าชื่นตาบาน ส่วนทางที่ไม่ได้รับความยุติธรรมก็โทมนัสเคียดแค้น เลยอาฆาตของแวมเป็นศัตรูกันต่อไป ผลที่เกิดแต่การสงเคราะห์แก่ฝ่ายหนึ่ง จักเอามาลบล้างบาปที่ทำไว้แก่อีกฝ่ายหนึ่งหาได้ไม่ เพราะเป็นผลที่ตรงกันข้าม แต่หากกล่าวถึงความยินดียินดีร้ายก็ตรงกันข้าม คือเมื่อยินดีในฝ่ายชนะ ก็ย่อมยินดีร้ายแก่ฝ่ายร้ายด้วย

ยธิฐานธรรม คือ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ อย่าง คือ

๑. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้

๒. สัจจะ ความจริงใจ คือ ประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง

๓. จาคะ สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ

๔. อุปสม สงบใจจากสิ่ง เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ^{๖๗}

ข้อที่ ๑ สิ่งที่ควรรู้นั้น ไม่จำเป็นต้องเลือกที่ดีหรือชั่ว สุดแต่เมื่อรู้ไว้จักเป็นประโยชน์แก่ตนแล้ว ก็ควรรู้ทั้งสิ้น ข้อสำคัญอย่าง ที่การรู้จักเลือกใช้นั้น เพราะการรู้เป็นแต่เพียงเหตุ ต่อเมื่อได้เลือกแล้ว จึงจะมองเห็นผล สิ่งที่ทำให้ผลข้างดีก็นำมาปฏิบัติ ที่ให้ผลข้างชั่วจะได้ป้องกันผลักดันไปเสียให้ห่าง

ข้อที่ ๒ ความจริงใจนั้นเป็นสามัคคีกันกับข้อ ๑ อยู่ เพราะในที่นี้ประสงค์เอาจริงในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ส่วนที่เป็นโทษหาได้เข้าอยู่ในกรอบนี้ไม่ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยปัญญาเป็นสิ่งที่พิจารณา ให้เห็นทางได้ทางเสียและถูกพิชิตเจนนแล้วจึงพูดจึงทำ การจึงจะบรรลุผลสมประสงค์ ถ้าขาดความพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนแล้ว อาจทำผิด ๆ พลต ๆ กลายเป็นจริงในที่คิดไปก็เป็นใช้ไม่ได้ ความจริงจักต้องตรงต่อความจริง ไม่กลับกลายเป็นอย่างอื่นได้

ข้อที่ ๓ สิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงนั้นก็คือความไม่จริง อะไรเป็นต้นเหตุให้ป็นความเท็จ ขึ้น นอกจากอคติ ๔ ที่ผ่านมามีเมื่อก็แล้ว ยังมีพวกอกุศลมูล คือ โลก, โกรธ, หลง, อีกพวกหนึ่ง ซึ่ง เป็นข้าศึกตัวสำคัญ กระทำให้ใจอันสุจริตกวัดแกว่งไปได้ ในเมื่อมีสิ่งที่ยั่วอารมณ์ผ่านมากระทบเข้า

ข้อที่ ๔ สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความสงบนั้น สิ่งที่เป็นข้าศึกได้แก่นิเวรณธรรมทั้ง ๕ ประการ

นิเวรณธรรม ๕ คือ

๑. กามฉนุท พอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชบใจ มีรูปเป็นต้น

^{๖๖}ที่. ปา. ๑๑ / ๒๔๖ / ๑๘๕.

^{๖๗}ที่. ปา. ๑๑ / ๒๕๔ / ๑๕๑.

๒. พยายาม ป้อนร้ายผู้อื่น

๓. ถิ่นมิทฐ ความที่จิตหดหู่และเคลือบเคลิ้ม

๔. อุทฺธจจุกุกุจ ฟุ้งซ่านรำคาญ

๕. วิจิกิฉมา ลังเลไม่ตกลงได้^{๖๕}

อารมณ์เหล่านี้แม้เกิดขึ้นเวลาใด ก็กระทำให้อใจฟุ้งซ่าน เสรำหมอง ปิดทางปัญญาไม่ให้เกิด
ฉะนั้น เวลาต้องการสงบ จึงควรกำจัดสิ่งเหล่านี้เพื่อให้เข้ามาเกาะกระรานได้

ทศพิชราชธรรม คือ คุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน สีล ปริจจาคะ
อาชชวะ มัททวะ ตบะ อักโกระ อวิหิงสา ขันติ และอวิโรธนะ เมื่อทศกรรมกรได้บำรงจนนี้แล้ว
ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยสถาน ๕ คือ

๑. เริ่มทำงานก่อนนาย

๒. เลิกงานทีหลังนาย

๓. ถือเอาแต่ของที่นายให้

๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดีขึ้น

๕. นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่^{๖๖}

ข้อที่ ๑ บ่าวยอมอนุเคราะห์นาย ด้วยตั้งขึ้นทำงานก่อนนาย หมายความว่า ธรรมดาบ่าวไพร่
คนใช้สอย หรือธรรมดาผู้น้อย ต้องตั้งก่อนนอนทีหลังจึงจะถูกตามหน้าที่ เช่นลูกจ้างที่ทำนาทำสวน
ก็ต้องลุกขึ้นออกไปทำนาทำสวนก่อนนาย ผู้ที่เป็นลูกจ้างคนใช้ในบ้าน ก็ต้องลุกขึ้นทำการบ้าน มี
หุงข้าวต้มแกงเป็นต้น ก่อนนายเป็นธรรมดา ผู้ที่เป็นผู้น้อยในทางราชการ หรือทาง พาณิชการ ตาม
กระทรวงห้างร้านต่าง ๆ ก็จะต้องไปทำงานก่อนผู้ใหญ่ ไปทำงานก่อนนายจึงจะดี แต่การที่จะทำได้
อย่างนี้เสมอไปต้องนึกว่า การงานที่ทำนั้น ไม่ใช่การงานของนาย ไม่ใช่การงานของผู้ใหญ่ แต่เป็น
การงานของตนโดยแท้ เพราะถ้าตนไม่ทำการงานนั้น ตนก็ไม่ได้ค่าจ้างรางวัล หรือเงินทองจากนาย
จากผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใดนึกอย่างนี้ผู้นั้นจึงจักขยันลุกทำงานก่อนนาย อีกประการหนึ่ง ผู้ที่เป็นนาย หรือ
เป็นใหญ่ของคนทั้งหลายย่อมใช้ความคิดมากยากที่จะนอนหลับได้โดยง่าย จำเป็นอยู่เองที่ท่านจักต้อง
ตื่นสาย ส่วนผู้น้อยอยู่ได้ปกครอง ไม่ต้องใช้ความคิดอะไร เป็นแต่รับใช้แข็งแรงเท่านั้น กินอิ่มแล้วก็
หายเหนื่อย นอนหลับก็ง่าย ควรที่จะตั้งขึ้นทำงานก่อนจึงจะเป็นการดีเป็นต้น

ข้อที่ ๒ บ่าวยอมอนุเคราะห์นาย ด้วยเลิกงานเข้านอนทีหลังนาย นั้น อธิบายว่า ธรรมดาผู้ที่
เป็นบ่าวไพร่ของเขา หรือเป็นคนใช้ของเขา หรือเป็นลูกจ้างของเขา ต้องนอนทีหลังของนายเสมอไป

^{๖๕}ที. ปา. ๑๑ / ๒๘๓ / ๒๐๐.

^{๖๖}พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม. อ่างแก้ว. หน้า ๒๒๘.

เพราะถ้านอนก่อนนาย ก็จะถูกนายกล่าว โดยเหตุว่า เวลานายจะใช้ตัวก็หลับเสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอยู่เองที่จะนอนทีหลังนาย แต่ว่าผู้ที่มีนิสัยเกียจคร้าน ก็ชอบนอนก่อนนาย โดยเหตุว่า ธรรมดาคนเกียจคร้าน ย่อมเห็นแก่กินแก่นอนเป็นใหญ่ ย่อมมีร่างกายอ่อนแอเสมอ คนเกียจคร้านย่อมอยู่ในสุภามิตที่ว่า กินเป็นหน้า นอนเป็นประธาน จึงเป็นประโยชน์ คือธรรมดาคนที่เกียจคร้านย่อมมุ่งที่จะกินจะนอนเท่านั้น เมื่อนอนตื่นแล้วก็กิน กินอิ่มแล้วก็นอน กินแล้วก็ไปทุ่งหรือไปนอกบ้านเท่านั้น ผู้ที่เป็นบ่าวเขา หรือเป็นคนใช้เขา หรือเป็นผู้ช่วยเขาไม่ควรทำตนให้เป็นคนเกียจคร้าน ไม่ควรนอนก่อนนาย หรือนอนก่อนผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้จะให้ความดีแก่ตนเป็นอันขาด ผู้ที่มีลูกหลาน ควรหัดลูกหลานไว้ให้ตื่นก่อนตน ผู้ที่เป็นมารดา บิดา ปู่ ย่า ตา ยาย เวลานอนก็นอนก่อนตน จึงจะเป็นการดี เพราะจะได้การงานที่ดีขึ้น ทั้งจะได้ทำตัวให้ถูกในเวลาเป็นนายเขา หรือเป็นบ่าวเขาข้างหน้าเป็นต้น

ข้อที่ ๓ บ่าวยอมอนุเคราะห์นาย ถือเอาแต่ของที่นายให้ คือ ไม่ถือเอาสิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ด้วยความเป็นใจ ถือเอาแต่ของที่นายให้เท่านั้น คือต้องเป็นคนซื่อสัตย์ ไม่มีมือไวใจเร็ว ไม่ฉกฉกข้าวของเงินทองของนาย ธรรมดาบ่าวไพร่หรือคนใช้อาจหยิบฉวยสิ่งใดได้ตามชอบใจถ้าไม่ซื้อตรงต่อ นายแล้ว อาจขโมยของนายได้โดยง่าย แต่ว่านายก็อาจจับได้โดยง่ายเช่นกัน เมื่อนายจับได้แล้ว ก็จะต้องถูกลงโทษตามฐานะของนายบ้าง ตามอำนาจกฎหมายบ้านเมืองบ้าง ต่อไปคนจะไปอยู่ที่ใด ก็อยู่ยาก เพราะชื่อของคนเป็นคนมือไวใจเร็ว นั้น ย่อมจะปรากฏไปในที่ต่าง ๆ เป็นอันว่าตัดหนทางข้างหน้าของตนเสียแล้ว ถ้าตนเป็นผู้ช่วยในทางราชการก็จะหาที่ทำงานได้ยาก เพราะในทางราชการย่อมไม่รับผู้ที่มีความผิดทางอาญา มีการท้อ โกง ลักขโมยของหลวงเป็นต้น

ข้อที่ ๔ บ่าวยอมอนุเคราะห์นาย ด้วยทำงานให้ดีขึ้น บ่าวไพร่ที่มีน้ำใจดียอมไม่คิดว่า เราจะทำงานให้ดีขึ้นทำไม เพราะถึงเราทำให้ดีขึ้น ก็ไม่ได้อะไร มีแต่ตั้งใจทำงานให้ดีขึ้นเท่านั้น ข้อนี้หมายความว่า ผู้ที่เป็นบ่าวไพร่คนใช้สอย หรือเป็นผู้ช่วยกว่าเขา ต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้ดีขึ้น เป็นลำดับไป เช่นตนจะเป็นที่รักใคร่ของนายขึ้นไปโดยลำดับ

ข้อปฏิบัติส่วนนี้เป็นปณิธานของผู้ซึ่งหวังความเจริญ ไม่ย่อท้อในอันที่จักเพียรฟื้นฟูกิจการของตนให้ดียิ่งขึ้น และให้คงที่อยู่เสมอ สิ่งใดยังไม่รู้ก็พยายามศึกษาให้รู้ให้ชำนาญ เพียรพิเคราะห์วิเคราะห์เหตุผลในสิ่งที่ยังมีคัมมอยู่ให้แลเห็นกระจ่างขึ้น ดำเนินตามหลักอิทธิบาท ๔ ที่กล่าวไว้ในสถาน ๕ ศิษย์บำรุงอาจารย์ด้วย เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ จริงอยู่การตั้งใจทำสิ่งใดลงไปด้วยความหวังดี ก็ต้องถึงประโยชน์ตอบแทนเป็นธรรมดาแต่ความที่หวังไม่ควรมุ่งถึงมูลค่าใด ๆ อันจักเป็นเหตุให้เกิดความท้อถอยขึ้นภายหลัง ในเมื่อความมุ่งหมายไม่ประสบผล การปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้สำเร็จเรียบร้อยเป็นที่พอใจนาย นั้นแลเป็นสิ่งควรกระทำ เมื่อนายมีเมตตาปราณีแล้ว ผลก็ต้องเกิดอยู่เอง ข้อสำคัญเพียงแต่อย่าให้นายติได้ก็เป็นการดี ถ้าถึงยกของสรรเสริญด้วยแล้วจะถือเอารางวัลเสียทีเดียวก็ควร แต่อย่าปล่อยสติให้เพลินต่อคำสรรเสริญนั้นจนเกินไป อันความยินดียินดีรับถ้าเกิดแก่

ผู้ใดแล้ว จะสงบความรู้สึกให้เป็นปกติไว้ได้ยาก เพราะเป็นลักษณะของโลกธรรม ๘ ดังได้นำเข้า ถัดไปข้างล่างนี้ สำหรับผู้เขว้จักได้ศึกษาให้ทราบชั้นเชิงของธรรมเหล่านี้ไว้ เพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยว รั้งใจ โลกธรรม ๘ อย่าง ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกอยู่ และสัตว์โลกก็ยอมเป็นไปตามธรรมนั้น โลก ธรรมมี ๘ อย่าง คือ

๑. มีลาภ หมายถึง มีสิ่งที่ต้องการสมใจ
๒. เสื่อมลาภ หมายถึง ไม่ได้ครอบครองของที่หวัง
๓. มียศ หมายถึง มีตำแหน่งหน้าที่ถูกใจ
๔. เสื่อมยศ หมายถึง ถูกติรอนสิทธิและลดตำแหน่ง
๕. มีสรรเสริญ หมายถึง มีชื่อเสียงเด่น
๖. มีนินทา หมายถึง ถูกติเตือนกล่าวร้าย
๗. มีสุข หมายถึง มีชีวิตผาสุก สดชื่น จิตแจ่มใส
๘. มีทุกข์ หมายถึง ทรมานกายและข่มขืนใจ^{๑๐}

ข้อที่ ๕ บ่าวยอมอนุเคราะห์นาย ด้วยนำคุณของนายไปสรรเสริญ คือ เมื่อมีการพูดขึ้นในที่ ประชุมก็กล่าวขึ้นว่า ไม่มีใครจะตีเท่านายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่รู้สึกว่าเป็นบ่าวไพร่ของท่านไม่รู้สึก ว่าท่านเป็นนาย เพราะท่านดีต่อข้าพเจ้ามาก ดังนี้ ข้อนี้หมายความว่า ผู้ที่เป็นบ่าวไพร่ของเขา หรือ เป็นคนใช้ของเขา หรือเป็นผู้ช่วยของเขา เช่นผู้ช่วยในราชการเป็นตัวอย่าง เมื่อพูดถึงนาย หรือพูดถึง ผู้ใหญ่ของตนขึ้นมาทีใด ก็สรรเสริญในที่นั้น คำสรรเสริญนั้นจะสรรเสริญอย่างไรก็ได้ เมื่อบ่าวนาย ต่างฝ่ายต่างทำถูกต้องตามหน้าที่ของตนฝ่ายละ ๕ ข้อ ดังแสดงมาในกัณฑ์ก่อนและกัณฑ์นี้แล้ว ก็ เรียกว่าป้องกันภัยอันตรายที่จักมีมาจากทิศเบื้องต่ำ คือบ่าวไพร่บริวารได้เป็นแน่แท้ตามกระแสพุทธ ฎีกา เป็นต้น

๖) การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในอุปริมทิศ

อุปริมทิศ คือ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วย คุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิต^{๑๑}

ทิศเบื้องบน สมณพราหมณ์ กุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ

๑. จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยความเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยความเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยความเมตตา

^{๑๐}ที่. ปา. ๑๑ / ๓๔๗ / ๒๔๒.

^{๑๑}พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๒๕.

๔. เปิดประตูต้อนรับ

๕. ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ^{๑๒}

ข้อที่ ๑ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วยจะทำสิ่งใดก็ตามด้วยความเมตตา คือมีกายกรรม ประกอบด้วยเมตตา มีคักน้ำถวายและนวดเฟ้นเป็นต้น และขรวาสต้องช่วยเหลือภิกษุสามเณรด้วย กำลังภายในกิจการที่ต้องใช้กำลังกาย เช่น ช่วยก่อสร้างซ่อมแซมเสนาสนะเป็นต้น และควรให้การอ่อนน้อมด้วยกายเช่น ยกมือไหว้หรือหลีกทางให้เป็นต้น ถึงจะมองดูก็ควรจะมองดูด้วยเมตตา จะได้ผลอันดี คือ เกิดในตระกูลอันสูงในภายภาคหน้า ฯ แม้สัตว์ดิรัจฉานแท้ ๆ ซึ่งรู้จักเคารพบนอบต่อพระพุทธเจ้ากับเหล่าพระภิกษุสงฆ์ ด้วยการยกปีกทั้งสองข้างขึ้นไหว้ก็สมควรจะลงคัมภ์เท่านั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า จักไม่ไปสู่ทุกทิศตลอดแสนกัลป์เป็นกำหนดกาลในที่สุดจักได้สำเร็จพระปัจเจกโพธิญาณ ดังนี้ เรื่องนี้ได้แก่เรื่องนกเค้าที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์

ด้วยกายกรรมนั้น ได้แก่การช่วยด้วยกำลังกายอันมีลักษณะต่างกัน คือ ช่วยทำกิจธุระต่างๆ ช่วยป้องกันอันตรายซึ่งเกิดแต่โรคพาธ หรือเกิดจากการพลาดพลั้ง เช่น ชวนเซ พลิวเพลง ก็เข้าช่วยพยุงไว้ หรืออย่างอื่น เช่น ประสพคนร้าย, สัตว์ร้าย , จะทำร้ายและขบกัด ก็ป้องกันให้พ้นจากภัยนั้นไปเสีย การเคารพต้อนรับ มีหลีกทางให้เป็นอาทิ ก็เข้าในลักษณะกายกรรมด้วยเหมือนกัน^{๑๓}

ข้อที่ ๒ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วยจะพูดสิ่งใดก็ตามด้วยความเมตตา คือ มีวจีกรรม ประกอบด้วยเมตตา มี แนะนำให้คนทั้งหลายได้บาตรเป็นต้น ได้แก่การแสดงความยินดีกับผู้ที่ทำบุญกับพระภิกษุทั้งหลาย, ได้แก่การฟังธรรม, ได้แก่การต้อนรับด้วยความเคารพเป็นต้น

ข้อที่ ๓ กุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วยจะคิดสิ่งใดก็ตามด้วยความเมตตา คือมโนกรรม ประกอบด้วยเมตตา ยากให้พระภิกษุสามเณรมีความสุขกายสบายใจอยู่เสมอเพราะเหตุว่า เมื่อพระภิกษุมีความสุขกายสบายใจแล้วท่านก็จักทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนบอกกล่าวสั่งสอนได้โดยสะดวก อีกประการหนึ่งจะทำให้ตนและครอบครัวอยู่สุขสบายด้วยเพราะภิกษุสามเณรนั้นเป็นผู้ที่มีศีลธรรมอันดีงาม อาจทำให้ความนึกคิดของตนมีอานิสงส์แรงเห็นในปัจจุบันทันตา เพราะเพียงแต่นึกอยากให้คนและสัตว์ซึ่งไม่มีศีลธรรมอันดีมีความสุขความเจริญ ซึ่งเรียกว่าเจริญเมตตาแก่สัตว์ทั้งปวงนั้น ก็ยังได้รับอานิสงส์ในปัจจุบันถึง ๑๐ ประการ มีกามเป็นที่รักใคร่ของชนทั้งหลายเป็นต้น เพราะฉะนั้นการแผ่เมตตาต่อภิกษุผู้มีศีลธรรมอันดีงาม ก็ยิ่งจะเห็นอานิสงส์แก่ล้ำขึ้นไปเป็นธรรมดา

^{๑๒}ที่. ปา. ๑๑ / ๒๐๔ / ๕๑.

^{๑๓}พระยาสุริยราชอักษร(มา กาญจนาคม), อธิบายกิริยาปฏิบัติ (ทิสวิภาค). อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๑.

ข้อที่ ๔ คุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วยเปิดประตูต้อนรับ คือ การถวายทั่วไป และถวาย อามิส คืออาหารแก่ผู้มีศีล หาดนทางให้ท่านเข้าสู่บ้าน เพื่อสะดวกแก่การบำเพ็ญกุศลทาน ทั้งจะได้มี โอกาสได้สดับคำสอนของท่านเป็นต้น

ข้อที่ ๕ คุลบุตรบำรุงสมณพราหมณ์ ด้วยถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ คือให้สิ่งอันควรแก่สมณ บริโภค ได้แก่ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นของเกื้อกูลความสุขมีฝ้านุ่งห่มเป็นต้น เพราะสมณะมีธุระอยู่ในการเล่า เรียน และการปฏิบัติ ไม่สามารถจะหาของเหล่านี้ด้วยตนเองได้สะดวก จึงต้องอาศัยปัจจัยทานของท่านผู้มีศรัทธาก่อคุณ ผลของการให้ท่านเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม มีเมตตาปราณี ไม่เบียดเบียนใคร ให้ได้ทุกข์เดือดร้อน มีอุสสาหะพากเพียรทรงจำพระพุทโธวาท และนำมาสั่งสอน แจกจ่ายแก่กัลยาณชน ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดความรู้ความเข้าใจ พร้อมทั้งกระทำตนให้เป็นตัวอย่าง ให้แก่กุลบุตรประพฤติตาม ถ้าบุคคลพากันอบรมนิสัยน้อมเข้าอยู่ในสุจริตธรรมเป็นส่วนมากแล้ว หวังว่าการประพฤตินั้นเป็นพาลเถร เทียวเบียดเบียนข่มเหงลักขโมยแย่งชิง ก็จะหมดลงไปตามกัน ความสุขความเจริญที่ต่างมีประสงค์อยู่ทุกคน ก็จะอุบัติขึ้นแทน รวมความก็คือต่างฝ่ายต่างก็มีเมตตา จิต อำนวยความสุขแลกเปลี่ยนแก่กัน ผู้ใดปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่านก็ได้รับความสุข ๆ นี้เองคือ ตัวบุญ ผู้ที่ถูกเรียกว่า “มีบุญ” ก็เพราะมีความสุข ส่วนกุศลอันจักสนองภพหน้านั้น ไม่สามารถจะ กล่าวให้เป็นประโยชน์ได้ในที่นี้ อนึ่งการบริจจาคก็ควรกำหนดให้ดำรงอยู่ในขอบแห่งความปิติ เลื่อมใส ในอันที่จะอำนวยความสุขให้แก่ปฏิบัติทางจริง ๆ ไม่หักโหมทำจนเกินแก่กำลังทรัพย์ที่มีอยู่ ถึงต้องกู้หนี้ยืมสินเขามาทำ ซึ่งเป็นเหตุอันจักนำความเดือดร้อนมาสู่ตนภายหลัง และเป็นลู่ทางให้เกิด หนี้ออดยพาโลว่าไม่เห็นบุญเห็นทานที่ไไหนช่วย เลยวางมือหมดศรัทธาเอาเสียง่าย ๆ เป็นต้น

มงคลสูตรข้อที่ ๒๘ การเห็นสมณะ

สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึงบรรพชิตที่ได้บำเพ็ญสมณะธรรม ผีกฝนตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา มาแล้วอย่างเต็มที่ จนกระทั่งมีกาย วาจา ใจ สงบแล้วจากบาป สมณะทุกรูปจึงต้องเป็น บรรพชิต แต่บรรพชิตบางรูปอาจไม่ได้เป็นสมณะก็ได้ ลักษณะของสมณะ คือ

สมณะต้องสงบกาย คือ มีความสำรวม ไม่คะนอง ไม่มีกิริยาร้าย เช่น ทุบตี ชก ต่อย ฉ่าฟัน สะพายดาบ พกมีด พกปืน เดินขบวน หรือ เฮโล ยกพวกเข้าชิงดีชิงเด่น แย่งที่อยู่ที่ทำกินกัน อันเป็นกิริยาของคนไม่สงบ คนที่เป็นสมณะไม่ว่าจะเข้าที่ไไหน จะอยู่ที่ไไหน ย่อมไม่ทำความชอกช้ำแก่ใคร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชมพระโมค คัลลานะในเรื่องนี้ว่า ท่านเมื่อนั้นจะมีฤทธิ์เดชมาก แต่ไม่ว่าจะไปที่ใดก็ไม่เคยทำ ความชอกช้ำแก่ตระกูลนั้นเลย จะบิณฑบาตรับของถวายอะไรก็ตาม ก็คอยดูว่าเขา จะเดือดร้อนไหม รับแต่พอประมาณ เปรียบเหมือนแมลงภูบินเข้าสวน ดอกเกสร ดอกไม้ล้มหนำสำราญแต่ไม่เคยทำความชอกช้ำแก่ต้นไม้เลย สมณะต้องสงบวาจา

คือไม่เป็นคนปากร้าย ไม่นินทาว่ำร้ายใคร ไม่ยุยงใส่ร้ายป้ายสีกัน จะเป็นระหว่าง พระกับพระ หรือพระกับฆราวาสก็ตาม จะทำไปโดยอหังการ อหังกาย อหังวัต อหังพวกไม่ได้ทั้งนั้น มีแต่วาจาที่เป็นอรรถเป็นธรรม ไม่ใช่วาจาเหมือนคมดอกคมดาบ แม้การพูดให้คนอื่นกระดาก ขวบเงิน เช่นพูดจาเกาะเบาะผู้หญิงเล่นสนุกๆ ก็ผิดสมณะสาธูบ “สมณะต้องสงบใจ คือทำใจให้หยุดนิ่งเป็นสุขอยู่ภายใน สงบจากบาปกรรม ตรีกนิถถึงธรรมเป็นอารมณ์ ไม่ใช่ทำเป็นสงบแต่เปลือกนอกเหมือนเสือเผ่นจำศีล จิตใจของสมณะที่แท้ย่อมเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา ไม่เป็นภัยต่อผู้ใด”^{๑๔}

การที่มีความสงบกาย วาจา ใจ ทั้ง ๓ ประการนี้ ส่งผลให้สมณะมีความสง่างามอยู่ในตัว มีคำอยู่สองคำที่ใช้ชมความงามของคน คือถ้าชมเขยหนุ่มหญิงสาวทั่วไปเราใช้คำว่าสวยงาม แต่ถ้าจะชมสมณะเราใช้คำว่า สง่างาม เป็นความงามที่สง่า และยังมีความสงบเสงี่ยมอยู่ในตัว ทั้งสง่างามและสงบเสงี่ยม แต่ไม่จ้อง ไม่กระจอกงอแง เพราะมีความเชื่อมั่นในคุณธรรมที่ตนเองปฏิบัติอยู่ มีความอิมเอิบอยู่ในธรรม เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงอันสง่าของการประพฤติปฏิบัติชอบ

การไปมาหาสู่คนสงบ การเข้าใกล้ชิดเพื่อไต่ถามบาปบุญและรับใช้ การระลึกถึงคุณธรรมของคนสงบ การได้ยินข่าวของคนสงบ และการเห็นข้อวัตรปฏิบัติของคนสงบ ที่น่าเลื่อมใสนับถือบูชา รวมเรียกว่าการเห็นสมณะ เพราะกิจทั้งนี้และทั้งนั้นเป็นทรรศนะวิสัย นำให้เห็นบุคลิกลักษณะของคนสงบโดย ๓ ทาง คือ

๑. การเห็นด้วยตา เรียกว่าพบเห็น

๒. เห็นด้วยใจ เรียกว่าคิดเห็น

๓. เห็นด้วยปัญญา เรียกว่ารู้เห็น^{๑๕}

การเห็นสมณะบ่มเห็นได้ใน ๓ ทางนี้ แม้สิ่งจะพึงเห็นคือ สมณะก็มีอยู่ ๒ ชั้น คือสมณะบุคคล กับสมณะธรรม รูปร่างตัวคนที่เป็นสมณะ อย่างที่เราเห็นเป็นหญิงเป็นชายนี้เอง เรียกว่าสมณะบุคคล ส่วนคุณงามความดีที่มีอยู่ในตัวสมณะบุคคลทุกเพศทุกวัยนั้น เรียกว่าสมณะธรรม เราจะดูสมณะต้องดูให้เห็นทั้งตัวสมณะบุคคลและสมณะธรรม จึงจะเห็นสมณะได้โดยครบถ้วน

อันการไปมาหาสู่คนสงบ เข้าใกล้ชิดคนสงบ ระลึกถึงคนสงบ ได้ยินข่าวของคนสงบ และเห็นคนสงบนั้น ท่านว่ามีอุปการะมาก เพราะเป็นปัจจัยอุดหนุนให้เห็นด้วยตา เป็นการพบเห็นกิริยา และได้ฟังวาจาของท่านเป็นกิริยาสงบ วาจาสงบ เตือนให้เห็นด้วยใจ เกิดคิดเห็นกิริยาวาจาที่สงบนั้น

^{๑๔} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, อ่างแก้ว, หน้า ๒๖๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖.

ว่ามาจากใจที่สงบของท่าน และน้อมนำให้สอดคล้องด้วยปัญญา จนรู้เห็นต้นเหตุแห่งความสงบว่า อยู่ที่ท่านปราบความชั่วด้วยใจให้สงบราบคาบ จึงเกิดผลแก่ท่านเป็นกิริยาสงบ วาจาสงบ และใจสงบ ครั้นรู้เห็นเช่นนี้แล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสในคุณของท่านผู้สงบคนบางกายในยุ้งเหยิง เขาทำเป็นสงบข้างนอก การเห็นคนสงบข้างนอกง่ายแต่การเห็นความสงบภายในของคนนั้นยากดังนั้นเราจึงควรระมัดระวังให้จงหนัก มิฉะนั้น จะถูกลวงให้เห็นดินนอกเป็นมงคล อย่างเช่นเห็นว่า ท่านนั้นดีทางเสกทางเป่า ดีทางผูกดวงหมอดู ดีทางมหาเสน่ห์ห่มหานิยม หรือไม่กี่ดีทางบอกใบ้ให้ห่วย ถ้าเห็นดินนอกเช่นนี้เป็นมงคลไปจนตาย ก็ไม่มีวันได้เห็นมงคลข้อสมณธรรมสนะนี้เลย ข้อควรปฏิบัติเมื่อพบสมณะคือ ถ้าไทยธรรมนั้นมีอยู่พึงต้อนรับด้วยไทยธรรมนั้นตามสมควร ถ้าไทยธรรมไม่มีพึงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ถ้าไม่สะดวกในการกราบก็พนมมือไหว้ ถ้าไหว้ไม่สะดวกก็ยืนตรง หรือแสดงความเคารพด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น หลีกทางให้อย่างน้อยที่สุด ต้องแลดูด้วยจิตเลื่อมใส^{๗๖}

สมณะได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน ๖ คือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้^{๗๗}

ข้อที่ ๑ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ได้แก่การที่ สมณพราหมณ์ชี้โทษในปัจจุบัน และอนาคต แห่งความชั่วทั้งหลายมีปาณาติบาตเป็นต้น แล้วห้ามไม่ให้ทำว่า เจ้าอย่าทำความชั่วอย่างนี้อีกต่อไป ความชั่วอันใดที่กุลบุตรทำแล้ว ท่านก็เตือนความชั่วอันนั้นให้ฟังว่า เป็นของไม่ดี แล้วแนะนำให้ทำแต่ความดี มีการเอื้อเพื่อแก่กันเป็นต้น สมณพราหมณ์ย่อมชี้โทษ

๑๐ ประการ คือ

๑. ปาณาติบาต
๒. อทินนาทาน
๓. กามสุมิฉฉาจาร
๔. มุสาวาท
๕. ปิสุณาวาท
๖. ผรุสวาท

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๘-๒๖๙.

^{๗๗} ที.ป. ๑๑ / ๒๐๔ / ๕๑.

๗. สัมผัสปลาปวาท

๘. อภิฉา

๙. พยาบาท

๑๐. มิจฉาทิฎฐิ ให้ฟังเป็นต่างๆ ไป แล้วห้ามไม่ให้กุลบุตรทำอีกต่อไป^{๗๘}

เพราะฉะนั้นควรที่กุลบุตรทั้งหลาย จะบำรุงสมณพราหมณ์ด้วยสถาน ๕ คบหากับสมณพราหมณ์ให้คุ้นเคยสนิทสนม เพื่อท่านจะมีโอกาสชี้โทษแห่งความชั่ว ได้ชี้คุณแห่งความดีให้ฟังตามที่แสดงมานี้ด้วย นอกจากนี้แล้วความชั่วยังมีอีกมาก ได้แก่ กรรมกิเลส ๔, อคติ ๔, อบายมุข ๔, หรืออบายมุข ๖, มลทิน ๙, อุปกิเลส ๑๖, เหล่านี้ก็ล้วนแต่เป็นความชั่วทั้งนั้น

ข้อที่ ๒ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยให้ตั้งอยู่ในความดี คือให้ตั้งอยู่ในความสุจริต รู้จักบาปบุญ คุณและโทษ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ดำรงอยู่ในภาวะแห่งอารยชน ไม่ละเมิดในสิ่งที่ผิดศีลธรรม เช่น วุฒิธรรม ๔ คือธรรมเครื่องเจริญ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. สบปฏิรูปัสเสว คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วย กาย, วาจา, ใจ, ที่เรียกว่า สัตบุรุษ

๒. สทุณหมมสุสวน ฟังคำสั่งสอนท่านโดยเคารพ

๓. โยนิโสมนสิการ ตรึตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วด้วยอุบายที่ชอบ

๔. ธมฺมฺนุรฺมฺมปฏิปตฺติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งได้ตรองเห็นแล้ว^{๗๙} เป็นต้น

ข้อที่ ๓ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม นั้นรวมความว่า ท่านผู้มีน้ำใจประกอบด้วยเมตตาปราณี เฟื่องเลี้ยงอยู่แต่จะให้ได้รับความสุขทุกๆ กัน เห็นโอกาสจะช่วยให้สถานใด ก็ไม่ละเว้นในการที่จะช่วยให้บรรลุผลนั้นๆ มีสอนให้ละความชั่วประกอบความดี เป็นต้น

อริยทรัพย์ ๗ คือ คุณความดีที่มีในสันดานอย่างประเสริฐ เรียกว่า อริยทรัพย์ มี ๗ ประการ คือ

๑. สัทธาธนัง ทรัพย์คือศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ

๒. สีลธนัง ทรัพย์คือศีล รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย

๓. หิริธนัง ทรัพย์คือหิริ ละอายต่อบาปทุจริต

๔. โอตตปฺปธนัง ทรัพย์คือโอตตปฺปะ สะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริต

๕. สุตฺถธนัง ทรัพย์คือสุตตะ ความเป็นคนได้เคยได้ยินได้ฟังมามาก คือ จำทรงธรรม และรู้

ศิลปวิทยามาก

^{๗๘}ที่. อ. ๑๑ / ๑๘๖-๑๘๘.

^{๗๙}การศาสนา, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๙.

๖. จาครนัง ทรัพย์คือจากะ สละให้ป็นสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ป็น

๗. ปัญญาธนัง ทรัพย์คือปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่ป็นประโยชน์^{๕๐}

ข้อที่ ๔ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง สิ่งนั้นจะเป็นเรื่องเก่าแก่ลึกลับ หรือเป็นเรื่องที่ยังจะเกิดมีขึ้นใหม่ ยังไม่แพร่หลายทั่วไปก็ตาม เมื่อเห็นว่าจะมีประโยชน์แก่ผู้สนใจได้แล้ว ก็นำออกแสดง เพื่อเกิดความรู้ความฉลาดแก่ผู้ฟังสืบไป สิ่งที่ยังไม่เคยฟังจะสังเกตได้จากการพูดการทำ สิ่งใดพูดไม่ถูก ทำไม่ถูก สิ่งนั้นก็ป็นว่ายังไม่เคยฟัง

ข้อที่ ๕ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยอธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แม้สิ่งที่เคยฟังแล้ว แต่อนุมานว่า คำความยังเป็นปัญหาเคลือบคลุม หรือได้ฟังยังไม่พอแก่การที่จะจดจำ ก็ดำริหาคำที่จะอธิบาย มีอุทาหรณ์อย่างเหตุผลที่เหมาะสมแก่ผู้มีปัญญาของ ผู้ฟังมาแสดงจนเข้าใจตลอด สิ้นความสงสัย

ข้อที่ ๖ สมณพราหมณ์อนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยบอกทางสวรรค์ให้ บทนี้ได้แก่การแสดงธรรมสั่งสอนให้ทราบในสิ่งที่เป็นกุศลและอกุศล มรณสติตักเตือนคนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท น้อมใจให้เข้าอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ไม่ล่วงข้อปฏิบัติทั้งในศาสนา และฝ่ายบ้านเมืองเพื่องพลเปลือง ความชั่วประพฤติกวามดี มีความอุสาหะในการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ประกอบแต่สิ่งอันเป็นกุศล เช่น หมั่นสดับพระธรรมเทศนา และรักษาศีลบำเพ็ญทานป็นเนืองนิตย์ ประคองจิตให้ตั้งอยู่ในความสงบเสงี่ยม อันป็นบันไดให้ก้าวขึ้นสู่หนทางปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นของจริง คือรู้สิ่งหึ่งปวงแล้วมีความคิดขึ้นแล้วก็ต้องเชื่อมไปป็นธรรมดา ในที่สุดของการประพฤติกุศลทั้งหลาย ก็รวมลงในความไม่ประมาทอย่างเดียวเท่านั้น

สรุปได้ว่าขานิสงส์การเห็นสมณะ คือ ทำให้ได้สติ จุกคิดถึงบุญกุศล ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำดีตามท่าน ทำให้ตาผ่องใสดูแจ่มฉวี ทำให้ป็นผู้ไม่ประมาท ชื่อว่าได้บูชาพระรัตนตรัยอย่างอึง ทำให้ได้สมบัติ ๓ คือ มนุษย์สมบัติ ทิพย์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย

^{๕๐}ที. ปา. ๑๑ / ๓๒๖ / ๒๒๗.

บทที่ ๔

การดำเนินชีวิตในสังคมให้มีความสุขตามหลักทศ ๖

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล ของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีปัญหาส่วนบุคคล และปัญหาส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคมและในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ประสบความสำเร็จในการคิดหาเหตุผล ในการแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ และพระองค์ก็ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ได้นำเอาเหตุผลอันนั้นมาเพื่อ เผยแผ่ช่วยแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ได้เป็นเอนกอนันต์ และเหตุผลอันนั้นก็กลายเป็นคำสอน และได้แพร่หลายไปยังส่วนต่างๆ ของโลกโดยพระองค์เอง และการดำเนินงานของพระสาวกของพระองค์ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชีวิตและการดำรงชีวิต

แม้ว่า สังคมเป็นสังคมพุทธ เป็นสังคมที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของคำสอนที่ดั่งงามของพระพุทธศาสนาและเมื่อพิจารณาตามข้อความที่กล่าวไว้ในข้อ ๑. แล้วดูเหมือนว่าน่าเป็นสังคมที่เรียบร้อย ปราศจากปัญหาใดๆ ก็ตาม แต่สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็ปรากฏว่าสังคมยังคงเผชิญกับปัญหามากมายทีเดียว จนกลายเป็นปัญหาสังคม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมาชิกของสังคมบางคนบางกลุ่มเพิกเฉยละเลยต่อการนำเอาหลักพุทธจริยศาสตร์ทศทั้ง ๖ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องส่งเสริมต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักธรรมทศทั้ง ๖ ในพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ได้จึงทำให้สภาพของสังคมไทยอยู่ในสภาพที่มีปัญหาและนับวันแต่จะเลวร้ายลงไป ทบวงมหาวิทยาลัย ได้สรุปไว้ในโครงการอบรมจริยธรรมกับบัณฑิตในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นการสรุปรายงานผลว่า สภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน นับวันถึงเลวร้ายลงทุกทีตลอดทั้งปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จริยธรรม โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ สังคมไทยเป็นสังคมพระพุทธศาสนาแต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงไปหรืออาจจะหายไปบางอย่างที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนขึ้นแก่นายทุนข่มเหงคนจนข่มเหงผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพของสังคมที่เดือดร้อนทุกวันนี้ เป็นอย่างไรจึงเป็นอย่างนั้น มีคนมั่นใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนามากน้อยแค่ไหน แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาแทบทั้งสิ้น จะเห็นว่า สังคมไทยเรานั้นยังคงมีปัญหาต่างๆ ที่จะหาทางแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง ตามทรรศนะของ พระพุทธศาสนา หรือแบบพุทธศาสตร์หลักธรรมทศทั้ง ๖ คือการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้บุคคลใน ๖ กลุ่ม นั่นคือทุกคนต้องมีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อผู้อื่น ที่ตนเกี่ยวข้องด้วย ในฐานะเดียวกัน ตนเองก็มีสิทธิได้รับการ

อนุเคราะห์ จากผู้อื่นที่ตนเกี่ยวข้องด้วยเหมือนกัน กล่าวสั้นๆ ก็คือ ทุกๆ คนมีทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ และสิทธิอันชอบธรรม ที่จะได้รับการปฏิบัติตอบ ทั้งนี้เพราะถ้าบุคคลต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้อื่นแต่ฝ่ายเดียว โดยที่ไม่มีสิทธิได้รับการอนุเคราะห์จากผู้อื่นตอบแทนบ้าง ย่อมไม่มีใครพอใจ เมื่อไม่มีใครพอใจเลยเข้าก็เลิกการปฏิบัติต่อกัน นั่นคือ ถ้าทุกคนไม่มีความรับผิดชอบ คนดีก็ไม่อยากทำความดี เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วบรรยากาศในสังคมของเราก็จะมีสันติสุขได้อย่างไร ด้วยเหตุดังกล่าว พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงแบ่งผู้คนในสังคมออกเป็น ๖ กลุ่ม พร้อมทั้งกำหนดหน้าที่อันพึงปฏิบัติ และสิทธิอันพึงจะได้รับการอนุเคราะห์จากบุคคลแต่ละกลุ่มด้วย^๑

การปฏิบัติต่อบุคคลทั้ง ๖ ประเภท ที่เปรียบเทียบเหมือนทิศ ๖ เหล่านี้ ฝ่ายละ ๖ ประการเป็นการถ้อยทีถ้อยอาศัย ปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย เช่น มารดา บิดากับบุตร, อาจารย์กับศิษย์, สามีกับภรรยา, มิตรกับมิตร, นายจ้างกับลูกจ้าง, และสมณะกับประชาชน

๑. พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความมั่นคงแห่งครอบครัว

๑.๑ การขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัศติมทิศ ได้แก่บิดามารดา

ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยนั้นส่วนมากจะพบปัญหาแทบทุกวันจากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ปัญหาที่พบเห็นอยู่เป็นประจำนั้นได้เพิ่มความถี่และความรุนแรงมากยิ่งขึ้นทุกวัน ได้แก่ การประทุษร้ายต่อร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น การปล้นจี้ฆ่าเจ้าทรัพย์ ฆ่าข่มขืน ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อบุคคล และสังคม ส่วนปัญหาอีกประเภทหนึ่งเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อประเทศชาติส่วนรวม คือ ปัญหาการทุจริตในวงราชการ การตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ การขึ้นราคาสินค้าโดยไม่เป็นธรรม การกักตุนสินค้า การลักลอบค้าขายสินค้าหนีภาษี ฯลฯ และ ปัญหาที่เกิดจากความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เนื่องจากการปล่อยน้ำเสียและอากาศเสียที่เกิดจากการเผาไหม้ของโรงงานอุตสาหกรรม จนเป็นเหตุให้เกิดน้ำเน่า อากาศเป็นพิษ ฯลฯ ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เกิดจากการกระทำของบุคคลที่มีกง่าย เห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ ไม่มีจริยธรรม ขาดคุณธรรม และที่สำคัญคือไม่เคารพกฎหมาย

ครอบครัวคือหัวใจเป็นรากฐานของสังคม สังคมจะพิการหรือเป็นระเบียบก็อยู่ที่การจึกระบบในครอบครัวเป็นปฐมนั่นเอง

^๑สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๖.

ส่วนเรื่องกรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นตัวประกอบที่สำคัญไม่น้อย การพิจารณาสังคม จึงควรพิจารณาถึงสถาบันครอบครัวก่อนเป็นสำคัญ หลักการทางพระพุทธศาสนาจึงช่วยให้เห็นว่าบิดามารดาเป็นพรหมของบุตร เป็นผู้ใกล้ชิดและมีหน้าที่อบรมสั่งสอนบุตรเป็นอันดับแรก การปรับปรุงสังคมจึงควรปรับปรุงสถาบันครอบครัว ถ้าจะให้กระชับแน่นเข้าไป ก็คือปรับปรุงบิดามารดานั่นเอง เป็นปฐม ผมจึงใคร่ฝากปัญหานี้ไว้ให้คุณๆ ผู้สนใจปัญหาสังคมช่วยกันขบคิดด้วย ไม่เฉพาะแต่บิดามารดาเท่านั้นที่รับผิดชอบต่อสังคม สถาบันการศึกษา ครูอาจารย์ สถาบันทางศาสนา รัฐบาล ฯลฯ ก็มี ส่วนช่วยอยู่ด้วยเหมือนกัน สรุปความแล้ว ก็คือต้องร่วมกันทุกฝ่าย จะปิดหรือโยนให้เป็นหน้าที่ของใครรับผิดชอบโดยเฉพาะหาได้ไม่ ทุกฝ่ายต้องหันหน้าเข้าหากัน ทุกฝ่ายต้องช่วยกัน ต้องร่วมมือกัน เพราะ เด็กในวันนี้ คือผู้ใหญ่ในวันหน้า ผู้ใหญ่ในวันนี้ คือศิโนวันหน้า สังคมจะต้องตกอยู่ในกำมือของเด็กในวันนี้ จึงควรจะทำให้แลเห็นว่าอนาคตของชาติจะตกอยู่ในความรับผิดชอบของเด็กในวันนี้ ย้ำให้เด็กมีความคำนึงถึงความรับผิดชอบที่เรียกว่าให้มีต่อสังคมเป็นต้นไป ตั้งแต่อยู่ในสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสังคมเล็กๆ อันเป็นสถาบันแรกที่เกิดขึ้นมาดูโลกต่อไปจนถึงสังคมโลกกว้างๆ คือการบริหารประเทศชาติ^๒

ปัญหาชีวิตครอบครัว การขัดแย้งกันระหว่างบุคคลในครอบครัว อาจเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง อาทิ สภาพทางเศรษฐกิจในครอบครัว การศึกษา วัย การเงิน รายได้ จึงไม่มีอะไรดีกว่าหันหน้าเข้าปรึกษาหารือกัน เห็นอกเห็นใจกัน การให้อภัยกัน และการหนักแน่นอดทน ฝืนฝ่าอุปสรรคเพื่อต่อสูชีวิตต่อไป

ปัญหาที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน ในปัจจุบันเป็นสังคมข่าวสาร มีเทคโนโลยีที่อำนวยความสะดวกมากมาย และสิ่งนี้ก็เป็นดาบสองคม คือ มีทั้งคุณอนันต์ และโทษมหันต์ ขึ้นอยู่กับการจัดการเลือกใช้ให้เหมาะสม ปัญหาสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ มีการโฆษณาช่วยยั่วยุชักชวนให้เกิดความโลภ ความอยากได้ในสิ่งประดิษฐ์และสินค้าใหม่ๆ ซึ่งไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้เกิดค่านิยมในการครองชีวิตที่ผิดและเกินความพอดี นอกจากนี้สื่อมวลชน เช่น การผลิตภาพยนตร์ บทละคร โทรทัศน์ มีสิ่งยั่วยุ และสิ่งที่เป็นแบบอย่างที่ไม่ดีอยู่ในบทภาพยนตร์ และละคร ทำเกิดการเอาอย่าง เลียนแบบ ทำความเสื่อมโทรมด้านจิตใจของผู้ชมและเด็กวัยรุ่น เช่น บทที่แสดงการทารุณ คบตี การข่มขืน บทรักที่แสดงถึงความต้องการทางกามารมณ์มากเกินไปจนเกิดความรู้อีกมีอารมณ์ร่วมไปด้วยในขณะดูภาพยนตร์ สิ่งเหล่านี้ควรปรับปรุงแก้ไข เพื่อจริยธรรมของสังคมจะดีขึ้น ภาพยนตร์ และบทละครควรส่งเสริมความรู้สึกรักใคร่ และค่านิยมด้านจริยธรรมเพื่อ

^๒ ประยงค์ สุวรรณบุบผา, พระพุทธศาสนากับชาวไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๓๕๕ - ๓๕๖.

ยกระดับจิตใจของผู้ชมให้สูงขึ้นปัญหาจริยธรรมในสังคมดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นปัญหาส่วนหนึ่งในหลายๆ ปัญหา และสามารถแยกสาเหตุของปัญหาจริยธรรมในสังคมปัจจุบันออกได้ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ ดังนี้คือ

สาเหตุที่บิดามารดา และกุลบุตรกุลธิดาไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน จำแนกได้ดังนี้

สาเหตุที่บิดามารดา และกุลบุตรกุลธิดาไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกันนั้นเป็นเพราะสังคมปัจจุบันนั้น ไม่นำหลักการดำเนินชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ ในสังคาถกสูตรไปใช้ ผู้เป็นบิดามารดาไม่ทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เช่น

๑) บิดา มารดาเห็นบุตรธิดาของตนเองทำความชั่วแล้วไม่ห้ามปราม แต่กลับปกป้อง และให้ท้าย ไม่ตำหนิต่อเนื่องในการกระทำที่ไม่ดีของบุตรธิดา

๒) ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้ตั้งอยู่ในความดี ประพฤติแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ไม่มีเวลาให้กับลูกเท่าที่ควร

๓) บิดา มารดา ไม่ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรธิดาได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ไม่ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตลอดทั้งไม่นำพาสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา

๔) บิดา มารดา ไม่หาภรรยาหรือสามีที่ดีที่เหมาะสมที่สมควรให้บุตรธิดา และยังไม่ชี้แนะแนวทางในการเลือกคู่ครองที่ดีให้กับบุตรธิดา

๕) บิดา มารดา ไม่มอบมรดกหรือทรัพย์สินสมบัติให้บุตรธิดา^๑ ตามโอกาสที่เหมาะสมหรือมอบให้ไม่เท่าเทียมกัน จนอาจเป็นเหตุให้บุตรธิดาต้องแย่งชิงมรดกทรัพย์สินสมบัติกันดังมีตัวอย่างให้เห็นกันมากมายในปัจจุบันนี้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาต่างๆ อีก ได้แก่

ปัญหาความยากจน เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของสังคมไทยมีความยากจนมีรายได้ต่ำค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่มีงานทำ คือโอกาสทางการศึกษา ปัญหาความยากจน ทำให้เกิดปัญหาจริยธรรมในครอบครัว เช่น การมีปากเสียง คำว่ากัน การทะเลาะ ทูบตีกัน และอื่นๆ ซึ่งทำให้สภาพของครอบครัวเป็นไปในแบบที่ห่างเหิน นอกจากบิดามารดาจะไม่เลี้ยงดูบุตรบุตรธิดาให้ดีแล้ว ยังปล่อยปละละทิ้งอีกด้วย ฝ่ายบุตรก็มีความต้องการความร่ำรวย ฟูมเฟื่อยตามความเข้าใจที่มีต่อสังคมโลกปัจจุบันทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องวิถีชีวิตครอบครัว ถึงขั้นตำหนิบิดามารดาที่ให้กำเนิดตนมาในครอบครัวที่ยากจน เช่นในภาคผนวก

^๑พิฑูร มลิวัดย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักเรียนและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๖๑.

ปัญหาความเห็นแก่ตัว การพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจให้เจริญมากขึ้นเท่าไร ปัญหาความเห็นแก่ตัวในครอบครัว และสังคมก็มากขึ้นเป็นเงาตาม เมื่อหัวหน้าครอบครัวต้องดิ้นรน ขวนขวายมากขึ้น ทำให้ช่องว่างระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ลดน้อยลง ความเห็นแก่ตัวทำให้คนขี้เกียจไม่ขยันทำงาน พยายามเอาเปรียบกัน ทำงานน้อยแต่ตั้งการ ผลตอบแทนสูง มีความอิจฉาริษยา ไม่สามัคคี ยกตนข่มผู้อื่น นินทาใส่ร้ายผู้อื่น เป็นต้น ทำให้สมาชิกในครอบครัวยิ่งแตกแยกกัน

ปัญหาค่านิยมเปลี่ยนแปลง บิดามารดาบางครอบครัวเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลง ในเรื่องจริยธรรม และวัฒนธรรมไทย ปัจจุบันนี้ มีวิถีทางการดำเนินชีวิตของคนไทยทุกวันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อนมาก เช่น ประเพณีการพึ่งพาอาศัยแรงกัน ทำงานให้กันและกัน รักใคร่กลมเกลียวกันในครอบครัวก็เปลี่ยนไป กิจกรรมทุกอย่างในครอบครัวถูกมองว่าเป็นการจ้างแรงงาน ผลจากความเจริญทางด้านวัตถุก็ทำให้ทุกคนแสวงหาความสุขความพอใจที่ไม่มีที่สิ้นสุดหรือมีขีดจำกัด บุตรธิดาทอดทิ้งบิดามารดาไม่เอาใจใส่ให้ความอุปถัมภ์ตลอดทั้งทอดทิ้งไม่เลี้ยงดูท่าน ส่วนบิดามารดาก็ต้องการประโยชน์ตอบแทนจากลูกบุตรกุลธิดามากกว่าการอบรมการเลี้ยงดู ค่านิยมและการประพฤติปฏิบัติ แสดงว่า คนไทยเห็นคุณค่าจริยธรรมของสังคมน้อยลง เช่นตัวอย่างในภาคผนวก

ปัญหาการทำแท้ง นับเป็นปัญหาระหว่างชายหญิงที่มีความรุนแรง และขัดต่อศีลธรรมอันดีงามอันหนึ่ง เป็นปัญหาทางเพศที่ผู้ที่จะเป็นบิดามารดา ไม่มีสำนึกในการเป็นบุพการีและนำมาซึ่งปัญหาต่างๆ อีกมากมายในสังคมด้วย ปัญหาการทำแท้งมีปัญหามาจากสาเหตุหลายสาเหตุ เช่น สตรีถูกข่มขืน ความยากจน ความแตกร้างในครอบครัว หญิงที่แต่งงานแล้วสามีไม่รับผิดชอบเลี้ยงดู การมั่วสุมทางเพศของวัยรุ่น ฯลฯ การทำแท้งเป็นการทำลายจริยธรรมด้านมนุษยธรรม มีพฤติกรรมที่ไม่รู้จักควบคุมความรู้สึกทางกามารมณ์ ขาดความยั้งคิดและความรับผิดชอบ มีเพศสัมพันธ์เพื่อสนองตัณหาของตนเอง การทำแท้งนอกจากผิดกฎหมายแล้วยังผิดศีลธรรมอีกด้วย สังคมไทยไม่ยอมรับการทำแท้งว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

๑.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในปรัถติมทิต ได้แก่บิดามารดา

พุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความประพฤติที่ดีงามและความประพฤติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาว่าอะไรควรอะไรไม่ควรทำเพื่อการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลเป็นไปอย่างปกติสุข เป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังให้คนในสังคมได้รู้จักสิทธิและหน้าที่ตนควรจะได้รับ และควรปฏิบัติต่อบุคคลที่อยู่รอบข้างในสังคม ถ้าคนส่วนมากปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี

คนส่วนน้อยก็จะปฏิบัติตามไปด้วย แนวทางในการแก้ปัญหา และการส่งเสริมพุทธจริยศาสตร์ที่ศทั้ง ๖ ในสังคมนั้น มีแนวทางที่ควรส่งเสริมดังต่อไปนี้

การส่งเสริมและการพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลานและคนในครอบครัวเป็นหน้าที่ และความรับผิดชอบของพ่อแม่และผู้ปกครอง ซึ่งมีแนวทางส่งเสริมที่ควรปฏิบัติดังนี้ คือ

๑. พ่อแม่ควรเป็นแบบอย่างที่ดี

๒. พ่อแม่ควรเสียสละเวลาและความสุขส่วนตัวเพื่อให้มีเวลาในการอบรมและพัฒนาจริยธรรมของบุตรหลาน

๓. อบรมให้ลูกรู้หน้าที่ความรับผิดชอบ รู้จักพึ่งตนเอง มีเมตตา ไม่เอาเปรียบ มีเหตุผล ไม่มั่งงาย ให้รู้จักละความโลภ โกรธ หลง ฯลฯ

๔. นำสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนากับสังคม ตามโอกาสที่เหมาะสม

๕. การเลี้ยงดูควรส่งเสริมให้มีสุขภาพจิตที่ดี

๖. กันลูกออกจากความชั่ว

๗. ให้ความรักและความอบอุ่น

๘. ให้ลูกได้รับการศึกษา^๔

นอกจากนี้ยังพบว่า การเลี้ยงดูพ่อแม่ก็มีส่วนสำคัญมากที่ทำให้ลูกมีลักษณะพฤติกรรมและนิสัยแตกต่างกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความสงบ จะเป็นคนสุขุมเยือกเย็น

๒. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความเป็นธรรม จะเป็นคนยุติธรรม

๓. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางการให้อภัยจะเป็นคนมีเมตตา

๔. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความรัก จะเป็นคนมองโลกในแง่ดี

๕. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางความมั่งร่ำรวย จะเป็นคนโหดร้าย

๖. เด็กที่เติบโตมาท่ามกลางการหลอกลวง จะเป็นคนตลบตะแลง^๖

การส่งเสริมจริยธรรมในครอบครัว มีคำอุปมาไว้ว่า ปู่แม่เดินอย่างไร ลูกปูเดินอย่างนั้น

^๔สมภาร พรหมทา, พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑ - ๔๗.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

การส่งเสริมพุทธจริยศาสตร์สังคมรัฐ

รัฐบาลควรกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อแก้ปัญหา และส่งเสริมพุทธจริยศาสตร์สังคมในสังคมไทย ดังต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมและติดตามการปฏิบัติตามค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ และการปฏิบัติตามคุณธรรม ๔ ประการ

๒) พัฒนาพุทธจริยศาสตร์สังคมเพื่อสร้างบุคลิกภาพนิสัยและพฤติกรรมให้คนไทย ให้เป็นพลเมืองที่ดี ควรมีคณะกรรมการติดตามและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๓) รัฐบาลกำหนดมาตรการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบในการปราบปรามกำจัดสิ่งผิดกฎหมายและไร้ศีลธรรมให้หมดไปจากสังคม เช่น ยาเสพติด การโค่นไม้ทำลายป่า บ่อนการพนัน แหล่งอบายมุข อิทธิพลมืดในสังคม การค้าขายของหนีภาษี หวยเบอร์ แหล่งโสเภณี ฯลฯ

๔) รัฐบาลควรมีคณะกรรมการพัฒนาจริยศาสตร์ของสังคมระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กรต่างๆ ทั้งของรัฐบาลและของเอกชน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาจริยธรรมของสังคมไทย

๕) นโยบายและมาตรการการจัดการศึกษาของรัฐ ควรรับส่งเสริมปรับปรุงจัดการศึกษาในด้านจริยธรรม โดยการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน การพัฒนาบุคลากร การผลิตสื่อการเรียนการสอน ให้มีคุณภาพและมีมาตรฐานที่ทันสมัย และมุ่งแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านจริยธรรมของสังคมให้ทันเหตุการณ์^๖

ความร่วมมือของสื่อมวลชนและองค์กรเอกชน

สื่อมวลชนมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน ดังนั้นควรให้ความร่วมมือสนับสนุน ความร่วมมือที่ดีที่สุด ได้แก่ การไม่นำเสนอกิจกรรมที่ชั่วร้ายมารมณ์ ฯลฯ ควรนำเสนอกิจกรรมที่เป็นพฤติกรรมแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน มูลนิธิ สมาคม ชมรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนมีบทบาทสำคัญมากในการส่งเสริมจริยธรรมของเยาวชน กิจกรรมต่างๆ ซึ่งองค์กรเอกชนจัดอยู่บ่อยๆ เช่น การอบรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษา ในภาคฤดูร้อน การอุปสมบทนักเรียนนักศึกษา ภาคฤดูร้อน การอยู่ค่ายอบรมจริยธรรมขึ้นพัฒนาฯลฯ

การใช้พุทธจริยศาสตร์สังคมเป็นแกนนำในการพัฒนาสังคม

การใช้พุทธจริยศาสตร์สังคมที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ เป็นแกนนำในการพัฒนาสังคม เช่น ให้สมาชิกในสังคมได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการใช้หลักพุทธจริยศาสตร์สังคมเรื่องทศทั้ง ๖ ในการดำรงชีวิต ประกอบอาชีพของบุคคลซึ่งมีอาชีพแตกต่างกัน เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ บิตรสหาย

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

คนรับใช้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนสมณพราหมณ์พระภิกษุสงฆ์สามเณรผู้มีศีล พ่อค้าพาณิช แพทย์ พยาบาล การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรมและมีศาสนธรรม เป็นตัวกำหนดคุณค่าทางจริยธรรมและศาสนาทุกศาสนาทำหน้าที่ทำให้สังคมมีระเบียบวินัย มีความ ยุติธรรม มีความเอื้ออารี ฯลฯ และมีหน้าที่สั่งสอนให้รักษาสถาณะเดิมของสังคมไว้ อันได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ว่าจะนำหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมเรื่องทิศทั้ง ๖ และหลักธรรมที่ เกี่ยวข้องสนับสนุนในข้อใดมาใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมแก่ชีวิตของตนตามหลักคุณภาพ แห่งชีวิตสังคมและวิถีแห่งชีวิตสังคมบุคคลเหล่านั้นจึงประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตในด้าน ต่างๆ ของตน และประสบความสำเร็จและสันติในการที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมต่างๆ อันเป็นจุดมุ่งหมาย ของการศึกษาค้นคว้าวิจัยในครั้งนี้

การกำหนดเป้าหมายชีวิตด้วยพุทธจริยศาสตร์สังคมว่าด้วยทิศ ๖

เป้าหมายของชีวิตคือสันติสุขส่วนบุคคล เป้าหมายที่พึงปรารถนานี้จะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับ การมีจริยธรรมอย่างถูกต้อง การเป็นอยู่อย่างถูกต้อง การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ คือ ทุกคนมีทั้งหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติ และมีสิทธิอันชอบธรรม ที่จะได้รับการปฏิบัติตอบ

ทั้งนี้เพราะถ้าบุคคลต้องมีหน้าที่ปฏิบัติดีต่อผู้อื่นแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่มีสิทธิได้รับการ อนุเคราะห์จากผู้อื่นตอบแทนบ้าง ย่อมไม่มีใครพอใจ และหลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนให้แต่ละ บุคคลให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้สมบูรณ์ ตามหลักธรรมทิศ ๖ มีหลายหัวข้อด้วยกัน เช่น อริยมรรคมีองค์ ๘, ความกตัญญูกตเวที, อิทธิบาท ๔, ทิฏฐธัมมิกประโยชน์ ๔, อคติ, โลกธรรม ๘, อริยทรัพย์ ๗, อบรมมุข ๖ การกำหนดเป้าหมายของชีวิตช่วยให้มนุษย์มีการดำเนินชีวิตอย่างมี จุดหมาย สามารถใช้หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นเครื่องมือกำกับการครองชีวิตและการพัฒนาชีวิตของ ตนเอง

การส่งเสริมให้บุคคลไม่เห็นแก่ตัว

ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุของปัญหาทุกชนิด ควรปรับปรุงแก้ไขโดยการจัดระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ฯลฯ ที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัวและควรสอน เรื่อง อนัตตา ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

เพื่อให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจว่าตามธรรมดาชีวิตของคนเราไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ชีวิตเป็น ธรรมชาติ ชีวิตเป็นของธรรมชาติ และชีวิตมีความว่างจากตัวตน เพื่อแก้ปัญหามหาความเห็นแก่ตัวเมื่อ ยึดติดในตัวตนแล้ว ก็จะต้องมีอะไรเป็นของ ๆ ตน ภายนอกตัวออกไป จนกระทั่งอาจแสวงหา สิ่งของที่ยึดติดคิดว่าเป็นของ ๆ เราด้วยอกุศลธรรมอันจะนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นควร ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนกำหนดจริยธรรมระดับสังฆธรรมในระดับวิทยาลัยและอุดมศึกษา

หรือปลูกฝังตั้งแต่เด็ก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดตัวตนและวิธีการกำจัดความเห็นแก่ตัว เช่น ฆราวาสธรรม ๔, สังคหวัตถุ ๔

๑.๓ การใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ กับการปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักปรัศติมทิศ ได้แก่ บิดามารดา

ขอให้เราย้อนหลังไปดูพฤติกรรมของคนเลวหรือมิตรเทียม หรือคนที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้ง ๑๖ ประการ ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงระบุไว้ พฤติกรรมทั้ง ๑๖ ประการนี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาเดือดร้อนแก่บุคคลที่สมาคมกับคนเลวโดยตรง ซึ่งในที่สุดอาจจะกลายเป็นปัญหาของสังคมโดยรวม ดังนั้นจึงมีคำถามว่า สังคมจะจัดการกับคนเลวอย่างไร

ในกรณีที่เขาไม่ได้กระทำผิดอันร้ายแรง หรือทำผิดร้ายแต่พยานหลักฐานไม่พอกฎหมายไม่สามารถเอาผิดกับคนเลวได้ หรือผู้ที่ถูกเบียดเบียนจากคนเลว คิดตั้งศาลเตี้ยกำจัดคนเลวด้วยวิธีรุนแรงอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้กระทำเช่นนั้นย่อมได้ชื่อว่า ปฏิบัติกรรมกิลส ซึ่งจะกลายเป็นวิบากกรรมต่อไปอีก

ดังนั้นแทนที่สังคมจะคิดกำจัดคนเลวในทางที่ผิดศีล ผิดกฎหมาย ก็ควรจะช่วยกันเตือนสติชักจูงอบรม หรือให้กำลังใจให้คนเลวพัฒนาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสียใหม่ แต่ถ้าบุคคลนั้นมีสันดานเป็นคนเลวเกินกว่าที่ใครจะช่วยกันแก้ไขได้สังคมก็ควรจะช่วยกันปิดกั้นโอกาสไม่ให้คนเลวเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้นำ ผู้บริหาร หรือผู้ปกครองหมู่คณะ ชุมชนสังคม เมื่อสังคมไม่ให้โอกาสคนเลวได้เข้ามาสู่ตำแหน่งอันสำคัญคนเลวย่อมไม่มีโอกาสใช้อำนาจอิทธิพลของเขาครอบงำสังคม หรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นในสังคมได้ แต่ถ้าสังคมให้โอกาสคนเลวเข้ามาสู่ตำแหน่ง เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไม่ทันเล่ห์เหลี่ยมของเขา ครั้นเมื่อได้รู้เห็นพฤติกรรมเลวของเขาในเวลาต่อมา ก็ควรร่วมมือร่วมใจกันถอดถอนเขาให้พ้นจากตำแหน่งเสีย การกระทำเช่นนี้คือการแก้ไขป้องกันคนเลวที่เหมาะสมถูกต้อง

วิธีแก้ไขป้องกันคนเลวดังกล่าวนอกจากจะเป็นการระงับกั้นคนเลวไม่ให้เข้ามามีอำนาจอิทธิพลในสังคมแล้ว ยังสามารถลดจำนวนคนเลวในสังคมได้อีกด้วย ขณะเดียวกันจำนวนคนดีก็จะเพิ่มพูนขึ้น สังคมใดที่มีคนดี หรือคนที่รับผิดชอบทั้ง ๓ ด้านดังกล่าวแล้วเป็นจำนวนมากสังคมนั้นก็ย่อมมีความสุขและมีความเจริญก้าวหน้า แต่สังคมใดที่มีคนเลว หรือคนที่มีความรับผิดชอบน้อย หรือไม่มีความรับผิดชอบเลยเป็นจำนวนมากสังคมนั้นย่อมมีปัญหาจนไม่รู้ว่าจะแก้กันตรงไหน เป็นสังคมที่อยู่ในฐานะที่ด้อยพัฒนา หรือถ้าดีขึ้นมาก็ระดับหนึ่งก็จะเป็นได้แค่ประเทศกำลังพัฒนา ยังเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วไม่ได้ด้วยตนเอง ฉะนั้นคนดีทั้งหลายจึงจำเป็นต้องร่วมกันแก้ไขคนเลว ตามวิธีการที่เหมาะสม นี่คือการแสดงความรับผิดชอบต่อประการหนึ่ง

อนึ่งสังคมใดที่มีคนเลวอยู่ในตำแหน่งผู้นำ หรือบริหารประเทศนับว่ามีอันตรายมาก เพราะผู้นำไม่ละเว้นกรรมอันลามก ๑๔ ประการ ใช้อำนาจหน้าที่ในทางผิดกฎหมาย และศีลธรรมอย่างไร หิริโอตตปัสะ พฤติกรรมเช่นนี้ย่อมขยายลงไปถึงผู้ใต้บังคับบัญชา จึงมีผลทำให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ประเภทที่มีสันดานเลวอยู่แล้วถืออำนาจรัฐกระพือปฏิบัติการอันเลวร้ายต่างๆ ได้ง่ายดวยรวดเร็วขึ้น เช่นการคอร์รัปชัน และข่มเหงรังแกประชาชนเป็นต้น ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชาที่เป็นคนดี ถ้าต้องการรักษาสถานภาพของตนเองไว้ให้ได้ ก็ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับเจ้านาย เพราะถ้าสวนกระแสก็เกรงว่าจะเอาตัวไม่รอด โดยสรุปก็คือ ถ้าได้ผู้นำแล้ว ในที่สุดผู้บริหารทั้งคณะทุกระดับ ย่อมเลวตามไปด้วย พฤติกรรมที่เลวร้ายของคณะผู้บริหารย่อมเป็นแบบอย่างให้ประชาชนบางกลุ่ม บางเหล่าปฏิบัติตาม ในที่สุดสังคมนั้นหรือประเทศนั้น ก็มีแต่ปัญหาเลวร้ายยิ่งขึ้นทุกวัน สภาพการณ์เหล่านี้มีปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยด้วย

ดังนั้นจึงยังไม่สายเกินไป ที่คนดีทั้งหลายจะต้องตื่นขึ้นมาจับมือกันวันนี้ ช่วยกันแก้ไขคนเลว ด้วยวิธีการที่เหมาะสม จะอยู่อย่างตัวใครตัวมันต่อไปอีกไม่ได้แล้ว มิฉะนั้นประเทศชาติไทย ที่เราเคยภูมิใจกันหนักหนาว่าไม่เคยตกเป็นข้าทาสใคร ก็อาจจะต้องเปลี่ยนสถานภาพไปในไม่ช้านี้ อย่างไรก็ตาม หลักสำคัญในการแก้ไขคนเลว คือ ทุก ๆ คน จะต้องร่วมสร้างความรับผิดชอบทั้ง ๓ ประการ ดังกล่าวแล้วให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น ในจิตใจของตนเองให้ได้เสียก่อน เพราะแต่ละคนก็ยังไม่หมดกิเลส ย่อมจะมีเชื้อเลวหรือลักษณะของมิตรเทียมอยู่ในตัวบ้างมาน้อยแตกต่างกันออกไป

พระพุทธศาสนาได้สอนหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญมั่นคง แห่งสถาบันทางสังคม ต่างๆ ไว้มากมาย หลักธรรมเรื่อง “ทศ ๖” จึงเป็นตัวอย่างของการจัดระเบียบสังคมเพื่อความมั่นคง และความสงบสุขของสถาบัน “พ่อแม่ก็คือผู้ที่เป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อบุตร แก่บุตร บุตรอยู่ในความรับผิดชอบของพ่อแม่ทางสังคม พ่อแม่ก็ต้องรับผิดชอบแก่บุตร คือจะต้องเลี้ยงบุตรในฐานะเป็นความรับผิดชอบหรือหน้าที่ให้มั่นคงตามที่เขารู้สึกกันทั่ว ๆ ไปในวงสังคม คือเกิดหน้าที่ภาระผูกพันที่จะต้องทำให้ดี”^๔ ดังนี้

หน้าที่ที่บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา ได้แก่ บิดามารดาต้องดูแลเอาใจใส่ห้ามปรามบุตรธิดามีให้ทำชั่วไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ดี อบรมสั่งสอนให้บุตรธิดาของตนเองให้เป็นคนดีของสังคม เป็นธุระในการจัดหาคูครองที่เหมาะสมให้กับบุตรธิดาของตนเองและนำไปรู้จักการคบค้าสมาคมกับคนในสังคม ส่งเสริมให้บุตรธิดาได้ศึกษาศิลปะวิทยาการต่างๆ ตลอดทั้ง มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาสที่เหมาะสม บางทีความหวังดีมันก็ไม่เกิดผลดีเสมอไป อย่างสมัยที่ผ่านมา พ่อแม่ทุกคนก็มี

^๔พุทธทาสภิกขุ, อุดมคติแก้ปัญหาค่าได้ทุกชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬารัฐบาลคณาจารย์, ๒๕๒๘), หน้า ๕๕.

ความหวังดีต่อลูก แต่ความจริงพ่อแม่ที่หวังนั้น ให้อะไรต่ออะไรแก่ลูกบางทีเป็นผลร้ายแก่ลูกก็มี ได้แก่การตามใจลูก การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้ลูกกลัวลูกลำบาก หรือแม้แต่สิ่งธรรมดา ๆ อย่างเช่นว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมโค เป็นต้น เราก็ใช้กันมานานเน จนกระทั่งปัจจุบันนี้วงการแพทย์เขาบอกว่าไม่ดีสูนมมารดาไม่ได้ อันนี้ก็เป็นอย่างที่ว่าการปรารถนาดีนั้น บางทีก็ทำให้เกิดผลไม่ก่ออ ดีนัก เพราะฉะนั้น ก็ต้องระวังกันอยู่ การรับฟังความคิดเห็นก็จะทำให้เกิดความรอบคอบขึ้น ซึ่งการที่ พ่อแม่ตามใจลูก อำนวยความสะดวกให้แก่ลูกจะส่งผลให้ลูกเสียคน เป็นคนอ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง อดทน ส่วนการให้การศึกษา นั้น คงจะต้องเน้นที่การขยายโอกาสในการศึกษาเป็นข้อสำคัญก่อนอื่น เพราะความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษาเป็นปัญหาที่มีมาในสังคมของเราเป็น เวลานานแล้ว

หน้าที่ที่บุตรธิดาพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ได้แก่ บุตรธิดาต้องเลี้ยงดูบิดามารดา และปู่, ย่า, ตา, ยาย เมื่อท่านแก่ชรา ช่วยทำกิจการงานของท่านให้ประสบความสำเร็จ มีความประพฤติที่เหมาะสม กับความเป็นทายาทรับทรัพย์มรดกจากท่าน เมื่อบิดามารดาล่วงลับไปแล้ว ผู้เป็นบุตรธิดาก็ทำบุญ อุทิศส่วนกุศลไปให้

หากครอบครัวไหนที่บิดามารดาและบุตรธิดาไม่รู้จักและปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ขั้น พื้นฐานที่ตนเองต้องปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ครอบครัวนั้นต้องเป็นครอบครัวที่มีปัญหา เป็นครอบครัวที่ ขาดความอบอุ่นซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาของสังคมอีกประการหนึ่ง

๑.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ทศ ๖ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักปรัตติมทิศ

บุคคลปกติทั่วไปในสังคม ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเป็นประจำด้วยกันทั้งสิ้น เนื่องจากทุกๆ คนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างๆ ไม่น้อย หรือไม่มากไปกว่า ๖ ประเภท ดังที่ พระสัมมาสัมพุทธ เจ้าทรงบัญญัติว่า “ทศ ๖” ดังนั้นทุกๆ คนจึงมีหน้าที่พื้นฐานที่จะต้องปฏิบัติเหมือนๆ กัน ต่อบุคคลใน ทิศ ๖ ประมาณอย่างน้อย ๓๐ ประการ และอย่างมาก ๔๕ ประการ หากบุคคลใดหย่อน หรือละเลยต่อ การปฏิบัติหน้าที่พื้นฐาน ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำหนดไว้ ก็อาจจะประสบกับความเดือดร้อน หรือความล้มเหลวในชีวิตซึ่งจะกลายเป็นปัญหาของสังคมต่อไป

เนื่องจากได้กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ในชาติมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้อง กล่าวถึงสาเหตุแห่งการย่อหย่อน หรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่พื้นฐานของชาวพุทธ ให้เย็นเขยออีก แต่ ใคร่ขอให้ท่าน ได้พิจารณาถึงหน้าที่พื้นฐานที่พึงปฏิบัติ ในรายละเอียดจากตัวอย่างที่ยกมาให้ดู (ทศ ๖) ก็คงจะทำให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น และมีแรงบันดาลใจอยากปฏิบัติหน้าที่พื้นฐานแต่ละ อย่างให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การที่ท่านจัดบิดามารดาไว้เบื้องหน้านี้ ก็โดยที่บิดามารดาเป็นผู้ตกแต่ง คือให้กำเนิดและ เลี้ยงดูพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมุติเอาว่าเป็นเจ้าของ แห่งชีวิตของบุตร เสียทีเดี๋ยวก็น่าฟัง ด้วย

เหตุว่าตั้งแต่แรกครรภ์ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวเองได้ ชีวิตยังคงอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาอยู่ ถ้าพูดถึงการรบกวนของทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากต่อการดูแลบุตรตลอดไปไม่ได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนัก ทั้งแรงทั้งใจ หากด้วยจิตเมตตาปราณีเป็นกำลังสำคัญ นับตั้งแต่ให้อาหาร ให้อุ่นเย็นตื่น ถ้าไม่มีคนสำรองทำแทนแล้ว ก็จักต้องเจียดเวลาทำงานของคณมาทำให้กับบุตร ที่สุดเวลารับประทานอาหารอยู่เมื่อ ได้ยินเสียงบุตรร้องก็ทำให้ไม่สบายใจทนฟังต่อไปอีกก็หาไม่ จำต้องมาปฏิบัติให้บุตรก่อนจึงจักทำธุระอย่างอื่นของคนต่อไปได้ ที่อดทนต่อความลำบากเหน็ดเหนื่อยอยู่ได้ ก็ด้วยความรักในบุตร สิ่งใดทำให้บุตรมีความสุขได้ ถ้าไม่เหลือความสามารถแล้วเป็นต้องกระทำ หน้าที่บูรพาจารย์นั้น ได้ลงมือสอนต่อมาได้สอนให้รู้จักบริโภคอาหาร รู้จักกลาน, ยืน, เดินฯ ตลอดจนรู้จักการรักษาตัว เช่น รู้ว่าไปใกล้บันไดจะตก เล่นมีดจะบาดมือ เป็นต้น

เด็กทุกคนเชื่อว่า ในโลกมีบิดามารดาเท่านั้น ที่เป็นผู้สามารถป้องกันอันตรายให้แก่ตนได้ทุกสถาน จักตั้งเกิดได้ในเวลาใดก็ได้ เช่นเมื่อ ได้ยินเสียงฟ้าร้อง ก็เกิดความสะดุ้งกลัว จนหน้าซิดตัวสิ้นเสียงร้องกลับบ้าน ทันใดนั้นเองเมื่อโผล่เข้าสู่แหบทรวงอกของมารดาได้ ข้าได้รับการเล้าโลมประคับประคองของท่านอีกด้วย ก็หมดความเกรงกลัวในสิ่งใดๆ ทั้งสิ้น

หากท่านเกิดมาเป็นผู้ชายคนหนึ่ง ในฐานะที่ท่านเป็นบุตร ท่านมีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาอยู่ ๕ ประการ ถ้าท่านบกพร่องต่อหน้าที่ต่อท่าน ตัวท่านหรือครอบครัวของท่าน หรือทั้งสองฝ่ายอาจจะประสบปัญหา ถ้าท่านแต่งงานและมีบุตร ในฐานะบิดา ท่านมีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุตรอีก ๕ ประการ รวมแล้วเป็น ๑๐ ประการ ถ้าท่านบกพร่อง เช่น ไม่ห้ามบุตรทำชั่ว ทั้งบุตรของท่านและครอบครัวของท่านย่อมประสบปัญหา เนื่องจากท่านมีฐานะเป็นสามี ท่านจึงมีฐานะอันพึงปฏิบัติต่อภรรยาของท่านอีก ๕ ประการ รวมแล้วเป็น ๑๕ ประการ ถ้าท่านบกพร่องในหน้าที่ปัญหา ย่อมเกิดแก่ตัวท่าน ภรรยาของท่าน บุตรของท่าน และอาจรวมตลอดถึงทุกคนในครอบครัวของท่าน ขณะที่ท่านยังเป็นนักเรียนนักศึกษา ท่านก็มีหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่ออาจารย์อีก ๕ ประการ รวมเป็น ๒๐ ประการ ถ้าท่านบกพร่องต่อหน้าที่ของศิษย์ เช่น ไม่เชื่อฟังครูอาจารย์ ท่านอาจเรียนไม่จบ นี่คือนิยามความล้มเหลวของท่าน ซึ่งมีผลต่อตัวท่าน และครอบครัวโดยตรง .. ถ้าพ่อแม่เลี้ยงดูลูกให้รอดชีวิตมีความสุขสบายตั้งแต่วัยที่ทารกดูแลตัวเองไม่ได้ จนถึงวัยที่ทารกเติบโตใหญ่เลี้ยงชีวิตตนเองได้ก็ต้อองนับว่า พ่อแม่เป็นผู้ทำประโยชน์ให้แก่ลูก โดยบทบาทของตนเองที่ปฏิบัติต่อลูก จึงมีสถานภาพที่สูงกว่า เหนือกว่าสถานภาพของลูกได้“

“พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๘๐.

ตัวแทนในการจัดেলাทางสังคม มีสถาบันและกลุ่มหลายกลุ่มที่ทำหน้าที่อบรมจัดেলাทางสังคมให้แก่บุตรธิดา ตัวแทนที่ทำหน้าที่อบรมดังกล่าวจะสอนสิ่งต่างๆ ในเวลาที่ต่างกัน โดยทั่วไป ตัวแทนที่สำคัญในการอบรมจัดেলাทางสังคมได้แก่ ครอบครัว อันประกอบด้วย พ่อแม่ ผู้ปกครอง โรงเรียน กลุ่มเพื่อนสนิท กลุ่มผลประโยชน์ และสื่อมวลชน เป็นต้น

ครอบครัว การอบรมจัดেলাทางสังคมของพ่อแม่ที่มีต่อบุตร โดยทั่วไปมี ๒ แบบ คือ ๑. การอบรมจัดেলাแบบให้เด็กทำตามหรือให้เด็กเชื่อฟังการอบรมจัดেলাแบบนี้พ่อแม่ผู้ปกครองมักกำหนดแบบความประพฤติปฏิบัติลงไปในระยะเยียด เน้นการเชื่อฟัง การเคารพในอำนาจหน้าที่และการควบคุม พ่อแม่มักจะคอยสั่งลูก โดยใช้กฎเกณฑ์ควบคุมลูกอย่างเดียว ลูกไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นตัวอย่างการอบรมจัดেলাทางสังคมของพ่อแม่แบบนี้พบได้ในครอบครัวแบบเก่า แม้ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ ๒. การอบรมจัดেলাที่ให้เด็กมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เป็นแบบที่พ่อแม่ให้ความสำคัญสนทนากับเด็ก โดยการอบรมจัดেলাแบบนี้พ่อแม่แบบนี้พ่อแม่จะคอยทำหน้าที่เป็นเพื่อน เป็นพี่ ฯลฯ ให้กับเด็กจะมีอิสรภาพ มีความคิดเห็นเป็นตัวของตัวเอง พ่อแม่อาจจะให้คำแนะนำในหลักอย่างกว้างๆ ตัวอย่างการอบรมจัดেলাของเด็กแบบนี้มักพบได้ในครอบครัวสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม การอบรมจัดেলাทางสังคมของครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นอย่างหนึ่งหรือแบบที่สองโดยปกติมักจะกระทำกัน ๒ วิธีคือ การอบรมจัดেলাโดยจงใจ เป็นการกระทำด้วยวาจา หรือการกระทำที่ให้เด็กรู้ว่าการกระทำสิ่งใดถูกต้องเหมาะสมกับความต้องการของสังคม อีกวิธีหนึ่งก็คือ การอบรมจัดেলাโดยใช้วิธีนำตัวอย่างความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ครอบครัวให้แก่เด็กอย่างไม่รู้ตัว มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็กได้ไม่แพ้วิธีแรก

กลุ่มเพื่อนสนิทกลุ่มเพื่อนสนิทจะให้การอบรมจัดেলাแก่บุคคลเท่า ๆ กับครอบครัว เพราะบุคคลจะมีความสัมพันธ์กันในกลุ่มเพื่อนสนิทมาก เพราะมีสิ่งต่างๆ เหมือนกัน และคล้ายคลึงกันมีสถานภาพ และบทบาทเหมือนกันเรื่องในกลุ่มเพื่อนสนิทจะช่วยในการอบรมจัดเอลาก็คือการสอนให้สมาชิกของกลุ่มรู้จักสถานภาพอำนาจของกลุ่มกล่าวคือ เด็กจะต้องเรียนรู้ ยอมรับ และเชื่อฟังอำนาจของกลุ่มเพื่อนให้กลุ่มยอมรับ มีข้อนำสังเกตก็คือ ในกลุ่มเพื่อนสนิทนั้นเด็กจะไม่ค่อยเชื่อฟังผู้ใหญ่เมื่อเข้ากลุ่ม เด็กจะมีความก้าวร้าวกับผู้ใหญ่มากกว่าเมื่อเด็กอยู่ตามลำพัง ประโยชน์ของกลุ่มเพื่อนสนิทก็คือ ทำให้เด็กเข้ากับสังคมได้ สอนให้สมาชิกทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นกลุ่มที่จัดেলাทางสังคมได้ด้านหนึ่ง ไรซ์แมน กล่าวว่าในสังคมปัจจุบันกลุ่มเพื่อนสนิทมีอิทธิพลมากที่สุด เพราะบุคคลมีความสนิทสนมและยอมรับความคิดเห็นของกลุ่มที่มีความเหมือนกันและคล้าย คลึงกัน

โรงเรียนและกลุ่มอาชีพนอกจากจะเป็นตัวแทนในการอบรมจัดেলাทางสังคมที่สำคัญแทนพ่อแม่ในสังคมปัจจุบันแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ให้เด็กมีโอกาสคบหาสมาคมกับเพื่อนด้วย สำหรับกลุ่มอาชีพเมื่อเด็กได้รับการเตรียมตัวมาพร้อมที่จะเริ่มประกอบอาชีพของตัวเองแล้ว พอเริ่ม

จับอาชีพใจจะพบว่าแต่ละกลุ่มอาชีพนั้นมีระเบียบวิธีการ โดยเฉพาะของคน ซึ่งอาจจะไม่ซ้ำกับกลุ่มอาชีพอื่น ซึ่งตนเองจะต้องเรียนรู้และรับไว้หากประสงค์จะยึดอาชีพนั้น กลุ่มอาชีพจึงเป็นตัวแทนใหม่ของสังคมในการให้การอบรมขัดเกลาทางสังคม^{๑๑}

สรุปได้ว่ากลุ่มผลประโยชน์และสื่อมวลชนสมัยใหม่ หลังจากที่ประกอบอาชีพการงานแล้ว ความสนใจกิจกรรมและประโยชน์ที่บุคคลต้องการไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในเรื่องอาชีพอย่างเดียว บุคคลยังต้องการพักผ่อนหรือมีความสนใจอย่างอื่นอีก เช่น เรื่องเศรษฐกิจการเมือง เป็นต้น ในการกระทำเรื่องต่างๆ เหล่านี้บุคคลอาจต้องเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มากมายหลายกลุ่มในทางการเมือง เช่น กลุ่มสังเกตการณ์เลือกตั้ง กลุ่มเคลื่อนไหวเลือกตั้ง

๒. พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมสติปัญญา

๒.๑ การขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิศทั้ง ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลัก

ทักษิณทิศ ได้แก่ ครูอาจารย์

สาเหตุที่ศิษย์ และอาจารย์ไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน จำแนกได้ดังนี้

สาเหตุที่ศิษย์ และอาจารย์ไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน นั้น ได้แก่

๑) ลูกศิษย์ที่ไม่ดี ไม่ค่อยแสดงความเคารพครูอาจารย์และไม่ต้อนรับเมื่อเวลาแรกพบและเวลากลับอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยการลุกขึ้นยืนต้อนรับและมีกิริยาอาการที่ไม่สุภาพ

๒) ไม่คอยรับใช้ท่านได้รับกิจอันใดก็ไม่ขนขวายทำให้เสร็จไม่เอาใจใส่กับงานที่ได้รับมอบหมาย

๓) ลูกศิษย์ไม่เชื่อฟัง เป็นคนว่ายากสอนยาก

๔) ลูกศิษย์ไม่มีความเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของอาจารย์ไม่ให้ความช่วยเหลือครูอาจารย์ในยามที่จำเป็น

๕) ลูกศิษย์ไม่ตั้งใจเรียนศิลปะวิทยาด้วยความเคารพ เห็นแก่ความเกียจคร้าน ไม่มีความสุจริตในการเรียนและการสอบ

นอกจากนั้นแล้วฝ่ายอาจารย์ไม่อนุเคราะห์ลูกศิษย์ ได้แก่

๑) ทำการสอนไม่ดี คือ ไม่มีความชำนาญการสอนๆไม่เฝ้าและมีความประพฤติน่าไม่เหมาะสมกับฐานะที่เป็นครูอาจารย์

๒) ไม่ให้เรียนดี ไม่มีความเอาใจใส่นักเรียนด้วยดี ไม่มีคุณธรรมในวิชาชีพ

^{๑๑}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาศิลปศาสตร์, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๒.

๓) ไม่สอนศิลปวิทยาให้แก่ลูกศิษย์โดยสิ้นเชิง ปิดบังอำพรางความรู้เอาไว้ ไม่มีความจริงใจ ไม่มีความสุจริตต่อหน้าที่ความเป็นครู

๔) ครูอาจารย์ไม่ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง ไม่ยกย่องให้กำลังใจเมื่อลูกศิษย์ทำความดี เรียนด้วยดี ไม่มีน้ำใจเมตตาปราณีที่ดีต่อลูกศิษย์

๕) ไม่ให้ความช่วยเหลือและปกป้องลูกศิษย์จากอันตรายทุกทิศทุกทาง^{๑๑} เช่น ตัวอย่างในภาคผนวก

การจัดการศึกษายังไม่สมบูรณ์ การศึกษามุ่งสอนให้คนฉลาดเพื่อพัฒนาด้านวัตถุ แต่ขาดคุณธรรมทั้งในระดับพื้นฐานและระดับสูง เช่น ความมีระเบียบวินัย ความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ฯลฯ ระบบการศึกษาไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมคุณค่าทางจริยธรรมแม้แผนการศึกษา ระบบใหม่จะเน้นด้านจริยธรรมแต่การพัฒนาด้านจริยธรรมให้มีการปลูกฝังตั้งแต่เด็กโดยเริ่มจากการเลี้ยงดูจากภายในครอบครัวการพัฒนาจริยธรรมเป็นงานที่ต้องประสานจากองค์กรทุกฝ่าย^{๑๒}

จุดอ่อนของการสอนจริยธรรม มีสาเหตุมาจากการสอนจริยธรรมเพื่อให้เกิดความรู้ ความจำ เพื่อตอบคำถามและทำข้อสอบได้ มิได้เน้นให้มีการปฏิบัติจริงและมองเห็นคุณค่าของพฤติกรรมด้านจริยธรรมที่เหมาะสม ยังไม่มีแนวคิด และสื่อการเรียนการสอนที่จะพัฒนาพฤติกรรมด้านจริยธรรมของบุคคลให้ลดความเห็นแก่ตัว

ครูผู้สอนวิชาจริยธรรมต้องมีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถเข้าใจหลักจริยธรรม อย่างลึกซึ้ง เป็นต้นแบบที่ดีให้กับลูกศิษย์ได้ การสอนจริยศึกษานั้นมักเข้าใจว่าเป็นวิชาที่ง่าย ไม่มีความสำคัญไครๆ ก็สอนได้

เอกสารประกอบการเรียนการสอนและสื่อการสอนมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอและไม่แพร่หลาย เป็นต้น

สภาพปัจจุบันการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนานั้น ประสบปัญหามาก โดยเฉพาะเนื้อหาต่างๆ ครูสอนให้นักเรียนท่องจำเนื้อหาตามหนังสือ จดตามหนังสือ แล้วก็สอบทำให้นักเรียนเบื่อและไม่สนใจเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องทศกัณฐกนักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในเรื่องดังกล่าวต่ำ นักเรียนไม่ค่อยสนใจเรียน และครูขาดเอกสารประกอบการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ขาดแคลนแผนการสอนที่เน้นกระบวนการปฏิบัติและการสอน เนื่องจากครูต้อง

^{๑๑} เตือน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖๕.

^{๑๒} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑ - ๓๕.

รับภาระมาก ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ส่วนปัญหาการเรียนการสอนที่สำคัญ ได้แก่ ครูส่วนมากไม่ค่อยเข้าใจในเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ไม่ค่อยเข้าใจ จุดประสงค์การเรียนการสอน ขาดคู่มือหลักสูตรเอกสารและสื่อในการจัดการเรียนการสอนและขาดความชำนาญในการจัดกิจกรรมและวัดผลส่วนแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้แก่ ครูผู้สอนส่วนมากต้องการให้ผู้บริหารหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจัดเตรียมคู่มือหลักสูตรและเอกสารตามโรงเรียนตามชนบทที่ขาดแคลนให้เพียงพอและทันเวลาเปิดโรงเรียนและควรจัดให้มีการอบรมหรือประชุมสัมมนาเกี่ยวกับหลักสูตรตลอดจนการวัดผลและประเมินผลวิชาพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอเพื่อนำมาพัฒนาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไป

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและได้ผลตามหลักสูตรนั้น ครูผู้สอนต้องมีการพัฒนาแผนการสอนและสื่อการสอน อีกทั้งต้องใช้เทคนิคและกลวิธีในการสอน โดยการนำสื่อเข้ามาช่วยในการเรียนการสอน ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะกระตุ้นให้นักเรียนสนใจและเอาใจใส่ต่อบทเรียน อีกทั้งจะช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจบทเรียนดียิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการควรมีการสนับสนุนให้มีการพัฒนาแผนการสอนอย่างแพร่หลายและจริงจังเพื่อให้มีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนทุกประเภทและทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ซาบซึ้งในพระพุทธศาสนาตามที่กำหนด ต้องมีการวิเคราะห์หาจุดประสงค์และเลือกขบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ครูต้องคิดค้นและแสวงหาแนวทางพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้อื่นๆ มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน^{๓๓}

ดังนั้น การเรียนการสอนในปัจจุบันจึงควรนำเอาเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ประกอบการเรียนการสอนให้เหมาะสมตามช่วงอายุ วย เพื่อช่วยกระตุ้นให้เด็กสนใจในสิ่งที่เรียน ซึ่งจะช่วยให้เด็กเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรมให้ได้รับประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม โดยการที่ครูจัดสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองในรูปกิจกรรมต่างๆ ทำให้เด็กเกิดความเพลิดเพลิน และเข้าใจวิชาพระพุทธศาสนา ยิ่งขึ้น รวมทั้งมีเจตคติ และค่านิยมที่ดีต่อพระพุทธศาสนา

^{๓๓}พระเอกเพชร เสาร์ทอย, การพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้อิงเรื่องทศ ๖ วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๙, หน้า ๒.

๒.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศ ๖ ในทักษิณทศ

การส่งเสริม และการพัฒนาจริยธรรมในสถานศึกษานั้น มีหลักการที่ควรคำนึงอยู่ ๔ ประการ การพัฒนาทั้งระบบ เช่น

๑. บุคลากรในสถานศึกษา ได้แก่ หัวหน้าสถานศึกษา ผู้บริหารทุกระดับ ครูอาจารย์ เจ้าหน้าที่ หน่วยงาน ภาควิชา โรงเรียน นักศึกษา ฯลฯ ต้องให้ความร่วมมือในการส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมในสถานศึกษานั้น

๒. การบริหารงานในสถานศึกษาต้องเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาจริยธรรม

๓. สภาพสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา สถานที่ อาคาร ที่พัก จะต้องปลอดภัย สะอาด เป็นระเบียบ

๔. กิจกรรมของนักเรียนมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ควรจัดกิจกรรมให้เหมาะสมต่อการพัฒนาจริยธรรม

๕. การสอนสอดแทรกจริยธรรม ในการสอนวิชาอื่นๆ ต้องให้ความร่วมมือและมีความพร้อมเพรียงกัน ฯลฯ ๖. อื่นๆ^{๑๔}

การป้องกันดีกว่าแก้ ได้แก่ การป้องกันพฤติกรรมที่ไม่สมควรและการอบรมคุณธรรมให้กับนักศึกษา เช่น

๑. การให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอและจัดให้มีอาจารย์ที่ปรึกษา ฯลฯ

๒. การเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม

๓. การแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมความประพฤติ

๔. ความร่วมมือของผู้ปกครองของนักศึกษา^{๑๕}

การส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีงามและแก้ไขลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ คุณลักษณะของคนไทยที่สมควรปลูกฝังให้ถึงพร้อมในสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น ความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยัน การประหยัด ความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม ฯลฯ โดยทั้งนี้ต้องส่งเสริมให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล

ผู้บริหาร ครูอาจารย์ ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน นักศึกษา เช่น การแต่งตัว ความสะอาดเรียบร้อย วาจาสุภาพ ตรงต่อเวลา รับผิดชอบการสอน รับผิดชอบต่อหน้าที่ นอกจากนี้การส่งเสริมจริยธรรมในสถานศึกษาควรมีกิจกรรมอื่นๆ อีก เช่น การจัดห้องจริยธรรม เพื่อส่งเสริมการ

^{๑๔} ชัยวัฒน์ อัทพัฒนา, จริยศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๓๑ - ๓๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

เรียนการสอนวิชาจริยธรรมกับชีวิต วิชาจริยศึกษา เพื่ออบรมจริยธรรมภาคปฏิบัติ เช่น การฝึกมารยาท การฝึกสมาธิ ฯลฯ

สรุปได้ว่าการจัดตั้งชุมชนพุทธศาสนาในสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมให้นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจหลักพระพุทธศาสนาและเป็นแกนนำทางด้านจริยธรรมให้กับนักศึกษาคนอื่นในสถาบันนั้นๆ จริยธรรมสำคัญได้แก่ การเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายพิเศษในกิจกรรมหรือวันสุดสัปดาห์ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักจริยธรรมในระดับที่สูงกว่าที่ทำการสอนในห้องเรียน โครงการพิเศษ เช่น โครงการอบรมจริยธรรมนักศึกษาชั้นพื้นฐาน โครงการอบรมนักศึกษาชั้นพื้นฐาน โครงการอุปสมบทนักศึกษาภาคฤดูร้อน โครงการอยู่ค่ายธุดงค์ ฯ เพื่อส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมระดับสังฆธรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ความร่วมมือของสื่อมวลชนและองค์กรเอกชน

สื่อมวลชนมีบทบาทและอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน ดังนั้นควรให้ความร่วมมือสนับสนุน ความร่วมมือที่ดีที่สุด ได้แก่ การไม่นำเสนอกิจกรรมที่ชั่วร้ายมารมภ์ ฯฯ ควรนำเสนอกิจกรรมที่เป็นพฤติกรรมแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน มูลนิธิ สมาคม ชมรมต่างๆ ซึ่งเป็นองค์กรเอกชนจัดอยู่บ่อยๆ เช่น การอบรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษา ในภาคฤดูร้อน การอุปสมบทนักเรียน นักศึกษาภาคฤดูร้อน การอยู่ค่ายอบรมจริยธรรมชั้นพัฒนา ฯฯ

๒.๓ การใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ทิต ๖ กับการปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักทักขิณทิต

เมื่ออาจารย์กับศิษย์ต่างรู้จักหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันตามหลักทิต ๖ แล้ว อาจารย์ก็จะอนุเคราะห์แก่ศิษย์ในการเรียนการสอนด้วยดี ส่วนศิษย์ก็จะทัศนคติที่ดีต่ออาจารย์ตั้งใจเรียนด้วยดีเป็นคนว่าง่าย ความว่าง่ายนั้น คือคุณธรรมที่สมควรแก่คนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อยจะพึงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน เมื่อคนทุกชั้นเป็นคนว่าง่ายรับฟังเหตุผลของผู้หวังดี ที่ช่วยตักเตือนแนะนำพร่ำสอนแล้ว ก็จะเป็นอุบายเชื่อมโยงจิตใจ ให้ผูกสมัครรักใคร่สนิทสนม ช่วยโอบอุ้มป้องกันเหตุเสื่อมไว้ไม่ให้เกิดขึ้น และเสริมสร้างเหตุเจริญให้เกิดขึ้น ทั้งส่วนตัว ส่วนคณะและประเทศชาติ ลักษณะของคนว่าง่ายสอนง่ายมีลักษณะที่สังเกตได้อยู่ ๑๑ ประการ คือ

๑. ไม่กลบเกลื่อนเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน ไม่แก้ตัวไม่บิดพลิ้วยอมรับฟังด้วยความเคารพ
๒. ไม่ขมขื่นเฉยเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน พยายามปรับปรุงแก้ไขปฏิบัติตามคำแนะนำนั้น
๓. ไม่มีจิตพ่วงคุณพ่วงโทษผู้ว่ากล่าวตักเตือน คือ ไม่เคยจับผิดท่านแต่ตั้งรับฟังโอวาทด้วยดี
๔. เอื้อเฟื้อต่อคำสอนและต่อผู้สอนเป็นอย่างดี คือยอมทำตามคำสอนนั้นและเชื่อฟังผู้สอนอย่างดี ทำให้ผู้สอนมีเมตตาเกิดกำลังใจที่จะสอน ต่อ ๆ ไปอีก

๕. เคารพต่อคำสอนและต่อผู้สอนเป็นอย่างดี ตระหนักดีว่าผู้ที่เตือนคนอื่นนั้น นับว่าเสี่ยงต่อการถูกโกรธ ดังนั้นการที่มีผู้ว่ากล่าวตักเตือนเรา แสดงว่าเราจะต้องมีคุณธรรม มีความเสียสละ มีความเมตตาปรารถนาดีต่อตัวเราจริงๆ จึงต้องมีความเคารพต่อคำสอน และตัวผู้สอนเป็นอย่างดี

๖. มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นอย่างดี ไม่แสดงความกระด้างกระเดื่องโอหัง คิดว่าตัวเองคืออยู่แล้ว เก่งอยู่แล้ว

๗. มีความยินดีปรีดาต่อคำสอนนั้น ถึงกับเปล่งคำว่า สาธุ สาธุ สาธุ รับฟังโอวาทนั้น คือจิตใจเป็นอย่างดีที่ท่านครูบาอาจารย์ของบวรของเราให้เห็น จะได้รับแก้ไขเหมือนท่านที่ขุมทรัพย์ให้ จึงเปล่งวาจาขอบคุณไม่ขาดปาก

๘. ไม่คือรัน คือไม่ดันทุรังไปตามอำเภอใจทั้ง ๆ ที่รู้ว่าทำผิด แต่ทำไปด้วยความถูกต้อง เมื่อผิดก็ยอมแก้ไขปฏิบัติไปตามสมควรแก่กรรม

๙. ไม่ยินดีในการขัดคอ ไม่พูดสวนขึ้นทันที มีความประพฤติดชอบเป็นที่พอใจ เป็นที่ปรารถนา

๑๐. มีปกติรับโอวาทเอาไว้ศึกษา ตั้งใจฟังทุกแง่ทุกมุมไม่ได้ตอบ ยิ่งไปกว่านั้นยังพิจารณาตัวไว้ดีกว่า ให้อ่านแล้วสั่งสอนได้ทุกเมื่อ เห็นข้อบกพร่องของคนเมื่อใดก็ให้ตักเตือนได้ทันที

๑๑. เป็นผู้อดทน แม้จะถูกว่ากล่าวสั่งสอนอย่างหยาบคายหรือดูค่าอย่างไรก็ไม่โกรธ อดทนได้เสมอ เพราะนึกถึงพระคุณของท่านเป็นอารมณ์^{๖๖}

สังคมนมนุษย์เราแต่ละสังคมมีคนทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อย ซึ่งจะต้องร่วมกันปฏิบัติคุณคือความว่าง่าย เพราะในคนสามจำพวกนี้หวังความดี อยากรู้ดีด้วยกันทั้งนั้น และความดีรอคอย คนอยากรู้ดีอยู่ข้างหน้า แต่ผู้อยากรู้ดีต้องมีคุณคือความว่าง่ายอยู่ในตัว จึงจะรับเอาความดีที่รอคอยอยู่ข้างหน้าได้ ถ้าหาไม่แล้วก็เป็นเหมือนคนที่ป่วยโรคมืดมน แม้ความดีจะอยู่ใกล้ตัวก็จะไม่สามารถจะรับเอาความดีได้ คุณคือความว่าง่ายนี้ จึงเหมาะสมแก่คนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกัน และผู้น้อย

ผู้น้อยยังเป็นคนว่าง่ายแล้ว ก็ยังเป็นปัจจัยให้ผู้หลักผู้ใหญ่เอ็นดูกรุณา สนับสนุนให้ผู้ใหญ่ตั้งใจเอาเป็นธุระ สอดส่องดูแลเหตุเจริญเหตุเสื่อม เมื่อเห็นว่าผู้น้อยดำเนินในทางเสื่อม ก็ช่วยเตือนช่วยแนะนำอยู่ทุกขณะ นับว่าเป็นโอกาสที่ผู้น้อยจะได้รักษาตัวให้ไม่เสื่อมเสีย จึงอันเป็นว่าคนว่าง่ายรู้จักถือเอาประโยชน์จากคนอื่น โดยทำตนให้เขามีเมตตากรุณาเอาธุระ ไม่อิดหนาระอาใจ หรือเกลียดชัง ชื่อว่ามีคุณคือความว่าง่าย สร้างที่พึ่งแก่ตนเอง และส่งเสริมให้คนอื่นยินดี เป็นที่พึ่งของตนเองอีกด้วยขอให้กำหนดรู้ว่าเวลาของการเรียนเป็นเวลาที่มีค่าอยู่ จำต้องระวังอย่าปล่อยให้ล่วงไป

^{๖๖} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฐานการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๒ - ๒๕๓.

เสียเปล่า โดยมีได้บรรจุความรู้เอาไว้ให้พอแก่ที่เวลาอันยาวให้ ที่ดีเราควรกำหนดใจเอาไว้เสียว่า ถึงเวลาเรียนเป็นต้องเรียนกันจริง เลิกนึกถึงสิ่งอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องแก่การเรียนให้หมด เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นภัยแก่การเรียนอย่างมหันต์ ถ้าเอามาปะปนไว้ด้วย อาจจะทำให้ความจำและความพินิจพิจารณาห่อหุ้มเลื่อนไปหมด วิชาที่เรียนก็คงไม่ได้ผลตามมุ่งหมาย เพราะสิ่งเหล่านี้มาเป็นศัตรูแก่การสติเสียดแล้ว ก็ต้องตกเข้าอยู่ในอำนาจแห่งความเกียจคร้าน ซึ่งผู้อื่นไม่มีใครสามารถจะแก้ไขให้คืนดีได้ นอกจากตัวจะมีสติกลับคืนได้เองเท่านั้น ทางที่ดีในขั้นต้นควรหาวิธีประหารเสนียดเหล่านี้ก่อนให้เข้ามาแอบแฝงหน่วงความเจริญอันกำลังไหวตัวอยู่แล้วได้ สิ่งที่ดีควรนำมาประหารได้ดีก็คือ “อิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้สำเร็จสมประสงค์ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ฉันท คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ คือความหมั่นประกอบสิ่งนั้น

๓. จิตต คือเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ

๔. วิมุตตา คือ หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น^{๑๑}

คุณ ๔ อย่างนี้มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ ซึ่งไม่เหลือวิสัย และจรรยาบรรณของนักเรียน ที่ควรจะนำหลักธรรมทีศเบื้องขวา (ครูอาจารย์) ไปปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่น “พึงหาโอกาสเรียนรู้ให้เข้าใจวิธีการหาเหตุผล และขอบเขตของเหตุผล โดยเร็วที่สุดตามระดับของวัย พึงยอมรับทุกอย่างด้วยเหตุผล พึงรับพิจารณาทุกอย่างที่มีเหตุผลด้วยความเคารพแม้ตนเองจะยังไม่เห็นด้วยกับเหตุผลนั้น พึงเคารพความคิดที่มีเหตุผลของตนเอง และของคนอื่นทุกคนในทางปฏิบัติ พึงหาทางประนีประนอมความคิดเห็นต่างๆ เพื่อหาทางสายกลางซึ่งทุกฝ่ายจะต้องได้บ้างเสียสละบ้าง พึงถือว่าการเรียนมิใช่เป็นการกอบโกยหาวิธีได้เปรียบคนอื่นในสังคมแต่การเรียนคือการสร้างบุคลิกภาพ จึงไม่พึงแข่งขันและกีดกันซึ่งกันและกัน พึงถือว่าชีวิตส่วนหนึ่งในโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจริง ไม่มีชีวิตชั่วคราวในรถโดยสาร พึงสร้างสังคมในโรงเรียนให้เป็นสังคมในอุดมการณ์ที่จะต้องปรับปรุง แก้ไขให้ทันสถานการณ์อยู่เสมอ พึงมีความสุจริตในการทำกาบ้าน การทำข้อสอบ พึงถือว่าเกียรติอยู่เหนือผลประโยชน์ใดๆ ทั้งสิ้น พึงฝึกน้ำใจนักกีฬาในการแข่งขันทุกประเภท พึงถือว่าสิทธิจะต้องแลกเปลี่ยนกับหน้าที่ และความรับผิดชอบเสมอ ดังนี้ เป็นต้น”^{๑๒}

^{๑๑} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพฯ : กรมการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๒๖.

^{๑๒} กীরติ บุญเจือ, ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐๖ - ๑๐๗.

คุณธรรมสำหรับครู-อาจารย์ ครูต้องมีคุณธรรมเป็นกัลยาณมิตร ๗ อย่าง ได้แก่

๑. ปิโย คือ น่ารัก ทำตัวให้ศิษย์รัก
๒. ครู คือ นำเคารพ,หนักแน่นในจรรยา
๓. ภาวนีโย คือหมั่นแสวงหาความก้าวหน้า พัฒนาความรู้
๔. วตฺตา จ คือ มีความขยันหมั่นแนะนำพร่ำสอน
๕. วจนกฺขโม คือ อุดหนุนต่อถ้อยคำกล่าวหา
๖. คมภีรณฺจ กถิ กตฺตา คือ สอนสิ่งที่ยากให้เข้าใจง่าย
๗. โน จญฺฐาน นโยชเย คือ ไม่ชักจูงศิษย์ไปในทางเสื่อมเสีย^{๑๖}

ครูยังต้องมีคุณธรรมดังต่อไปนี้คือ ครูต้องเป็นผู้มุ่งมั่นในเรื่องทางจิตวิญญาณ ครูต้องมีความอímใจ มีปิติปราโมทย์ หล่อเลี้ยงชีวิตครูให้ชุ่มชื่น ในฐานะที่เป็นปุชนิยบุคคล มิได้เป็นลูกจ้าง ครูต้องเป็นพระโพธิสัตว์ มีอุดมคติพระโพธิสัตว์ คือ

- ๑) สัทธา คือมีความบริสุทธิ์อยู่ในจิตใจ
- ๒) ปัญญา คือ มีปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม
- ๓) เมตตา คือ มีความรักเมตตาต่อศิษย์
- ๔) ขันติ คือ มีความอดทน^{๑๗}

สรุปโดยย่อ หัวใจครูประกอบด้วย “เมตตา” กับ “ปัญญา” ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ด้วยการพูดให้ฟัง ทำให้ดูเป็นอยู่ให้สงบเย็นให้สัมผัส จรรยาบรรณของครูต่อเพื่อนครู อาชีพของตน และสังคมร่วมกัน คือพึงหวงแหนเสรีภาพในการค้นคว้าหาความรู้และเสรีภาพในการสอนตามพรตนะของตน นอกจากนั้นจะต้องเคารพกฎหมายและปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ เหมือนบุคคลอื่น ๆ พึงป้ันนักเรียนขึ้นให้เป็นตัวของตัวเอง ช่วยให้นักเรียนพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองขึ้นอย่างเต็มที่ จากเนื้อหาวิชาที่ครูมีหน้าที่สอน พึงร่วมมือกับครูอื่นๆ เพื่ออาชีพครูคล่องตัวในทางปฏิบัติและเพื่อให้อาชีพครูได้บริการสังคมตามเป้าหมาย พึงถือว่างานสอนเป็นอาชีพ ไม่ใช่ธุรกิจ พึงงดเว้นการดำเนินความประพฤติของเพื่อนครูด้วยกันในการสอน พึงงดเว้นการแย่งตำแหน่งที่มี ผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ และยังไม่หมดวาระ พึงงดเว้นการเหยียดหยามอาชีพครู พึงรับผิดชอบสอนให้หมดภาคการศึกษาที่ได้ตกลงไว้กับผู้อำนวยการ พึงสอนด้วยเมตตาธรรม และให้คะแนนด้วยความยุติธรรม พึงแสดงคุณสมบัติตามจริงเมื่อสมัครงาน พึงแสดงไมตรีจิตต่อเพื่อนครูทุกคน รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวครู พึงสนับสนุน

^{๑๖}พุทธทาสภิกขุ, เตือนใจวัยรุ่น และ ๕ คีคู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๗๖ - ๗๗.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

สนับสนุนนโยบายของสถาบันที่ตนสังกัดอยู่ ถ้าไม่สนับสนุนก็ฟัง นิ่งเฉย ไม่ฟังกล่าวกับบุคคลภายนอกว่าตนเองไม่เห็นด้วย ฟังเคารพผู้บังคับบัญชาด้วยใจจริง ฟังงดเว้นอบายมุขทุกอย่าง และเมื่อได้รับการปรึกษาหารือ ฟังแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี และด้วยใจจริง

๒.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ ในสังคาลสูตรต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักทักษิณทิศ

ทิศเบื้องขวาเป็นทิศของอาจารย์ หรือครู ๆ คนแรกของบุตรธิดานั้น ได้แก่บิดามารดา ซึ่งถือว่าเป็นแม่พิมพ์ให้กับลูกอบรมเลี้ยงดูด้วยความรักความเมตตาปรารถนาดีต่อลูกเมื่อลูกเติบโตจนพอสมควรแก่วัยในการศึกษาศิลปวิทยาแล้วก็ไม่ควรเร่งรื้อให้เสียเวลา เพราะนิสัยเด็กมักชอบการเล่นเป็นกำลัง ซึ่งจะทำให้บิดามารดามีเวลาเอาใจใส่ในการอบรมให้การศึกษาน้อยลงและไม่ทั่วถึงเมื่อผู้ปกครองทอดทิ้งในเมื่ออายุถึงเขตอันสมควรแล้วก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เด็กมีเวลาเที่ยวชุกชุกจนเกเกมแทรก จนกลายเป็นคนเหลือใจว่ายากสอนยาก เมื่อติดการเล่นจนเคยชินเสียแล้ว แม้ต้องการให้เรียนจริงจังเข้า ก็จำเป็นต้องบังคับกันขนานใหญ่ ฉะนั้นจึงไม่ควรทอดทิ้ง เด็กคุ้นแก่การเล่น อันเป็นศัตรูแย่งเวลาของการเรียนเสีย ส่วนวิชาที่จะเลือกเรียนให้เหมาะสมแก่นิสัยดังกล่าวแล้วนั้น ควรเลือกตามความเห็นชอบพร้อมกันทั้งบิดามารดาและบุตรธิดา แต่จะต้องเรียนหนังสือให้รู้ดีเสียก่อนวิชาอื่นทั้งหมดตามที่กล่าวข้างต้น เพราะหนังสือเป็นประจุกไฟฉายส่องให้เห็นที่ซ่อนเร้นอยู่ในความมืดได้ตลอด ฉะนั้นผู้ผ่านการศึกษามาดีแล้ว จึงมีนิสัยคิดว่าเดิมเป็นคนละคนที่เดียว ถ้าเทียบกับภาวะของคนที่ยังมิได้ศึกษาหรือศึกษาน้อยแล้วก็ฝึกกัน ไกล ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญควรที่จะตั้งใจเรียนให้บรรลุจุดหมายจนได้ ส่วนอาจารย์ก็นับว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ศิษย์มากควรที่จะให้ความเคารพพามาหน้าหน้าของลูกศิษย์อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ ทำให้ลูกศิษย์มีความเคารพสุภาพต่อครูอาจารย์ รู้จักอุปฐากคอยรับใช้ครูด้วยกิจการต่างๆ ให้ได้รับความสะดวกสบาย เชื้อฟังคำสั่งสอนของท่านและเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ เมื่อไม่เข้าใจให้ถามท่าน มีความขยันหมั่นเพียร รักษาระเบียบวินัยข้อห้ามต่างๆ ที่ครูอาจารย์บัญญัติไว้ เป็นต้น

ครูเป็นแม่พิมพ์ เคยเชื่อกันมานานว่านักเรียนเป็นขี้ผึ้ง ครูเป็นแม่พิมพ์หรือเบ้าหลอม ครูจะปั้นศิษย์ให้เป็นอะไรก็ได้ แล้วแต่ว่าครูจะสอนให้นักเรียนรู้อะไรและอย่างไร บัดนี้เริ่มจะว่าไม่จริงเสียแล้ว เพราะนักเรียนสมัยนี้ไม่เชื่อฟังครู แต่พยายามขิ้นขิ้นสิทธิที่จะเป็นตัวของตัวเอง ผู้เขียนคิดว่านักเรียนสมัยนี้เป็นเช่นนี้ก็เพราะครูบีบบังคับเหมือนกัน เราคงลืมไปว่าเมื่อไม่นานมานี้ครูทั่วไปบ่นกันว่านักเรียนของเราไม่มีความคิดริเริ่ม ไม่มีความคิดของตนเองไม่ชอบถามและไม่ชอบบอกความคิดเห็นโดยตัวเองก็ไม่สู้จะเข้าใจเหมือนกันว่าจะต้องคิดอย่างไร มีหลักเกณฑ์อะไรชี้คเหนี่ยวในความคิดอิสระบ้างหรือไม่ เมื่อนักเรียนถูกบ่นถูกว่าถูกตำหนิและถูกกระตุ้นให้คิดเองหนักๆ เข้า ก็ถึงจุดหนึ่งที่นักเรียนคิดขึ้นมา ผู้เขียนเชื่อว่ายังไม่สายเกินแก้ ถ้าถูกตำหนิในหน้าที่เป็นแม่พิมพ์อย่างแท้จริง และ

ช่วยกันป็นให้คิดอย่างมีหลักมีเกณฑ์ขึ้น โดยครูเองหันมา สนใจตรรกวิทยา และปรัชญากันบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจริยศาสตร์ เพื่อจะได้เป็นแม่พิมพ์ที่เหมาะสมต่อไป^{๒๐}

สรุปได้ว่าครูเป็นแม่พิมพ์จริงแต่ไม่ใช่ครูเป็นแม่พิมพ์คนเดียวโดยเอกเทศ ระบบการศึกษาในปัจจุบันทำให้นักเรียนแต่ละคนต้องผ่านมือครูเป็นจำนวนร้อย แม่พิมพ์ของนักเรียนแต่ละคนจึงอยู่ที่ คณะครู ระบบการศึกษา และจรรยาบรรณหรือจริยธรรมของครูรวมกัน

๓. พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความรักในครอบครัว

๓.๑ การขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิส ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักปัจฉิมทิส ได้แก่ ภรรยา

ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม สมาชิกของสังคมทุกคน ก็ถือกำเนิด เกิดออกจากแต่ละครอบครัวนั่นเอง และสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดมากที่สุด ถ้าสัมพันธ์ภาพ หรือสภาพครอบครัวดี ไม่พิการ หรือแตกร้างปัญหาทางสังคมอื่น ๆ เช่น การหย่าร้าง คนจรจัด หรือ โสเภณี ศีลธรรมเสื่อมเป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะส่งผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมจะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้างในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขจากหลาย ๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วและถูกต้องเพื่อผลประโยชน์หกต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคมโดยรวม สาเหตุที่เกิดการแตกร้างทางครอบครัว อาจจะมีมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น สาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้าง และสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่นคนใดก็คนหนึ่งหรือเกิดบกพร่องพอ ๆ กัน สาเหตุเหล่านี้จะเป็นบทเรียนสำหรับผู้จะมีชีวิตครอบครัว ควรจะได้พิจารณาข้อคิดบางประการก่อนจะตัดสินใจแต่งงาน กล่าวคือ ทั้งฝ่ายชายและหญิง จะต้องมีความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน จะต้องมีความมั่นใจในทางการเงิน จะต้องพร้อมที่จะอดทนในการเผชิญต่อความยุ่งยากอันจะพึงมีขึ้น จะต้องไม่มีปัญหาในเรื่องสถานที่อยู่หรือบ้านพัก ทั้งสองฝ่ายจะต้องแสดงความจริงใจต่อกันจะต้องมีความสมบูรณ์แห่งสุขภาพและการสนองความต้องการทางเพศ ทั้งนี้ปัญหาที่จะนำไปสู่การแตกร้างในครอบครัว โดยเฉพาะการหย่าร้างอันเกิดจากทางฝ่ายสามี เพราะฉะนั้น ฝ่ายหญิงก่อนจะตัดสินใจแต่งงานกับชายใดจะต้องพิจารณาคัดเลือกให้ถี่ถ้วน และพยายามหลีกเลี่ยงชายผู้น่าจะมีลักษณะ ๘ อย่าง ดังกล่าวมาแล้ว จะเป็นการตัดไฟแต่ต้นลมและไม่สายเกินแก้

^{๒๐} กীরติ บุญเจือ, ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

ปัญหาการทำแท้ง นับเป็นปัญหาระหว่างชายหญิงที่มีความรุนแรง และขัดต่อศีลธรรมอันดี อันงาม เป็นปัญหาทางเพศที่ผู้จะเป็นบิดามารดาไม่มีสำนึกในการเป็นบุพการี และนำมาซึ่งปัญหาต่างๆ อีกมากมายในสังคมด้วย ปัญหาการทำแท้งมีปัญหามาจากสาเหตุหลายสาเหตุ เช่น สตรีถูกข่มขืน ความยากจน ความแตกร้างในครอบครัว หญิงที่แต่งงานแล้วสามีไม่รับผิดชอบเลี้ยงดู การมีวามทางเพศของวัยรุ่น ฯลฯ การทำแท้งเป็นการทำลายจริยธรรมด้านมนุษยธรรม มีพฤติกรรมที่ไม่รู้จักควบคุมความรู้สึกทางอารมณ์ ขาดความขังคิดและความรับผิดชอบ มีเพศสัมพันธ์เพื่อสนองตัณหาของตนเอง การทำแท้งนอกจากผิดกฎหมายแล้วยังผิดศีลธรรมอีกด้วย สังคมไทยไม่ยอมรับการทำแท้งว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

สาเหตุที่สามี และภรรยาไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน จำแนกได้ดังนี้

สาเหตุที่สามี และภรรยาไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน นั้นจัดได้ว่าเป็นปัญหาสังคมระดับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่นำไปสู่การหย่าร้างที่เนื่องมาจากฝ่ายสามี และภรรยาเป็นฝ่ายเสนอให้มีการหย่าร้าง นอกจากนั้นแล้วยังสามารถจำแนกออกไปได้อีกดังนี้

ปัญหาความยากจน เนื่องจากครอบครัวมีสภาพยากจน มีรายได้น้อย ค่าจ้างแรงงานต่ำ ทำให้ต่างฝ่ายต่างต้องทำมาหากินของตนเอง จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการทะเลาะ ตบตีกันได้ ความยากจนก็เป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้บิดามารดา ไม่อาจทำหน้าที่ของบิดามารดาที่ดี ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ทิศทั้ง ๖ กล่าวคือ ไม่สามารถให้การศึกษากับบุตรของตนเองได้เป็นต้นและอ้างความสำคัญของตนเองว่าเป็นที่หนึ่งในครอบครัว จากความเครียดทำให้มองข้ามจิตใจของกันและกันไป

ปัญหาความเห็นแก่ตัว จากปัญหาสังคมรอบด้านที่รุนแรง ทำให้ความที่เคยเอาใจใส่ระหว่างกันลดน้อยลง ไป จากที่สมาชิกในครอบครัวต้องดิ้นรนชวนขวายมากขึ้น จึงทำให้ช่องว่างระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น ต่างฝ่ายต้องการผลประโยชน์ของตนเอง ต้องการความสะดวกสบาย และผลัดภาระงานไปให้อีกฝ่ายรับผิดชอบแทน หรือจนเกิดเป็นปัญหาครอบครัวกล่าวคือ พ่อแม่ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา พ่อแม่ไม่มีความรับผิดชอบในการเลี้ยงดูลูก ดุด่าทอหนัก ดุด่าผู้หญิง ดุด่าเทียวกลางคืน เป็นต้น

ปัญหาค่านิยมเปลี่ยนแปลง สามีภรรยาในหลาย ๆ ครอบครัวเห็นคุณค่าจริยธรรมของครอบครัวน้อยลง ตั้งแต่ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างออกไปเข้าพบปะผู้คนในสังคมข้างนอกรครอบครัว ดังจะพบเห็นจากข่าวสารจากวิทยุโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ที่พบเห็นเรื่องผิดจริยธรรม และวัฒนธรรมไทยอยู่เสมอ “ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น แหล่งจำหน่ายยาเสพติด เป็นต้นนั้น ถ้าจะให้ได้ดี ทางฝ่ายรัฐบาลหรือชนชั้นบริหารน่าจะจัดการแก้ไขให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้โดย “รัฐบาลหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมือง อาจจะแก้ด้วยการนำเอาธรรมะไปเป็นหลักในการทำงาน เมื่อเห็นว่าสิ่งแวดล้อมใดที่ขัดกับหลักศีลธรรมและจารีตประเพณีที่

ดีงาม ก็จัดการให้เป็นไปในทางดีเสีย ก็จะเป็นอุบายวิธีแก้ไขที่ได้ผลมากทางหนึ่ง”^{๒๒} “ปัจจุบันได้มีวิถีทางดำเนินชีวิตของคนในครอบครัวเปลี่ยนไปจากแต่ก่อนมาก ความรักใคร่กลมเกลียวกันในครอบครัวก็เปลี่ยนไป”^{๒๓}

สรุปได้ว่าปัญหาอาชญากรรมทางเพศ เป็นสิ่งที่ก่อความรุนแรง และสะเทือนขวัญในสังคมมาก และส่งผลถึงความรู้สึกสำนึกของสามีภรรยาในสังคมด้วย การประพฤติดังนี้เป็นข่าวที่น่ากลัวอย่างยิ่ง เช่น การข่มขืนแล้วฆ่า เป็นอาชญากรรมทางเพศที่พบมากที่สุดในสังคมไทยและเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของบุคคลครอบครัวและสังคม ผู้ถูกข่มขืนมีความละลาบ ลับสนหวาดกลัว โกรธแค้น หวาดผวา ฝันร้าย นอนไม่หลับ เป็นโรคประสาท ฯลฯ พบว่าคดี “ผู้ถูกข่มขืนมากที่สุดเป็นหญิงอายุประมาณ ๑๖ - ๒๔ ปี นอกนั้นเป็นเด็กหญิงและหญิงชรา จากการศึกษาพบว่าร้อยละ ๖๐ ถูกข่มขืนโดยคนแปลกหน้า ร้อยละ ๓๐ ถูกข่มขืนโดยคนรู้จัก ร้อยละ ๗ ถูกข่มขืนโดยบุคคลใกล้ชิดหรือญาติเด็กหญิงที่ถูกข่มขืนโดยบุพการีหรือญาติสนิท”^{๒๔} จะมีความกระทบกระเทือนใจมาก บางรายเป็นโรคประสาทหรือโรคจิต สาเหตุของการข่มขืนมีหลายสาเหตุ เช่น การข่มขืนทางกามารมณ์ ตัวอย่างการตบตีทารุณแล้วข่มขืน ในภาพยนตร์และโทรทัศน์ การแต่งกายที่ข่มขืนอวดมณีในการประกวดนางงามต่างๆ และการเลี้ยงดูเด็กด้วยการทารุณ โหดร้าย เมื่อเด็กโตขึ้นก็มีแนวโน้มในการกระทำคามผิดทางเพศได้ เช่นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเพราะการขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมว่าด้วยทศทั้ง ๖ เป็นต้น

๓.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ในปัจฉิมทศ

ทศเบื้องหลัง อันได้แก่ภรรยา นั้น ภรรยาไม่ว่าจะดีหรือเลวนั้นต้องตามหลังบุรุษ จึงได้ชื่อว่าทศเบื้องหลัง ชีวิตของภรรยาเป็นชีวิตที่มีความทุกข์มากอยู่แล้วหากว่าได้คู่ครองที่ไม่ดีแล้ว ยิ่งจะทำให้มีความทุกข์มากกว่าเดิม ดังนั้นผู้หวังความสุขความเจริญในการดำเนินชีวิตเพศภรรยาแล้ว จำเป็นต้องศึกษาและตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของภรรยาและสามีที่ดี

ผู้เป็นสามีจะต้องยกย่องนับสตรีผู้นั้นว่า เป็นภรรยาโดยชอบด้วยประเพณีและกฎหมายของตนทั้งนี้เพราะพระพุทธองค์ทรงให้ความเป็นธรรมและยกย่องให้เกียรติแก่สตรีผู้เป็นภรรยาพระองค์

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๒๓} ไสว มาลาทอง, คู่มือ การศึกษาจริยธรรม สำหรับ นักเรียน นิสิต นักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและประชาชนผู้สนใจทั่วไป. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒). หน้า ๒๒-๒๔.

^{๒๔} เกษม ดันติผลาชีวะ, อาชญากรรมกับปัญหาสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จรัสแสง, ๒๕๓๔). หน้า ๖๕ - ๗๐.

จึงกำหนดหน้าที่ที่ชายผู้เป็นสามีให้มีหน้าที่จะต้องยกย่องเชิดชูและให้เกิดภรรยาของตนเองใน
สังคมต่างๆ ด้วยความเป็นธรรมบุคคลผู้เป็นสามีจะต้องสำรวจตัวเองเสียก่อน หากเห็นว่าตนเองยัง
บกพร่องในหน้าที่ของสามีก็ควรจัดการแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นเสีย เช่นตัวอย่างการสมรสจะต้อง
จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมายสภาพการสมรสจึงจะสมบูรณ์ เพื่อเป็นการให้เกิดคดีแก่ภรรยาและ
ญาติพี่น้องฝ่ายภรรยา หากยังไม่ได้มีการจดทะเบียนสมรสโดยถูกต้อง ฝ่ายชายผู้เป็นสามีก็ต้องรีบ
จัดการจดทะเบียนสมรสกับเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองท้องถิ่นหรือพนักงานทูตในฝ่ายต่างประเทศให้
ถูกต้องโดยเร็วที่สุด และจัดงานมงคลสมรสให้สมแก่ฐานะด้วย เพราะเวลาที่ตนเองจะต้องเข้าสังคม
ต่างๆ ก็ควรพากรรยาของตนเองออกสังคมด้วยและแนะนำให้เกียรติแก่ภรรยาของตนแก่แขกที่มา ใน
สังคมนั้นๆ อย่างเปิดเผยหรือประเพณีในการสมรสมีการเลี้ยงอาหารแก่มิตรสหายฝ่ายชายผู้เป็นสามีก็
ต้องแนะนำให้แขกที่มาร่วมงานเลี้ยงนั้นรู้จักภรรยาของตนโดยทั่วไป เช่น พากรรยาของตนเดินเที่ยว
แจกของขวัญแก่แขกที่มาในงาน โดยทั่วถึงกันเหล่านี้เป็นต้น การกระทำเช่นนี้นับได้ว่าบุคคลผู้นั้นได้
ปฏิบัติหน้าที่สามีที่ดียกย่องให้เกิดเกียรติแก่สตรีผู้เป็นภรรยาโดยสมบูรณ์ ตามหลักพุทธจริยศาสตร์สังคม
เรื่องทีศ ๖

สามีที่ดีจะต้องไม่แสดงกิริยาดูหมิ่นหรือสบประมาทภรรยาของตนพุทธจริยศาสตร์สังคมข้อ
นี้แสดงให้เห็นว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนชายผู้เป็นสามีให้ปฏิบัติตนต่อภรรยาของ
ตนเองตามหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพื่อความสุขในการดำเนินชีวิตนั่นเอง กล่าวคือ
เมื่อชายผู้เป็นสามียกย่องให้เกิดภรรยาของตนเอง นอกจากจะแนะนำให้ญาติมิตรรู้จักในสังคม
ต่างๆ แล้ว ยังยกย่องให้เกิดเกียรติโดยไม่ดูหมิ่นและสบประมาทอีกด้วย ฝ่ายภรรยาก็ย่อมรู้สึกเคารพ
เกรงอกเกรงใจและยกย่องให้เกิดสามีของตนเองเช่นกัน การปฏิบัติที่ถ้อยทีถ้อยอาศัยดังกล่าวนั้น ย่อมทำ
ให้การกินอยู่ร่วมกันระหว่างหญิงชายคู่สามีภรรยาผู้นั้น อยู่ร่วมกันในสังคมของครอบครัวนั้น ๆ ด้วย
ความสุขและสันติตลอดไป ทางตรงกันข้าม หากชายผู้เป็นสามีแสดงกิริยาก้าวร้าวสบประมาทภรรยา
ของตนเอง ย่อมจะทำให้สตรีผู้เป็นภรรยาข่มขู่จะบันดาลโทษให้เกิดมีปฏิกริยาตอบโต้ เช่น แสดงกิริยา
วาทาหมิ่นประมาทชายผู้เป็นสามี เหตุบาดหมางทะเลาะวิวาทในครอบครัวย่อมจะเกิดขึ้น หากไม่
หาทางระงับต้นเหตุเสียแต่เริ่มแรก อาจเกิดเหตุลุกลามใหญ่โตจนกระทั่งการสมรสสลายลงก็เป็นได้
เป็นต้น

ชายผู้เป็นสามีจะต้องไม่ประพฤตินอกใจภรรยาของตนเอง โดยมีภรรยาน้อยหรือคบชู้คู่สาว
กับหญิงอื่นๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าพระพุทธองค์ทรงทราบหลักจิตวิทยาของฝ่ายสตรีว่าจะเกิดปฏิกริยา
หึงหวงสามีของตนเองอย่างรุนแรง ไม่เช่นนั้นจะต้องมีเหตุทะเลาะวิวาทกันในครอบครัวอย่าง
แน่นอน และอาจเกิดการหย่าร้างกันจนกลายเป็นครอบครัวที่มีปัญหา หากมีลูกก็พลอยเป็นเด็กที่มี
ปัญหาไปอีก อาจทำให้ไปสร้างปัญหาในสังคมต่างๆ อีกก็เป็นได้

สามีต้องมอบความเป็นใหญ่ให้แก่ภรรยาของตน ให้ความเสมอภาคแก่สตรีผู้เป็นภรรยาของตนเองในการจัดการบ้านเรือนของสามีและจัดการสังคมต่างๆ ของสามี เช่น การควบคุมดูแล การใช้จ่าย คนใช้ และให้ความอุปการะแก่ญาติผู้อาศัยอยู่กับตน เป็นต้น ฝ่ายหญิงผู้เป็นภรรยาก็เกิดความภาคภูมิใจและทุ่มเทความรู้ความสามารถของตนปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากสามีของตนเอง โดยเฉพาะกิจการเหล่านั้นให้เกิดผลดีที่สุดแก่สามีของตน หากฝ่ายชายกุมอำนาจเสียผู้เดียว หญิงผู้เป็นภรรยาก็เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจอาจพาลหาเรื่องก่อกวนทะเลาะวิวาทต่างๆ ก็เป็นไปได้

สรุปได้ว่าสามีควรให้เครื่องแต่งตัวแก่ภรรยาของตนเอง เครื่องแต่งตัวที่ว่าหมายถึง เสื้อผ้า แพรพรรณและเครื่องประดับกายต่างๆ เช่น แหวน กำไลมือ ต่างหู สร้อยข้อมือ สร้อยคอเหล่านี้เป็นต้น หลักพุทธจริยศาสตร์ทิสทั้ง ๖ ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าเพื่อเป็นการผูกใจภรรยาของตนเองให้เกิดความรักใคร่สามีของตนไม่ให้เสื่อมคลายนั่นเอง เป็นต้น

๓.๓ การใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ทิส ๖ กับปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักปัจฉิมทิส

หน้าที่ที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา ได้แก่ ยกย่องให้เกิดศรัทธาของตนเอง ไม่นอกใจภรรยา ไม่มีบ้านเล็กบ้านน้อย ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามวงศ์ตระกูล รูปร่างหน้าตา สติปัญญาของภรรยา มอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้กับผู้เป็นภรรยาของตนเอง และหาเครื่องแต่งกายมาให้เป็นของขวัญตามโอกาสที่เหมาะสมที่ควร หากว่าครอบครัวไหนสามีไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อภรรยาแล้ว ครอบครัวนั้นก็เป็นที่น่าหวังได้ว่าต้องเป็นครอบครัวที่มีปัญหาอย่างแน่นอน หรือไม่ก็อาจต้องแยกทางกันก็เป็นได้

หน้าที่ที่ภรรยาปฏิบัติต่อสามี ได้แก่ ต้องรู้จักจัดงานภายในบ้านให้สะอาดเรียบร้อย ไม่ประพฤตินอกใจสามีของตนเองต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน ผู้เป็นภรรยาต้องรู้จักรักษาทรีภรรยาที่หามาได้ และต้องมีความขยันหมั่นเพียรตื่นก่อนนอนที่หลังสามีตลอดทั้งต้องสงเคราะห์ญาติทั้งสองฝ่ายด้วยดีด้วยความจริงใจ เมื่อตอนจะเข้าห้องหอวันวิวาห์ มีผู้แต่ผู้แก่ชักซ้อมสั่งสอนเพิ่มเติมให้ว่า คู่ผัวตัวเมียมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร เช่น สำนวนในหนังสือโอวาทกระสัตรี ของคนไทยสมัยก่อนตอนหนึ่งว่า

สำหรับหญิงอันดีมีปัญญา	จะปรนนิบัติสามีเป็นที่รัก
สามีภักดีโดยเที่ยงไม่เคียดสา	มิให้เคืองขื่นขัดซึ่งอัชฌา
ถึงเพลายามนอนผ่อนเอาใจ	กราบบาทสามีเป็นที่ยิ่ง
สรรพสิ่งที่ชอบประกอบให้	ตื่นก่อนนอนหลังระวังไว
ตักน้ำไว้คอยทำซึ่งสามี	จะได้ชำระพักตราเวลาเช้า

นวลเจ้าจำไว้เป็นศักดิ์ศรี^{๒๕}

ในทางสังคมสมัยใหม่ เรื่องบางอย่างที่สำคัญ ในแต่ละบทบาทนั้น อาจระบุเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ชัดเจนอีกชั้นหนึ่งในตัวบทกฎหมาย เช่น บทบาท ซึ่งหมายถึงหน้าที่ของบุคคลที่เป็นสามีและภรรยา นั้น ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยที่ตราไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ระบุในมาตรา ๑๔๕๓-๑๔๕๗ มีใจความสำคัญโดยสังเขปว่า

๑. สามีภรรยาต้องอยู่กิน และช่วยเหลืออุปการะกัน
๒. สามีเป็นหัวหน้าและเลือกที่อยู่อาศัย
๓. หากอยู่ด้วยกันไม่ได้ฝ่ายเสียหายขออำนาจศาลสั่งให้แยกอยู่และได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดูได้
๔. ภริยาประกอบอาชีพที่เคยทำอยู่ก่อนสมรสได้โดยไม่ต้องให้สามียินยอม
๕. ถ้าศาลสั่งให้ฝ่ายใดเป็นคนไร้ความสามารถ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้อนุบาลหรือพิทักษ์โดยอำนาจกฎหมาย^{๒๖}

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ คงสรุปได้ว่า บทบาทของบุคคลผู้เป็นสามีและภรณานั้น มีธรรมเนียมประเพณีของชุมชน หรือกฎหมายของบ้านเมืองกำหนดไว้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังมีอีกหลายส่วนที่เป็นหน้าที่อื่นๆ ภายในบทบาท เช่นนี้ ที่ไม่บอกไว้ครบถ้วนชัดเจน ทั้งในประเพณีหรือในกฎหมาย กระนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกันใน สถานภาพ หรือตำแหน่งดังกล่าวนั้นก็พอจะรู้หรือตกลงกำหนดกันเองได้ โดยอาศัยตัวอย่างในเรื่องเดียวกัน จากรายอื่นๆ ที่ตนเคยเห็นและพอใจจะทำตาม หรืออาจกำหนดเงื่อนไขขึ้นใหม่ตามที่คู่สัมพันธ์ต้องการและยินดี เช่น ถ้าถามสามีภรรยาคู่ใดสมัยนี้ว่า ปฏิบัติตนตามประเพณีที่สอนกันในหนังสือโอวาทกระษัตริ์ หรือตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่อ้างถึงข้างต้นหรือเปล่า อาจได้คำตอบว่า ไม่ได้ทำตามทั้งหมด แต่ดัดแปลงไปตามคติสมัยหรือเปล่า อาจได้คำตอบว่า ไม่ได้ทำตามทั้งหมด แต่ดัดแปลงไปตามสมัยใหม่ของสังคมตะวันตกที่ตนนิยมหรือตามที่ตกลงปลงใจกันเองบางอย่างที่เห็นว่าสะดวกและเหมาะสม

๓.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ทศ ๖ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักปัจเจกนิยม

“ภรรยาแม้จะจัดเป็นข้างหลัง มันก็เป็นกำลังดันไปข้างหน้าไม่ใช่เป็นเครื่องถ่วง คือคุณให้ไปข้างหน้า เพราะกำลังใจเกิดจากภรรยา”^{๒๗} ภรรยาล้วนแต่ต้องตามหลังบุรุษทั้งนั้น เพราะฉะนั้น

^{๒๕} พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๕.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, อุดมคติแก้ปัญหาได้ทุกชนิด, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

พระพุทธเจ้าจึงเรียกว่าทิศเบื้องหลัง หรือเรียกตามบาลีว่าปัจฉิมทิศ อันแปลว่า ทิศตะวันตก ซึ่งอยู่ข้างหลังเราผู้ขึ้นหันหน้าไปทางทิศตะวันออกดังนั้นเมื่อบุตรมีอายุพอสมควรแก่การหาเลี้ยงตนและครอบครัวได้แล้ว มารดาบิดาจะต้องดำรงถึงการตกแต่งให้มีเข้าเรือนเป็นหลักฐานสืบไป โดยเลือกหาหญิงตามลักษณะที่กล่าวข้างต้น แม้จะบกพร่องไปบ้าง แต่ยังมีส่วนดีแก่ความต้องการ ไม่มีข้อเสียหายอย่างอื่นแล้ว ก็ควรยินดีสู่ขอกระทำการตกแต่ง ก็คือ เมื่อได้บวชเรียนเสร็จแล้ว อุบายที่บวชก่อนแต่งน่าจะมีประสงค้อยู่สองอย่าง

อย่างหนึ่งก็คืออบรมนิสัยใจคอไม่ให้ตกไปในทางชั่ว เพราะขาดการศึกษาศีลธรรม อันจักต้องปฏิบัติในเมื่อกลับออกมาเป็นภุชงค์ปกครองบ้านเรือน ก็ให้อยู่ในลักษณะของพ่อบ้านที่ดีอีกประการหนึ่ง การบวชเป็นสิ่งสำคัญของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาไม่ควรละเว้น ถ้าไปเกี่ยวข้องกับมหรสพเสียก่อนแล้ว ก็เป็นเครื่องขัดกับการบวชเรียนอย่างมากมาย บางเรียนถึงแก่ไม่ได้บวชเอาทีเดียว ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ปล่อยให้ประโยชน์สำคัญผ่านพ้นชีวิตอันมีค่าไปเสียได้ หรือแม้จะตัดสินใจบวชได้ก็คงไม่วายที่จะเป็นห่วงพะวักพะวน เป็นอุปสรรคกีดขวางการปฏิบัติอยู่รำไป ถ้าจะลองฟังเสียงข้างมากก็คงได้ความว่าบวชก่อน แต่งงานเป็นเรียบร้อยโดยประการทั้งปวง

เรื่องของสามีภรรยา นั้น มีความสำคัญต่อความสุข หรือความทุกข์ของชีวิตฆราวาสมาก สำหรับคนที่ได้สามี หรือภริยาดี มีศีลธรรมก็เป็นคนโชคดีไป หากได้ตรงกันข้ามก็เป็นคนโชคร้ายมาก เป็นคนไม่มีศีลธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ยังดีเรียกว่า ฝ่ายหนึ่งมีศีลธรรม อีกฝ่ายหนึ่งไม่มี ชนิดเหวตออยู่กับซากศพ หรือซากศพอยู่ร่วมกับเทพธิดา แบบนี้ทรมาณมาก เพราะคนดีมาอยู่ร่วมกับคนไม่ดี ต้องใช้ความอดทนสูงมาก ไม่มีความสุขในชีวิตสมรส

โดยปกติชีวิตฆราวาสมีทุกข์มาก มีเรื่องต้องกังวลมากอยู่แล้ว หากได้เพื่อนร่วมชีวิตที่ไม่ดีเข้าอีก ความทุกข์นั้นจะเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว

พูดทางฝ่ายหญิง หญิงที่ได้สามีดีเพียงคนเดียว เหมือนมีเพื่อนถึง ๑๐ คน อาจสู้ไม่ได้เสียอีก เพราะเขาเป็นให้ได้ทุกอย่าง เป็นทั้งเพื่อนร่วมชีวิต เป็นเหมือนบิดาผู้คุ้มครองให้ความสุขได้หลายแบบ แต่หญิงที่ได้สามีไม่ดี ก็เหมือนมีเชื้อโรคหรือเนื้อร้ายอยู่ในกายน่าสงสาร

ทางฝ่ายชาย ชายที่ได้ภรรยาดีเพียงคนเดียว ดีกว่ามีเพื่อนถึง ๑๐ คน เพราะเธอเป็นผู้ให้ทุกอย่าง เป็นร่วมชีวิต เป็นมิตรร่วมใจ เป็นเสมือนมารดา เป็นน้อง เป็นคนรับใช้ อยู่ในคนเดียว คือ เธอให้ความสุขแก่สามีได้หลายแบบ เป็นเพื่อนร่วมชีวิตที่สนิทที่สุด เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า ภริยา ปรมา สขยา ภรรยาเป็นมิตรอย่างเยี่ยม

เพราะฉะนั้น ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภรรยา ปรมา สขาน นั้นเป็นความจริงที่โลกยังยอมรับกัน อยู่ ใครได้ภรรยาแล้วขึ้นมา ภรรยานั้นก็ เป็น ภริยา ปรมา สดตุ คือเป็นศัตรูที่ร้ายแรงบั่นทอนความสุข ความเจริญทุกอย่าง”^{๒๔}

ธรรม ๔ ประการอันเป็นเหตุให้สามีภริยาอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต เป็นพื้นฐานอัน มั่นคงที่จะทำให้สามีภริยาครองชีวิตกันชืดชิว มีความสุข คือ “คู่สามีภริยาจะต้องมีสมชีวิธรรม ได้แก่ สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน ได้แก่ มีหลักการ มีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมาย ชีวิตที่เหมือนกัน สมศีลา มีศีลเสมอกัน ได้แก่ มีนิสัยเสียสละ ได้แก่ มีนิสัยเสียสละช่วยเหลือ ไม่เห็นแก่ตัว ใจกว้างเสมอกัน สมปัญญา มีปัญญาเสมอกัน ได้แก่ มีเหตุผล มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ คือด้านคันทุรัง เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน พุดกันรู้เรื่อง”^{๒๕}

ในเรื่องการดูแลทรัพย์สินของมีราคา การดูแลรักษาที่ปฏิบัติตามประเภทของสิ่งนั้น ๆ “ไม่ให้เสื่อมเสียไปในเหตุอันไม่บังควร ยิ่งของที่มีราคามากก็ยิ่งควรรักษาไว้ในที่มั่นคงพันอันตราย ทั้งปวง แต่ถ้าเป็นทรัพย์สินที่จักทำประโยชน์ให้จงกามต่อไปอีกได้ ก็ไม่ควรเก็บนิ่งไว้กับบ้านเฉยๆ ซึ่ง ไม่เพียงแต่จะทำให้ขาดประโยชน์ที่ควรจะได้อย่างเดียว ยังเป็นสิ่งยั่วผู้ร้ายให้ปองอีกด้วย”^{๒๖} ทางดี ควรนำออกทำประโยชน์ ให้มีส่วนทำรายได้จงกามไปอีก โดยมีหลักฐานเป็นที่เชื่อได้ เช่นรับจำนำ ที่ดินหรือเรือทวนไรรานเป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ต้องกังวลห่วงว่าโจรจะล้วงลักหรือไฟจกไหม้ เหมือนของอื่นๆ แต่หากทำเช่นนั้นไม่ได้เพราะทุนน้อย ก็ควรแสวงหาสิ่งที่เหมาะสมแก่ทุนที่มีอยู่ ข้อ สำคัญจะทำอะไรที่เกี่ยวข้องด้วยบุคคลแล้ว ควรนึกถึงการล่อลวงไว้บ้าง ถ้าประสงค์เพียงความปลอดภัย หรือมีผลบ้างเล็กน้อยเท่านั้น การฝากคลังออมสิน ได้ยืนยันว่ามันคงดี เพราะเป็นของรัฐบาล แท้จริงศัตรู สำคัญของทรัพย์สินที่ทำวิธีป้องกันได้ยาก คือตัวของเรานี้แล ถ้าเราตั้งกองบำเพ็ญอันใดที่จะให้หมด เปลือง ไปฝ่ายเดียว ไม่ยับยั้งคิดถึงกาลข้างหน้าข้างหลังให้รอบครอบก่อนแล้ว การรักษาต่อให้สิ้น กุญแจตั้งร้อยชั้น ก็หนีภัยชนิดนี้หาได้ไม่ ความยังคิดในเรื่องใช้ทรัพย์สินให้เปื้อนประโยชน์นั้น ถ้าผู้มี หน้าที่ปกครองบ้านเมืองหมั่นเอาใจใส่อยู่เสมอๆ ก็จักผ่านพ้นเรื่องเดือดร้อนอันจะพึงมีมาสู่ตนและ ครอบครัว กับทั้งทารกซึ่งจะอุบัติขึ้น ในกาลข้างหน้า หากเผชิญมาประสพเวลาขัดสนยากจนเข้า ก็ จะ แลเห็นเป็นสภาพน่าสังเวชอย่างยิ่ง

^{๒๔} วศิน อินทสระ, พระสูตรต้นปิฎกอังคุตตรนิกาย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒๐ - ๒๒๑.

^{๒๕} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ฐานการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑ - ๑๑๒.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

๒) กุลบุตรไม่บำรุงมิตรสหายด้วยการกล่าววาจาไพเราะ ไม่มีความสุภาพอ่อนโยน มีแต่ความก้าวร้าว อันเป็นเหตุทำให้ต้องสูญเสียมิตรภาพต่อกัน

๓) กุลบุตรไม่บำรุงมิตรสหายของตนด้วยการประพฤตินให้เป็นประโยชน์ อันจะนำตนเองและมิตรสหายไปสู่ความเจริญ ไม่ช่วยเหลือธุระการงานให้เป็นที่เบาใจมิตรสหาย ไม่เป็นที่พึ่งยามที่มีความจำเป็นและเจ็บป่วย เป็นต้น

๔) กุลบุตรไม่บำรุงด้วยการวางตนให้สม่ำเสมอ ไม่มีความเสมอภาคด้วยชาติ, สกุล, ยศศักดิ์, และสมบัติ มีความเหยียดหยม ยกตนข่มท่าน มีการดูหมิ่นกัน ไม่มีความเป็นมิตรที่ดีเหมือนเดิม

๕) กุลบุตรไม่บำรุงมิตรด้วย การพูดจาหลอกลวง กล่าวคำลวงให้เข้าใจเขวเป็นอย่างอื่น อันเป็นเหตุนำความเสียมมาสู่ผู้ฟัง เป็นต้น

ส่วนมิตรก็ไม่อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยดีเช่นกัน ได้แก่

๑) ไม่ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้ความช่วยเหลือมิตรผู้ประมาทแล้ว ไม่ดักเตือนแก่มิตรสหายเมื่อเขามีความประมาท

๒) ไม่ป้องกันทรัพย์สมบัติของมิตร สหายผู้ที่มีความประมาท มีความเพอเลอ

๓) เมื่อมิตรสหายมีเหตุร้ายอันตรายก็ไม่สามารถเป็นที่พึ่งพาอาศัยได้ ไม่ให้ความช่วยเหลือแก่มิตรสหายได้

๔) เมื่อเกิดมีภัยวิบัติยากเข็ญอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เพื่อนก็ไม่ให้ความช่วยเหลือไม่ช่วยเข้าคิคว่านในอันจะปลดเปลื้อง ให้พ้นจากวิบัติเหล่านั้น

๕) ไม่ให้ความเคารพนับถือตลอดทั้งวงศ์ตระกูลของมิตรสหาย ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติพี่น้องของมิตรสหายเลย เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีปัญหาต่างๆ อีก ได้แก่

ปัญหาบุคคลขาดระเบียบวินัยไม่เคารพกฎหมาย คนไม่มีวินัยเป็นบุคคลที่ชอบทำอะไรตามใจตนเอง ขาดเหตุผล คิดเอาแต่ประโยชน์ส่วนตนฝ่ายเดียว และประโยชน์ของพรรคพวกกลุ่มน้อยของตนเอง ปัญหาที่พบมากในสังคม เช่น การไม่เคารพกฎจราจร การตัดไม้ทำลายป่า การปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง

ผลเสียจากความเสื่อมโทรมทางสภาพเศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรม ทำให้เกิดการลักขโมย การปล้น การค้ายาเสพติด การค้าประเวณี ความยากจนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศโดยรวมด้วย เช่นตัวอย่างในภาคผนวก

๔.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทิส ๖ ในอุตตรทิส ได้แก่ มิตรสหาย

การจัดการงานให้ตามสมควรแก่กำลังนั้น ได้แก่การรู้จักเลือกงานที่เหมาะสมแก่ประเภทของบุคคล และรู้จักแบ่งเวลาการทำงานให้พอแก่กำลังของคน การรู้จักประเภทบุคคลนั้น เช่น รู้ว่าคนนี้จัดการให้ทำการละเอียดหรือ หยิบ คนนี้ควรแก่งานหนักหรือเบา และคนนี้จะใจให้ทำงานที่ต้องใช้ความคิดได้หรือไม่ แล้วจึงมอบหน้าที่ให้เหมาะแก่บุคคลที่ได้เลือกแล้ว งานจึงจะดำเนินไปได้ด้วยเรียบร้อย ถ้างานที่มอบให้ไม่เหมาะแก่บุคคล ก็น่าจะมีเสียได้ถึง ๓ ประการ คือ ถ้าไม่ถนัดต่อวิธีการก็ทำให้เกิดจรรยาได้ เป็นเหตุให้งานช้าเสียเวลา และสิ่งที่ทำอาจเสียหายเพราะความรู้ไม่พอแก่การ

ส่วนรู้จักเวลาที่ควรของงานนั้น คือเมื่อถึงเวลาของงานก็ใช้ให้ได้การได้งาน เวลาควรพักผ่อน ก็ผ่อนให้มีความสุข ไม่ฝืนจนเกินควรแก่กำลัง ดังนี้จึงจักถูกกับอริยาสัยของผู้รับใช้ควรเอาใจใส่ดูแลในเรื่องกินอยู่ นุ่งห่มของบ่าวหรือคนรับใช้ไม่ให้ผิดเคือง เพราะนิสัยคนงาน ย่อมต้องการอาหารให้เพียงพอกำลัง ถ้าอาหารไม่เพียงพอแล้วกำลังก็ถอย กระทำให้ใจคอหงุดหงิด เมื่อหน้าต่อการทำงาน หรือกับทั้งนายด้วย ส่วนรางวัลนั้นมีเป็น ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งให้เป็นคราวเป็นสมัย อีกอย่างหนึ่งเป็นรางวัลความชอบ ให้เฉพาะแต่ผู้ที่ทำการทำงานดีและเหน็ดเหนื่อย เช่นนี้เป็นรางวัลพิเศษ ประโยชน์ของรางวัลอย่างหลังนี้ ไม่แต่เป็นสิ่งบำรุงน้ำใจของผู้นั้นแต่อย่างเดียว ยังเป็นเครื่องขู่ผู้ที่ไม่มีอุตสาหกรรมให้มีอีกด้วย

นายบำรุงบ่าว ด้วยดูแลรักษายามเจ็บป่วย ผู้ปกครองบ้านเรือนจำเป็นต้องมีพญูกยาไว้ด้วยสำหรับการใช้เจ็บ เล็ก ๆ น้อยๆ ในเวลาจำเป็น พอเป็นเครื่องเยียวยาชั่วคราว ก่อนที่จะมีหมอมารักษา แต่ถ้าเป็นโรคที่เหลือความสามารถจะทำการรักษาหรือปฐมพยาบาลได้ ก็ควรจัดการกับแพทย์ ดังที่กล่าวไว้ในหมวดภรรยาอนุเคราะห์สามีทีเดียว จะควรส่งไปรักษายังโรงพยาบาลหรือรักษาที่บ้านก็ได้แล้วแต่ความสะดวกลักษณะการปกครองผู้น้อยให้อยู่ในถ้อยในคำ มีความเคารพยำเกรง ไม่อุกอาจก้าวร้าวต่อผู้ใหญ่ผู้นั้น ก็เพราะผู้ใหญ่ประพฤติเป็นธรรม มีเมตตาปราณี ไม่เบียดเบียนผู้น้อยให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน มีธรรมที่ควรนำมาประกอบเป็นหลักส่งเสริมให้นายบำรุงบ่าว คือ อกติ ๔ แต่ละข้อ ดังนี้

๑. อนุทาคติ ถ้าเอียงเพราะรักใคร่กัน
๒. โทสาคติ ถ้าเอียงเพราะไม่ชอบ
๓. โมหาคติ ถ้าเอียงเพราะเขลา

๔. ภัยคติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๑๒}

อคติ ๔ นี้ เป็นข้าศึกแก่การปฏิบัติธรรมอยู่มาก ผู้แสวงหาทางสุจริต ย่อมไม่ประสงค์นำมาประพฤติ การลำเอียงนั้นจะด้วย รัก, โกรธ, หลง, หรือเพราะเกรงอำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เหล่านี้สามารถบันดาลให้ผู้ที่ได้รับผลหัวเราะหรือร้องไห้ได้ คือทางฝ่ายมีชัยก็นำชัยชนะมา ส่วนทางที่ไม่ได้รับความยุติธรรมก็โทมนัสเคียดแค้น เลยอาฆาตจองเวรเป็นศัตรูกันต่อไป ผลที่เกิดแต่การสงเคราะห์แก่ฝ่ายหนึ่ง จักเอามาลบล้างบาปที่ทำไว้แก่อีกฝ่ายหนึ่งหาได้ไม่ เพราะเป็นผลที่ตรงกันข้าม แต่หากกล่าวถึงความยินดีในร้ายก็ตรงกันข้าม คือเมื่อยินดีในฝ่ายชนะ ก็ข่มยินดีในร้ายด้วย

๔.๓ การใช้พุทธจริยศาสตร์ทิศ ๖ กับการปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักอุตตรทิศ ได้แก่ มิตรสหาย

การใช้หลักพุทธจริยศาสตร์ทิศทั้ง ๖ ในการปฏิบัติตนให้เป็นมิตรสหายที่ดี สร้างบุคลิกภาพให้แก่เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา ให้เป็นบุคคลชั้นผู้นำ หรือชั้นผู้บังคับบัญชา ในวงการบุคคล ผู้ปกครองหรือผู้บริหารประเทศ ในวงการค้าหรือนักธุรกิจบริหาร และวงการสังคมของชุมชน โดยทั่วไป เพื่อสร้างและปรับปรุงบุคลิกภาพให้เป็นบุคคลผู้มีสติปัญญา มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่จนกระทั่งพัฒนาความสามารถของตนเองให้มีประสิทธิภาพต่างๆ เพื่อการดำเนินชีวิตของตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จต่างๆ ตลอดทั้งมีความสุขสันติในการดำเนินชีวิตตามที่ได้ตั้งเข็มปรารถนาเอาไว้ เยาวชนเหล่านี้ได้แก่ นักเรียนตาม โรงเรียนต่างๆ และนิสิตนักศึกษาตาม มหาวิทยาลัยต่างๆ หรือตามสถาบันต่าง ๆ โดยทั่วไป

การดำเนินชีวิตของบุคคลต่างๆ ย่อมต้องมีการพบปะสมาคมกับมิตรสหาย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักรักษาน้ำใจไมตรีอันดีต่อเพื่อนมนุษย์ เพราะมิตรที่ดีจะมีส่วนช่วยเหลือให้เรา มีความเจริญในหน้าที่การงาน บุคคลใดที่เว้นต่อการเอาใจใส่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่เพียงแต่เขาจะดำรงชีวิตอยู่โดยปราศจากความราบรื่น หากเขาจะเป็นมนุษย์ที่มีอันตรายอย่างใหญ่หลวงแก่ผู้อื่นด้วย มนุษย์เหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ห่างไกลจากความเจริญก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นบุคคลผู้หวังความเจริญและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ จึงจะต้องเลือกคบมิตรที่ดี เลือกการให้ความสนิทสนม ความสัมพันธ์และการปฏิบัติตนต่อบุคคลประเภทต่างๆ ให้เหมาะสมเพื่อเป็นการปรับพฤติกรรมที่ไม่ดีของตนเองและบุคคลประเภทต่างๆ

แสดงความพอใจสนใจต่อมิตรสหาย จงแสดงความพอใจ ดีใจ เมื่อได้พบเพื่อนมิตรสหายทั่วไป อย่างมีนตึง เชื้ออษา ปลูกเร้าความรู้สึก ความสนใจ กระตุ้นความต้องการและความสัมพันธ์ใน

^{๑๒} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, อ้างแล้ว, หน้า ๓๔๑.

ตัวเขาให้เกิดขึ้น จงกล้อยตามโอภาปราศรัย เอาใจใส่ สนใจต่อมิตรสหาย สร้างบรรยากาศสำราญ
บันเทิงใจสนุกสนาน มีอารมณ์ขัน อย่างนุ่มนวลวิถกกังวล

รู้จักแสดงความยินดี เสียใจกับผู้อื่น หักเปิดปากพูดหรือแสดงความยินดีผู้อื่นเนื่องในโอกาส
ต่างๆ เมื่อเพื่อนได้รับความสำเร็จ โชคดี ได้เลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง ได้รับรางวัล เป็นต้น

ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นเป็นการสร้างบารมี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น
ช่วยเหลือทั้งในหน้าที่การงานและส่วนตัวเท่าที่จะช่วยกันได้ ไม่จำเป็นต้องช่วยด้วยเงินทองเสมอไป
อาจเป็นการช่วยทำกิจการ ช่วยด้วยความคิด ให้การสนับสนุนทางอ้อม ฯลฯ

ระมัดระวังการใช้เสียง สำเนียง และถ้อยคำ เสียงในการพูดของท่านเป็นสิ่งที่โฆษณาบุคลิก
และลักษณะของท่าน อย่าทำเสียงให้คนรำคาญหรือเกิดอารมณ์โกรธ เช่น พูดดัง พูดถึยิบ เป็นที่น่า
รำคาญ หนวกหู แต่ต้องหักทำเสียงให้เป็นที่ประทับใจคนทั่วไป คนเราชอบกันที่น้ำเสียง และวิธีการ
พูดคุย คำพูดของเราเป็นการ โฆษณาได้ดีที่สุดหรือเร็วที่สุด ผู้ฟังรอบตัวเราจะวินิจฉัยถ้อยคำและเสียง
ของเรา เพราะมันแสดงถึงบุคลิกที่แสดงให้เห็นว่าเราเป็นคนได้รับการศึกษา ใจแฉก หยิ่งยโส อ่อน
หัด หยาบคาย ทะเลิ่งตั้งตั้ง มีวัฒนธรรม ไว้ใจได้หรือไว้ใจไม่ได้ ฯลฯ เพราะคำพูดจะถ่ายทอดความคิด
และอารมณ์ของบุคคล

คัตลีลาการพูด ลีลาการพูดการคุย “การพูดการถามของบุคคลมีลักษณะประชดประชันเยาะ
เย้ย เหยียดหยามถากถาง เป็นที่ขัดหูขัดใจของผู้รับฟัง พยายามฝึกออกไปหัดเสียใหม่ เพราะเป็นการ
สร้างศัตรู ทำลายมนุษยสัมพันธ์ เป็นการทำลายความประทับใจผู้อื่น และการเอาชนะน้ำใจมิตรสหาย
บางคนสงสัยว่าทำไมไม่มีใครสนใจเมื่อเขาพูดก็เพราะการพูดกระด้างเสียดสีมันทำให้เขาไม่มีอำนาจ
สะกดจิต ประทับใจ พยายามฝึกหัดขจัดความกระด้างเสียดสีมันไม่เฉพาะแต่ทำลายความสัมพันธ์แต่
มันจะสร้างศัตรูปัญหากระทบกระทั่งในชีวิตตามมามากด้วย”^{๓๓} จงช่างพูดด้วยคำพูดที่น่าชื่นชม
การชอบพูด ช่างพูด เป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของมนุษยสัมพันธ์ แต่การพูดออกมาแต่ละคำ
แต่ครั้งควรเป็นคำพูดที่น่าชื่นชมเมื่อมีโอกาสพูดอย่าปล่อยให้โอกาสนั้นผ่านไปแต่ถ้าเป็นคำพูดที่
ไม่ดี ไม่น่าชื่นชม ไม่เป็นที่พอใจของคนอื่นแล้ว ท่านทำตัวเป็นคนไปไปเสียเลยดีกว่า หมายความว่า
ท่านต้องใช้สมองให้มากและใช้เพื่อบังคับปากของท่านในการพูดด้วย ว่าเวลาไหนควรพูดหรือไม่
ควรอย่างไร

ให้ความสนใจขณะพูดจา ท่านต้องฟังผู้อื่นพูดด้วยนับนตา อย่าว่าวุ่นงันใจจนไม่มีจิตใจฟัง
ผู้อื่นว่าเขาพูดอะไร หมกมุ่นจิตใจฟุ้งซ่าน รุ่มร้อน พลุ่พลุ่ผ่านจนตาตาจนหูฟังไม่รู้เรื่อง หักฝึกจิตใจ

^{๓๓} วิจิตร อวากล, เทคนิคการสอน, (กรุงเทพฯ : โอเอส ปรีนติ้ง, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓๕-
๒๓๖.

หู และฟังผู้อื่นด้วยนัยนตา คือท่านต้องมองหน้า มองตา และแสดงออกทางสายตาขณะฟัง ไม่ใช่หูฟังตาไม่มองหน้าผู้พูดไปมองทางอื่น หลับตาหันข้างหรือหันหลังให้ จงพยายามปลืงจิตใจทำใจให้ว่างจากสิ่งทีว้าวุ่นต่างๆ เสียสักครู่ ในขณะที่ฟังหรือพูดจากับบุคคลอื่น

พูดให้ดังกึ่งวาลเหมือนระฆัง คำพูดทุกคำของคนเราส่งผลให้เกิดความรู้สึกต่ออารมณ์หรือร่างกาย “ก้องกึ่งวาลและทรงพลัง” เพราะเสียงที่เปล่งออกมานั้นเป็นสื่อสัมพันธ์ถึงร่างกายและลึกเข้าไปถึงจิตใจความรู้สึกสามารถแสดงถึงความหมายตั้งแต่ผิวเผินจนลึกซึ้งแผ่ซ่าน

พูดแต่เรื่องชื่นบาน อย่าพูดว่า “คุณดูซูบซีด ฝ้าเต็มหน้า เป็นอะไรไปหรือ?” อย่าพูดแต่เรื่องโลกเศร้าอับเฉา เศร้าห้ำเจ็บป่วย เคียดร้อน คร่ำครวญอยู่กับความทุกข์ยากลำบากพูดถึงเรื่องหล่นหลอยหล่นตามไป นานๆ เข้าท่านจะเป็นตัวหล่น นายธนาคารแห่งความ โลกเศร้า เสน่ห์ของท่านจะหมดไป และทุกคนจะหนีจากตัวท่านร้อย โยชน์ ไม่อยากคิดถึงท่าน เพราะคิดถึงทีไร โลกเศร้าทุกที อย่าเป็นสัญลักษณ์ของความ โลกเศร้าและหล่น เพราะทุกคนต้องการหนีจากความ โลกเศร้าแม้ความ โลกเศร้านั้นจะเป็นเรื่องของตัวเขาเอง

จงชื่นชมแต่อย่าคำทนิ เมื่อผู้ใดมีดี แต่งตัวสวย ทำผมสวย ทำความดี ได้ดี ฯลฯ อย่าเกียจหรืออิดเอื้อนที่จะกล่าวคำชมเชย หรือพูดถึงสิ่งดี ความดีของเขา หรือแสดงความยินดีรับเข้าด้วยอย่างชื่นเหียวหรือตระหนี่ถ้ำชมเหล่านี้เอาไว้ แต่ตรงกันข้ามตระหนี่และหวงแหนคำคำทนิและพรีำของท่านไว้ หัดปิดปากของท่านเพื่อยกย่องชมเชยผู้อื่น และปิดปากในการคำทนิติเตียนจงยกย่องชมเชยทันทีเมื่อเห็นโอกาสสมควรและเหมาะสม อย่างรั้งรอ เพราะมันจะเกิดประ โยชน์อย่างเดีย

จงช่วยเสริมต่อการพูด แต่อย่าแย้งพูด หรือพูดเสียคนเดียว การพูดทั่วไปให้ระวังการขัดคอขัดแย้งโต้เถียง อย่าได้กระทำเป็นอันขาด พยายามหลีกเลี่ยง ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ควรหลบหลีกไปเสียให้พ้นจากการสนทนาพูดคุย จงช่วยกันแต่งเติมเสริมต่อให้บรรยากาศดีอยู่เสมอ ถ้าไม่ใช่การประชุมเพื่อหาความจริงกันแล้ว อย่าขัดแย้ง โต้เถียงขัดคอ และถ้าไม่ใช่การบรรยายแล้วก็ไม่ควรที่จะถือสัมปทานผูกขาดการพูดแต่ผู้เดียว ให้โอกาสให้ผู้อื่นได้พูดบ้าง ระวังลิ้นของท่าน ผู้ที่พูดโดยไม่ระมัดระวังลิ้นลิ้นเสียจะสูญเสียมิตรและเสียเพื่อน

อย่าพูดให้คนอื่นได้อาย บางคนถือเป็นสนุกล้อเพื่อนฝูง เป็นจุดเริ่มต้นในการพูดคุย หรือเริ่มสัมพันธ์ ด้วยการพูดให้คนอื่นได้อาย เป็นการฉีกหน้าทำลายมิตรภาพ เป็เอาตรงต่อมนุษย์สัมพันธ์ สิ่งทีน่าหวั่นเกรงอีกอย่างหนึ่งก็คือ การพูดให้ผู้อื่นได้อายนั้นจะทำให้ผู้อื่นได้รับความอายเสียแค้นและจนมุม เมื่อนั้นเขาก็สามารถจะทำกับท่านได้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งฆ่าท่านได้ ชั้นแรกเขาจะหมดความเกรงใจ ความนับถือ การให้เกียรติ เมื่อเขาก็กล้าทำทุกสิ่งทุกอย่างกับท่านเป็นการตอบแทน หรือหากเขาไม่สามารถทำอะไรกับท่านได้ทันที เขาจะจำและอาฆาตแค้นตอบแทนอย่างสาสม ฉะนั้นอย่าพูดให้คนอื่นได้อาย หรือทำให้เขาจนมุมโดยไม่มีความจำเป็น

ระวังการเรียกขานและชื่อเล่น แม้บางครั้งการเรียกชื่อเล่น หรือฉายาจะทำให้รู้สึกสนิทสนมและเป็นกันเอง แต่บางครั้งบางคนก็ไม่พอใจ หรือไม่ปรารถนาให้เราเรียกเขาอย่างนั้น เขาอาจพอใจให้คนๆ หนึ่งต่างหากเรียกเขา ชื่อเล่นบางชื่อเป็นชื่อที่เขาไม่พอใจแต่คนส่วนมากเรียกเขาอย่างนั้น หรือพ่อแม่เรียกมาอย่างนั้น เขาก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ชื่อบางชื่อมีประวัติซึ่งเราไม่ทราบ เช่น คำ, เหม็น, มีด, เต่า, โย่ง, เตี้ย, ผอม, เส่าไฟ, ฟ้า, แวน เป็นต้น ชื่อเหล่านี้อาจเป็นชื่อที่เรียกขานโดยเขาอยู่ตลอดเวลา บางคนก็เอาชื่อบิดามารดาเขาเรียกเป็นชื่อเล่นจนเคยชิน ทางที่ดีเรียกชื่อจริงของเขา หรือถ้าเป็นชื่อเล่นก็ต้องไม่ใช่ฉายาที่เขาไม่พอใจ แต่ควรเป็นฉายาที่เขาพอใจ หรืออนุญาตให้เราเรียกเท่านั้น

๔.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ทิต ๖ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักอุตรทิต ได้แก่ มิตรสหาย

หากบุคคลในสังคมปฏิบัติต่อมิตรของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตามหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมเรื่องทิต ๖ ดังกล่าวมาแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือแก่บรรดามิตรสหายทั้งหลาย และจะมีมิตรสหายมากมายโดยไม่จำกัดจำนวน ทั้งนี้เพราะคุณธรรมและมโนธรรมอันสูงส่งของบุคคลนั้น ย่อมจะจงใจบุคคลอื่นๆ ให้มาเป็นมิตรของตน และผูกใจมิตรของตนให้มีความรักใคร่สนิทสนมมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมดังกล่าวย่อมจะเกิดประโยชน์ในทางมนุษยสัมพันธ์อย่างยิ่ง บุคคลผู้ปฏิบัติภารกิจใด ๆ หรือประกอบกิจการอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ว่าจะเป็นภารกิจส่วนตัวหรือกิจการเพื่อประโยชน์ของสังคมก็ตาม เพียงออกปากชักชวนบรรดามิตรสหายของตนเพียงไม่กี่คำ บุคคลเหล่านั้นก็จะพร้อมใจช่วยเหลือบุคคลผู้หนึ่งด้วยความเต็มใจ เพื่อให้กิจการเหล่านั้นสำเร็จลุล่วงไปตามความปรารถนา หากบุคคลผู้หนึ่งสำเร็จการศึกษาไปแล้ว ย่อมจะหาตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ในการประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งก่อนผู้อื่นในรุ่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะ บุคคลผู้หนึ่งมีมิตรสหายมากมายและเคยช่วยเหลืออุปการะ แสดงความใจกว้าง ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตกับมิตรสหายเหล่านั้นมาก่อน คุณความดีของบุคคลผู้หนึ่ง ย่อมจะตรงตราตรึงใจบรรดามิตรสหาย ของบุคคลผู้หนึ่ง ไม่รู้ลืม และก็จะตอบแทนคุณความดีแก่บุคคลผู้หนึ่ง ย่อมจะช่วยแนะนำช่องทาง หรือจะช่วยหางาน หรืออาชีพต่าง ๆ ให้ทำ พระองค์จึงทรงนำพฤติกรรมต่าง ๆ มากล่าวสอนเตือนใจ ให้บุคคล ผู้ซึ่งมีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ ทุกระดับชั้น ปฏิบัติตน ต่อมิตรของตนในทางที่ดีงาม และเพื่อให้บุคคลผู้ซึ่งปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ ประสบความสำเร็จและความก้าวหน้าในชีวิต ของตน

ในสังคมย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักแยกแยะคนดีคนชั่ว มิตรเทียม, มิตรแท้ มิตรเทียมนี้คือบุคคลซึ่งไม่มีความซื่อสัตย์ต่อมิตรของตนอย่างแท้จริง และจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ในการคบผู้อื่นเป็นก็เพื่อ ประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่ มิตรประเภทนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงกล่าวถึงพฤติกรรมไว้โดยละเอียดดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ ทั้งนี้ก็เพื่อเตือนสติผู้มี

หน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุกระดับชั้นเพื่อเลือกคบบุคคลที่จะมาเป็นมิตรของตนให้เหมาะสม เนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีแต่จะนำความหายนะมาสู่ตนภายหลัง จึงควรเลือกคบ หรือสมาคมกับบุคคล ซึ่ง มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง ในฐานะของมิตรแท้เท่านั้น มิตรเหล่านี้ย่อมจะนำความสุข ความสำเร็จต่าง ๆ มาสู่ตน โดยเฉพาะนักเรียน นิสิต นักศึกษา ได้ทราบนิสัยและพฤติกรรมต่าง ๆ ในทางที่ไม่ดีของบุคคลผู้เป็นมิตรเทียมมิตรแท้ หรือมิตรชั่วแล้ว ก็ไม่ควรปฏิบัติตนเป็นมิตรเทียม หรือมิตรชั่วมกับบุคคลอื่น ๆ เพราะจะทำให้ขาดสัมพันธภาพทางมนุษยสัมพันธ์ ยากที่จะประสานให้ ก็นิสภาพปกติได้ในภายหลัง และจะเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตของบุคคลนั้นมีคมนและอาจหมดหวัง ในที่สุด

หากนักเรียน นิสิต นักศึกษา ผู้ใดมีหน้าที่จะต้องช่วยเหลือบิดามารดา หรือผู้ปกครอง ดำเนินการทางธุรกิจการค้าใดๆ นักเรียนหรือนิสิต นักศึกษาผู้นั้นก็จำเป็นต้องปฏิบัติตาม หลักพุทธจ วิทยาศาสตร์สังคมที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ เช่น นายจ้างควรปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะเป็นธรรมกับลูกจ้าง คนงาน หรือกรรมกรของตน หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง นายจ้างหรือนายทุนควรจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะ สามารถผูกใจลูกจ้างคนงานหรือกรรมกรของตน ให้ปฏิบัติหน้าที่การงานต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพ และให้ได้ผลของงานให้มากที่สุดนั่นเอง ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักพุทธจริยศาสตร์ เหล่านี้ไว้เป็นหลักฐานใน สังคาลกสูตร เป็นต้น

๕. พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมความมั่นคงในการทำงาน

๕.๑ การขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักเหตุผลนิยมทศ ได้แก่ทาสกรรมกร ผู้อยู่ได้บังคับบัญชา

สาเหตุที่นาย และทาสกรรมกร ไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน จำแนกได้ดังนี้

สาเหตุที่นาย และทาสกรรมกร ไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน นั้นเพราะขาดหลักพุทธจริย ศาสตร์ที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ในการดำเนินชีวิต ได้แก่

๑) นายไม่จัดการงานให้สมควรแก่กำลังของบุคคล ไม่จัดการงานให้เหมาะสมกับประเภท ของบุคคล หรือมีการเอาใจเปรียบแรงงานนายจ้างไม่มีความเป็นธรรม

๒) ไม่ให้อาหารหรือค่าจ้าง หรือให้อาหารและค่าจ้างไม่เพียงพอ ไม่เอาใจใส่ดูแลในเรื่อง การกินอยู่ ปล่อยปะละเลยไม่สนใจ

๓) ไม่ให้การดูแลรักษาเมื่อยามเจ็บป่วยไม่มีสวัสดิการสังคมไม่มีประกันสังคมให้กับลูกจ้าง หรือทาสกรรมกรไม่มีความเอาใจใส่ในเรื่องสุขภาพ

๔) ไม่ให้อาหารที่มีรสแปลก หรือของที่ถูกจ้างไม่ค่อยมีโอกาสได้รับประทาน หรือไม่เคย จัดเลี้ยงลูกจ้างพนักงานเพื่อให้เป็นขวัญกำลังใจเลยทำให้ไม่มีความผูกพันรักใคร่แน่นแฟ้นเท่าที่ควร

๕) ไม่ให้มีโอกาสหยุดงานตามโอกาสที่เหมาะสม ตามสมัย เช่น งานนักชัตตฤกษ์ หรืองาน สโมสรรอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีความนิยมกัน^{๑๔} เป็นต้น

ส่วนลูกจ้างเองก็ไม่ให้ความอนุเคราะห์แก่นายจ้างตามหน้าที่ที่ควรปฏิบัติ ได้แก่

๑) ไม่ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย เข้าทำงานทีหลังนาย หรือเข้าทำงานสาย ไม่ทันเวลาที่นายจ้าง กำหนดไว้

๒) เลิกงานก่อนนาย นอนก่อนนาย เวลาทำงานก็มีเื่อยลง เวลามาจะเรียกใช้ลูกจ้างก็หลับ เสีย เป็นต้น

๓) ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริต ชอบถือสิ่งของที่นายจ้างไม่ได้รับอนุญาตให้ หรือลักลอบเอา ของบริษัทไปขาย ยักยอกทรัพย์สินเงินทองของบริษัท เป็นต้น

๔) ไม่มีความขยัน ไม่มีความเอาใจใส่ในการทำงานและพัฒนาคุณภาพของงาน

๕) ลูกจ้างไม่อนุเคราะห์นาย การไม่สรรเสริญนายจ้าง^{๑๕} ชอบนินทานายจ้างในทางเสียหาย ไม่ดี เป็นต้น นอกจากนั้นยังมี ปัญหาต่าง ๆ อีก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความกดดันทางเศรษฐกิจ เช่น การเพิ่มอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของธนาคาร การเพิ่มราคาของที่ดินสิ่งปลูก สร้าง การเพิ่มค่าครองชีพ ฯลฯ ทำให้คนที่มีฐานะปานกลาง และคนที่มีฐานะยากจนยิ่งจนลงไปอีก

การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรมให้เจริญมากขึ้นเท่าใด ปัญหาการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไปจากโลกยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น วัสดุที่เหลือใช้จากการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาพัฒนาอุตสาหกรรมกลายเป็นสิ่งที่เป็นพิษปล่อยลงสู่แม่น้ำลำคลอง ทะเล จนเกิดปัญหา น้ำเน่า อากาศเป็นพิษ มีสารพิษตกค้างในแหล่งน้ำ และเป็นเหตุให้เกิด ความร้อน ในโลกเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้ทั้งคุณ และ โทษ ส่วนใหญ่แล้วจะนำความเจริญด้านวิทยาศาสตร์มาใช้ในด้านประยุกต์ เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อสร้างภาวะสงคราม เช่น ระเบิดนิวเคลียร์ ระเบิดแก๊สพิษ ระเบิดเชื้อ โรค ฯลฯ เพื่อเตรียมการ วางแผนประหัตประหารซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมือง

ปัญหาการประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสมของสังคม ในการประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสม ของสังคม เป็นอิทธิพลที่ต่อต้านการพัฒนาด้านจริยธรรมของบุคคลและสังคม เช่น การจัดตั้งสถานที่ เริงรมย์ บาร์ ไนต์คลับ ดิสโก้เทค ห้องอาหารที่มีหญิงบริการทางเพศ การจำหน่ายหนังสือและวีดีโอ ที่เกี่ยวกับความรุนแรง แหล่งโสเภณี ซึ่งเป็นปัญหาของการแพร่เชื้อเอดส์กามโรค ฯลฯ สิ่งที่กำลังกล่าวมา นี้เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายและบุคคลทั่วไป มีการมัวเมาและมัวสูมอบายมุขเช่น ตัวอย่างในภาคผนวก

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๘.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

๕.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศ ๖ ในหมู่ผู้ปฏิบัติ ได้แก่ ทาสกรรมกรหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

การส่งเสริมพุทธจริยศาสตร์สังคมรัฐ

รัฐบาลควรกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อแก้ปัญหา และส่งเสริมพุทธจริยศาสตร์สังคมในสังคมไทย ดังต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมและติดตามการปฏิบัติตามค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ และการปฏิบัติตามคุณธรรม ๔ ประการ

๒) พัฒนาพุทธจริยศาสตร์สังคมเพื่อสร้างบุคลิกภาพนิสัยและพฤติกรรมให้คนไทย ให้เป็นพลเมืองที่ดี ควรมีคณะกรรมการติดตามและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๓) รัฐบาลกำหนดมาตรการให้หน่วยงานที่รับผิดชอบในการปราบปรามกำจัดสิ่งผิดกฎหมายและไร้ศีลธรรมให้หมดไปจากสังคม เช่น ยาเสพติด การโค่นไม้ทำลายป่า บ่อนการพนัน แหล่งอบายมุข อิทธิพลมืดในสังคม การค้าเถื่อน หวยเบอร์ แหล่งโสเภณี

๔) รัฐบาลควรมีคณะกรรมการพัฒนาพุทธจริยศาสตร์ของสังคมระดับชาติ เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและของเอกชน เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาจริยธรรมของสังคมไทย

๕) นโยบายและมาตรการการจัดการศึกษาของรัฐ ควรริบส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาในด้านจริยธรรม โดยการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน การพัฒนาบุคลากร การผลิตสื่อการเรียนการสอน ให้มีคุณภาพและมีมาตรฐานที่ทันสมัย และมุ่งแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านจริยธรรมของสังคมให้ทันเหตุการณ์^{๓๖}

กลุ่มอาชีพและผู้ร่วมงานก็ยังคงเป็นตัวแทนในการอบรมขัดเกลาและปลูกฝังความรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ที่ดีในฐานะผู้น้อย ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้เป็นนาย ทางสังคมที่สำคัญแทนพ่อแม่ในสังคมปัจจุบันแล้วพอเริ่มประกอบอาชีพใคร่จะพบว่าแต่ละกลุ่มอาชีพนั้นจะมีระเบียบวิธีการโดยเฉพาะของตนซึ่งอาจไม่ซ้ำกับกลุ่มอาชีพอื่น ซึ่งตนเองจะต้องเรียนรู้และรับไว้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด หากประสงค์จะยึดอาชีพนั้น กลุ่มอาชีพจึงเป็นตัวแทนใหม่ของสังคมในการให้การอบรมขัดเกลาและปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ของลูกจ้างที่ดี ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ดี ทางสังคม หากเราฝ่าฝืน ไม่ให้ความสำคัญ ไม่เอาใจใส่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบในอาชีพที่ตนเองปฏิบัติหน้าที่อยู่บ่อย ๆ เข้า ก็จะทำให้ประสบกับปัญหาในการทำงานได้เป็นต้น

^{๓๖} พัทยา สายหู, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๖๒.

ผู้บังคับบัญชา ควรมีแนวทางการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาหรือผู้เป็นลูกน้องเพื่อให้เกิดความสำเร็จในหน้าที่การงานการสร้างความสัมพันธ์หมายถึงการประพฤติปฏิบัติของผู้บังคับบัญชาว่าจะทำอะไรจึงจะทำให้ลูกน้องรัก คำว่าลูกน้องเป็นคำไทยแท้ที่ให้ความหมายที่สนิทสนมว่าเป็นลูกของน้อง หรือเป็นทั้ง “ลูก” และ “น้อง” ดังนั้น ฉะนั้นเราเป็นผู้บังคับบัญชา ก็เป็นทั้งพ่อแม่ และพี่ ที่ต้องให้ความรักใคร่และเห็นอกเห็นใจแก่ลูกน้องด้วยความจริงใจ ส่วนลูกน้องที่ดีก็ต้องเคารพนับถือพ่อแม่และพี่เช่นเดียวกัน เมื่อต่างปฏิบัติดีต่อกัน ความร่วมมือทั้งด้านการทำงานและส่วนตัวก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คนที่เคยเป็นผู้ใต้บังคับบัญชามาแล้ว ย่อมทราบดีว่าตนชอบให้ผู้บังคับบัญชาเป็นอย่างไร สิ่งใดที่เราไม่ชอบหรือเห็นว่าไม่ดีก็ไม่ควรปฏิบัติ คือ เอาใจใส่เรานั้นเอง จึงประมวลสิ่งที่ผู้บังคับบัญชาต้องปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาดังนี้คือ

รู้จักควบคุมตนเอง การตัดสินใจในการทำงานย่อมต้องอาศัยเหตุและผล ข้อมูลต่าง ๆ ในการตัดสินใจ การได้ข้อมูล ไม่ครบการวินิจฉัยย่อมต้องผิดพลาดได้มากยิ่งการตัดสินใจโดยใช้อารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง ชิงชัง ก็จะเหมือนทำอะไรไปโดยไม่มีหลักเกณฑ์ ทำให้เกิดอคติ ลำเอียง ทำให้เกิดความเสียหายทั้งงาน และตัวหัวหน้าไม่เป็นที่รักใคร่ของลูกน้อง จึงควรควบคุมอารมณ์ ดังนี้

๑. อย่าโมโหจนเกินไป
๒. อย่าหลงว่าตัวเองเก่งกว่าคนอื่น
๓. อย่าใช้อำนาจเกินความจำเป็น
๔. อย่าตัดสินใจเวลาโกรธ
๕. อย่าเลือกที่รักมักที่ชัง^{๓๓}

รู้จักส่งเสริมกำลังใจผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ดีต้องคำนึงถึงความรู้สึกของลูกน้องว่าเขาคิดอย่างไร ซึ่งอาจวัดดูได้จากงานที่ทำ กิริยาท่าทาง คนที่มีจิตมั่นคง มีความตั้งใจจริง มีความกระตือรือร้นยอมทำงาน ได้ผลดีกว่า หัวหน้าจะต้องคอยสังเกตลูกน้องที่ขาดกำลังใจ และหาทางบำรุงน้ำใจ ส่งเสริมกำลังใจลูกน้องจะทุ่มกำลังกาย กำลังใจ สติปัญญา ความสามารถที่มีอยู่ทำงานเต็มที่อยู่ในระดับสูงเสมอ อันเป็นผลดีแก่ตัวเขาเองตลอดจนหัวหน้าและงานที่เขาทำอยู่จึงเป็นภาระหน้าที่ที่หัวหน้าควรคอยหาทางส่งเสริมกำลังใจแก่ลูกน้องให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะไม่ต้องลงทุนอะไรมาก วิธีที่จะทำได้ ดังนี้ ประการแรก เอาใจเขามาใส่ใจเรา ประการที่สองแสดงความเชื่อมั่นในตัวเขา ประการที่สามอย่ารู้จักจิกจิกเหมือนคนเป็นโรคประสาท ประการที่สี่ดูแลความยากลำบากในการทำงานของลูกน้อง ประการที่ห้ามีความจริงใจต่อเขา

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

รู้จักยกย่องชมเชย ให้น้ำหนึ่งความชอบ คนเราทุกคนนอกจากจะต้องการผลตอบแทนทางจิตใจแล้วก็ยังมีความต้องการทางวัตถุ คือ ลาภยศเงินทองสิ่งของ จากหลักความต้องการนี้ เราอาจนำมาใช้ในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา ได้ดังนี้

๑. ยกย่องชมเชยเมื่อเขาทำความดี หรือทำงานดี เพราะทุกคนชอบแต่คำชมไม่ชอบการตำหนิติเตียน

๒. แสดงความยินดีในความสำเร็จของเขา ทุกคนย่อมมีความดีใจ ภูมิใจเมื่อประสบความสำเร็จ

๓. ให้น้ำหนึ่งความชอบหรือรางวัล

๔. หลีกเลี้ยงการบุงคับ

๕. ชี้แจงความเคลื่อนไหวในวงงานให้ทราบ

๖. รักษาผลประโยชน์ของผู้ใต้บังคับบัญชา^{๓๔}

“สถานภาพที่ต่ำ (เมื่อเทียบกับสถานภาพที่สูงกว่า) มักมีหน้าที่ความรับผิดชอบน้อย มีสิทธิอำนาจและผลประโยชน์ตอบแทนน้อย เช่น ลูกจ้างหรือกรรมกรแบกหาม มีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะอย่างที่นายจ้างหรือคนทั่วไปเห็นว่ามิชอบเขตความสำคัญและประโยชน์จำกัดเมื่อเทียบกับหัวหน้าคนงาน หรือผู้จัดการ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานหลายด้านของคนหลายคนี่รวมแล้วให้ประโยชน์มากกว่างานเฉพาะด้านของกรรมกรเฉพาะคน ซึ่งหัวหน้าคนงาน หรือผู้จัดการที่ตามตำแหน่งของตนได้สำเร็จเรียบร้อยก็เท่ากับมีผลงานของตนมากกว่าผลงานของลูกน้อง หรือลูกจ้างแต่ละคน ถ้าจะยกสถานภาพของลูกจ้างกรรมกรให้สูงขึ้นก็ต้องให้หน้าที่รับผิดชอบเพิ่มมากขึ้น ให้สิทธิอำนาจ และผลประโยชน์ตอบแทนเพิ่มมากขึ้น ในทำนองเดียวกันถ้าจะลดสถานภาพของหัวหน้าคนงานหรือนายจ้างให้ต่ำลงก็ทำได้ด้วยการลดหน้าที่รับผิดชอบ สิทธิอำนาจและผลประโยชน์ตอบแทนให้น้อยลง นี่คือวิธีการปกติของการบริหารงานในการเลื่อนหรือลดตำแหน่ง”^{๓๕}

๕.๓ การใช้พุทธจริยศาสตร์ทิศ ๖ กับการปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักเหตุผลนิยม ได้แก่ ทาสกรรมกร หรือผู้ใต้บังคับบัญชา

มนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่แล้วย่อมจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ดังนั้นในสังคมทุกสังคมย่อมต้องมีปัญหาในการดำเนินชีวิต “ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นแต่ละปัญหานั้น อาจมีสาเหตุของการเกิดปัญหาจากหลายประการ ทั้งสาเหตุที่มาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคม และสาเหตุของตัวบุคคลเอง ตัวอย่างเช่น การเกิดปัญหานายจ้างกดขี่แรงงานลูกจ้าง อาจมี

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

สาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่ไม่เอื้ออำนวยในการประกอบอาชีพ เกิดความยากจน หรือมีสาเหตุมาจากการที่ลูกจ้างไม่มีการศึกษาจึงรู้ไม่เท่าทันนายจ้างที่คดโกงแรงงาน ไม่มีความเอาใจใส่ลูกจ้าง หรืออาจเกิดมาจากสาเหตุที่มาจากตัวเอง โดนหลอก หรือล่อลวงมาทำงาน โดยผิดกฎหมาย หรืออาจเกิดมาจากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด”^{๔๐}

“ปัญหาสังคมต่างๆ ที่เกิดจากตัวบุคคลจำเป็นต้องใช้หลักพุทธจริยศาสตร์สังคมเข้าปรับพฤติกรรมของคนในสังคม คำสั่งสอนทางศาสนาเมื่ออิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบ ความประพฤติของคน และพฤติกรรมของคนแต่ละสังคม โดยเฉพาะหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมแล้วจะมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนทำความดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มุ่งก่อให้เกิดสันติสุขแก่มนุษยชาติ รวมทั้งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นปกติสุข”^{๔๑}

แนวทางในการปรับพฤติกรรมในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สังข ๖ ในทิศเบื้องตำนั้นตามธรรมดาเราทำงานอยู่กับเพื่อนหลายคนก็ย่อมมีโอกาสที่จะกระทบกระทั่งขัดแย้งกันไม่เข้าใจกันเราจะมิวิธีอย่างไรปฏิบัติต่อเพื่อน เพื่อให้เพื่อนๆ มีความรู้สึกรักใคร่เราเห็นอกเห็นใจเราให้ความเชื่อถือเรา ผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ดี จะทำให้คนทุกระดับมีความเลื่อมใส ศรัทธา เป็นที่รักใคร่ของคนทั้งหลาย ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนนั้นควรปฏิบัติดังนี้คือ

เปิดฉากหักทาบติดต่อก่อน หรือเข้าหาเพื่อนก่อน อย่ารีรอปิดกั้นให้คนอื่นมาทักก่อน เป็นการเริ่มสร้างความเป็นมิตร และความผูกพัน เป็นการให้ความสำคัญยกย่องแก่เพื่อนก่อน ทำให้คนอื่นเห็นว่าตนมีความสำคัญ ถ้าเราเป็นคนเก่าในสำนักงานมีเพื่อนย้ายมาทำงานใหม่ควรแสดงความเป็นกันเองกับเขา ช่วยเหลือเขาไว้เป็นการผูกมิตรมิมีปัญหาอะไรควรหันหน้าเข้าหากัน อย่าตั้งแง่องง เปิดฉากการติดต่อก่อน บางทีเรื่องร้ายก็กลายเป็นเรื่องดี ลดความสงสัยระแวงสงสัย ลดหึงหวงเสียบ้าง ความสัมพันธ์จะดีขึ้น

มีความจริงใจต่อเพื่อน ไม่ว่าใครที่ไหนก็ต้องชอบความจริงใจต่อกันแม้ตัวเราเองก็ต้องการความจริงใจจากผู้อื่น ถ้าเราไม่ค่อยจริงใจต่อกันแม้ตัวเราเองก็ต้องการความจริงใจจากผู้อื่น ถ้าเราไม่ค่อยจริงใจต่อคนอื่นเท่าไร คอยแต่จะเอาเปรียบเขาคงไม่มีใครอยากคบกับเรา ความสุจริตใจต่อบุคคลทำให้เราเป็นที่รักใคร่นับถือ เรามักจะพบเสมอว่าบางคนต่อหน้าทำกุลิกุจอ แต่ลับหลังนินทา ไม่จริงใจคนอย่างนี้ไม่เจริญก้าวหน้า การคบหาสมาคมจะเป็นไปอย่างยากยิ่ง และมีอุปสรรค”^{๔๒}

^{๔๐} สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๔๐๑ ๓๐๔ ปัญหาสังคม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุตราไพศาล, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน.

หลีกเลี่ยงการนินทาเพื่อน คนเราไม่ชอบการนินทา แม้จะซอกซำเหมือนเอาเม็ดไปกีดหินแต่ มันบาดใจ รำคาญใจ สะเทือนใจ เสียความรู้สึก ฉะนั้นการนินทาว່าร้ายเป็นสิ่งไม่ดี ผู้อื่นจะมองเรา เป็นคนไม่ดี ยิ่งการนินทาว່าร้ายป้ายสีนั้นว่า บาป ถ้าเรานินทาบ่อยๆ เราจะค่อยๆ เสียเพื่อนไปทีละคน สองคน ผู้ที่ได้ฟังก็เสื่อมความนิยมเลื่อมใส เพื่อนระวาง เป็นการกระทำที่สังคมรังเกียจ ฉะนั้นจง หลีกเลี่ยงและอย่าสร้างนิสัยชอบนินทาคน

อย่าขัดทอความคิดให้เพื่อน การทำงานร่วมกันความบกพร่องผิดพลาดย่อมเกิดขึ้นได้ เสมอ อาจมีสาเหตุมาจากหลายอย่าง เช่น จกเพื่อน จากตัวเรา เหตุการณ์ เมื่อทำงานร่วมกันอย่าขัด ทอดกัน หรือตีโพยตีพายว่าที่จริงทำดีทำถูกแล้ว เพื่อนต่างหากเป็นคนทำผิดทำไม่ดี การขัดทออย่าง นี้เป็นการยกตนเหนือผู้อื่น เพื่อนฝูงไม่อยากจะร่วมงานด้วย ทำให้ขาดความร่วมมือ

เพื่อนบางคนเห็นเราขัดทอเขา เขาก็ขัดทอเราบ้าง เป็นการขุดคุ้ยความไม่ดีมาสาธิตใส่กัน เป็นที่หัวเราะของคนอื่น คนอื่นเห็นนิสัยเอาแต่ใจของเราทำให้ขาดความเชื่อถือร่วมมือ ฉะนั้นเมื่อมี ความผิดพลาดอะไรเกิดขึ้น ต้องคำนึงถึงตัวเองว่ามีส่วนทำผิดหรือไม่ถ้าเรามีส่วนผิดต้องบอก เพื่อนว่า เรื่องนี้ผมก็ไม่ดี ผมมีส่วนผิดด้วย ตอนนี้แย่งกันรับผิดชอบ เพราะต่างฝ่ายต่างเป็นผู้ดีด้วยกัน เรา แสดงน้ำใจต่อเขา เขาแสดงน้ำใจต่อเรา มิตรภาพความสัมพันธ์อันดีก็เกิดขึ้น และแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ยกย่องชมเชยเพื่อนในสิ่งที่สมควร เมื่อเพื่อนมีความดี ทำดี ควรเอื้อนเอ่ยชมเชยเพื่อนในการ พุดคุยหรือสังคมบ้าง เป็นการให้กำลังใจ สนับสนุน ให้การยืนยันในความดีนั้น แต่ต้องเป็นการยก ย่องที่จริงใจ ทุกคนชอบการยกย่องชมเชยเพราะเป็นอาหารทางใจ แต่ต้องไม่ใช่การเสแสร้งแกล้งชม ยกย่องในสิ่งที่เขาไม่ได้ทำ มิได้ชอบ เพราะจะทำให้เขาสำคัญผิดหลงระเรีงไปเป็นการผลักดันให้เขา ไปพบจุดจบได้เร็วขึ้น เพื่อนบางคนเกิดความรู้สึกว่าเราเสแสร้ง เพราะเขารู้อยู่แก่ใจว่าเขาดีจริง หรือไม่ดี

ทุกคนมักหลงผิดเพราะลมปากที่เคลือบแฝงด้วยน้ำตาล ยกยอปอปั้นหาเกินโดยใช้จุดอ่อนนี้ ของคนใหญ่โต ให้ความยกย่องชมเชยเข้าดี แล้วคืบคลานเข้ายึดที่มั่นต่างๆ ต่อไป เพื่อนที่ดีไม่ควรชม เพื่อหาประโยชน์ แต่ชมเชยด้วยความจริงใจและตามความเป็นจริงเท่านั้น

ให้ความร่วมมือในกิจการของเพื่อนด้วยความเต็มใจเสมอ การช่วยเหลือเกื้อกูลเป็น คุณธรรมและเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีตามหลักธรรมสังคหวัตถุ คือ อัตถจริยา ทำตนให้เป็นประโยชน์ การงานต่าง ๆ แม้จะได้แบ่งภาระหน้าที่กันไปตามความรับผิดชอบ ของแต่ละคนแล้วก็จริง แต่ถ้างานของคนหนึ่งเสียหาย ความเสียหายก็จะเกิดแก่ส่วนรวมด้วย งานบาง งาน ถ้าเราช่วยเหลือในกิจการงานของเพื่อนที่ทำซ้ำ ทำไม่ได้ ในบางเรื่อง บางสถานการณ์ บางเวลา ก็ จะเป็นการเกื้อกูลสร้างความร่วมมือสมานฉันท์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

เพื่อนเขาได้รับทราบในเรื่องที่เขารับผิดชอบหรือเกี่ยวข้อง การเป็นเพื่อนย่อมมีความปรารถนาดี เป็นห่วงเป็นใยในความเป็นอยู่และอนาคตของเพื่อน อะไรที่จะทำให้เขาเสียหายเรามีทางช่วยเหลือได้ต้องช่วยเหลือ บอกเล่า ชี้แจงให้เขารู้ และช่วยเหลือเพิ่มความสามารถ ยิ่งเป็นเรื่องที่เขารับผิดชอบต่อที่จะเสียหาย เช่น เราได้ฟังคำปรารภของผู้บังคับบัญชาว่างานมีข้อบกพร่อง หรือล่าช้าอยู่ที่ใคร เราทราบว่าเป็นความรับผิดชอบของเพื่อน จะบังเกิดความเสียหายแก่เพื่อนเราก็ต้องบอกให้เพื่อนทราบ หรือถ้าเราสามารถชี้แจงให้เกิดความเข้าใจได้ก็ควรทำ การกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงความปรารถนาดีต่อเพื่อน เพื่อนจะเห็นใจเราเกิดความซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีของเขา และเป็นมิตรที่ดีของเราต่อไป

ฟังความเห็นของเพื่อน ๆ บ้าง เป็นเพื่อนกันต้องให้เกียรติกัน โดยฟังเขาแสดงความคิดเห็นบ้างแม้ว่าจะขัดหรือตรงกับความคิดของเราก็ทนฟังได้เขาจะรู้สึกว่ามีส่วนร่วมมีส่วนสำคัญ การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นทำให้เขารู้สึกว่าไม่มีความหมายต่อเพื่อนฝูงต่อกลุ่มไม่ได้รับการยกย่องน้อยเนื้อต่ำใจและห่างเหินจากเราไปในที่สุด เป็นการทำลายมิตรภาพระหว่างเพื่อน^{๔๑}

ผู้นำหรือเพื่อนที่ชอบใช้อำนาจไม่ยอมฟังความคิดเห็นของเพื่อนฝูง ไม่ใคร่ชอบใจให้ใครออกความคิดเห็น ชอบพูดให้คนอื่นฟังแต่ไม่ชอบฟังคนอื่นพูด เขาไม่ฟังก็บังคับให้เขาฟัง กลุ่มเช่นนั้นก็จะสลายลงได้ง่าย หรือถึงจะอยู่ก็ไม่ค่อยจะกลมเกลียวกันนัก

ฉะนั้นในหมู่เพื่อนต้องมีคุณสมบัติในการแสดงความคิดเห็นรับฟังความคิดเห็นของเพื่อน ๆ ที่เสนอแนะและการให้คำแนะนำบ้าง

หลีกเลี่ยงการทำตัวเหนือเพื่อน ไม่มีใครอยากเห็นเราเด่นกว่า แม้ความเด่นความดี ความรู้ความสามารถ ความถูกต้อง ความฉลาดเฉลียวของเราเป็นไปตามธรรมชาติและความเป็นจริง แต่ก็มีคนบางพวกที่ชอบอิจฉาริษยาให้ร้ายป้ายสี ไม่พอใจ เพราะเราดีเกินหน้าเขาไป พวกนี้คำนึงถึงตัวเอง เพราะยังมีกิเลสหาบอยู่ การมีคนดีกว่าตนทำให้ตนด้อยค่ามีราคาตกลงไปไม่ได้รับการยกย่องนับถือก็เกิดอารมณ์อิจฉาริษยาเป็นของไม่ดีต้องใช้มุทิตาจิต ความพลอยยินดีเข้ามาเป็นสิ่งที่แก้หรือขจัดออกไป

ท่านให้ข้อคิดที่ ถ้าเรารู้ตัวว่าถูกอิจฉาริษยา นั้นแสดงว่าเรามีความเจริญก้าวหน้ากว่าแต่ก่อน แสดงว่าเราเด่นขึ้นมาแล้ว แม้เราจะดีขึ้นมาด้วยความรู้ความสามารถของเราเองก็ยังโดยอิจฉาริษยาจากพวกที่ขาดธรรมะเสียแล้ว แต่ถ้าเรายังแบ่งพองตัวให้ใหญ่โตกว่าที่เป็นจริงแล้ว โดยที่เนื้อแท้เราไม่ได้ดีจริงแล้ว ก็จะเกิดความเวทนาและดูถูกว่าเป็นพวกไม่มีดีแต่มาอวดดีจะเป็นขี้ปากให้คนพูดอย่างสนุกขบขัน คนที่มีดีมักไม่มีใครอวดดี ถือหลักนอนน้อมถ่อมตนมักไม่กระเทือนใจคน

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน.

ควรหลีกเลี่ยงการทำตนเหนือเพื่อนแม้จะมีความเหนือกว่าอยู่โดยธรรมชาติแล้วก็อย่าไปเบ่งกับเพื่อนให้เพื่อนฝูงเข้าใจทำให้ไม่มีใครอยากคบด้วยเข้ากับใครไม่ได้ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย ชีคคตินอบน้อมถ่อมตนเอาไว้ อย่าคุยโต โหม้เบ่ง จะรักษาสัมพันธภาพกับเพื่อนได้ยั่งยืนนานกว่า

ทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย หมายถึงการประพฤติปฏิบัติต่อกันฉันมิตรที่เคยปฏิบัติกันมา ไม่ได้เอาความแตกต่างของ ตำแหน่ง หน้าที่การงาน ยศศักดิ์ ฐานะมาเป็นเครื่องทำให้เปลี่ยนแปลงไปจริงอยู่บางครั้งเพื่อนฝูงอาจจะเป็นลูกน้องผู้บังคับบัญชากันก็เป็นเรื่องของหน้าที่การงานแต่ความเป็นเพื่อนหรือความเป็นกันเองที่เคยปฏิบัติกันมาก็อย่าเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อนที่อยู่ในตำแหน่งสูงกว่า แสดงความเป็นกันเองที่อยู่ในตำแหน่งต่ำกว่าย่อมเป็นการดีทำให้เพื่อนมีความสบายใจ พอใจ คนอื่นที่พบเห็นก็เห็นว่าไม่ถือตัวเกิดความเลื่อมใสในศรัทธา^{๔๔}

การรักษามิตรภาพความเป็นกันเองระหว่างเพื่อนฝูงให้เหมาะสมเสมอต้นเสมอปลายเอาไว้ ก็จะเป็นการเสริมสร้างมิตรภาพที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ใจกว้างและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนฝูง การเป็นเพื่อนกันต้องเอื้อเฟื้ออภัยกันปฏิบัติตอบแทนกันจึงจะรักษาสัมพันธภาพที่ดีกันไว้ได้ ดังที่ชาวชนบทได้ประพฤติต่อกันในการแบ่งปันอาหาร ข้าวแกง กัน ไปล่าสัตว์มาได้เอามาแกงแล้วแบ่งกันกิน ใครเคยให้เราเราก็ให้เขาตอบแทน แต่ก็ไม่ใช่แจกเพื่อนบ้านหมด จนตัวไม่มี การปันสิ่งของแก่เพื่อนของฝากเป็นการแสดงน้ำใจและธรรมเนียมไทยเรามาแต่โบราณ หมายถึง ความมีใจกว้าง มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เอาเปรียบ ไม่คอยแต่จะเอาของผู้อื่นฝ่ายเดียว เป็นการเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบผู้อื่น^{๔๕}

ออกไปพบปะสังสรรค์บ้างตามสมควร วิสาสา ปริมาณูติ การวิสาสะทำให้เกิดความเป็นญาติอย่างยิ่ง ญาติพี่น้องบางคน ไม่รักใคร่กลมเกลียวกัน เพราะต่างคนต่างอยู่ห่างเหินกัน คนอื่นซึ่งไม่ใช่ญาติแต่ไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันรับผิดชอบภารกิจร่วมกันจะมีความสนิทสนมกันมากกว่าการที่จะรักษาความเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันไว้จึงจะต้องมีการพบปะไปมาหาสู่สังสรรค์กันตามสมควร มิตรภาพที่ขาดการติดต่อความห่างเหิน ความไม่เข้าใจกันก็จะเข้ามาแทนที่ฉะนั้นไม่ควรเก็บตัว ควรออกไปพบปะมิตรสหายบ้างตามความเหมาะสม

ให้ความเห็นอกเห็นใจเพื่อนในยามทุกข์ร้อน เราจะรู้จักเพื่อนและเข้าใจเพื่อน เห็นใจเพื่อนก็เมื่อยามยากใครเป็นเพื่อนแท้ เพื่อนรักก็จะได้เห็นในยามนี้ เพื่อนที่รักกันเห็นใจกันย่อมให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้หรือแสดงความเห็นใจในยามทุกข์ร้อน เป็นการสงเคราะห์หรือบรรเทาความทุกข์ร้อนทางใจให้แก่เพื่อนยามป่วยไข้ก็มีการ ไปเยี่ยมเยียนถามข่าวอาการเจ็บป่วยยามเคราะห์ร้ายก็

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

ไปตามเรื่องราวช่วยเหลือ การป่วยไข้เหตุร้ายทางร่างกายต้องการการรักษา ความเดือดร้อนทางใจ ต้องการความช่วยเหลือให้มีกำลังในแข็งแรงต่อสู้ปัญหาอุปสรรคโรคร้ายไข้เจ็บได้

๕.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ทศ ๖ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักเหตุภูมิพิศ
ได้แก่ ทาสกรรมกรหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

หน้าที่และหลักปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะผู้เป็นนายปฏิบัติตนต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือลูกน้อง ลูกน้องปฏิบัติตนต่อนายหรือผู้บังคับบัญชาตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในสังคาลกสูตร เรื่องทศทั้ง ๖ นั้น ถือได้ว่าเป็นหลักใหญ่ที่ครอบคลุมการปฏิบัติต่อกันในสังคมเพื่อให้เกิดผลดี มีความสัมพันธ์ ขจัดบ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง เป็นหลักพื้นฐานในการปฏิบัติคนให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ บุคคลพึงยึดถือปฏิบัติดังนี้

เรียนรู้นิสัยของผู้บังคับบัญชา เมื่อเรามีหัวหน้า เปลี่ยนหัวหน้าใหม่หรือหัวหน้าหลายคน เรามักคิดว่าหัวหน้าชอบอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะพอใจหัวหน้าหัวหน้ามีนิสัยอย่างไร ถ้าเป็นคนละเอียด รอบคอบ ต้องทำงานให้ละเอียดรอบคอบ ตรวจสอบตัวอักษร ต้องศึกษาว่าเป็นคนแม่นยำ ใจดี ใจร้าย บางคนก็ใจร้อน ตั้งแต่วันนี้เอาเดี๋ยวนี้ การเรียนรู้นิสัยของผู้บังคับบัญชาจะนำไปสู่การทำงานให้ถูกใจ พพอใจผู้บังคับบัญชาได้ เพราะเราจะต้องพบกับผู้บังคับบัญชาใหม่ ๆ ลักษณะนิสัยไม่เหมือนกัน บางที คนเดียวกันแต่กาลเวลาผ่านไป ปริมาณงานตำแหน่งหน้าที่เปลี่ยนไป นิสัยก็เปลี่ยนไปด้วย บางคนก็ เอาใจยาก ทำดีอย่างไรก็ไม่ถูกใจ ไม่ได้ไม่ชม เลย ๆ ก็มี^{๔๖}

ทำงานให้ดี หลีกเลี่ยงการประจบสอพลอ การทำงานให้ดีมีหลายอย่าง คือดีของเราแต่ไม่ดี ของหัวหน้า หรือดีของใคร ต้องศึกษาดูว่าเพราะเหตุใดจึงยังไม่ถูกใจท่าน เป็นเรื่องของ “นานาจิตตัง” บางคนอาจบอกว่าหัวหน้าเป็นคนไม่ดี ไม่รู้จักความดี ทำดีแล้วก็ไม่ดี เราต้องรู้ว่าหัวหน้าชอบ อะไร และไม่ชอบอะไร เช่น ท่านชอบความเรียบร้อยรวดเร็ว เราก็ต้องทำงานให้ เรียบร้อยรวดเร็ว ประจบด้วยการทำงานดี ต่างกันกับการประจบสอพลอ เอาดีใส่ตัวเอาชั่วใส่คนอื่น รับปากรับคำแต่ งานไม่เสร็จ ไม่เรียบร้อย บกพร่อง ไม่มีความรับผิดชอบ เท่ากับเป็นการหลอกลวงและประพฤดิชั่ว ชอบตลบตะแลงหรือหลอกลวงเจ้านาย นายจะ โกรธมากและจะไม่เลียงเมื่อรู้ภายหลัง เพื่อนฝูงก็ เกลียดชังไม่คบค้าสมาคมด้วย

หาทางทำให้ความคิดของผู้บังคับบัญชายังเกิดผล ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ดีต้องเป็นผู้ที่ช่วยเหลือ กิจการงานของผู้บังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เมื่อผู้บังคับบัญชามีดำริริเริ่มในงาน เรื่องอะไร เรามีหน้าที่ต้องช่วยเหลือทำงานหรือทำความคิดเหล่านั้นให้สำเร็จ การให้ข้อมูลเสนอแนะ ที่ถูกต้องการออกความคิดเห็น ข้อดีข้อเสียอย่างไร อย่างนี้ก็เป็นช่วยเหลือท่านผู้ใต้บังคับบัญชา

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน.

บางคน พอผู้บังคับบัญชาคิดทำอะไรก็เฉย ไม่ออกความคิดเห็นอะไร ไม่ช่วยหาทางออกหรือหาวิธีที่เหมาะสมให้ บางคนก็ค้านเพราะไม่อยากทำงาน บางคนก็บ่นว่างานแค่นี้ก็จะตายอยู่แล้ว หรือในห้องประชุมไม่ออกความคิดเห็น แต่พอออกนอกห้องประชุมชอบไปคุยว่าเรื่องไม่เห็นด้วย ไม่ควรทำ โจมดีผู้บังคับบัญชาว่าไม่ได้ความ แล้วอย่างนี้ผู้บังคับบัญชาจะรักจะชอบได้อย่างไร^{๑๑}

ให้ความเคารพผู้บังคับบัญชาตามฐานะ ข้อปฏิบัตินี้เป็นเรื่องธรรมดา เพราะเป็นวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยในการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสหรือสูงอายุหรือผู้เป็นหัวหน้า แต่ก็มีบางคนชอบแสดงความกระด้างกระเดื่องออกมาให้เห็น แสดงความไม่เคารพตามฐานะเป็นการเสียมารยาทรู้จักให้ความเคารพยกย่องคนอื่นเป็นสิ่งที่ดี โดยเฉพาะผู้บังคับบัญชา ยิ่งเป็นการแสดงถึงความสุภาพเรียบร้อยของเราก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีอย่างน้อยก็ทำให้สบายใจขึ้น ผู้บังคับบัญชาส่วนใหญ่ไม่ต้องการที่จะให้เราไปคอยพินอปปิเทาทนฐานะของท่านการกระทำตามฐานะเพื่อให้ปรากฏแก่สังคมว่าท่านเป็นใคร อย่าทำให้ผู้พบเห็นเกิดตำหนิผู้บังคับบัญชาว่าเป็นคนเจ้ายศเจ้าอย่าง

อย่าก่อเรื่องกับเพื่อนร่วมงาน การทะเลาะเบาะแว้งกันในสำนักงานย่อมนำมาความเดือดร้อนใจรำคาญใจมาสู่ผู้บังคับบัญชา ทำให้เกิดความแตกแยก งานดำเนินไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เพราะคอยแต่ขัดแย้งกัน ระวังไม่ไว้วางใจกัน ใส่ร้ายกัน การตัดสินใจของผู้บังคับบัญชาอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมทำให้เกิดการแบ่งแยกเป็นอย่างน้อยสองพวก ยิ่งขัดแย้งและมีการตัดสินใจมากยิ่งมีความแตกแยกมาก

อย่ารบกวนผู้บังคับบัญชาในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ การปฏิบัติงานย่อมมีความรับผิดชอบล้นกันไปตามอำนาจหน้าที่ผู้บังคับบัญชาที่สูงขึ้นไปย่อมรับผิดชอบมาก ไม่มีเวลาสำหรับรายละเอียดและเรื่องเล็กๆ ไม่ควรทวงใจหัวหน้า เราควรช่วยท่านทำงานไม่ท่านมาช่วยเราทำงาน ลูกน้องบางคนชอบหาหรือ เข้าปัญหา เป็นนักสร้างปัญหามากกว่าแก้ปัญหา จะทำอะไรนิดก็ถาม อะไรหน้อยก็ถาม ให้ท่านเขียนรับรองชมเชยตนเพื่อประโยชน์หรือแสดงความยิ่งใหญ่ของตน มีปัญหาส่วนตัวครอบครัว ลูกเมีย ทวงใจให้ช่วยเหลือ จนผู้บังคับบัญชาเอือมระอา ควรเป็นเรื่องการงานที่สำคัญที่จะต้องให้ท่านช่วยเท่านั้นจึงจะเป็นผลดี

เข้าหาผู้บังคับบัญชาให้เหมาะสมกับ โอกาสและเวลา หากเข้าพบระหว่างเวลาทำงานนั้น ย่อมทำได้ตลอดเวลา แต่ผู้ใหญ่ระดับสูงอาจมีเวลาน้อยเพราะงานมาก มีคนทั้งภายในภายนอกขอพบหาหรือราชการ มีการประชุมการเข้าพบเพื่อปรึกษาหารือหรือเสนอเรื่องราวเป็นพิเศษต้องเลือกเวลาโอกาสบางครั้ง เรื่องด่วนเรื่องยากที่ต้องพิจารณาก่อนเซ็น ต้องรอไว้ก่อน จะบังคับจับมือท่านเซ็นก็ไม่ได้ บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่มาเก็บไว้ระดับล่างมาเป็นเวลานาน แต่ไปด่วนที่ท่านก็ไม่ถูก

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน.

การไปมาหาสู่ที่บ้าน เข้าถึงเย็นถึง คอยรับใช้ผู้บังคับบัญชาบางคนก็ชอบบางคนก็ไม่ชอบ เพราะท่านต้องการพักผ่อนสบาย ๆ กับครอบครัว ต้องการอ่านหนังสือ เขียนหนังสือ เราไปหาท่าน ต้องมาคุยกับเรา ท่านอาจไม่พอใจ ต้องพิจารณาเวลาและโอกาส เข้า สาย บ่าย เย็น เวลาใดจึงจะเหมาะสม เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาศึกษาให้ดีเสียก่อน^{๔๔}

อย่างนิทานายลับหลัง การนิทาผู้อื่นก็นับว่าไม่ดีอยู่แล้ว ยิ่งผู้ใดนิทานาย คนอื่นได้ฟังเขาก็คงจะคิดว่าลูกน้องอย่างนี้ไม่ดี ไม่น่าเลี้ยงไว้ และต้องนำไปพูดไปบอกให้นายรู้ คนปกคดีย่อมไม่ยอมให้ใครนิทา หัวใจคนไม่ไช่หิน ย่อมปวคร้าวและสันสะเทือนได้ มนุษย์เราชอบแต่การสรรเสริญ แม้ผู้บังคับบัญชาที่ดีต้องมีขันติแต่บ่อย ๆ เขาก็คงทนไม่ไหวกลายเป็นขันแตก เราจะเดือดร้อนกลายเป็นการทำลายความสัมพันธ์และสร้างความขัดแย้ง จึงควรตั้งใจว่าข้าพเจ้านี้จะพูดแต่ความดีของผู้อื่นเท่านั้น

แสดงความขอบคุณเมื่อผู้บังคับบัญชาปฏิบัติต่อเราใครทำดีให้เราเรายังแสดงความขอบคุณ เขียนจดหมายไปขอบคุณผู้บังคับบัญชา ส่งเสริมสนับสนุนเราเวลาท่านทำอะไรให้เราต้องแสดงความขอบคุณท่านผู้ใหญ่ ทุกคนอาจจะมีได้หวังแต่การความขอบคุณ อย่างน้อยเกิดความปลาบปลื้มใจ รู้สึกสบายใจ การแสดงความขอบคุณเป็นการแสดงน้ำใจ แสดงความรู้สึกลำบากในบุญคุณเป็นการรู้คุณ มีความกตัญญู เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเรากับผู้บังคับบัญชา^{๔๕}

การแสดงความขอบคุณในความรู้สึกล อาจทำได้ด้วยวาจา หรือการระตามประเพณีเพราะผู้ใหญ่ท่านอาจถึงพร้อมด้วยทรัพย์สิน ท่านต้องการน้ำใจมากกว่าอย่างอื่น ไม่ต้องหาของขวัญของกำนัล ฯลฯ

สรรเสริญคุณความดีของผู้บังคับบัญชาในโอกาสอันควร นอกจากจะหลีกเลี่ยงการนิทาแล้วควรสรรเสริญความดีท่านในโอกาสต่างๆ ด้วยเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณของท่าน บางคนชมคนไม่เป็น เป็นแต่ว่านินทาคนกล่าวหาคุณงามความดีของคนอื่นไม่เป็น ข้อนี้เป็นข้อเสียทางมนุษยสัมพันธ์ เราควรรหาโอกาสประกาศคุณงามความดีของท่านให้ปรากฏ ควรทำเสมอๆ ไม่ใช่เป็นการเอาหน้า เสกสรรปั้นแต่ง แต่ควรเป็นความดีของท่านจริงๆ และการกระทำของเราต้องทำด้วยความจริงใจ มิฉะนั้นจะเป็นการเยาะเย้ยหรือเสแสร้งไป ถ้าเป็นอย่างนี้อยู่เฉย ๆ เสียจะดีกว่า

อย่างบ่นถึงความลำบากต่อหน้าผู้บังคับบัญชา ลูกน้องบางคนปากมากปากเบา ขี้บ่น งานนิดหน่อยก็พูดแล้วพูดอีก พอผู้บังคับบัญชาให้งานก็เริ่มบ่น ขาดโน่นขาดนี่ ไม่มีอย่างนี้ทำไม่ได้ลำบากอย่างโน้น ยุ่งยากอย่างนี้จึงพลาดโอกาสที่จะแสดงความสามารถ ผู้บังคับบัญชาราคาญเลยไม่เรียกใช้

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน.

อีก เมื่อผู้บังคับบัญชามอบหมายงานควรฟัง ศึกษาข้อเท็จจริง ใช้สติปัญญา มีอุปสรรคขัดข้องอะไรบ้าง จะปรึกษากับเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาเพิ่มเติมอีกก็ได้ เป็นต้น

สรุปได้ว่าบุคคลมีความสำคัญเหนือวัตถุ เราจะไม่ตีคุณค่าของมนุษย์เป็นตัวเงิน แต่จะตีค่ากันด้วยคุณธรรม ความรู้และความสามารถ ให้เกียรติแก่เราเองและบุคคลอื่นทุกคนเหนือวัตถุทั้งหลาย เราจะถือว่ามนุษย์คนอื่นทุกคนเป็นบุคคลเหมือนตัวเรา มีสิทธิและความรับผิดชอบเหมือนตัวเรา เราจะไม่ก้าวก่ายสิทธิของคนอื่น เพราะเราเองก็ไม่ชอบให้ใครมาก้าวก่ายสิทธิของเรา เราไม่ถือว่าตัวเราคนเดียวที่จะต้องรับผิดชอบ แต่จะต้องการให้ทุกคนรับผิดชอบร่วมกันถ้าเห็นว่าผู้อื่นไม่รู้จักรับผิดชอบผู้อื่น เราจะต้องหาวิธีช่วยให้เขารู้จักรับผิดชอบ ไม่ใช่ตัดบทโดยรับผิดชอบเสียคนเดียว

๖. พุทธจริยศาสตร์ในฐานะส่งเสริมแนวทางดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

๖.๑ การขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักอุปริมทศ ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระภิกษุสามเณรผู้มีศีล

สาเหตุที่สมณพราหมณ์และกุลบุตรไม่อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน จำแนกได้ดังนี้

สาเหตุที่สมณพราหมณ์ และกุลบุตรไม่อนุเคราะห์ซึ่งกัน และกันนั้นเพราะว่าขาดหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ในการดำเนินชีวิต ได้แก่

๑) กุลบุตรไม่บำรุงสมณพราหมณ์ด้วยการจะปฏิบัติสิ่งใดก็ขาดความเมตตา ไม่ให้ความเคารพ ด้วยกายและวาจา หรือทำร้ายพระสงฆ์สามเณรหรือด่าว่ากล่าวให้พระสงฆ์สามเณร ไม่ให้ความช่วยเหลือใดๆ เลย

๒) จะพูดสิ่งใดก็ขาดความเมตตา มีพูดต่อเสียด นินทาว่าร้ายต่าง ๆ นานา ไม่ชักชวนคนทำบุญ

๓) จะคิดสิ่งใดก็ขาดความเมตตา มีมโนทุจริต คิดอาฆาต พยาบาท ต่อพระสงฆ์สามเณร ๔) ไม่อนุเคราะห์สมณพราหมณ์ด้วยการไม่เปิดประตูต้อนรับ ไม่ยินดีให้สมณพราหมณ์เข้าไปในบ้าน ไม่ยินดีฟังธรรมจากท่าน ไม่ยินดีให้ท่านแก่ท่าน

๕) ไม่อนุเคราะห์สมณพราหมณ์ด้วยไม่ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ ๖) ตักแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้น ส่วนสมณพราหมณ์นั้นก็มิอนุเคราะห์กุลบุตรตามหน้าที่ควรปฏิบัติอันได้แก่

- ไม่ห้ามปรามกุลบุตรในการกระทำชั่ว ไม่ดำเนินคดีเมื่อหลงผิดทำในสิ่งที่ไม่ดี

- ไม่อบรมส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่ปลูกฝังให้เป็นคนมีเมตตา มีวาจาอ่อนน้อมถ่อมตน

- ไม่อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยน้ำใจอันดีงาม และ ไม่อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยน้ำใจอันดีงามปราศจากผลประโยชน์ใดๆ

- ไม่อบรมสั่งสอนกุลบุตรให้ได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ไม่อบรมกุลบุตรให้ได้รู้ในสิ่งที่ยังไม่เคยรู้

- ไม่อธิบายในสิ่งที่เคยได้ฟังแล้วให้มีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ไม่อบรมในสิ่งที่เคยฟังเคยปฏิบัติมาแล้วให้เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

- ไม่อบรมสั่งสอนกุลบุตรได้รู้จักทางสวรรค์ ทางแห่งความดี ทางแห่งความเจริญ^{๕๐} เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีปัญหาต่างๆ อีก ได้แก่

“ปัญหาบุคคลขาดความรู้ความเข้าใจในหลักจริยธรรมระดับสังฆกรรม มีสาเหตุมาจากการเรียนการสอนจริยธรรมที่มุ่งเน้นสอนจริยธรรมในระดับศีลธรรม ไม่ได้เน้นเพื่อปลูกฝังหลักจริยธรรมระดับสังฆกรรม ที่สามารถพัฒนายกระดับจิตใจให้อยู่เหนือความดี มีจิตบริสุทธิ์และมีความเห็นแก่ตัวน้อยลง”^{๕๑}

ค่านิยมด้านจริยธรรมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไป เพราะบุคคลต้องการความเจริญด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ คนส่วนมากต้องการเงิน ขอมอบและยกย่องผู้ที่มีอำนาจทางการเงิน การเมือง การปกครอง และมีอิทธิพลทางสังคม สำหรับเรื่องของศีลธรรม จริยธรรม ศาสนา เป็นเรื่องของนักบวชและบุคคลที่สนใจเท่านั้น และมองเห็นว่าบุคคลที่มีค่านิยมทางด้านจริยธรรมนั้นเป็นบุคคลที่ล้าหลัง ไม่มีอิทธิพลทางสังคม

“เมื่อมองดูที่ตัวพระสงฆ์เองแล้ว อีกด้านหนึ่งก็มองไปที่ภาพของพระสงฆ์ที่ปรากฏในสังคม เวลานี้เราได้อ่านข่าวร้ายเกี่ยวกับความเสียหายของพระสงฆ์มากมายในช่วง ๓-๔ ปีนี้ มีข่าวต่อเนื่องกันมาไม่ขาดสายขึ้นพาดหัวหนังสือพิมพ์เรื่อย พระสงฆ์มีปัญหาความประพฤติเสียหายทางเพศบ้าง ทางเรื่องความโหดร้ายฆ่ากันบ้าง เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความเป็นห่วงในหมู่พุทธศาสนิกชน พร้อมทั้งที่สร้างภาพไม่ดีไม่งามแก่สังคม ทำให้ภาพลักษณ์หรือภาพพจน์ของพระสงฆ์เสื่อมเสียไปมาก ซึ่งหมายถึงสถานะความเคารพนับถือศรัทธาต่างๆ ด้วย แต่อย่างไรก็ตามอีกด้านหนึ่งเมื่อมองไปก็เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาด้วยว่า สื่อมวลชนนั้นมีความเที่ยงตรง แล้วก็มีความรับผิดชอบในการเสนอ

^{๕๐}ที. ปา. ๑๑ / ๒๐๔ / ๕๑.

^{๕๑}เกษม ดันติผลาชีวะ. อาชญากรรมกับปัญหาสังคมไทย, อ่างแล้ว. หน้า ๗๕ - ๘๐.

ข่าวแคไหนด^{๕๒} แต่อย่างไรข่าวที่ออกมาอย่างนี้ก็เป็นเครื่องแสดงถึงสภาพ ๓ ด้านที่เราจะต้องพิจารณา คือ

๑. สภาพการณ์คณะสงฆ์และการพระศาสนา

๒. สภาพของสื่อมวลชน

๓. สภาพของประชาชนผู้รับฟังข่าวสาร^{๕๓}

ทั้งสามด้านนี้สัมพันธ์กันทั้งหมด สำหรับในแง่ของสภาพคณะสงฆ์ ข่าวนั้นอาจจะจริงหรือไม่จริง หรือมีส่วนจริงแคไหนดก็ตาม ก็ต้องมีเค้าอยู่ เมื่อมีเค้าอยู่ก็แสดงถึงสภาพความเสื่อมโทรมโดยทั่วไป เช่นตัวอย่างในภาคผนวก

ที่นี้ในแง่ของการเสนอข่าวในยุคข่าวสารข้อมูลนี้ ลักษณะของข่าวสารก็ขึ้นกับสภาพสังคมด้วย ในสังคมไทยปัจจุบันนี้เราจะเห็นว่าข่าวร้ายได้รับการเผยแพร่กันมาก แต่ข่าวดีไม่ค่อยได้รับการเผยแพร่ อันนี้ก็เป็นเรื่องที่สะท้อนถึงความโปร่งใสของสังคมว่าการเข้าสู่ยุคข่าวสารข้อมูลของเรานั้นดำเนินไปด้วยดีหรือไม่เพียงใดและสถาบันที่รับผิดชอบในการเสนอข่าวสารที่เรียกว่าสื่อมวลชนนั้นมีความรับผิดชอบต่อสังคมแคไหน

๖.๒ การปลูกฝังความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในอุปปริมทิต ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระภิกษุสามเณรผู้มีศีล

การส่งเสริมจริยธรรมของสถาบันทางศาสนา

วัดและสถาบันสงฆ์ เป็นผู้มีบทบาทและเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรมมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการส่งเสริมพัฒนาจริยธรรมของสังคม กิจกรรมที่สถาบันสงฆ์กำลังดำเนินงานอยู่ เช่น

๑) โครงการพระธรรมทูต เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา การส่งเสริมปลูกฝังจริยธรรม วัฒนธรรม การพัฒนาจิตใจแก่ประชาชน กรมศาสนาได้จัดส่งพระธรรมทูตโดยแบ่งออกเป็น ๕ สาย เดินทางไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน ๑๓ จังหวัดทั่วประเทศ ปีละ ๑ ครั้ง เพื่อส่งเสริมเกี่ยวกับคุณธรรม โดยใช้ธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย สัมมาอาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณะสงเคราะห์กตัญญูกตเวทิตาธรรมและสามัคคีธรรม

๒) การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในวันหยุด เช่น การปาฐกถาธรรมการอยู่ค่ายธุดงค์เพื่อเจริญสมาธิภาวนา ฯ

^{๕๒}พระเทพเวที (ประยูร ฑุฑ โด), สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหายหน้าเป็นพัฒนา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

^{๕๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๓) การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา การปฏิบัติธรรมในเทศกาลเข้าพรรษา เป็นต้น

๔) การเผยแพร่ธรรมะโดยใช้สื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยุโทรทัศน์”^{๔๔}

วัดและพระสงฆ์ควรส่งเสริมการปฏิบัติธรรมและการปลูกฝังค่านิยมทางด้านจริยธรรมที่เหมาะสมให้กับประชาชนและควรควงเว้นการส่งเสริมที่ผิดหลักสัจธรรมของพระพุทธเจ้าจะทำให้ประชาชนหมดความศรัทธาต่อวัดและพระสงฆ์

ในแนวทางการปลูกฝังความรับผิดชอบในหน้าที่ตามหลักพุทธจริยศาสตร์นั้น ควรจะมองถึงหน้าที่ความรับผิดชอบที่ใกล้ตัวเข้ามาอีก คือในหมู่พุทธศาสนิกชนเอง โดยเฉพาะในฝ่ายคฤหัสถ์ เมื่อมีภาพความเป็นไปในแง่ความเสื่อมโทรมของพระสงฆ์เกิดขึ้นอย่างนี้ พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ควรมีท่าทีของจิตใจอย่างไร ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ควรมีหน้าที่รับผิดชอบต่อพระศาสนา พุทธศาสนิกชนทุกคน ไม่ว่าพระหรือคฤหัสถ์ ทุกคนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของพระศาสนาด้วยกัน จะต้องสร้างจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของพระศาสนาให้เกิดขึ้น จะต้องมีความรู้สึกในการมีส่วนร่วมว่า นี่เป็นพระศาสนาของเรา เรามีส่วนร่วมรับผิดชอบในพระศาสนา นี้ไม่ใช่มองอย่างคนนอก ขณะนี้เราเป็นพุทธศาสนิกชนเรากำลังอยู่ในพุทธบริษัท ๔ เราเป็นผู้มีส่วนร่วมรับผิดชอบเป็นเจ้าของพระศาสนาด้วย เมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้นเราต้องมองในฐานะผู้เป็นเจ้าของและผู้รับผิดชอบ ไม่ใช่มองอย่างคนนอก เมื่อมองอย่างเป็นเจ้าของแล้วจะเห็นว่าพระศาสนาเป็นของเรา หรือเป็นทรัพย์สินสมบัติของเรา ถ้าเรามองว่าพระศาสนาเป็นสมบัติที่มีค่าของเราในเวลาที่มีคนหรือพระก็ตามทำความเสียหายต่อพระศาสนา เราจะเกิดความรู้สึกว่าสมบัติที่มีค่าของเรากำลังจะถูกทำลาย เมื่อสมบัติที่มีค่าของเรากำลังจะถูกทำลาย หน้าที่ของเราคืออะไร ก็คือการที่จะต้องลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ไขป้องกัน ถ้าพระที่ไม่ดีเหล่านั้นมาทำลาย ก็คือมาทำความเสียหายต่อพระศาสนา ก็คือเป็นคนที่เข้ามาทำลายสมบัติของเรา ถ้ามองในแง่หนึ่งก็คือ เป็นโจรหรือเป็นผู้ร้ายไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม เมื่อเข้าทำลายสมบัติอันมีค่านี้ ก็เป็นโจรหรือเป็นผู้ร้าย เมื่อเป็นโจรหรือเป็นผู้ร้าย เราในฐานะเป็นเจ้าของหรือมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของด้วย เราจะทำอย่างไร เราก็คต้องช่วยกันป้องกันแก้ไขไล่โจรออกไปไม่ใช่ยกสมบัติให้แก่โจร “ท่าทีของพุทธศาสนิกชนในเวลานี้ส่วนมากเป็นท่าทีแบบว่าโจรมาปล้นบ้านก็ยกบ้านให้แก่โจร โจรมาลักขโมยหรือทำลายสมบัติให้แก่โจรเป็นอย่างนั้นไป โจรก็ยังชอบใจ แทนที่จะลุกขึ้นมาแก้ไขป้องกันทรัพย์สินสมบัติของตนก็ไม่ทำกลับรู้สึกว่ โอ นี่พระประพฤติ

^{๔๔} อารย์ สมารถกุล, จริยธรรมกับชีวิต, ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, (๒๕๓๘), หน้า ๗๓-๗๕.

ไม่ดีเพราะศาสนาไม่ดี เลขาพาลจะเลิกนับถือ อะไรทำนองนั้น อันนั้นแสดงถึงการขาดจิตสำนึกในการเป็นพุทธบริษัท ไม่มีจิตสำนึกในความร่วมมือร่วมเป็นเจ้าของ ไม่มีจิตสำนึกในความรับผิดชอบ”^{๕๕}

ฉะนั้น ถ้าคนเป็นพุทธบริษัท เป็นพุทธศาสนิกชน จะต้องสำนึกในความร่วมมือร่วมเป็นเจ้าของนี้ และถ้ามีเหตุการณ์ร้ายขึ้นในพระศาสนา จะต้องรีบขึ้นมาช่วยกันป้องกันแก้ไขกำจัดภัยอันตราย และรักษาสมบัติที่มีค่าของคนไว้ จึงจะเป็นทำที่และเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง ต้องมองให้ถูกต้องว่า พระภิกษุทั้งหลาย หรือที่เราชอบเรียกกันว่าพระสงฆ์นั้น ท่านก็คนอย่างเรา ทั้งหลายนี้แหละ ทั้งเราและท่านก็เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสมบัติที่มีค่าร่วมกัน ต่างก็มีสิทธิใช้ประโยชน์จากพระศาสนาทั้งนั้น แต่ท่านที่บวชเป็นพระนั้น ท่านบอกว่าท่านจะเข้าไปอยู่ภายในจะเข้าไปเอาประโยชน์จากพระศาสนาให้ได้มาก ๆ หรือเต็มก็คือเข้าไปรับการศึกษาอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา ชนิดเต็มเวลาพวกเราที่อนุโมทนาขยอกความตั้งใจดีและความเข้มแข็งเสียสละของท่าน และเราก็ถวายความเคารพท่านอย่างจริงใจ เพราะชาวพุทธเคารพท่านผู้ศึกษาและพัฒนาตนและเคารพในฐานะที่ท่านทำหน้าที่บำรุงรักษาสืบทอดธรรมในนามของสงฆ์ คือเป็นสมาชิกของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของสาวกสงฆ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ซึ่งบ่งไปถึงอริยสงฆ์^{๕๖}

สรุปได้ว่าถ้าท่านเข้าไปแล้ว คือบวชแล้วไม่ปฏิบัติตามที่บอกไว้ หรือปฏิบัติไม่ไหว ท่านก็กลายเป็นผู้พ่ายแพ้ซึ่งจะต้องถอนตัวกลับออกมาอยู่อย่างพวกเราตามเดิมหรือถ้าท่านตั้งใจทำความเสียหาย ท่านก็กลายเป็นผู้ร้ายหรือเป็นโจรที่ประทุษร้ายพระพุทธศาสนา ทำลายสมบัติที่มีค่าของพวกเรา พวกเราก็มีสิทธิเรียกร้องเอาตัวท่านออกมา เพื่อรักษาสมบัติร่วมกันนั้นไว้ให้คนอื่นได้ใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องต่อไป

๖.๓ การใช้พุทธจริยศาสตร์ทิศ ๖ กับการปรับพฤติกรรมคนในสังคมให้เป็นคนดีตามหลักอุปริมติท ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระภิกษุสามเณรผู้มีศีล

การนำหลักทิศทั้ง ๖ ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขกับตัวเองและสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง ในสังคมปัจจุบันนั้นมีความเจริญทางด้านวัตถุมาก เน้นการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นส่วนมากแต่ขาดการพัฒนาทางด้านคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างจริงจัง ดังนั้นทางสถาบันศาสนาและหน่วยงานที่รับผิดชอบควรจะทำให้ความสนใจและส่งเสริมสนับสนุนการปลูกฝังให้สมาชิกในสังคมเห็น ความสำคัญของการนำหลัก

^{๕๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) , สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหน้าเป็นพัฒนา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕-๒๓.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน.

พุทธจริยศาสตร์ทศทั้ง ๖ ในการทำหน้าที่ที่ดีต่อสมณพราหมณ์ด้วยความมีเมตตา จะคิดอะไรจะทำอะไรจะพูดอะไรก็ควรประกอบไปด้วยเมตตา

ทศเบื้องบนนั้น คือ สมณพราหมณ์และพระภิกษุสามเณร ผู้มีศีล ทศเบื้องบนจะต้องปฏิบัติต่อคฤหัสถ์ผู้บารุงดังนี้

สั่งสอนไม่ให้ทำความชั่วทั้งที่ต่อหน้าและลับหลัง การทำความชั่วเป็นสิ่งที่ไม่ดีทุกคนก็รู้ แต่ในสังคมเราก็ยังมีการทำกันอยู่ แต่ถ้าหากว่าคนเราไม่ได้ทำความผิดก็จะไม่จำเป็นต้องมีห้องขัง ไม่มีนักโทษ ไม่มีผู้คุมนักโทษ แต่มีการทำผิดจะต้องมีสิ่งเหล่านี้เพื่อทำโทษผู้ปฏิบัติไม่ดี

สั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี ความดีเท่านั้นที่จะทำให้สังคมอยู่อย่างสงบสุขถ้าทุกคนมีความดี ตั้งใจปฏิบัติตั้งแต่ความดี หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาท่านได้กล่าวไว้ว่าจงเอาชนะความชั่วด้วยความดี การปฏิบัติความดีต้องมีความอดทน การรู้จักคนและรู้จักคนอื่นจึงจะปฏิบัติความดีได้อย่างถูกต้อง รู้จักชั่วรู้จักดีจึงจะปฏิบัติได้ ต้องรู้จักแยกแยะออกได้ สิ่งไหนควรทำสิ่งไหนไม่ควรทำ การกระทำที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องไม่ถือว่าเป็นความดี^{๕๖}

ผู้มีศีลต้องอนุเคราะห์ด้วยจิตใจอันดีงาม ผู้ที่มีจิตใจอันดีงามคือผู้ประเสริฐเป็นผู้มีแม่บทที่ดีต่อผู้นับถือ แสดงออกถึงการมีน้ำใจ มีความรักอย่างเสมอต่อผู้คนที่ทั้งหลายเท่าเทียมกันให้บุคคลทั้งหลายมอบความไว้วางใจและยึดเป็นที่พึ่งได้

ผู้มีศีลบอกทางไปสู่ความเจริญ ให้การทำความดีนั้นจะทำให้มีความเจริญในการดำเนินชีวิต ความดีคืออะไร ความดีทางพระพุทธศาสนาคือการกระทำที่ถูกต้องไม่เบียดเบียนใครทำไปแล้วไม่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อน ถือว่าเป็นความดีทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ถ้าปฏิบัติอย่างนี้จะทำความเจริญมาสู่ตัวเองและสังคมได้

สภาพของสังคมไทยปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ก็ตาม เรื่องของสุราก็ตามและการพนันก็ตาม ย่อมเป็นเครื่องแสดงถึงสภาพจิตใจที่หวังผลจากลาภลอย ไม่มีความมั่นคงขาดความเข้มแข็งอดทนและขาดความเพียรพยายามในการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ทศทั้ง ๖

หลักธรรมคำสอนของพระภิกษุผู้เป็นทศเบื้องบน อันเป็นสภาพจิตของสังคมที่มองแล้วน่าเป็นห่วง แล้วก็ไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ถ้าประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่มีความเป็นไปอย่างนี้ ก็เป็นการทวนกระแสของธรรม ให้คนหวังผลจากการกระทำ แต่ประชาชนหวังผลจาก

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน.

การคลบับนาคด้วยอำนาจจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อันนี้มันตรงกันข้าม ชัดกับหลักธรรม เมื่อชัดหลักธรรมก็ถือว่าหลุดออกจากพระพุทธศาสนา และสูญเสียความเป็นชาวพุทธ^{๔๔}

หลักธรรมนี้เป็นเพียงพื้นฐานของธรรมในพระพุทธศาสนา ชาวพุทธจะต้องพิจารณา โดยเฉพาะท่านที่มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบในการอบรมสั่งสอน การที่ประชาชนหวังผลเลื่อนลอยจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้น เป็นการขัดต่อหลักธรรม และหลักธรรมนี้เป็นพื้นฐาน

๖.๔ ประโยชน์ของพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ต่อการดำเนินชีวิตในสังคมตามหลักอุปริมทิศ ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระภิกษุสามเณรผู้มีศีล

สังคมในปัจจุบันมีการพัฒนา และมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นในเรื่องวัตถุทั้งทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งเหล่านี้ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทำให้มีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ทำให้ทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีมีความเจริญมากกว่าทางด้านจิตใจ เน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ ทำให้บุคคลในสังคมขาดความมีวินัย ขาดความรับผิดชอบและขาดศีลธรรมอันดีงามอันจะส่งผลให้เกิดปัญหาทางสังคม มีความวุ่นวายไม่มีความสงบ เพราะฉะนั้นเราชาวพุทธศาสนิกชน จึงควรยึดแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในสังคาลกสูตรเรื่องทิศทั้ง ๖ ในทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์หรือพระภิกษุสามเณรผู้มีศีล ถือว่าเป็นผู้นำทางด้านจริยศาสตร์สังคมตลอดทั้งประเพณี พิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับพระภิกษุสามเณรตลอดตั้งแต่เกิดจนตาย จึงต้องรู้จักหน้าที่ที่ควรปฏิบัติหน้าพระภิกษุสามเณรให้ถูกต้อง เพราะท่านมีแต่จิตใจที่ใสสะอาดปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ซึ่งทางสวรรค์ให้เพื่อให้พ้นทุกข์ทั้งในทางโลกียสุขและทางโลกุตระสุข หากบุคคลในสังคมปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ด้วยความนอบน้อม มีแต่ความเมตตา ปรารถนาดีเชื่อฟังในคำสั่งสอนของท่าน ตามหลักพุทธจริยศาสตร์แล้ว บุคคลในสังคมก็จะมีแต่ความสงบสุข นำเอาหลักคำสอนของท่านไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต หลักธรรมเหล่านั้นก็จะปกป้องคุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติให้พบแต่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ทำให้ชาวพุทธบริษัทรู้จักทางแห่งความเลื่อมและทางแห่งความความเจริญรุ่งเรือง รู้จักทางสวรรค์และทางนรก ทางแห่งความทุกข์ทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่และเมื่อละสังขารดับชีพวายชนม์ไปแล้ว

ถ้าว่าสมณะในมงคลสูตร ข้อที่ ๒๘ ว่าด้วยการเห็นสมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง บรรพชิตหรือพระภิกษุสงฆ์ที่ได้บำเพ็ญสมณะธรรม ผีกลั่นตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา แล้วอย่างเต็มทีจนกระทั่งมีความสะอาดทั้งทางกาย วาจา ใจ ที่สงบแล้วจากบาปและยังมีหน้าที่การให้ความอนุเคราะห์แก่กุลบุตรด้วยความจริงใจ ไม่มีความอาฆาต ไม่ตกเป็นทาสของกรรมกิเลสด้วยอำนาจ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน.

ของศีล ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านได้อบรมสั่งสมมา จึงถือได้ว่าทิศเบื้องบน สมควรอย่างยิ่งที่จะยกย่องกราบ
ไหว้บูชาคุณ น้อมนำเอาหลักคำสอนจริยวัตรของท่านมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

พระสงฆ์เป็นเนืองนาบุญของโลกเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธและบุคคลทั่วไป
พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ชี้ทางแห่งความดีในการ
เผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาพระสงฆ์นั้นต้องอาศัยความมีมานะ อดทนและมี
เมตตาธรรมเป็นหลักในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้เป็นคนดีของสังคมสามารถดำเนินชีวิตอยู่ใน
สังคมอย่างมีความสุขสันติได้เป็นอย่างดีบุคคลที่จะช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องเป็นบุคคล
ที่มีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสิ่งสำคัญต้องมีเมตตาธรรมอยู่ในตัวจะเป็นนิสิต
นักศึกษาก็ดีขอให้มิเมตตาธรรม ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำความดีก็คือบุญ บุญก็คือความสุข
ความสุขกายคือความสุขภายนอก ความสุขใจคือความสุขภายในนี่คือประโยชน์ที่ได้รับจากการทำ
ความดี^{๕๕}

นิสิต นักศึกษา หรือเยาวชน ก็สามารถช่วยพระสงฆ์เผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนใน
พระพุทธศาสนาได้ เพราะเยาวชนเป็นบุคคลสำคัญของชาติ เป็นกำลังของชาติ เป็นอนาคตของชาติ
ดังนั้นการใช้หลักพุทธจริยศาสตร์สังคมโดยเฉพาะในเรื่องทิศทั้ง ๖ และหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริม
สนับสนุนการทำหน้าที่ในทิศทั้ง ๖ ให้สมบูรณ์ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม อย่างถูกต้องและ
เหมาะสมในการดำเนินชีวิตประจำวันของปัจเจกชนในสังคม และของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฉะนั้น
จะเห็นได้ว่าคำสอนต่าง ๆ และหลักพุทธจริยศาสตร์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนมวลงมมนุษย์ตาม
หลักวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ เกือบครบถ้วนทุกสาขา ซึ่งเหมาะสมเป็นบทเรียนสำหรับปัญญาชนทุก
ชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนา ซึ่งล้วนแต่เป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคลในสังคม
ต่าง ๆ โดยนำหลักคำสอนและหลักพุทธจริยศาสตร์สังคมเหล่านี้ไปใช้ เพื่อให้เหมาะสมกับการ
ดำรงชีวิตของบุคคลในสังคมต่าง ๆ พระสงฆ์จึงเป็นเสมือนบุคคลที่เราควรจะให้ความเคารพนับถือ
ท่านด้วยความจริงใจ เพราะสิ่งที่พระสงฆ์อบรมสั่งสอนเราล้วนแต่เป็นประโยชน์แก่ตัวเราเองและ
บุคคลในสังคม ซึ่งผลดีที่เราปฏิบัติตามจะเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวตัวเราเอง แล้วขยายสู่สังคม
เพราะหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านำไปใช้กับทุกศาสตร์ ทุกยุคทุกสมัย^{๖๐}

สรุปได้ว่าการศึกษาถึงพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิศทั้ง ๖ และหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมการ
ปฏิบัติหน้าที่ตามพุทธจริยศาสตร์สังคมนั้นสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดคือภาพรวมของหลักการและวิธีการ
เหตุแห่งปัญหาในการปลูกฝังอบรมความรับผิดชอบ และเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวร่วมมือกันสร้าง

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน.

สังคมสันติสุข ยังมีสิ่งที่ขาดอยู่ แม้พระพุทธองค์มิได้ตรัสไว้โดยตรง แต่ก็เป็นที่วิญญูชนนั้นพึงรู้ คือการนำเนื้อหาสาระแห่งคำสอนของพุทธจริยศาสตร์ในสังคาลกสูตรไปขยายความ เพื่อสร้างกิจกรรมให้เป็นบทฝึกความรับผิดชอบสำหรับเยาวชนวัยต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาต่อไปอีก ก็จะทำได้บังผลที่เหมาะสมสำหรับคนทุกวัยในสังคม

บทที่ ๕

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

๑. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศีลากรณียทิส ๖ ทำให้ทราบว่า เป็นการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นในลักษณะต่าง ๆ ตามแนวพุทธจริยศาสตร์ที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตตามความจริง ซึ่งบุคคลหนึ่งจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอย่างน้อย ๖ ประการหรือกับบุคคล ๖ จำพวกที่ประกอบไปด้วย มารดาบิดา ครูอาจารย์ บุตรภรรยาสามี มิตรสหาย ข้าทาสบริวารและสมณะชีพรามณ์และในแต่ละบุคคลจะต้องได้ทำหน้าที่ทั้ง ๖ ประการกับผู้อื่นเช่นกัน เช่น ทำหน้าที่บุตร ภรรยา สามี มารดา บิดา มิตรสหาย ครูอาจารย์ ข้าทาสบริวารและทำหน้าที่เป็นสมณะชีพรามณ์ ดังนั้น บุคคลผู้หนึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กับบุคคลทั้ง ๖ จำพวกและทำหน้าที่ทั้ง ๖ ประการด้วยกัน เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องทราบและเข้าใจในหน้าที่ของตนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนให้ทุกคน ได้ทราบเพื่อนำไปปฏิบัติตาม ดังกล่าว

เมื่อเป็นเช่นนี้ การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศีลากรณียทิส ๖ จึงประกอบไปด้วยหลักการ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ ความสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิสทั้ง ๖ และการนำหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิสทั้ง ๖ ไปใช้ในการดำเนินชีวิต จึงสามารถสรุปได้ดังนี้

๑.๑ ความหมายและประเภทของพุทธจริยศาสตร์

เป็นความรู้เบื้องต้นที่ทุกคนจะต้องทราบเพื่อเป็นพื้นฐานในการนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและเข้าใจแล้วจะทำให้ประพฤติปฏิบัติถูกต้องและเข้าใจ จึงสรุปได้ว่า

๑)ความหมายพุทธจริยศาสตร์ เป็นการประพฤติปฏิบัติของผู้รู้ว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ สิ่งใดไม่ควรปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม

๒)ขอบเขตของพุทธจริยศาสตร์ เป็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและคนอื่นเกิดความเดือดร้อนที่ประกอบไปด้วย เบญจศีล เบญจธรรม ตลอดถึงถึงหลักธรรมขั้นสูงสุด คืออริยมรรค ๘ ประการ ดังกล่าว

๓)ระบบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นระบบที่เน้นหนักถึงการมีสัมมาทิฐิหรือมีความเห็นที่ถูกต้องเป็นเบื้องต้นว่าสิ่งใดควรประพฤติปฏิบัติตลอดถึงการตั้งตนอยู่ในหลักการที่ถูกต้องอย่างมั่นคง หรือสัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นระบบที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลและหน้าที่ ดังกล่าว

๔)ความสัมพันธ์ของพุทธจริยศาสตร์กับสังคมไทย เป็นความสัมพันธ์ตามหลักความเชื่อของเหตุผลตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า ทำดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน การปฏิบัติคนอื่นอย่างไร ย่อมได้รับการปฏิบัติกลับคืนมาอย่างนั้น การปฏิบัติตามทศทั้ง ๖ จึงมีความสัมพันธ์อย่างมั่นคงกับสังคมไทย เพราะสังคมไทยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สังคมไทย ดังกล่าว

๑.๒ หลักพุทธจริยศาสตร์ในทศ ๖

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่คนเดียวคงเป็นเรื่องที่ผิดปกติ เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นและผู้อื่นก็มีความสัมพันธ์กับคนเช่นกัน ดังนั้น พุทธจริยศาสตร์จึงมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์กับทศทั้ง ๖ หรือการทำหน้าที่ของบุคคลทั้ง ๖ ทิศในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพราะบุคคลหนึ่งสามารถทำหน้าที่ได้ทั้ง ๖ อย่างในคนเดียวก็มี ทำหน้าที่เป็นบิดา เป็นมิตรกับคนอื่น เป็นลูกจ้างของคนอื่น เป็นสามีของภรรยา เป็นบุตรของมารดา บิดาหรืออุปสมบทเป็นบรรพชิต เป็นต้น จึงสรุปได้ว่า

๑) ประวัติความเป็นมาของพุทธจริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อบุคคลทั้ง ๖ สถานะหรือเรียกว่าทศทั้ง ๖ ซึ่งเป็นหลักของความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนให้มนุษย์ได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุขในการทำหน้าที่ต่อผู้อื่นและการทำหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้อง

๒) ความหมายและสาระสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยทศทั้ง ๖ ซึ่งเป็นการบอกถึงบุคคลที่อยู่ประจำทิศและการทำหน้าที่ของผู้ประจำทิศนั้น ๆ ดังนี้

- ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดา บิดา ทำหน้าที่ในการอุปการะบุตรตามหน้าที่ของมารดาบิดา เป็นเบื้องต้น
- ทิศเบื้องขวา หมายถึง ครู อาจารย์ ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนดีรักศิษย์ทุกคนเสมอกัน ถ่ายทอดวิชาให้ศิษย์โดยไม่ปิดบัง
- ทิศเบื้องหลัง หมายถึง บุตร ภรรยา ทำหน้าที่ในการเป็นกำลังใจ ซื่อสัตย์ มีความกตัญญู และเป็นที่ปรึกษาเมื่อยามจำเป็น
- ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตรสหาย เป็นผู้มีอิทธิพลเหนือจิตใจของมนุษย์ทุกคน ซึ่งทำหน้าที่ในการแนะนำประโยชน์ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข เป็นผู้คุ้มครองเพื่อนและเป็นมิตรผู้ให้ความอุปการะเพื่อนในยามลำบาก

- ทิศเบื้องล่าง หมายถึง ทาสกรรมกร เป็นผู้ทำหน้าที่ในการรับใช้เจ้านาย เชื้อฟิ่งและปฏิบัติหน้าที่ของตนตามที่เจ้านายสั่ง ไม่ขัดใจเจ้านาย เป็นต้น

- ทิศเบื้องบน หมายถึง สมณะ ชีพราหมณ์ เป็นผู้ทำหน้าที่ในการศึกษาหาความรู้และนำไปปฏิบัติจนกระทั่งได้ผลและนำไปสั่งสอนอบรมให้แก่ชาวบ้านทราบและนำไปปฏิบัติจนกระทั่งได้ผลตามมาเช่นเดียวกับตน สมณะ ชีพราหมณ์ เป็นผู้ปฏิบัติตนให้เหนือกว่าบุคคลทั่วไป จึงจะได้รับการยกย่องให้อยู่ทิศเบื้องบน ดังกล่าว

๑.๓ การดำเนินชีวิตในสังคมให้มีความสุขตามหลักทิศ ๖

การนำพุทธจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยทิศทั้ง ๖ ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ตนเอง ผู้อื่นและสังคมร่วมกัน จึงจำเป็นจะต้องนำหลักพุทธจริยศาสตร์ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ทั้ง ๖ ทิศของบุคคลผู้หนึ่ง ดังนี้

๑) ทิศเบื้องหน้า คือ มารดา บิดา เป็นทิศที่มีความสำคัญต่อบุตรหรือธิดาเป็นอย่างมาก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ของมารดา บิดา ให้ดีที่สุดเพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่บุตร ธิดา เพราะในวันข้างหน้าบุตร ธิดาจะต้องได้ทำหน้าที่ของความเป็นมารดา บิดาต่อไป ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาการปลูกฝังจิตสำนึกในหน้าที่ของบุคคลที่อยู่ในสถาบันครอบครัวและเป็นการพัฒนาบุคลากรเพื่อออกสู่สังคมต่อไป

๒) ทิศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีของสังคม เพราะทุกคน คือ ครูที่นำเอาหลักธรรมมาอบรมสั่งสอนตนเองให้เป็นคนดีเสียก่อน จึงจะสามารถสั่งสอนคนอื่นได้ ดังนั้นบุคคลที่จะถือว่าเป็นครูอาจารย์ได้จะต้องทำหน้าที่สั่งสอนตนเองให้ได้เสียก่อน จึงสอนผู้อื่นปฏิบัติตามได้และการสอนผู้อื่นอย่างไรตนจะต้องปฏิบัติอย่างนั้น ดังกล่าว

๓) ทิศเบื้องหลัง คือ ภรรยา เป็นผู้ที่มีหน้าที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นแรงสนับสนุนที่คอยเคลื่อนไหวในการดำเนินชีวิตของบุคคลในสถาบันครอบครัวหรือวงการอื่นก็ตามถ้าขาดเบื้องหลังไปจะทำให้วงการนั้นไปไม่รอด เพราะฉะนั้น การทำหน้าที่อยู่เบื้องหลังจึงมีความสำคัญในการทำหน้าที่และมีความลำบาก ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้ทำหน้าที่อยู่เบื้องหรือภรรยาเหล่านี้จะมีความประสงค์อยากจะทำนอกบ้านมากขึ้น ดังนั้น ผู้ที่จะทำหน้าที่อยู่เบื้องหลังนั้นจะต้องมีความอดทนเป็นหลักสำคัญ

๔) ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหาย เป็นทิศที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ทำหน้าที่ในการเสาะสละประโยชน์เพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ เพื่อนทุกขผู้เป็นเพื่อนก็ทุกข์ไปด้วย

๕) ทิศเบื้องต่ำ คือ ทาสกรรมกร ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ในการปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้านายสั่งมา ไม่ขัดขึ้น ไม่มีความระแวงสงสัยในคำสั่งของเจ้านาย ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ที่ดีของทาสกรรมกรดังกล่าว

๖) ทิศเบื้องบน คือ สมณะชีพราหมณ์ พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนตามหลักธรรมคำสั่งสอนและนำไปปฏิบัติจนกระทั่งสำเร็จ จึงนำไปสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามจนกระทั่งสำเร็จเช่นเดียวกับตนและทิศเบื้องบนจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้มีจิตใจที่สูงส่งเพื่อยกระดับฐานะของตนสูงขึ้นไปอยู่ในทิศเบื้องบนได้ดังกล่าว

ดังนั้น การดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจริยศาสตร์ ศึกษากรณีทิศ ๖ จึงสรุปได้ว่า เป็นการดำเนินชีวิตของบุคคลผู้หนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๖ สถานะ คือ มารดา บิดา ครู อาจารย์ บุตร ภรรยา มิตรสหาย ทาสกรรมกร และสมณะชีพราหมณ์และบุคคลหนึ่งจะต้องทำหน้าที่ถึง ๖ สถานะเช่นกัน คือ การอยู่ในฐานะเป็นบิดา จะต้องทำหน้าที่เป็นบิดาที่ต่อบุตร มีฐานะเป็นครูอาจารย์ จะต้องทำหน้าที่สั่งสอนศิษย์ ดังนี้ เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

ในการศึกษาถึงวิธีการดำเนินชีวิตตามพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับทิศทั้ง ๖ นั้นเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว จึงทำให้ขาดความสนใจในการนำไปประพฤติปฏิบัติ ทำให้บุคคลในปัจจุบันขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นตามหน้าที่ของตน เป็นการขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองหรือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองไม่สมบูรณ์และบุคคลส่วนมากมักจะเป็นผู้ชอบการเรียกร้องเอาแต่สิทธิของตนฝ่ายเดียว เมื่อต่างฝ่ายต่างเรียกร้องแต่สิทธิแล้วจึงทำให้เกิดปัญหา

๒. ข้อเสนอแนะ

๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) บุคคลทุกคนในสังคมควรปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ยึดหลักพุทธจริยศาสตร์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและเหมาะสมเพื่อให้เกิดความสุขในการดำเนินชีวิตในระดับปัจเจกชนตลอดทั้งในระดับสังคมและเพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพในการดำเนินชีวิตให้สูงขึ้น

๒) หัวหน้าครอบครัวซึ่งเป็นผู้สมควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพุทธจริยศาสตร์ เพื่อให้เป็นตัวอย่างของบุตรหรือเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกระดับขั้นพื้นฐาน

๓) กระทรวงศึกษาธิการควรนำหลักพุทธจริยศาสตร์ไปทำเป็นหลักการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้รับรู้และสามารถนำไปปฏิบัติได้

๔) ครูอาจารย์ควรปลูกฝังให้นักเรียนนักศึกษาได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขตามแบบอย่างของชาวพุทธโดยนำหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยเฉพาะหลักจริยศาสตร์สังคัมทิส ๖

๕) กระทรวงพัฒนาสังคมเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ควรนำหลักพุทธจริยศาสตร์ ไปปรับใช้ เพื่อการพัฒนาบุคคลกรและสังคมต่อไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ศึกษาวิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปเพื่อให้ผู้สนใจนำหัวข้อนี้ไปศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ต่อไปดังนี้

๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การทำวิจัยในเรื่องพุทธจริยศาสตร์เป็นเรื่องที่มีความกว้างขวางมากและสังคมปัจจุบันมีการพัฒนาจนกระทั่งมีการละเลยในการหลักการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธจริยศาสตร์เพื่อให้เกิดความสุข เพราะฉะนั้นการทำวิจัยต่อไปควรจะทำในเรื่องต่อไปนี้เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาบุคคลและความมั่นคงของสังคม คือ

- ๑) ศึกษาพุทธจริยศาสตร์กับสิทธิมนุษยชน
- ๒) สวัสดิการสังคมตามแนวพุทธจริยศาสตร์
- ๓) ศึกษาเปรียบเทียบหลักพุทธจริยศาสตร์กับหลักจริยศาสตร์ของคริสต์ศาสนา

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. เล่มที่ ๓-๕, ๙-๑๑, ๑๓, ๑๕. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

..... พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. เล่มที่ ๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

๒. หนังสือ

การศาสนา, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๔๑.

กীরติ บุญเจือ. ผศ. ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๑๕.

เกษม ดันติผลาชีวะ. อาชญากรรมกับปัญหาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จรัสแสง, ๒๕๓๔.

คุณ โทจันทร์. รศ. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์,
๒๕๓๗.

ชะลอ อุทกภาชน์. พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์กำเนิดจาก พระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับ
สิทธิและหน้าที่ของผู้ที่มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์,
๒๕๑๔.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, รศ. จริยศาสตร์. ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
พิมพ์ครั้งที่ ๘, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

เดือน คำดี, ดร., พุทธปรัชญา. กรุงเทพฯ : ไอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์การพิมพ์, ๒๕๓๔.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ดร. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮ้าส์. ๒๕๓๕.

ประยงค์ สุวรรณบุบผ. เรื่อยากาสเอก. พระพุทธศาสนากับชาวไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญ
ธรรม, ๒๕๐๖.

ปัญญา สตะทองตรง. ธรรมคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พันเอกปิ่น มุกกันต์. แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมร
การพิมพ์, ๒๕๑๔.

..... แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๗.

พลโทพระยาอภัยสงคราม. แนวสอนวิชาจริยธรรมในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สวนทองที่ กรมมหาดไทย, ๒๕๐๔.

พุทธทาสภิกขุ. เยวชนกับศีลธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓.

..... เตือนใจวัยรุ่นและ ๕ ดีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

..... อุดมคติแก้ปัญหาได้ทุกชนิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๘.

พระพรหมวชิรญาณ, คู่มือครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์และคณะ. คติธรรมเล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

..... พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

..... พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระเทพเวที. (ประยุทธ์ ปยุตโต). สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหน้าเป็นพัฒนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

..... ธรรมคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท. กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๒.

พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พิฑูร มลิวัลย์. แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรม และธรรมศึกษาชั้นตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พุทธปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์
การพิมพ์, ๒๕๒๕.

วรรณศิลป์อักษร. พุทธบูชา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ก. พลพิมพ์, ๒๕๔๒.

วศิน อินทสระ. จริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๒๕.

_____ . จริยศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

_____ . พระสูตรตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์, มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____ . หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาม
กุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วิจิตร อวกุล, รศ. เทคนิคการสอน. กรุงเทพฯ : โอเอส ปรีนติ้ง, ๒๕๒๘.

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. คู่มือการศึกษาธรรมชั้นโท. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาม
กุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ . คู่มือการศึกษาธรรมชั้นเอก. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยา
ลัย, ๒๕๔๗.

ศรีราชอักษร, พระยา. (มา กาญจนาคม). อธิบายคิหิปฏิบัติ (ทศวิภาค). พิมพ์ครั้งที่ ๖, พระนคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.

สมภพ ชีวีรัฐพัฒนา. จริยธรรมกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นานาสังพิมพ์, ๒๕๑๕.

สมบูรณ์ บุญฤทธิ. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๔๐๑ ๓๐๔ ปัญหาสังคม. กรุงเทพฯ : สำนัก
พิมพ์สุตรไพศาล, ๒๕๓๗.

สมภาร พรหมทา. พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลง
กรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. (พิมพ์ ธรรมโร) มงคลยอดชีวิต. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

แสง จันทร์งาม. ประทีปธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

_____ . พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์
บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรมสำหรับ นักเรียน นิสิตนักศึกษา นักบริหาร นักปกครองและ
ประชาชนผู้สนใจทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. ๒๕๔๒

อารีย์ สมารชกุล, จริยธรรมกับชีวิต. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๓๕.

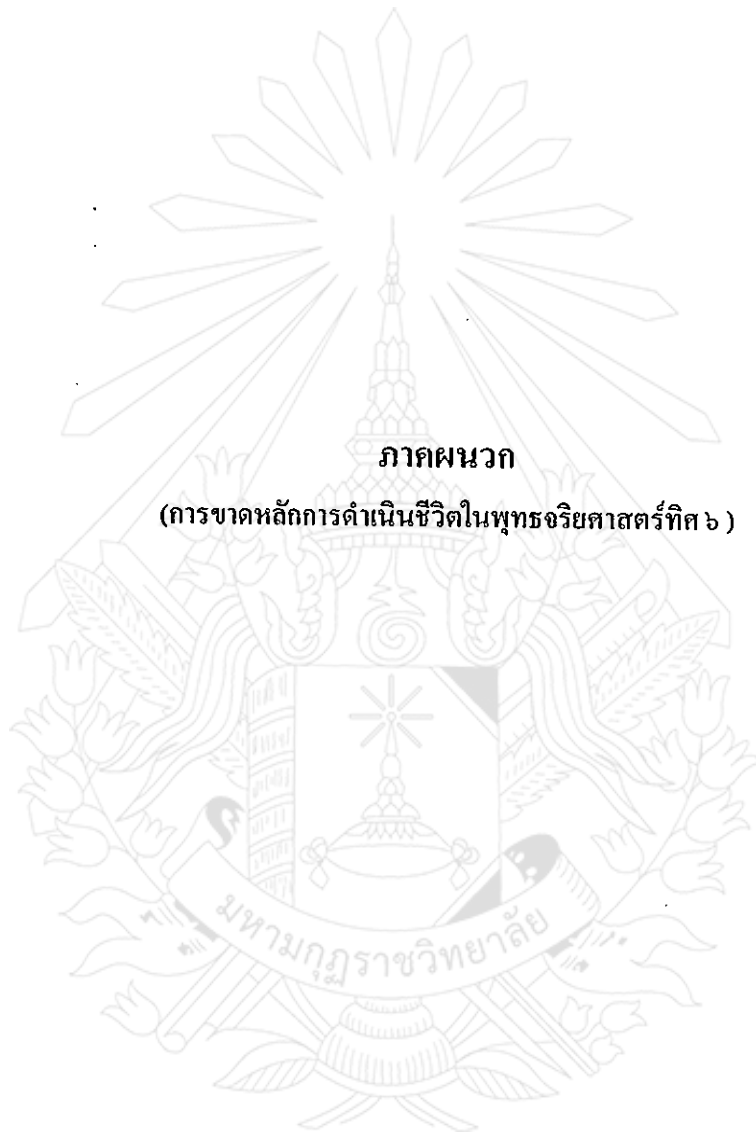
๓. วิทยานิพนธ์

พระครูปลัดประสิทธิ์ กนุดสีโล(ไชยเมือง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังขะบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาสิทธิพิพัฒน์ สิริปัญญา(รินทาง). “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยาต่ออัญญเดียรถีย์ในสมัยพุทธกาล”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเอกเพชร เสาร์ทอย. “การพัฒนาแผนและสื่อการเรียนรู้ เรื่องทศ ๖ วิชาพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗.

ภาคผนวก

(การขาดหลักการดำเนินชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ที่๖)

การขาดหลักการค้าเงินชีวิตในพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖

๑. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักปฏิบัติที่ ๖ ได้แก่บิดามารดา

๑. กรณีนายเชิญ บุญเกิด อายุ ๔๕ ปี เป็นสามีของนางมณฑา แสงดีอยู่บ้านเลขที่ ๒๑๕ ตำบลตลาด เทศบาลเมืองสุราษฎร์ธานี ซึ่งนางมณฑาได้แยกทางกันอยู่เพราะสามีไม่ทำงาน เอาแต่ไถเงินไปดื่มเหล้า พอเมาก็อาละวาดทำร้ายเมียกับลูก กลับมาขอคืนดีแต่นางมณฑา แสงดี ไม่ยอมนายเชิญ บุญเกิด จึงเกิดความเค้น อาศัยช่วงที่นางมณฑาไม่อยู่จึงปิดประตูบ้านขังบุตรชายสองคนแล้วทำการเผาทั้งเป็น เหตุเกิดเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้เป็นตัวอย่างของผู้เป็นพ่อที่ไม่ศึกษาความรับผิดชอบไม่ทำการเลี้ยงดูบุตรและภรรยาของตนเองให้ดีแล้วยังทำร้ายให้ถึงแก่ชีวิต อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ นายธีระบุญและนางอำพร วิรัฐโท พ่อแม่จับลูกสาว ๓ คน อายุ ๓-๕ ขวบ กรอกยาพิษตายคาห้องพักให้เช่าริมชายหาดบางแสน จ.ชลบุรี แล้วพ่อแม่กระโดดตึกตายตาม เพื่อหนีหนี้การพนันจากบ่อนเขมร เหตุเกิดเมื่อ วันที่ ๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘

๒. ที่บ้านเลขที่ ๘๗ หมู่ ๘ ต.บุมเงิน อ.เมืองยโสธร ลูกชายทรพีกินเหล้าตั้งแต่เข้าวัยเด็กจนเมาเดินขึ้นบ้านเห็นแม่นอนอยู่คนเดียวในห้องเกิดตีกไปปล้ำหมายข่มขืน แต่โดนตบกระเด็นเกิดโมโห คว่ามิดีได้จะฟันแต่พลาด เลยกุบหน้าแม่จนนิ้วก่อนหลบหนีสุดท้ายตำรวจจับได้ เหตุเกิดเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๔๘ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘ อีกตัวอย่างหนึ่งที่บ้านเลขที่ ๒๒๖/๓ หมู่ ๕ ต.ท่าขุนราม จ.กำแพงเพชร ลูกทรพีติดกาวงอมใช้มีดสับคอพ่ออย่างสวยงาม ชาวบ้านช่วยกันไล่จับส่งตำรวจดำเนินคดี เหตุเกิดเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘

๒. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักทัศนคติ ได้แก่ครูอาจารย์

๑. เช่น ตัวอย่างเรื่องเกิดที่ บ้านเด็กแสงตะวัน เลขที่ ๗๑๕ หมู่ที่ ๑๑ บ้านศรีบุญเรือง ตำบลบ้านดาด อำเภอเมืองอุดรธานี พนักงานอัยการเป็น โจทย์ยื่นฟ้องนายวราลงกรณ์ เจนหัตย์ หรือครูหน่อง อดีตเลขานุการเพื่อชีวิตเด็ก ทำหน้าที่ดูแลเด็กเร่ร่อน “บ้านเด็กแสงตะวัน” ในความผิดกระทำอนาจารเด็กอายุไม่เกิน ๑๕ ปี โดยใช้กำลังประทุษร้ายและกระทำต่อศิษย์ที่อยู่ในความดูแล จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๘ เป็นต้นนอกจากนี้ยังมีปัญหาต่างๆ

๒. เรื่องเกิดที่จังหวัดยะลายนามะสะกรี ฮารี ผู้จัดการ ร.ร. พัฒนาอิสลามวิทยา ตำบลท่าใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา และนายสาและ เต็ง ครูสอนศาสนา หรืออุstadh ร.ร.ธรรมวิทยามูลนิธิ แกนนำในการบิดเบือนคำสอนศาสนาอิสลามให้ก่อความไม่สงบเพื่อแย่งแยกดินแดน หรือ

แบ่งแยกราชอาณาจักรยึดอำนาจปกครองส่วนใดส่วนหนึ่งอันเป็นความผิดฐานกบฏ ทาง ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๔๘ เนื่องจากครูเปรียบเสมือนแม่พิมพ์ที่จะผลิตนักเรียนนักศึกษาที่ดีมีคุณธรรมออกมาสู่สังคมแต่หากครูที่เปรียบเสมือนแม่พิมพ์ที่ดีนั้นกลับทำตัวไม่ดีกระทำความผิดเสียเองก็คองนำเป็นห้วงอนาคตของชาติ

๓. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักปัจฉิมทิศ ได้แก่ภรรยา

๑. เรื่องเกิดที่ บ้านเลขที่ ๑๗๑ หมู่ที่ ๑๑ ต.หนองหว้า อ.เขาฉกรรจ์ จ.สระแก้ว นักร้องลูกทุ่งชื่อดัง สายัณห์ นิรันดร ค้มเหล้ามาแล้วช้อมนางกาญจนา ถนอมทรัพย์ ภรรยาของนักร้องชื่อดัง ซึ่งพอเมามักจะช้อมภรรยาเป็นประจำ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘

๒. เรื่องเกิดที่ หน้า หจก. วรรมกิจมาเกิดตั้ง เลขที่ ๖๐๗/๑๓๑-๑๓๒ ซอยประตู ๔๕ ถนนเจริญราษฎร์ แขวงบางโคล่ เขตบางคอแหลม กทม. นายทองบาง นนทพจน์ ได้ใช้มีดแทงนางฉวีวรรณ บุญจริง ถึงกับเสียชีวิตเนื่องจากแค้นที่นางขอคืนดีแต่นางฉวีวรรณไม่ยอม จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘ อีกตัวอย่างหนึ่งเรื่องเกิดที่ ๒ หมู่ ๒๐ ต.พุก่าจวน อ.พระพุทธบาท จ.สระบุรี นายอนุชัย น้อยไทย ถูกนางสมนึก น้อยไทย ฟ้องหย่าเพราะมีปัญหาทางครอบครัว นายอนุชัยเกิดความเคียดแค้นจึงใช้ปืนลูกซองยิงพ่อตาแม่ยายพร้อมด้วยลูกสาวและลูกชายเสียชีวิต ส่วนภรรยาบาดเจ็บสาหัส จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘

๔. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักอุตตริทิศ ได้แก่มิตรสหาย

ตัวอย่างเกิดที่ จ.พระนครศรีอยุธยา มีเด็กหญิงอายุ ๑๔ ปี นักเรียนทุนที่จังหวัดดังกล่าวถูกเพื่อนสาวหลอกไปให้ลูกชายผู้มีอิทธิพลข่มขืน จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๔๘ อีกตัวอย่างเรื่องเกิดที่ร้านอาหารเสริมงามเรือนแพ เลขที่ ๑๔๖/๑ หมู่ ๖ บ้านดอน ต.ทุ่งงาม อ.เสริมงาม จ. ลำปาง พ.ต.ท. สุถพัฒน์ กำใหม่ ถูกดาบตำรวจ อภิวัฒน์ บุญยืนลูกพี่ลูกน้องกัน ยิงเสียชีวิตด้วยเรื่องทะเลาะวิวาท จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ เป็นต้น

๕. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักเหตุภูมิทิศ ได้แก่ทาสกรรมกร, ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

การจัดตั้งสถานที่เริงรมย์ บาร์ ไนต์คลับ ดิสโก้เทค ห้องอาหารที่มีหญิงบริการทางเพศ การจำหน่ายหนังสือและวีดีโอ ที่เกี่ยวกับกามารมณ์ แหล่งโสเภณี ซึ่งเป็นปัญหาของการแพร่เชื้อเอชไอวี โรค ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยเยาวชนและบุคคลทั่วไป มีการมั่วสุมและมั่วสุมอบายมุข เช่น ตัวอย่างเกิดที่ ร้านอาหารรสเลิศ เลขที่ ๕๕ ถนนเจริญรัฐ ตำบลกุดป่อง อ.เมือง จ.เลย นางประไพพร

พนมเริงศักดิ์ หรือ เจ็ทู้ ถูกคนงานชาวลาวเชือดคอเป็นแผลเวอะหะจนหลอกลมขาดเพื่อชิงทรัพย์ จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๘

๖. การขาดหลักหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ ๖ ในการดำเนินชีวิตตามหลักอุปริมติศได้แก่สมณพราหมณ์, พระภิกษุสามเณรผู้มีศีล

ตัวอย่างที่เกิดที่วัด โนนศิลา ต.นาโสก อ.เมืองมุกดาหาร พระมณี จันทสาโร ได้ข่มขืนแม่เต่า วัย ๗๐ ปี แม่เต่าจึงแจ้งจับพระมณี จันทสาโร ข่าจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๔๘ อีกตัวอย่างหนึ่ง เกิดที่ถนนสายบุรีรัมย์-สตึก มีพระวิเชียร วชิโร เจ้าอาวาสวัดสว่างอารมณ์ และเจ้าคณะตำบลอิสาน อ.เมืองบุรีรัมย์ ทวงสีกาสาวนึ่งต้มเบียร์กันสองยามวิกาลที่ร้านค้าริมถนน จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๕๔๘

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระอุดมศักดิ์ ปิยวณฺโณ (จันทบุตร)
วัน เดือน ปีเกิด ๔ กันยายน ๒๕๑๘ ณ อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม
ที่อยู่ปัจจุบัน วัดปัจฉิมทัศน์ ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

การศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๑ นักธรรมชั้นเอก จากสนามหลวงแผนกธรรม
พ.ศ. ๒๕๔๒ ศาสตราจารย์บัณฑิต (ศน.บ.) จากมหาวิทาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
พ.ศ. ๒๕๔๖ ผ่านการอบรมโครงการจัดการเรียนรู้โดยพระสงฆ์ในสถานศึกษา สำนักงาน
การประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๔๗ ผ่านการอบรมโครงการอนุรักษ์อักษรธรรมอีสานกับการอนุรักษ์คัมภีร์ใบ
ลาน

หน้าที่การงาน

- พ.ศ. ๒๕๔๓-ปัจจุบัน : เป็นเจ้าอาวาสวัดหัวขัว ตำบลแกลง อำเภอแกลง จังหวัด
มหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลแกลง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๔๖-ปัจจุบัน : เป็นเลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๔๗-ปัจจุบัน : เป็นพระวิทยากรประจำจังหวัดมหาสารคาม อบรมงานปฏิบัติธรรม
ที่พระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม